

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Sayı: 267

Yıl: 22

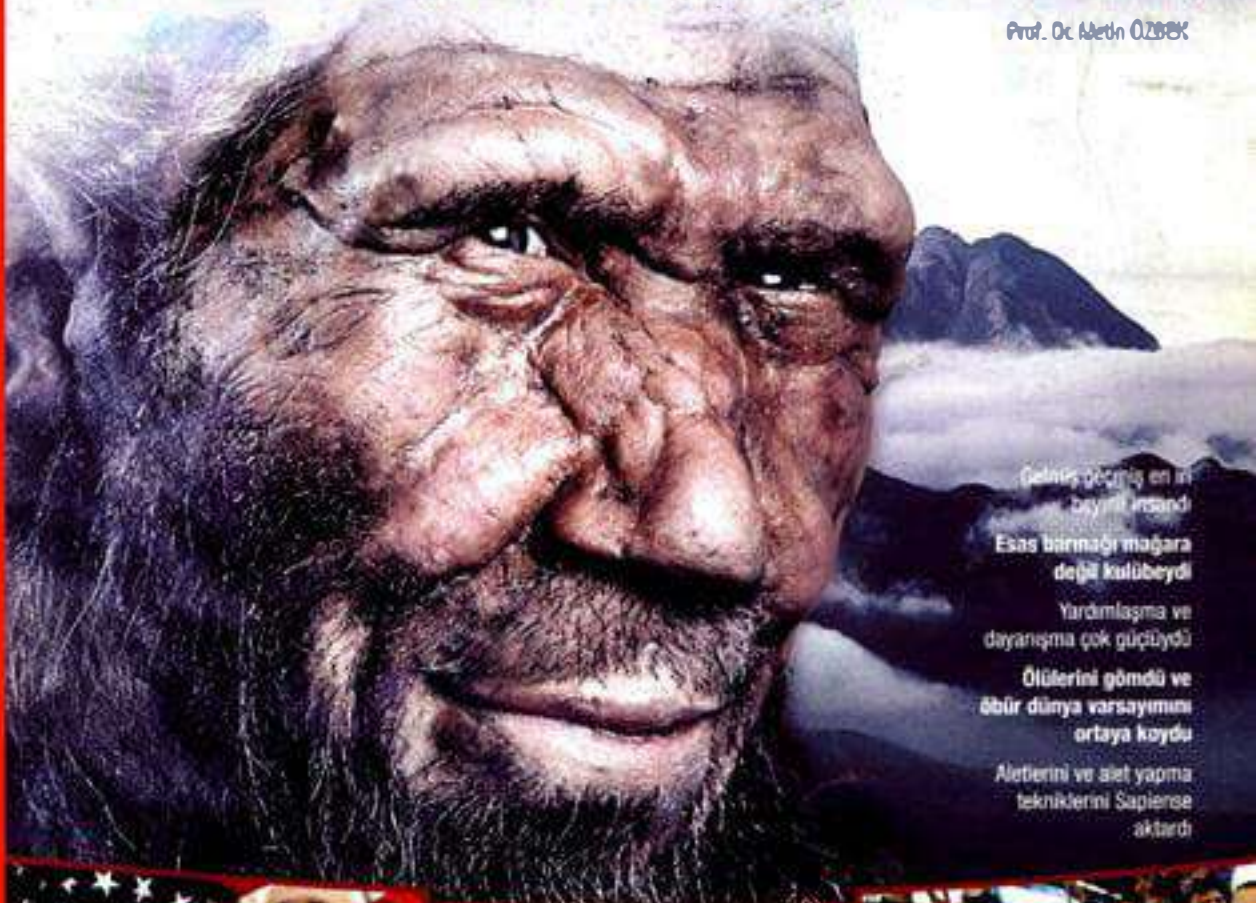
EYLÜL 2016

Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

12 TL (KDV hariç)

GİZEMLİ DÜNYASIYLA NEANDERTALLER

Prof. Dr. Aletín OZBEC

Gelmis geçmiş en in
brym it indand
Esas barınağı mağara
değil kulübeydi
Yardımlaşma ve
dayanışma çok güçlüydü
Ölümlerini gömdü ve
öbür dünya varsayımını
ortaya koydu
Aletlerini ve alet yapma
tekniklerini Sapiense
aktardı

AMERİKAN EMPERYALİZMİ
VE DARBELER
DR. CÜNEYT AKALIN -
ÖZGÜR ÜYANK - YILDIRIM KOC

BİYOGRAFİ
HALİL İNCELİK'İ ANLATTI
EMİNE ÇAYKARA

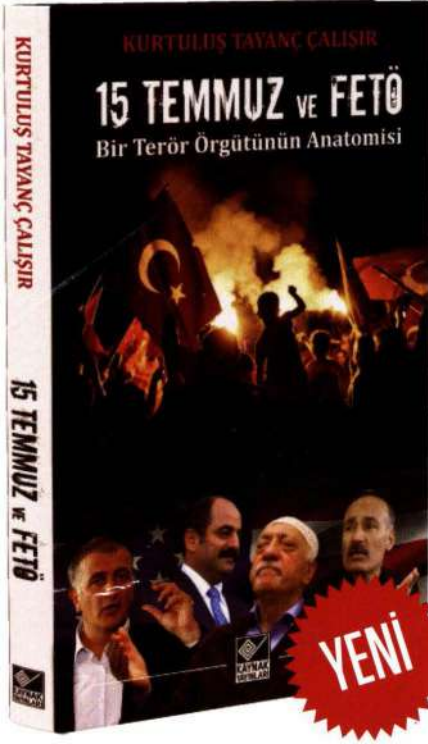

İSLÂMCILARIN BİLİM VE
TEKNOLOJİYLE İMTİHANII
PROF. DR. REMZİ DEMİR

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranteey.org>

SAMANYOLU'NDAKİ YOLCULUĞUMUZ - DOÇ. DR. SİTÖ CAĞDAS İNAN

15 TEMMUZ'DAN FETÖ'YE BAKMA

Fethullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ) hedefindeki
Yargıtay Cumhuriyet Savcısı Kurtuluş Tayanç Çalışır'ın kaleminden

- Paralel Devlet Yapılanması'nın
- medya ayağında kimler var?
Yargıda yuvalanan Cemaatçiler hakkında
- bilinmeyenler nelerdir?
Fethullahçı Cemaat'in işbirlikçileri ve
- dış destekçileri kimlerdir?
- Cemaat'in kripto elemanlarını nasıl tanırız?
Bundan sonra ne olacak?

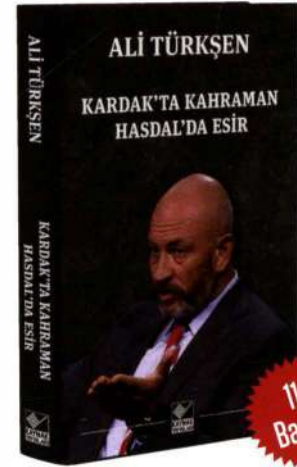
KAHRAMAN ASKERLERİN KALEMİNDEN FETÖ

Semih Çetin
NEREDE KALMIŞTIK?
Kumpas Açığa Çıktı

8. Basım

Balyoz Davası'nda 18 yıl hapsi istenen ve 3 buçuk yıllık esaretin ardından tahliye olan Emekli Tümamiral Semih Çetin Ergenekon-Balyoz tertiplerinin arkasındaki Fethullahçı örgütü anlatıyor. Türk Ordusuna yönelik Balyoz tertibiyle Hasdal'a kapatılan Tümamiral Semih Çetin, kendisinin ve silah arkadaşlarının direniş destanını ibretlik bir ders olarak tarihe kaydediyor.

Balyoz ve Poyrazköy Davalarından 16 yıl hüküm giyen ve 3 buçuk yıllık esaretin ardından tahliye olan Emekli Deniz Kurmay Albay Ali Türkşen, kitabında ABD-AKP-F Tipi yapılanmanın Türk Ordusunu nasıl hedef aldığını anlatıyor. Türkşen, "F Tipi Cemaat TSK'da kadrolaştı mı?" sorusuna 2013 yılında verdiği yanıtlarla 15 Temmuz'a giden süreci o günlerden teşhis ediyor.

Türk Devrimi'nin Yayınevi

KAYNAK YAYINLARI

www.kaynakyayinlari.com

0212 252 21 56 / 99

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://irantey.org>

SAYI : 267 Eylül 2016

S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar
Yay. ve Üretim Koop. Adına Sahibi ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. H. Zafer KARS

Genel Yayın Yönetmeni: **Emrah MARAŞO**
İdari Sorumlu: **Gökalep ÇİFTÇİOĞLU**

Görsel Yönetmen: **Burak BAŞCI**

Yazı Kurulu: Doç. Dr. Cüneyt Akalın,
Çağrı Mert Bakırcı, Dr. Necmi Dayday,
Prof. Dr. Remzi Demir, Prof. Dr. Erhan Enç,
Prof. Dr. Erksin Savaş, Efe Can Gürcan,
Erkan İldiz, Prof. Dr. Bekir Karaoğlu,
Prof. Dr. Zafer Kars, Prof. Dr. Çağatay
Keskinok, Prof. Dr. Semih Koray,
Prof. Dr. Tülin Oygür, Feyziye Özberk,
Prof. Dr. Hüseyin Özel, Doç. Dr. Hakan
Seçkin, Doç. Dr. Haldun Soyğür, Prof. Dr. Osman
Sadı Yenen, Onurcan Ülker, Doç. Dr. Hüseyin
Çağrı Sağlam, Prof. Dr. Yıldırım Beyatlı
Doğan, Prof. Dr. Nurdan İnan, Prof. Dr.
Bırol Kılıç, Prof. Dr. Gökhan Tanyer, Doç.
Dr. Sıtkı Çağdaş İnam, Doç. Dr. Bülçin Aşkın
Gümüş, Harun, Çakan, Dr. Elif Yılmaz, Dr.
Mustafa Sevim, Örcün Gökürk, Nisa Şencan,
Gökalep Çiftçi, Oğlu,
Yönetim Yeri: Dr. Mediha Eldem Sokak No 51/1
Kültür Mahallesi Kızılay Çankaya ANKARA
e-posta: bilimveutopya@gmail.com
İnternet adresi: www.bilimveutopya.net
Telefon: (0312) 418 52 64

Ankara Temsilcisi: **Feyziye ÖZBERK**
Dr. Mediha Eldem Sk. No: 51/1
Kızılay /Ankara
Tel: (0312) 418 52 64

İstanbul Temsilcisi: **Hazal SARAL**
Tel: 0533 461 32 98
hazalsaral@gmail.com

Eskişehir Temsilcisi: **Alaz TETİK**
Tel: (0505) 911 73 46
bilimveutopyaeskişehir@gmail.com

Gaziantep Temsilcisi: **Mehmet İYİGÜN**
Tel: (0505) 669 48 71
doctoriyigun@hotmail.com

Hatay Temsilcisi: **Hüseyin GÜLER**
Büyük Çarşı İşhanı Kat:1 No:450 Iskenderun
Tel: (0326) 613 41 33

Almanya Temsilcileri:
Aachen: **Turan KILIÇ**
turankilic58@hotmail.de Tel: 17622618769

Berlin: **Şıvan KAYAŞ**
sivankayas@gmail.com Tel: 15755840472

Bielefeld: **Can ÇAKIR**
cancakir@gmx.net Tel: 01621886801,
015147431089

Bremen: **Baari Erol KIZILDENİZLİ**
bkizildenizli@gmail.com Tel: 15755930522

Dortmund ve Ruhr Üniversitesi Bochum:
Meram TOSUN
meram_tosun@hotmail.com Tel: 17631548167

Duisburg Üniversitesi: **Çağla KILIÇ**
cagla_kilic@hotmail.de Tel: 15205649375

Frankfurt: **Leyla DENİZHAN**
denizhan.leyla@gmail.com Tel: 17666121870

Hamburg: **Canel YILMAZ**
canelimm@live.com Tel: 17670922260

Köln: **Sevda SERBEST**
sevda.serbest@gmx.de Tel: 1634717485

Belçika Temsilcisi: **Ulaş SARITAŞ**
ulas.saritas@gmail.com Tel: +0484 130 819

Çin Halk Cumhuriyeti Temsilcisi:
Nuri TURKEŞ Tel: +86 1067637296

Fransa Temsilcisi: **Ali Rıza TAŞDELEN**
Tel: +33 675451587

Hollanda Temsilcisi: **Kenan ÖZYİĞİT**
kenanozyigit@hotmail.com - 31614612207

İngiltere Temsilcisi: **Musa BALLIKAYA**
musaballikaya@hotmail.co.uk Tel: 447961953300

İsviçre Temsilcisi: **Ethem KAYALI**
Tel: +0041 - 79 744 41 03
e.kayali@hispeed.ch

İtalya Temsilcisi: **Zeynep GÜNEŞ**
zeynep-gunes@merck.com

Abone Koşulları: 6 Aylık: 60.00 TL.
Yıllık: 120.00 TL Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 75
Euro Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 120 \$

**Abone bedelleri için, S.S. Ütopya Bilimsel
ve Kültürel Araştırmalar Yayıncılık ve
Üretim Kooperatifi**

(TL) İş Bankası Bilkent Şubesi (Ankara)
4276 - 0292027

IBAN TR04 0006 4000 0014 2760 2920 27
(EUR)

İş Bankası Ankara/Bilkent Şubesi 4276 - 0239523
IBAN TR16 0006 4000 0024 2760 2395 23

Yurt dışı Satış Fiyatı

Avrupa: 5.5 Euro

Baskıldığı Yer: Sonsöz Gazetecilik ve Matbaacılık
Rek. "İns. San. Tic. Ltd. Şti.
İvedik O.S.B. Matbaacılar Sitesi 35. Cad.
No.56-58 Yenimahalle / Ankara
Sertifika No: 18698 Telefon: (0312) 394 57 71

Dağıtım: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama A.Ş
ISSN 1301-6717 Aylık Yaygın Süreli Yayın

Emrah MARAŞO
Bilim ve Ütopya Genel Yayın Yönetmeni
emrahmaraso@gmail.com

Bilinmeyen insan atamız: Neandertal

Neandertaller Avrupa kökenli olan ve yaklaşık 250 bin yıl önce bu kıtada yaşamaya başlayıp 40 bin yıl önce soyu tükenen bir insan türü. Bilim ve Ütopya'nın deyişiyle "Âdem'in kayıp kardeşleri"nden biri... Neandertal atamız Denisova ve Florens insanından çok daha popüler bir yana sahip. Ancak popüler olması Neandertal gerçeğini kavradığımız anlamına gelmiyor. Hatta ona dair yanlış bilinen kabuller daha yaygın diyebiliriz. Bunlardan biri de Sapiensin Neandertalle büyük bir savaş tuttuğu ve onu yok ettiği. Oysa bilimsel olarak böyle bir bulguya rastlayamıyoruz!

Prof. Dr. Metin Özbek hocamızla yaptığımız çok keyifli söyleşinin sonucunda ortaya çıkan bu makale Neandertalin ne olduğunu özlü olduğu kadar dolu dolu bir şekilde ortaya koyuyor. Şimdiden şunu söyleyebiliriz: Bilmediğiniz bir dünyada heyecanlı bir yolculuğa çıkacak ve her adımda merakınız katlanacak. Prof. Dr. Metin Özbek'e aydınlatıcı makalesinden dolayı çok teşekkür ediyoruz.

Avrupa'da doğan ve buradan Çin'e yayılan Neandertal Kuzey Kutbu'nun 1000 km yakınına kadar gelmiş ve dünyanın çeşitli bölgelerinde hayatını sürdürmüştür. Ülkemiz sınırları içinde de 50-60 bin yıl önce yaşamıştır.

Neandertal en iri beyinli insan türüdür, ortalama bir Neandertal beyni 1500 cm³'tür. Günümüz modern insanının beyin büyüklüğünün 1350 cm³ olduğunu düşünürsek bu olguyu net olarak bilince çıkarırız.

Neandertaller sanıldığı gibi sadece mağaralarda yaşayan insanlar değillerdi. Tersine daha çok açık alanlarda yaptıkları kulübelerde yaşamışlardı. Gerek mağara gerekse de kulübede yemek yapımı için belirledikleri ocak ve pişirme alanı, aletlerini yaptıkları ve onardıkları bir atölye ve dinlendikleri, uyudukları bir yatak bölümü vardı. Demek ki onlar bazı görsellerde resmedildiği gibi kaba saba insanlar değildi. Hatta ocak ve pişirmede detaycı ve zevk sahibiydiler. Eti ateşe kızartmışlar ve haşlamışlardı, çeşitli baharatlar kullanmışlardı. Alet teknolojileri, dönemine göre gelişkin ve işlevseldi. O kadar ki bu aletleri ve yapım tekniklerini Sapienslere aktarmışlardı.

Neandertaller kendi içlerinde yardım-
laşmaya ve dayanışmaya son derece önem veriyordu. Örgütlenerek ava çıkıyorlardı. Elden ayaktan düşmüş, hastalanmış kabile üyelerine bakılıyor ve tedavi ediliyordu.

İlk kez ölüsüne sahip çıkan, defin töreni düzenleyen atamız Neandertaldir. Bazı ölülerinin üstüne çiçek serpmiş, bazı ölülerinin yanına eşyalarını koymuş ve öte dünya varsayımını bu pratiğiyle göstermiştir. Sapiense aktardığı bir başka özelliği de sözünü ettiğimiz bu adettir. Dolayısıyla bir inanç gerçeğiyle karşılaşırız.

Neandertal atamıza ilişkin hemen her şeyi sayfalarımızda bulacaksınız. Biz burada çok kısa bir girizgâh yaptık.

Amerikan emperyalizmi ve darbe girişimi

15 Temmuz'dan bu yana Amerikan-cı-Fethullahçı darbe girişimini konuşuyoruz. Haklı olarak haince ve alçakça girişimin siyasal boyutları gündemde yer tutuyor. Bu sayımızda özel bir dosyayla genel olarak ABD emperyalizmi ve darbelerdeki rolüne özel olarak da FETÖ'nün işçi sınıfı içinde yürüttüğü faaliyete eğiliyoruz. Dr. Cüneyt Akalın ezilen dünya ülkeleri ve darbeyi, Özgür Uyanık Latin Amerika'daki darbeleri, Yıldırım Koç emperyalizmin işçi sınıfına yönelik siyasetleri ve Fethullahçıların sınıf içindeki faaliyetini yazdı. Her üç yazıda tarihsel, kuramsal ve ideolojik boyutlarıyla oldukça önemli ve zihin açıcı.

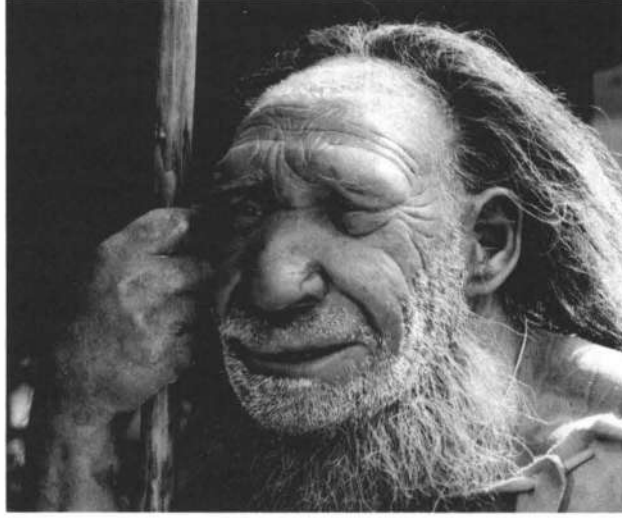
Kayıplarımız

Geçtiğimiz ay dergimizin kuruluşundan bu yana yer alan Prof. Dr. Yaman Örs hocamızı, ülkemizin değerli tarihçisi Prof. Dr. Halil İnalıcı'yı yitirdik. Anıları önünde saygıyla eğiliyoruz. Eylül ayı büyük aydınlanmacı Turan Dursun'un katledilişinin 26. yılı. Cemaatlerin, tarikatların karanlığının vatana ihanetle sonuçlandığını FETÖ'cü darbe girişiminde gördük. Bu bakımdan Turan Dursun aydınlığının öneminin altını bir kez daha çiziyoruz. Elbette bağımsızlıkçılıkla birlikte...

Yazarlara Öneriler

Yazılarınızı Word veya Word uyumlu bir kelime işlem programıyla hazırlayın. Times New Roman yazı tipi kullanın. Başlık, 14 punto ve kalın harflı olmalı, başlıkta ilk sözcük ve özel isimler hariç ilk harfler daima küçük yazılmalıdır; başlık altında 12 punto ve kalın harflerle yazının (varsa) akademik unvanı ve adı soyadı yer almalı; bu satırının altında 12 punto ve kalın harflerle yazının (varsa) çalıştığı kurum belirtilmelidir. Metin 12 punto ve normal harflerle yazılmalı; metin içindeki ara başlıklarda 12 punto ve kalın harfler kullanılmamalı, ara başlıklarda ilk sözcük ve özel isimler hariç ilk harfler daima küçük yazılmalıdır. Sayfa kenar boşlukları "normal" verilmeli, satırlar iki yandan hizalanmalı, satır aralığı tek olmalıdır. Yararlanılan kaynaklar metinde uygun yerlerde üst karakter yerleşimli rakamlarla belirtilmeli, "son not" olarak yazıya eklenmelidir. Kaynak künyelerinin yazılma şeklini yazar seçecektir. Anlaşılması zor kısaltmalardan kaçınılmalıdır. Yazı içinde yer alması istenen görsel malzeme (varsa) en az 30KB hacminde aynı dosya(lar) halinde gönderilmelidir. Bu önerilere uyulduğu takdirde yazılar daha hızlı değerlendirilecek ve basılabilecektir.

BİLİM VE ÜTOPYA
ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ
Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU
atakanhatipoğlu@gmail.com
Ahi Evran Üniversitesi
Y. renkür ALKAN
alkanyaren@gmail.com
(0 537) 587 53 77
Akdeniz Üniversitesi
Dr. Hakan ERENGİN
erengin@akdeniz.edu.tr
(0 535) 852 74 15
Anadolu Üniversitesi
İsmail Eray ÇELEBİ
ieraycelebi@hotmail.com
(0 534) 831 39 69
Ankara Üniversitesi (Cebeci Kampüsü)
Emre CAN
emre-kan-can@hotmail.com
(0 534) 816 71 20
Ankara Üniversitesi (DTCF)
Emincan CEYLAN
emincancyn@hotmail.com
(0 533) 129 36 42
Bahçeşehir Üniversitesi
Arda İŞİKOĞLU
arda532@hotmail.com
(0 538) 612 17 18
Balıkesir Üniversitesi
Alican VARAN
alicanvaran@hotmail.com
(0 506) 919 28 96
Baskent Üniversitesi
Helin ÖZCELİK
hell_ein91@hotmail.com
(0 507) 919 83 13
Bilkent Üniversitesi
Defne DURU
defneduru96@gmail.com
(0 542) 766 70 31
Bilim Üniversitesi
Fırat UZUN
firatuzun_@hotmail.com
(0 555) 724 81 32
Boğaziçi Üniversitesi
Şafak ERDEM
safakerdem12@gmail.com
(0 531) 627 05 07
Celal Bayar Üniversitesi
Erdem ÖZDEMİR
erdem_ozdemir_@hotmail.com
(0 555) 519 43 07
Cumhuriyet Üniversitesi
Emrah ZORBA
emrahzorba46@hotmail.com
(0 4 285 9284
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Hüsnâ SARI
husnasari@hotmail.com
(0 537) 386 63 40
Çukurova Üniversitesi
Sefa APAYDIN
sefa.apaydin@gmail.com
(0 546) 465 07 17
Dokuz Eylül Üniversitesi
Serdar YURTÇİÇEK
serdaryurtcicek@hotmail.com
(0 505) 298 90 70
Ege Üniversitesi
Oytun Ozan KOR MAZ
oytunoymaz@hotmail.com
(0 536) 346 59 50
Erciyes Üniversitesi
Aykut Alp AVŞAR
mahrem_utopia@hotmail.com
(0 542) 482 07 12
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Güney KARAGÖLLÜ
guneykaragollu@gmail.com
(0 506) 357 24 17
Fatih Üniversitesi
Onur GİDEN
onurgiden@gmail.com
(0 543) 616 80 84
İnönü Üniversitesi
Kurtuluş AKKAYA
kurtulusakkaya@hotmail.com
(0 530) 870 71 56
Gazi Üniversitesi (İİBF)
Berk BOGAZLIYANLI
berkbogazliyanli@hotmail.com
(0 555) 881 99 33
Gazi Üniversitesi (Merkez Kampus)
Erdem ÖZBASAN
ozbasanerdem@hotmail.com
(0 543) 692 27 26
Hacettepe Üniversitesi
Elif İŞCEN
elif-iscen@hotmail.com
(0 542) 531 42 15
İstanbul Aydın Üniversitesi
Çağdaş BABACAN
cagdasbabacan@hotmail.com
(0 537) 928 61 22
İstanbul Üniversitesi
Mert ÖZÇELİK
rsmmert@gmail.com
(0 541) 795 06 53
İstanbul Teknik Üniversitesi
Ali Rız ERESE
feyzicant@gmail. m
(0 535) 351 99 41

Bilinmeyen atamız Neandertal

■	Çiviyazısı	1
■	Can Pınarından Prof. Dr. Ahmet İNAM Muhabbet kapısında	4
■	GÜNCEL BİLİM En yaşlı omurgalı hayvan: 400 yaşında Grönland köpek balığı keşfedildi Uzmanlar regl ağrısını kalp kriziyle karşılaştırıyor	5 7
■	Kapak Prof. Dr. Metin ÖZBEK Neandertallerin gizemli dünyası	8
■	Dr. Cüneyt AKALIN Üçüncü Dünya'da darbeler ve ardındaki güçler	23
■	Kondor'un Güncesi Özgür UYANIK Latin Amerika'da ABD destekli darbeler	31
■	Yıldırım KOÇ Emperyalizm, işçi sınıfımız ve FETÖ	38
■	Emine ÇAYKARA Biyografi Halil İnalıc'ı anlatıyor	45
■	Prof. Dr. Remzi DEMİR İslâmcıların bilim ve teknolojiyle imtihanı	51

Amerikan emperyalizmi ve darbeler

- Yerden Göğe
Doç. Dr. Sıtkı Çağdaş İNAM
Samanyolu'ndaki yolculuğumuz 54
- Yrd. Doç. Dr. Ömer Faik ANLI
Olası bir epistemolojiden politika üretilebilir mi? 58
- Prof. Dr. Ulvi KESER
Kıbrıs'ta Çanakkale savaş esirleri 65
- Bilimin Felsefesi ve Tarihi
Aslıgül TOPALOĞLU DOĞAN
Osmanlılarda modern iktisat düşüncesi 72
- Matematiğin Sesi
Prof. Dr. Süleyman Gökhan TANYER
Evrene hükmeden fonksiyon sinüs – 6
Euler'in bilimde iz bırakan sorusuna karşılık
D'Alembert'in şiirsel çözümü 75
- Osmanlılarda tekâmül (evrim)
Doç. Dr. İnan KALAYCIOĞULLARI
Arş. Gör. İsmail DİNÇARSLAN
Ahmed Nebî ve İnsânın Menşe'i 81
- Yaşam ve Canlılar
Doç. Dr. Burçin Aşkın GÜMÜŞ
Olimpos'a ağıt 85
- Doğa Tarihinden Notlar
Prof. Dr. Nurdan İNAN
Sualtı Müzeleri 90
- Kitapkurdu 93

Kırıkkale Üniversitesi
Can ALKAC
canalkac@gmail.com
(0 535) 788 62 68

Kırklareli Üniversitesi
Selçuk KILIÇ
selcuk.kic@gmail.com
(0 555) 368 82 63

Kocaeli Üniversitesi
Yeşim ÇAKMAK
yesim_cakmak.kou@hotmail.com
(0 538) 601 02 74

Koç Üniversitesi
Uğur Gürkan TOSUN
utosun@ku.edu.tr
(0 536) 466 80 64

Marmara Üniversitesi
Hüseyin Gül
salr1993@hotmail.com
(0 534) 359 96 42

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Ersoy İRŞİ
ersoy12@hotmail.com
(0 534) 332 35 61

Mersin Üniversitesi
Mehmet AK
mehmetak_33@hotmail.com
(0 537) 788 18 98

Muğla Üniversitesi
Gözen SORGUCU
gozen_sorguc@hotmail.com
(0 554) 370 84 19

Mustafa Kemal Üniversitesi
Mehmet RUM
mehmetrum@gmail.com
(0 541) 414 14 31

Namık Kemal Üniversitesi
Emre Alican YÜCEL
emrealican_18@hotmail.com
(0 530) 292 50 75

Niğde Üniversitesi
Süleyman Açıkgoz
suleymanacikgoz51@hotmail.com
(0 532) 732 64 00

ODTÜ
Erman DERE
e185456@metu.edu.tr
(0 534) 522 50 61

Pamukkale Üniversitesi
Fatma ÇAKMAK
fatmacakmak8@gmail.com
(0 538) 933 17 33

Sakarya Üniversitesi
Emre AKTAŞ
emreaktas89@hotmail.com
(0 536) 203 88 50

Selçuk Üniversitesi
Su ERK
suerk@hotmail.com.tr
(0 506) 958 83 36

Süleyman Demirel Üniversitesi
Serhat ÇİĞLA
serhat.1@hotmail.com
(0 508) 952 39 81

Trakya Üniversitesi
Gürol Bora ATEŞ
gurolbora@hotmail.com
(0 537) 386 63 46

Uludağ Üniversitesi
Veli ÇOLAK
velico83@hotmail.com
(0 505) 776 14 98

Yeditepe Üniversitesi
Eda AKGÜL
edaakgul96@gmail.com
(0 539) 782 59 80

Yıldız Teknik Üniversitesi
Yiğit Yazgılı
ygt.yazgili@gmail.com
(0 531) 693 60 60

YURTDIŞI ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ
ABD
Philadelphia Üniversitesi
Tolga KARAYAYLA
E-posta: tlkgnyyl@yahoo.com

ALMANYA (Güney Bölgesi)
Ulm Teknik Yüksek Okulu
Hakan DAĞISTANLI (hakan.d@gmx.net)

ALMANYA (Kuzey Bölgesi)
Bielefeld Üniversitesi
Can Çakır (can.cakir@gmx.net)

Siegen Üniversitesi
Simel GÜLTEKİN
simel-94-62@hotmail.de Tel: 1788314852

Münster Üniversitesi
Mustafa TOSUN (mustafatosun@gmx.net)

ÇİN HALK CUMHURİYETİ
Guangdong Congliang Üniversitesi
Alican GÖKDENİZ
alican@bilimutopya.com.tr

İNGİLTERE
Quenn Mary, University of London
Hatice BALLIKAYA
ballikaya18@hotmail.com

POLONYA
Varşova Üniversitesi
Makgorzata PILCZUK bogorzata@wp.pl

RUSYA FEDERASYONU
Saint Petersburg Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Alexander SOTNICHENKO
sotnik37@mail.ru

SURİYE
Sam Üniversitesi
Canan Fatma CAN
turkkan.turhan@gmail.com

Muhabbet kapısında

“Örneğin kediler, köpekler, sevilip sevilmediklerini bilir. Bedenleriyle, sizin karmaşık dilinizle aktaramadığınız iletileri alırlar. Muhabbet dokunmadır. Canların birbirine dokunması. Bedenimiz bilir. Bilinç kendisine baskı uygulayan koşullardan kurtulunca evrendeki yaşam enerjisinin sahiçiliği çıkar ortaya. Canını candaşlarına bırakmak, güven sorunu yaşayan bu kapitalist dünya insanının işi değildir. Herhangi bir mistik öğretiyi savunmuyorum ben. Muhabbet, bedenin duyup bilincin tam kavrayamadığı enerjiye açılmazdır.”

-Eksiksiz, özürsüz bir muhabbetten sonra ne yapılır komutan?

-Sevişilir.

-Olmadı komutan, ince, derin, zengin, geniş, ferah, canlı muhabbetten söz ediyorum. Siz işi pornografiye çeviriyorsunuz.

-Yargılarınızda çok acelecisiniz! Sevişmeyi yalnızca bedenle ilgili sanıyorsunuz. İnsan canıyla sevişir. Muhabbet canın canlara katılmasıyla gerçekleşir. Beden de candandır, duygular da, düşünceler, değerler, ilişkiler de. Canla yaratılır sanat, bilim, dünya görüşleri, inanç düzenleri, teknoloji, insanın bu gezegene kattığı ne varsa. Muhabbet, canların birbirine karışarak evrendeki yaşam enerjisine katılmasıdır.

-Biraz nutuk gibi oldu komutan. Üstelik muhabbetin ardından gelen sevişmeyi anlayamadım.

-Ben de ikide bir bana “komutan” deyişinizi anlayamadım. Benim askerlikle, silahla, savaşıla hiç ilgim olmadı. Üstelik bedenimdeki sorundan dolayı askerlik de yapmadım. Bana en uzak seslenme biçimi komutan olabilir.

-Özür dilerim sizi üzmemiştim. Bir arkadaşınızla muhabbet üzerine konuşuyordunuz. Bu çay bahçesine çok sık gelirim. Çevremdekileri izler, insanları tanımaya, onlardan öğrenmeye çalışırım. Kulak misafiri oldum konuşmanıza. Çok etkilendim. Doğrusu muhabbet sözünden çok farklı şeyler anlıyordum. Biraz kafam karıştı. Arkadaşınız gitti, birden söz attım size. Muhabbetten sonraki dünyadan söz ediyordunuz.

Size neden komutan dediğimi izninle açıklayayım. Ben emekli bir askerim. Sanmayın ki asker olduğum için size komutan diyorum. Ben varlıklarından dolayı şaşırıp inandığım insanlara komutan derim. Sözcük şuradan geliyor: Komutan sözcüğünü “kamutan” olarak okuyorum. “Kamu”, biliyorsunuz, “bütün”, “hep”, “her” gibi anlamlar taşır. Yunus’u anımsayın: “Kamu âlem birdir bize” demiyor mu? “Tan” ise mucize, şaşırtıcı olay, gün doğumu demek eski Türkçede. Komutan, demek ki, tümüyle şaşırtan, mucize yaratan demek.

-Şaka yapıyorsunuz, anladım. Sözlerimde mucize olan bir yan yok. Ben insan denilen bir canlı soyuna aitim, burada herhangi bir mucize yok. Sözlerim sizi şaşırtabilir. Anladıkça şaşkınlığınız gider, aşinalık başlar. Muhabbet kapısı aşınmış, bilindik bakışlarla bakanlara açık değildir. Sıradan bir ritüel değil muhabbet. Aynı şeyleri söyleyip durma değil. Elbet içinde hayret var. Hayret şaşkınlık değildir. Kendini bırakma var muhabbette, canını birbirinin canına emanet etme var. Birlikte açılma var. *Açışma*, dönüşme söz konusu. Sevgi var muhabbette, ideal iletişim var.

-Bu nasıl olacak, pek anlamadım. “İdeal iletişim” ile ne demek istiyorsunuz?

-Aktarmak istediğim içimdeki ileti olduğu gibi dilin ve çevrenin etkisiyle bozulmadan size ulaşıyor. Örneğin, A iletişini yollamışsam “hiç bozulmadan” size A olarak ulaşıyor.

-Nereden biliyorsunuz A’nızın karşı tarafa A olarak gittiğini?

-Muhabbetteki canlar bilir.

-Olmadı komutan, çok gizemli, çok öznel yanıt verdiniz!

-Bunda bir gizem yok. Örneğin kediler, köpekler, sevilip sevilmediklerini bilir. Bedenleriyle, sizin karmaşık dilinizle aktaramadığınız iletileri alırlar. Muhabbet dokunmadır. Canların birbirine dokunması. Bedenimiz bilir. Bilinç kendisine baskı uygulayan koşullardan kurtulunca evrendeki yaşam enerjisinin sahiçiliği çıkar ortaya. Canını candaşlarına bırakmak, güven sorunu yaşayan bu kapitalist dünya insanının işi değildir. Herhangi bir mistik öğretiyi savunmuyorum ben. Muhabbet, bedenin duyup bilincin tam kavrayamadığı enerjiye açılmazdır.

-Peki, bunu daha bilimsel bir biçimde açıklayıp gerçekleştiremez miyiz?

-Muhabbetin ön koşullarını belirlemek çok zor. Gün gelir bilimle de kavranabilir, bilimin tavrını genişletebilirsek. Şu kadarını söyleyeyim: Muhabbet hiçbir öğretinin, inancın tekeline alınamaz. Candaki bedenin duyması gerekir. Muhabbet kapısından geçebilmek için canımızda bir hazırlık kaçınılmazdır.

-Bir düşünüyem komutan, kendimi muhabbete dalmaya hazırlayayım. Gün gelir, muhabbet ortamında bedenlerimiz titreşir birlikte, canlarımız *canlaşırlar*! (Can gibi can olur, canlar kendilerini gerçekleştirir!) Yine de muhabbetten sonra neden sevişildiğini anlayamadım. Muhabbet, anlayamadığımızı zorlayıp daha önce anladıklarımıza indirgeyerek gerçekleştirmez herhalde.

En yaşlı omurgalı hayvan:

400 yaşında Grönland köpek balığı keşfedildi

I. James zamanında doğan bir Grönland köpekbalığı, René Descartes düşünce özgürlüğünü oluştururken ve büyük Londra yangını meydana gelirken çocukluk yıllarını, II. George tahta çıkarken ergenlik dönemini yaşadı, Amerikan Devrimi başlarken yetişkinliğe ulaştı ve II. Dünya Savaşı'nı gördü... Bilim adamlarına göre, dişi bir Grönland köpek balığının yaklaşık 400 yaşında olduğu hesaplandı ve böylece, keşfedilen bu Grönland köpek balığı uzun yaşama rekorunu kırmış oldu.

Biyologların yaş tespiti için geliştirdikleri yöntem ile cinsel olgunluğa yaklaşık 150 yıl sonra ulaştıkları belirlenen köpek balıkları, uzun ömürlülükte yeni bir rekora imza attılar.

James zamanında doğan bir Grönland köpekbalığı, René Descartes düşünce özgürlüğünü oluştururken ve büyük Londra yangını meydana gelirken çocukluk yıllarını, II. George tahta çıkarken ergenlik dönemini yaşadı, Amerikan Devrimi başlarken yetişkinliğe ulaştı ve II. Dünya Savaşı'nı gördü... Bilim adamlarına göre, dişi bir Grönland köpek balığının yaklaşık 400 yaşında olduğu hesaplandı ve böylece, keşfedilen bu Grönland köpek balığı uzun yaşama rekorunu kırmış oldu.

Keşfedilen Grönland köpekbalığının ömrü, 86 yaşında ölen esir fil Lin Wang'dan çok daha uzun. İnsanlar için tutulan resmi kayıtlara göre 122 yaşında olan Fransız kadın Jeanne Louise Calment'dan da daha uzun. Kopenhag Üniversitesi'nden Başyazar Julius Nielsen, Grönland balinalarının 211 yıl yaşadığını belirterek, araştırmancının, en yaşlı omurgalı hayvan olan Grönland balinasıyla

başladığını söylüyor. Ancak Grönland köpek balığı tüm rekorları elinde tutmuyor. Dünyanın en uzun yaşayan hayvan rekoru Ming'in elinde. Ming bir İzlanda istiridyesi ve bilim adamları tarafından öldürülene kadar tam 507 yıl yaşamış.

Gri rengi, tombulluğu ve yaklaşık 5 metreye kadar ulaşan uzunluğuyla Grönland köpek balığı, dünyanın en büyük etoburlarından biri. Rapor edilmiş verilere göre yıllık 1 cm'den az büyüyen boyu ile çoktandır en uzun yaşayan yaratık oldukları düşünülüyor; ancak ne kadar

süredir yaşadıkları bir gizem. İzlanda Üniversitesi'nden köpek balığı uzmanı olan Steven Campana, "Balık biyologları Grönland köpek balığının yaşını ve yaşam süresini belirlemeye çalıştılar ama başarı kaydedemediler" diyor ve şöyle devam ediyor: "Bu köpek balığı Kuzey Kutbu bölgesindeki besin zincirinin zirvesinde yer alır. Bir köpek balığı 20 yıl mı yaşar, 1000 yıl mı yaşar, bilinmemesi inanılmaz." Şimdiki araştırmancının ise bu yaratıkların kaç yıl yaşayabildiğini gösteren ilk güçlü kanıt olduğunu belirtiyor ve

Birçok balığın yaşı, kısmen ağacın halkalarını saymaya benzeyen bir şekilde, kulaklarında bulunan kalsiyum karbonat taş tabakasından tespit edilebilir ancak köpek balıklarının böyle bir kulak taşı yok.

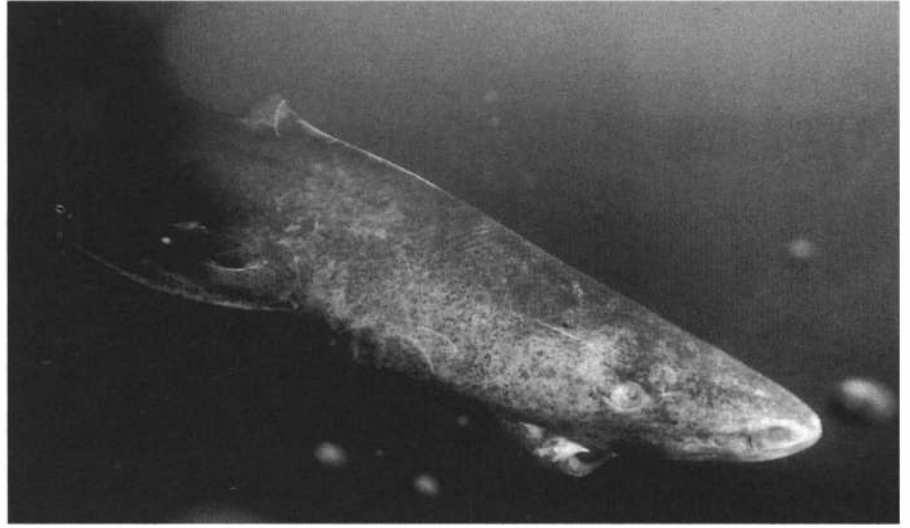
ekliyor: "Bu yaratıklar kesinlikle sıra dışı. Dünyadaki en yaşlı hayvan olduğu kesin olarak bilinenler arasında; bu yüzden dik-kate alınması gerek."

Nielsen ve bir uluslararası araştırma takımı 2010-2013 yıllarında yaptıkları bilimsel araştırma sırasında avlanarak toplanan 28 dişi Grönland köpek balığının yaşını nasıl belirlediklerini *Science* Dergisi'ne anlattı. Birçok balığın yaşı, kısmen ağacın halkalarını saymaya benzeyen bir şekilde, kulaklarında bulunan kalsiyum karbonat taş tabakasından tespit edilebiliyor ancak köpek balıklarının böyle bir kulak taşı yok. Dahası, Grönland köpek balıkları bu tarz araştırmaya uygun olan kalsiyum bakımından zengin diğer dokulardan da mahrum.

Bunun yerine, araştırma takımı farklı bir yaklaşıma dayanmış: Göz merceklelerini incelemek. Göz merceği, köpek balığı annesinin rahminde gelişirken, göz merceğinin merkezinde ortaya çıkan proteinlerden oluşuyor. Bilim adamları, bu proteinlerin tarihini ortaya çıkarmaya çalışarak köpek balığının yaşını tahmin etmenin mümkün olduğunu söylüyor. Bu proteinlerin ne zaman ortaya çıktığını belirlemek için zamanla radyoaktif çürüme geçiren karbon-14 olarak bilinen radyo karbon yöntemini kullanmışlar. Bilim adamları bu tekniği her bir göz merceğinin merkezine uygulayarak her bir köpek balığı için yaş aralığı çıkartmışlar.

Bilim adamları daha sonra, 1950'lerde yapılan atom bombası testlerinin yan etkilerinden faydalanmışlar: Bombalar patlatıldığında atmosferdeki karbon-14 seviyesini artırdılar ve karbon-14 daha 1960'ların başlarında, Kuzey Atlantik Denizi'ndeki yemek zincirine damgasını vurdu. Nielsen'a göre bu kullanışlı bir zaman-damgası sunuyor. "Ne zaman köpek balıklarında bombadan kaynaklı nabız artışı görsem bunun hangi zaman anlamına geldiğini bilmek istiyordum. Bu onların 50 yaşında olduğu anlamına mı geliyordu yoksa 10 mu?"

Nielsen ve takımı, göz mercekleleri incelenen 28 Grönland köpek balığından en küçük 2 tanesinin en yüksek karbon-14 seviyesine sahip olduğunu keşfettiler. Bu sonuç da bu 2 köpek ba-

Gri rengi, tombulluğu ve yaklaşık 5 metreye kadar ulaşan uzunluğuyla Grönland köpek balığı dünyanın en büyük etoburlarından biri.

lığının 1960'ların başında doğduğunu gösteriyor. Üçüncü en küçük köpek balığının karbon-14 seviyesi diğer 25 köpek balığından çok az yüksek. Bu da bombadan kaynaklanan karbon -14'ün deniz besin zincirine karıştıktan hemen sonra, 1960'ların başlarında doğduğuna işaret ediyor. Nielsen, "Bu sonuçlar gösteriyor ki incelediğimiz köpek balıklarının çoğu belirlenen zaman-damgasından büyükler; dolayısıyla köpek balıklarının çoğu 50 yaşından büyük" diyor. Bilim adamları, 1960'lardan önce doğan diğer köpek balıklarının yaşlarını derinlemesine incelemeye uygun bir model oluşturmak için karbon sonuçları ile Grönland köpek balıklarının nasıl büyüdükleri üzerine yaptıkları tahminlerini birleştirdiler. Bulgulara göre grubun en büyük balığı dişi bir köpek balığı ve 5 metre uzunluğa sahip. Nielsen'in de işaret ettiği gibi grubun yaş aralığı 272'den 512'ye kadar değişmesine karşın bu dişi köpekbalığı yaklaşık 392 yaşında.

"Şimdi Grönland köpek balığı dünyanın en uzun yaşayan omurgalıları olma unvanının en iyi aday" diyor Nielsen. Dahası, ancak dört metre uzunluğuna eriştikleri zaman cinsel olgunluğa ulaşan dişi Grönland köpek balıkları ile bilim adamları, dişilerin yavru doğurmadan önce yaklaşık 150 yıl yaşamak zorunda olduklarını da ortaya koydu.

Ancak herkes Grönland köpek balıklarının dört asır yaşadığına ikna olmuş değil. Southampton Üniversitesi Deniz

Ekolojisi bölümünde doçent olan Clive Trueman, "Bu çeşit köpek balıklarının çok uzun yaşam süresine sahip olduğu fikrine ikna oldum ancak bu kesin rakamlara şüpheyle yaklaşıyorum." diyor.

Trueman omurgalıların erken yaşam verilerinin göz merceklelerinden sağlanabileceğinin mümkün olduğuna katılıyor. Ancak göz merceğinin merkezindeki proteinlerin ve dolayısıyla onların içindeki karbon-14'lerin köpek balığının annesinden alınmış olabileceği gerçeğinin hesaplamalara bir dizi belirsizlik de eklediğini söylüyor.

Campana bu araştırmacıların yaklaşımını mantıklı bulurken, Grönland köpek balıklarının 400 yıl yaşadığına yine de ikna olmuş değil; ancak gelecek araştırmaların, yaşı daha kesin bir sonuçla açığa kavuşturmaları gerektiğini de ekliyor.

Nielsen ileride yapılacak araştırmaları da dört gözle bekliyor ve Grönland köpek balıklarının yakaladığı şöhretin, onların korunmasının ve fizyolojilerinin ortaya çıkarılmasının yanında hayvan farkındalığını da artıracığını umuyor: "Onların biyolojilerinin öğrenilecek ve aydınlatılacak oldukça ilgi çekici başka yönleri de var."

Kaynak:

https://www.theguardian.com/environment/2016/aug/11/400-year-old-greenland-shark-is-the-oldest-vertebrate-animal?CMP=Share_AndroidApp_Mesajlar

Uzmanlar regl ağrısını kalp kriziyle karşılaştırıyor

Kadınlar sıklıkla, diğer her konuda olduğu gibi, regl dönemi rahatsızlıklarını da fazla abartmakla suçlanırlar. Ancak, son araştırmalar, çoğu kadının regl döneminde çektiği ağrı seviyesinin aslında bir erkeğin kalp krizi geçirirken dayandığı ağrıyla karşılaştırılabileceğini doğruluyor. Evet, gerçek bir kalp krizi.

Kadın olmanın birçok adaletsiz yanı var. Sürekli olarak daha az ücret alıyoruz, anne olarak aldığımız kararlar daha sert eleştiriliyor ve tatsız bir biyolojik görev olan hamilelik ve doğumla görevliyiz.

Kadınlar sıklıkla, diğer her konuda olduğu gibi, regl dönemi rahatsızlıklarını da fazla abartmakla suçlanırlar. Ancak, son araştırmalar, çoğu kadının regl döneminde çektiği ağrı seviyesinin aslında bir erkeğin kalp krizi geçirirken dayandığı ağrıyla karşılaştırılabileceğini doğruluyor. Evet, gerçek bir kalp krizi. Kadınların kalp krizi belirtilerini daha az hissetmeye eğilimli olmalarının ve sonuç olarak ölmelerinin daha olası olmasının sebebi de

bu olabilir. Çünkü bizim için, bu derecede bir rahatsızlık sıradan bir durum.

Gerçi bu önemli bir konu değil, çünkü doktor rahatsızlığımızı zaten büyük olasılıkla ciddiye almayacaktır. Bu son araştırmaların altında yatan, kadınlar ve çektikleri ağrıyla ilgili daha sinsi bir sorun var. Kadınların bedensel ağırları, sağlık görevlileri tarafından sürekli olarak hafife alınır ve büyük bir sağlık tehdidi oluşturan kadar ciddiye alınmaz. Kadınlar, kadın düşmanlarının basmakalıplarına göre genellikle ağrıya karşı daha hassas görülseler de, iş doktor ziyaretine gitmeye gelince bu şövalyelik ölür. Erkekler, akut karın ağrıların tedavisi edilmesi için ortalama 49 dakika beklerlerken, kadın-

ların, tamamen aynı tedavi için ortalama 65 dakika beklemleri beklenir.

Karınız, bir dahaki sefere sizden acilen bir kutu tampon, ısıtıcı ped ve birtakım ağrı kesiciler alarak eve gelmenizi istediğinde gözlerinizi devirmeyin. Evlenmiş olduğunuz bu cesur ve güçlü savaşçı tanrıcının önünde diz çökün. Ona biraz dondurma alın ve aşk filmleri izletin ve o, sıcak köpük banyosunun keyfini çıkarırken çocuklara bakın. Eğer siz daha az önce bir kalp krizi atlattıysanız, o sizin için bunları yapardı, değil mi?

Kaynak:

<http://iheartintelligence.com/2016/06/30/period-pain-heart-attack/>

Kadınların bedensel ağırları, sağlık görevlileri tarafından sürekli olarak hafife alınır ve büyük bir sağlık tehdidi oluşturan kadar ciddiye alınmaz.

Neandertallerin gizemli dünyası

İnsanlık tarihinin en önemli keşiflerinden birisi Neandertal insanıydı. Tarihöncesi atalarımız geniş kitlelere tanıtılırken, temsili resimleri yapılırken hep Neandertal örnek alındı. Bu uzak atamızın, son bulgular ve bilgiler ışığında, her yönüyle irdelenerek bilim dünyasına tanıtılması son derece önemlidir. Bu makalede de Neandertaller en çok merak ettiğimiz yönleriyle açıklanacaktır. Bildiklerinizi unutun ve gizemli yolculuğa merhaba deyin.

Neandertal toplulukları Amerika ve Avustralya dışında, dünyanın hemen hemen her yerinde yaşadı. İspanya'dan başlamak üzere, Türkiye de dâhil, tüm Akdeniz kıyılarında, Orta-Doğu'da, Kafkasya coğrafyasında, Orta Avrupa steplerinde ve Altay Dağları'nın eteklerindeki düzlüklerde hep onun izlerine rastlandı.

İnsanlık tarihinin en önemli keşiflerinden birisi Neandertal insanıydı. Tarihöncesi atalarımız geniş kitlelere tanıtılırken, temsili resimleri yapılırken hep Neandertal örnek alındı. Bu uzak atamızın, son bulgular ve bilgiler ışığında, her yönüyle irdelenerek bilim dünyasına tanıtılması son derece önemlidir.

Neandertal toplulukları nerede ve ne zaman yaşadı?

Neandertal toplulukları Amerika ve Avustralya dışında, dünyanın hemen hemen her yerinde yaşadı. İspanya'dan başlamak üzere, Türkiye de dâhil, tüm Akdeniz kıyılarında, Orta-Doğu'da, Kafkasya coğrafyasında, Orta Avrupa steplerinde ve Altay Dağları'nın eteklerindeki düzlüklerde hep onun izlerine rastlandı. İspanya, Fransa, Belçika, İsviçre, Almanya, Hırvatistan, İtalya, Türkiye, Yunanistan ve Romanya Neandertalin yaşam alanlarıydı. Deyim yerinde ise o, yedi iklim dört köşede yaşamasına olanak veren mükemmel bir anatomik ve kültürel uyumuyla sıra dışı bir atamız oldu. Aşağı yukarı 250 bin yıl önce-kimi kaynaklarda 230 bin olarak verilir-ilk Neandertal kabilelerini Avrupa'da görüyoruz. Bu durumda doğma büyüme Avrupalı olan tek atamızdı. Yaklaşık 40 bin yıl ön-

cesine kadar da yaşamlarını sürdürmüşler ve daha sonra hiçbir iz bırakmadan, esrarengiz bir şekilde yok olup gitmişler. Aşağı yukarı 200 bin yıl yaşadıkları bu uzun zaman dilimi içerisinde bir büyük buzul arası (Riss-Würm) dönemine iki de mini buzula (Würm I ve Würm II) tanıklık ettiler. Demek oluyor ki hem yağışlı bir periyod içinde hem de en şiddetli buzul ikliminin Avrupa'yı kasıp kavurduğu bir dönemde yaşam mücadelesi verdiler. Bu süre zarfında yok olmadan hayatlarını

Aşağı yukarı 250 bin yıl önce-kimi kaynaklarda 230 bin olarak verilir-ilk Neandertal kabilelerini Avrupa'da görüyoruz. Bu durumda doğma büyüme Avrupalı olan tek atamızdı.

sürdürmeleri evrimsel açıdan küçümse-nemeyecek bir başarıdır. Avrupa, buzul çağlarında yaşanabilir çok sınırlı alanlara sahipti. Bir yanda güneyde Alp buzulları vardı, diğer yanda kuzeyde de İskandinav buzulları. Dolayısıyla arada yaşana-bilir, iskân edilebilir durumda olan yer sa-dece Orta Avrupa stepleri ve Akdeniz kı-yılarıydı. Neandertaller öyle kalabalık bir nüfus oluşturmuyordu. Kimi Neandertal kabileleri birbirlerini hayatta hiç görmez-ken, kimileri de belirli bir coğrafyada iç içe yaşadı, yakın evlilik ilişkileri kurdular. Bu nedenle morfolojik olarak belirgin bir benzerlik (homojenlik) kazandılar.

Neandertal topluluklarının ilk temsil-cileri tipik Neandertal özelliklerini göster-mez. Neandertallerin ataları gene Avru-pa'dadır. Avrupa'da doğmuştur, oradan yayılmıştır diğer coğrafyalara. Çin'e çok yakın bölgelere dahi uzanmış, Kuzey Kutbu'na 1000 km kadar yaklaşmıştır. Biz onları Anadolu'da 50-60 bin yıl önce-sinde görüyoruz. Lübnan, Suriye, Irak ve Filistin topraklarında aynı tarihlerde Ne-andertaller yaşadı. Bazı kabileler deniz kenarındaki doğal mağaralarda, bazıları da kaya altı sığınaklarda, denizden uzak bölgelerde, yüksek yamaçlarda, açık ha-vada kamplar kurarak yaşamlarını sür-dürdüler.

Neandertalleri asıl ilginç kılan baş anatomisidir. Kafatasına yandan bakıldığında üstten bastırılmış, arkaya doğru uzamış gibi bir yapı gösterir. Modern insaninkine oranla çok iri bir başı vardı.

Neandertal nasıl ve nerede keşfedildi?

1830 yılında Belçika'da Engis denilen bölgede 2-3 yaşlarında ölen bir bebeğe ait kafatasının bulunmasıyla Neandertalin öyküsü başlar. 1848'de İspanya'nın Cebel-i Tarık bölgesinde, daha sonra da 1856 yılında Almanya'nın Neander (bu atamıza adını veren yer) adlı vadisinde bir mağarada bulunan kafatası bilim dünyasına tanıtılır ve bunun ardından Avrupa'da aynı topluluğa ait birçok iskelet gün ışığına çıkarılır. Dünya kamuoyu bu tarihöncesi insanların görüntüsüne, bize pek benzemeyen anatomisine başlangıçta pek alışmadı, bunu bir fosil insan olarak değil de hastalıklı bir modern insan tipi gibi algıladı. Çünkü anatomisi çok değişikti ve hastalanan tuhaf/değişik insan ancak böyle bir anatomiye sahip olabilir, diye düşündü ve Neandertali bu şekilde tanımladı. Daha sonra Fransa, İspanya, Belçika ve İtalya'da da benzer buluntular çıkmaya başlayınca anlaşıldı ki tarihte Neandertal diye bir topluluk yaşamış ve bilim insanları artık Neandertalin bu fiziğine alışmaya başladı. Peki, nasıl bir anatomisi vardı, bize benzeyen ya da bizden farklı tarafları nelerdi? Bunlardan da kısaca söz edip Neandertal in-

Neandertalleri halk arasında popüler kılan asıl önemli özelliği iri beyni idi. İnsanlık tarihinde gelmiş geçmiş en iri beyinli atamızdı. Neandertalin beyin kapasite ortalaması 1500 cm³'tür (hatta bazılarında 1600 cm³'e kadar çıkar). Bu, insanlık tarihinde hiç rastlanmayan bir iri beyindir.

sanı tanımaya başlayalım.

Neandertalin genel olarak anatomisi ve eşkâli nasıldı?

Neandertal, tıknaz, geniş omuzlu, bacak ve kol kasları çok gelişmiş, kalın en-seli bir insandı. Boyu 1,70 m'ye ulaşmış Neandertal erkekleri de vardı. Kadınları aşağı yukarı 1,45 m boylarında idi. Göğüs kafesi bizimkinden daha genişti. Bacak kasları ve ayakları her tür engembeli ortamda dengeyi bozmadan, düşmeden her yöne ani dönüşler yapabilecek ve yorulmadan uzun mesafeleri çok hızlı koşabilecek bir kapasitede idi. Bacakları gövdeye oranla kısa, eller çok güçlü bir yakalama ve sıkma özelliğine sahipti. Omzundaki eklemleşmeye ve güçlü pazılarına bakılırsa mızrak ve el baltasını çok uzaklara rahatlıkla atabiliyormuş. Kadınları da erkekleri kadar güçlü bir fiziğe sahipti; öyle anlaşıyor ki hayat mücadelesinde her zaman erkeğinin yanında olmuş, gerektiğinde ava bile çıkmış. Öldürülen av hayvanlarının iri parçaları haline getirilmiş ağır karkaslarını kilometrelerce uzaktaki kamp yerlerine sırtlarında taşımışlar. Günlük yaşamlarındaki yoğun fiziksel aktivitelerin bıraktığı stres izleri Neandertal kadınlarının sırt ve bel omurlarında çok net görülmektedir.

Neandertalin baş anatomisi ve beyin büyüklüğü nasıldı?

Onu asıl ilginç kılan baş anatomisidir. Kafatasına yandan bakıldığında üstten bastırılmış, arkaya doğru uzamış gibi bir yapı gösterir. Modern insaninkine oranla çok iri bir başı vardı. Kafa arkasında modern insaninkine benzemeyen bir yumruluk fark edilir. Bu yumruluk Neandertallerin adeta simgesi olmuştur. Alın kısmı bizdeki gibi tam dik değildir. Çok iri ve yuvarlak göz çukurları vardır. Gözlerinin bayağı iri olduğu anlaşıyor. İri gözler ve görme duyusunun yer aldığı oksipital bölgenin gelişmiş yapısı dikkate alındığında Neandertallerin bizden daha güçlü görme duyusuna sahip oldukları, çok uzaktaki nesneleri bizden daha iyi gördükleri akla getirilebilir. Bu anatomik özellikler Neandertal bebeklerinde bile söz konusudur. İri göz çukurlarının üst kısmında bir yandan öbür yana kesintisiz biçimde uzanan kemik siperlik (kaş kemerleri) bulunur. Neandertal bu özelliğini uzak atası olan homo erektuslardan miras olarak devralmıştır. Neandertalleri halk arasında popüler kılan asıl önemli özelliği iri beyini idi. İnsanlık tarihinde gel-

Bazı araştırmacılara göre, iri ve delikleri geniş olan burun ve hacimli üst çene sinüsleri Neandertalin soğuk ve rutubetli bir iklimle simgelenen yörelerde daha kolay yaşamasını olanaklı kılmış olan bir fizyolojik uyumu akla getirir.

miş geçmiş en iri beyinli atamızdı. Neandertalin beyin kapasite ortalaması 1500 cm³tür (hatta bazılarında 1600 cm³'e kadar çıkar). Bu, insanlık tarihinde hiç rastlanmayan bir iri beyindir. Neandertallerde bu iri beyin, anne karnında belirginleşmeye başlar. Neandertal bebek ve çocukları incelendiğinde, bu topluluğa özgü iri beyin, küçük yaşlarda olduğu, Neandertaldeki kafatası anatomisinin büyüme çağına belirginleştiği görülür. TeshikTash'da (Özbekistan) bulunan 12 yaşlarındaki Neandertal, Fransa'da la Quina mağarasında bulunan 8 yaşlarındaki Neandertal çocuğu ile Pech de l'Aze'de (Fransa) bulunan 25 aylık Neandertal bebeği bunu kanıtlamaktadır. Açıkçası Neandertallerin anatomisi her yaşta modern insanların anatomisinden farklı idi. Bu özellikler onların genlerinde mevcuttu. İri beyinli olmanın avantajları olduğu kadar dezavantajları da vardır. Hatta bazı araştırmacılar, Neandertallerin iri beyininden ötürü onlarda hamilelik döneminin 9 ay değil de 11 ay olduğu üzerinde dururlar. Yani Neandertal bebekleri bu iri beyne ulaşabilmek için 2 ay daha fazla anne karnında kalıyorlarmış. Günümüzde modern insanın ortalama beyini 1350 cm³tür, bu takdirde Neandertal atamızın aşağı yukarı 50-60 bin yıl öncesinde bizden ortalama 150 cm³ daha büyük beyne sahip olduğunu görüyoruz. Neandertallerin beyini bir nöron patlamasına mı uğramıştı? İnsanın biyolojik evrim sürecinde böyle iri bir beyin ortaya çıkmasına yol açan faktör/faktörler ne olabilir? Beyin düzeyinde bir mutasyon mu olmuştu? Bunları ayrıca enin boyuna tartışmak gerekir. Bu belirgin beyin iriliği onlara birtakım bilişsel yetkinlikler, konuşma dili ve sıra dışı davranış özellikleri kazandırmış olmalıydı. Eğer iri beyinli olma özelliği rahim içinde fetüs aşamada belirleniyorsa bunun doğum sırasında bazı komplikasyonlara yol açması beklenir. İnsanın biyolojik evriminde her organımız aynı hızda değişime uğramadı. Örneğin habilis adlı atamızda dişler bizimkinden farklı olmadığı halde, beyin modern insaninkinden çok küçüktü; aşağı yukarı 750-800 cm³ civarında idi. Evrimdeki en göze çarpan uyumsuzluk fetüsün beyin hacmindeki artış ile (insan bebeği 375 cm³'lük bir beyin ile dünyaya gelir) annenin doğum kanalı arasındadır. Bildiğimiz kadarıyla

Bazı araştırmacılar, Neandertallerin iri beyininden ötürü onlarda hamilelik döneminin 9 ay değil de 11 ay olduğu üzerinde dururlar. Yani Neandertal bebekleri bu iri beyne ulaşabilmek için 2 ay daha fazla anne karnında kalıyorlarmış.

doğum kanalı genişliğindeki tipik artma erektus aşamaya rastlar. Bu eşikten sonra doğum kanalı genişliğinde önemli payı olan püvik uzunluğunda, daha doğrusu basen genişliğinde bir artış olmadığı kabul edilmektedir. Erektuslarda görülen bu basen genişliği artışı insanlık tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bir erektus annenin bu durumda çok rahatlıkla bebeğini doğurması beklenir; zira erektuslarda erişkinlerin ortalama beyin hacmi 900 cm³ idi. Son erektuslarda beyin kapasitesi ancak 1200 cm³'e kadar çıkabilirdi. Erektusların basen genişliği modern insana kadar pek değişmedi. Neandertallerde de basen genişliği hem erektuslarındaki hem de modern insaninkine aynıdır. Önceleri bunun aksi düşünülüyordu. Ancak son yıllarda iyi korunmuş Neandertal kalça kemiklerinin incelenmesi bu görüşü çürüttü. 24-25 aylık iken hayatını kaybeden Pech de l'Aze Neandertal bebeğinde beyin hacmi 1200 cm³ olarak tespit edilmiştir. Oysa modern insan bu beyin iriliğine ancak 5 yaşlarına doğru ulaşmaktadır. 30 aylık bir modern insan bebeğinin kafatası maksimum uzunluğu 158 mm, Pech de l'Aze neandertal bebeğinin ise 180 mm'dir. Arada çok belirgin bir fark var. Kafatası genişliği açısından fark bulunmuyor; nitekim Neandertal bebeğinde maksimum kafatası genişliği (25 aylık) 126 mm, modern insan bebeğinde (30 aylık) 124 mm'dir. Demek ki Neandertal bebeği aynı yaşlardaki modern insan bebeğine oranla, genişlik açısından pek fark olmasa da, (kafa arkasındaki

Neandertal her ne kadar örgütlenecek avlanmış olsa da örneğin bir mamutu avlayıp besinine katması için bir takım planları önceden geliştirmiş olması gerekiyordu.

yumruluğundan ötürü) uzun bir kafatasına sahip. Erektuslar bile Neandertal bebeğinin 25 aylık iken sahip olduğu beyin hacmine erişkinlikte ulaşamamışlardı. Bu durumda iri beyni ile simgelenen bir Neandertal bebeğinin erektus kadınıninkine benzeyen bir basene (dolayısıyla doğum kanalına) sahip bir Neandertal anneden dünyaya gelmesi çok zor olmalıydı. Belki de insanlık tarihinde sancılı doğumlar Neandertal aşamadan itibaren başladı.

Neandertalin iri beyni iri bir yüz ile bütünleşmiştir. Yüzü özellikle burun ve üst çene hizasında öne doğru oldukça gelişmiştir. Burun oldukça iri ve burun delikleri çok geniştir. Bazı araştırmacılara göre, iri ve delikleri geniş olan burun ve hacimli üst çene sinüsleri Neandertalin soğuk ve rutubetli bir iklimle simgeleyen yörelerde daha kolay yaşamasını olanaklı kılmış olan bir fizyolojik uyumu akla getirir. Üst çene ve alın bölgesindeki sinüs denilen boşluklar bizdekilere oranla hayli büyüktür. Neandertalin üst çene hizasında orbitlerin alt iç kenarının izdüşümünde ossa canina adı verilen, çukurluğu yoktur. Üst yüze öne doğru çıkıntılı yapı kazandıran özellik de budur. Oysa fossa canina modern insanda görülür. Alt çenenin ön kısmında, modern insanı simgeleyen menton çıkıntısı Neandertallerde bulunmaz. Alt çenede akıl dişinin arkasında bir dördüncü azı dişinin çıkmasına elverişli olacak kadar yer vardır. Üst kesici dişleri bizimkilerinkinden çok daha

iri ve kökleri uzundur. Çiğneme kasları ve ense kasları çok güçlüdür. Kısacası, Neandertaller iri kafaları, öne doğru gelişmiş iri yüzleri, kocaman burunları ve gözlerinin üst kısmında, kaş hizasında öne doğru siperlik oluşturacak biçimde çıkıntı yapan kaş kemerleri ile heybetli bir görünüm arz ederler. İşte Neandertalleri popüler yapan da bu görüntüleridir.

Neandertallerin nüfus yapısı hakkında ne biliyoruz?

Avrupa ve Orta-Doğu'da Neandertallerin yaşamış olduğu toplam 77 mağara ve kaya altı sığınağında bulunan bebek, çocuk ve erişkin 206 bireye ait iskelet kalıntısı incelenerek bu atalarımız hakkında önemli nüfus bilgileri edinildi. Buna göre Neandertallerin %5'i 1 yaşına gelmeden, %14'ü 1-5 yaş arasında, %14,5'i 5-10 yaş arasında, %18'i 10-20 yaş arasında, %39'u 20-40 yaş arasında ve %9,5'i de 40 yaşını geçtikten sonra ölmüştür. Bu yaş dağılımına bakıldığında 20 ile 40 yaş arasında ölenlerin önemli bir oranı temsil ettiği anlaşılar. 20-40 yaş arası bireylerin üreme dönemleri ile örtüştüğüne göre, topluluk genç erişkinlik ve orta yaş döneminde ciddi bir demografik stresle karşı karşıya idi. Kadınlardaki hamilelik ve doğum esnasındaki riskler, erkeklerde ise avcılık sırasında karşı karşıya kalınan ölümcül travmatik durumlar bu yaş dilimindeki yüksek ölümlerden sorumlu tutulabilir. La Ferrassie (Fransa) ve Le Mous-

tier gibi bazı mağaralarda fetüs aşamada yaşamını yitirmiş Neandertaller ele geçti. Le Moustier mağarasında zamanımızdan 40 bin yıl öncesiyle tarihlenen 2 yeni doğmuş Neandertal bebeği var. Bunlardan bir tanesi mucize eseri korunmuş tüm bir iskelettir. Bir başka jle Moustier Neandertali de doğumuna yakın düşmüş Neandertale aittir. 7 ile 9 ay arasındaki düşükler aynı zamanda hamilelik sırasında ölümcül bir tehlike ile karşı karşıya kalan kadınları da akla getirmektedir.

50 yaş üzeri Neandertaller parmakla gösterilecek kadar azdı. 60 yaşına kadar yaşayan hiçbir Neandertal yoktur, bu insanlar ihtiyarlık dönemini yaşamıyorlardı. Genç ve orta yaşlarda hayatını kaybedenler, torunlarını göremeden bu dünyadan göçüp gidiyorlardı. O nedenle Neandertal ailelerinde yapılan incelemeler ve varılan sonuçlar şunu gösteriyor ki, bilim dünyası bunda hemfikir, Neandertal çocuklar dede ve nineleriyle birlikte olma şansına sahip değillerdi, onlarla aynı zaman diliminde olamıyorlardı. Bu da onların yetişmesinde ve bilgi alış-verişlerinde önemli bir engel sayılır. Biz bu engeli ancak ortalama insan ömrünün Neandertallere oranla daha fazla olduğu Sapiens aşamada aşıyoruz ve bu dönemde dedelere, ninelere kavuşuyoruz. Böylece üç kuşağın bir arada yaşama şansı ortaya çıkıyor. Bu da deneyim ve bilgilerin aktarımı açısından çok önemli bir dönüm noktasıdır.

50 yaş üzeri Neandertaller parmakla gösterilecek kadar azdı. 60 yaşına kadar yaşayan hiçbir Neandertal yoktur, bu insanlar ihtiyarlık dönemini yaşamıyorlardı. Genç ve orta yaşlarda hayatını kaybedenler, torunlarını göremeden bu dünyadan göçüp gidiyorlardı.

Neandertallerin iyi avcı olmalarının anatomik kökeni nedir?

Neandertallerin çok iri göz çukurları ve kafa arkasındaki görme ile ilgili bölgenin çok gelişmiş olmasını birlikte dikkate aldığımızda bizden çok daha iyi gördüklerini, adeta kartal bakışlı insanlar olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Hatta bazı araştırmacılar, bu uzak atalarımızın sadece iyi görme duyularına değil aynı zamanda çok güçlü duyu organlarına da sahip olduklarını belirtirler. Bu sıra dışı özellikler, onlara yaşadıkları dönemde büyük avantajlar sağlamıştır. En nihayetinde bunlar avcılardı ve avcılarının da tipki yırtıcı kuşlar gibi görme duyularının çok keskin olması gerekmektedir. Neandertal insan, avını çok uzakta da olsa rahatlıkla seçip görebiliyordu. Birazdan zaten yaşam biçimine değineceğiz ve Neandertallerin avcılıkta ne kadar başarılı olduklarını göreceğiz. Bu onların sadece biyolojik ve fiziksel olarak değil aynı zamanda geliştirdiği kültürel ve yaşam biçimindeki bazı özelliklerinden de kaynaklanmaktadır. Hepsini bir araya getirildiğinde Neandertallerin, dört dörtlük, mükemmel birer avcı oldukları düşünülebilir.

Neandertallerin avlanma alışkanlıkları ve avladıkları hayvanlar hakkında ne biliyoruz?

Bulunduğu yöreye göre avladığı hayvanlar değişirdi. Avrupa'da genellikle mamut, kılı gergedan, step atı, ren geyiği, yaban sığırları, yaban keçisi ve yaban koyunu gibi hayvanları düzenli avladığını görüyoruz. Bu hayvanların her ne kadar otçul olsa da bunları avlamak Neandertal için büyük bir risktir. Çünkü Neandertalin oku yoktu, uzun menzilli bir silah geliştirememişti. İri beyinli olmasına rağmen Neandertalin "ok"u keşfedemediği ve sadece mızrak ve el baltalarıyla, avlayacağı hayvana yakın mesafeye kadar gittiği ve göğüs göğüse mücadele ettiği anlaşıyor. Bu da ne kadar tehlikeli bir işe soyunduğunu gösteriyor. Nitekim birçok Neandertal bu avlar sırasında hayatlarını kaybetmiş olmalıydı. Bir önceki demografik bilgiler de bunu haklı çıkarır niteliktedir. Her ne kadar örgütlenecek avlanmış olsa da örneğin bir mamutu avlayıp

Neandertaller et kadar çeşitli yabani bitkileri, meyveleri ve tohumları da yiyordu.

besinine katması için bir takım planları önceden geliştirmiş olması gerekiyordu. Bunlardan bir tanesi de tuzaktır. Neandertaller mamut gibi hayvanlara ulu orta saldırmazlardı. Önceden organize olurlar ve ona göre arazi koşullarını değerlendirirlerdi. Gözlerine kestirdikleri mamut sürülerine arkadan saldırmak suretiyle ateş, balta ve mızrak ile bataklık alana doğru kışkırtırdı. Bunlar öldürücü aletler değil. Nasıl öldürürdü bir mamutu? Bataklıkta ya da buna benzer bir yerde kışkırttığı dev cüsseli hayvanın hareket-siz kalmasıyla hemen tepesine biner ve el baltalarıyla örneğin beynini parçalar, ondan sonra da ailelerine yetecek kadar eti, derisini ve yağını alır, fildişini söker, sonra bunları mağarasına taşırdı. Kamp

yerine hayvan karkaslarını taşımak da yardımlaşma ile oluyordu. Neandertal, her iri hayvanı avladıktan sonra yaptığı ilk iş, onu mahallinde parçalara ayırmak ve onları kadın erkek sırtlayıp mağaraya götürerek çoluk çocuk yemekti. Neandertaller ağır yükler taşıyan, zor işler yapan insanlardı. Bu yoğun fiziksel aktivite onların iskelet yapısına da yansıyor, kadın olsun erkek olsun genç yaşta ciddi sırt ve bel omurlarında hasarlara yol açıyor; dirsek ve dizlerinde önemli artrit bozulmalarına neden oluyordu. Bunlar yaştan getirdiği eklem rahatsızlığı değil yapılan zor işlerin yol açtığı eklem rahatsızlıklarıdır. Günümüzde de yoğun fiziksel aktiviteler benzer hasarlara yol açıyor iskelet üzerinde.

Neandertaller etleri yavaş bir ateşte ağır ağır pişiriyor, bazen sıcak suda haşlıyor ve öyle yiyorlardı. Bazı mağaralarda içinde yanık izleri gösteren çakıl taşları ve odun parçaları içeren çukurlar tespit edildi. Bunların sıcak su elde etmek için kullanıldığı tahmin edilmektedir.

Neandertallerin diyeti et ağırlıklı bir beslenme miydi?

Neandertaller sabah akşam et ağırlıklı beslenen atalarımız değildi. Beslenme ekolojileri sanılandan çok daha karmaşıktır. Neandertaller et kadar çeşitli yabani bitkileri, meyveleri ve tohumları da yiyordu. Zekâsı ve silahları her tür iri hayvanı bireysel ya da örgütlenecek avlamaya yeterliydi. Neandertal yeri geldiğinde boyu 2 metreyi bulan mağara ayısını bile öldürüp ateşte pişirmiş ve yemiştir. Paris'in bulunduğu bölgede bir zamanlar mamut sürüleri dolaşıyordu. Neandertaller burada sürekli mamut avlamış ve soforalarına katmıştır. Ukrayna steplerinde bol miktarda step atı ve mamut avlarken Lübnan'da gergedan ve geyik avlamış

ve ateşte etlerini pişirip yemiştir. Çok aç kaldığında tilki ve kurt bile avlayıp yediğine tanık oluyoruz. Yaşadığı mağaralarda avlayıp ateşte kızartarak yediği güvercin de dâhil birçok kuşun yanmış kemiklerine rastlandı. Ateşi mağarada düzenli ve etkin bir şekilde günlük yaşamlarında kullandılar. Mağara tabanında yer alan ocak çukurları yanmış odun parçaları, gri ve siyah renkteki kül yığınları, ısıdan çatlamış çakıl taşları ve yenilen hayvanlara ait kemik kalıntıları Neandertallerin başlangıçtan beri etlerini pişirerek yediklerinin işaretidir. Açtıkları çukurlara çakıl taşları koyup bunları alttan yaktıkları ateşte kor haline getirdikten sonra, taşların uzun süre sıcaklığı tutma özelliğinden yararlanarak etlerini ve diğer yiyeceklerini pişiriyorlardı. Bazı mağaralarda, bugünkü buzdolabı işlevini görece kadar soğuk olan tabanda açtıkları çukurları derin dondurucu olarak kullanıp buralarda etlerini saklıyorlardı. Sofralarında memeli hayvanlar ve kuşların dışında düzenli olarak balık ve istiridye gibi diğer tatlı su ve deniz hayvanlarının etleri de yer aldı. Mutfak artıkları içinde bulunan yanmış ve kırılmış bizon, yaban keçisi, step ve tundra atı, kılı gergedan, mamut ve ren geyiğine ait kemiklere bakılırsa ilik de Neandertallerin önemli besin kaynağıydı. Neandertaller etleri yavaş bir ateşte ağır ağır pişiriyor, bazen sıcak suda haşlıyor ve öyle yiyorlardı. Bazı mağaralarda içinde yanık izleri gösteren çakıl taşları ve odun parçaları içeren çukurlar tespit edildi. Bunların sıcak su elde etmek için kullanıldığı tahmin edilmektedir.

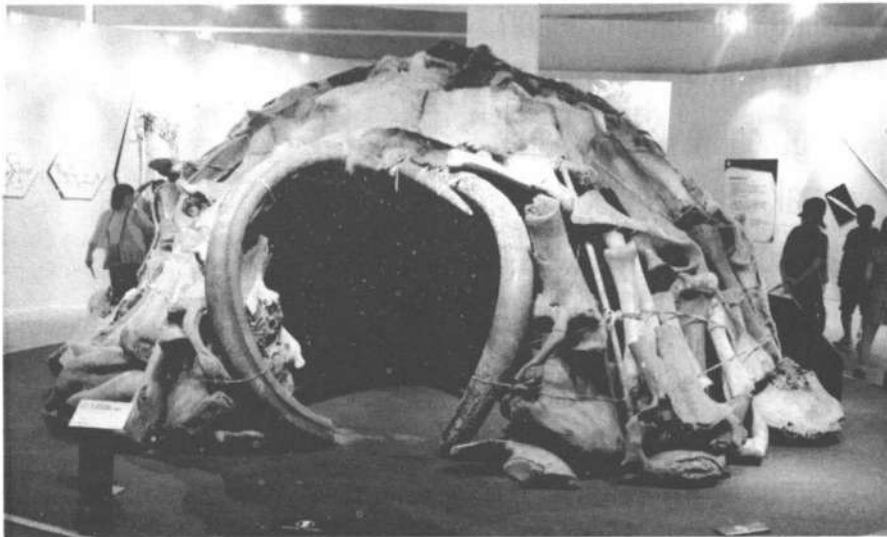
Gelelim şimdi bitkisel besinlerine. Sofralarında yabani halde topladıkları buğday, yulaf çavdar da dâhil çeşitli bitkisel besinler de yer alıyordu. Bunları ateşte pişirip düzenli olarak yemişler. Neandertallerin granit taşından ön gördükleri öğütme taşları ve havan elleri vardı. Bu taşlar üzerinde bulunan nişasta kalıntılarına bakılırsa buğday gibi bazı tahılları ve bitki tohumlarını öğütüp un haline getirerek yiyeceklerinde kullanmışlar. Bir mağarada Neandertallere ait üzeri kalsit kaplı ahşap tabaklar ve ateş kürekleri bulundu. Isınma ve pişirme işleminden sonra ocakta biriken küllerin toplanıp dışarıya atılmasında kullanıldığı tahmin edilen ahşaptan yapılmış kürekler Neandertallerin ev hayatına ait değerli belgelerdir. Deriden, ahşaptan yapıldığı düşünülen birçok mutfak araç ve gereci zaman içinde yok olup, çürüyüp gittiğinden bunlar hakkında bir şey söyleyemiyoruz.

Neandertallerin yaşadıkları mağara ve kulübelerin tasarımları/işlevleri nasıldı?

Neandertallerin anatomileri dışında yaşam biçimleri de son derece ilginçtir. Bize bıraktıkları maddi kültürel unsurlar kadar onların manevi dünyaları da bizi çok ilgilendirir. Nedenini birazdan açıklamadan önce onların somut kültürel özellikleri üzerinde duralım. Neandertaller her zaman mağarada yaşamadı. Zaten yanlış bir tanımlama vardır, "mağara adamı" derler, oysa Neandertaller çoğu kez açık

Aletlerini yaptıkları bir başka köşe vardır mağara içerisinde. Burası alet üretim "atölye"sidir. Neandertal, mağaranın içerisinde kendine göre işlevi ayrı olan odalar inşa ederdi. Bir bölümü yatak odası yapardı ve orada ne mutfak ne de "atölye" izleri vardı.

alanlarda kurdukları kulübelerde yaşamlarını sürdürdüler. Kimi zaman kaya altı sığınakları onların evi oldu. Kaldı ki Neandertaller mağaraların büyük bir kısmını başka bir amaçla kullandılar. Mağara ve kaya altı sığınaklarda aynı seviyelerde bulunan çok sayıda erişkin, bebek ve çocuk iskeletleri, Neandertallerin çekirdek aile yaşantısının olmadığını gösteriyor. Çünkü buluntular Neandertallerin en az 5-6 aile ve 20-25 bireyden oluşan bir kalabalık şeklinde mağaraları iskân ettiklerini ortaya çıkarmıştır. Bebekleri, çocukları, değişik yaşlarda kadın ve erkekler aynı mağarayı paylaşıyor, mağara içinde aynı mekânlarda yatıp kalkıyor, aynı ocakta etlerini pişiriyor ve aynı sofrada yemek yiyorlardı. Bu mağaraların içini bir ev gibi tasarlar ve mekân tasarımını aynı günümüzdeki gibi algılıyorlardı. Bu şaşılaç bir olgudur. Mağara deyip geçmemek gerekir. Bir Neandertalin mağarasına girdiğimizde önce bir tarafta ateşlerinin bulunduğu ocak kısmı görülür. Ateşi her an aktif hale getirebilen, ateşi çok iyi denetim altına almış atalarımızdan birisiydi Neandertal. Ateşi, aydınlatmada, ısınmada ve özellikle de yemeklerini pişirmede kullanıyorlardı. Aletlerini yaptıkları bir başka köşe vardır mağara içerisinde. Burası alet üretim "atölye"sidir. Neandertal, mağaranın içerisinde kendine göre işlevi ayrı olan odalar inşa ederdi. Bir bölümü yatak odası yapardı ve orada ne mutfak ne de "atölye" izleri vardı. Tamamen bi-

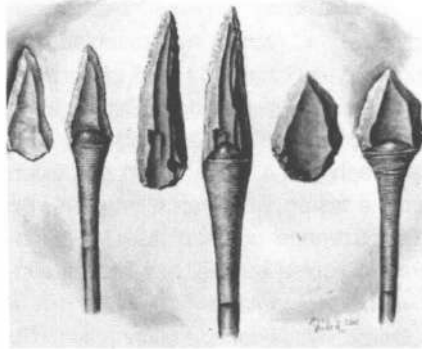

Neandertaller çoğu kez açık alanlarda kurdukları kulübelerde yaşamlarını sürdürdüler.

reylerin yattığı yeri. Bir başka yeri mezar olarak kullanırdı. Bu genelde ocağa yakın bir nokta idi. Mağaranın içindeki tasarım, kullanım şekline göre değişirdi. Neandertal, mağara içini yaşam için son derece konforlu bir mekân haline getirmiştir. Günlük yaşam içerisinde kullanıp atmak istediklerini, dışarıda bir yere değil mağaranın derinliklerinde kuytu bir köşeye götürüp oraya yığardı. Burası çöplük olurdu ve arkeologlar için bulunmaz bir değerde olmuştur bu çöp yerleri. Birçok Neandertalin yaşamıyla ilgili sırlar bu çöplük içinden çıkmıştır. Sağlıklı bir zemin oluşturduktan ve mağarayı evi gibi tasarladıktan sonra, mağaranın yırtıcı hayvanlara karşı korunması için gerekli önlemleri alırdı. Kimi mağaralarda hayvan derilerini kullanarak bu odaları birbirinden ayırdığını, soğuk ve neme karşı duvarlarda izolasyona gittiğini mağara içindeki detaylardan anlıyoruz. Mağara girişini de sel baskınlarına, kar fırtınalarına ve vahşi hayvan saldırılarına karşı korumak için ağaç kökenli ya da taş ve benzeri unsurlarla zaman zaman kapatıldığını ve mağarayı bütünüyle güvence altına aldığını görüyoruz. Ateş onun en büyük yardımcısıydı. Mağara içindeki hayati kadar mağara dışında da yaşamı oldukça ilginçti. Birçok yerde Neandertalin, özellikle buzul arasında, iklimin yumuşak olduğu dönemlerde açık alanlarda kulübelere inşa ettiği belirlenmiştir. Bunlar öyle küçük, basit kulübeler değildi. Çok sayıda Neandertal bu kulübelere iskân eder, buralarda yaşarlardı. Mağaradaki mekân tasarımının aynısı kulübeler için de geçerlidir. Burada kullanılan malzemeler genellikle taş, ağaç ve hayvan derisiydi.

Neandertal hayvan derisini nasıl kullandı?

Buzul çağını simgeleyen kılı gergedan, mamut, step ve tundra atı, dev yabani siğir, mağara ayısı, kurt gibi hayvanların postlarını vücuduna sardı, mağarasında yorgan, battaniye gibi ısınma aracı olarak kullandı. Bu postlar onun giysilerini oluşturdu. Buzul çağı, ısının sürekli sıfırın altında seyrettiği bir dönemdir. Hayvan derileri ve postları soğukta onun hayatını kurtardı. Dünyanın kuzey yarımküresinde Avrupa'da bir yan-

Neandertal denilince orta paleolitik adı verilen taş endüstrisi akla gelir.

da İskandinav, diğer yanda Alp buzulları hüküm sürdü. Alplerdeki en son buzul Würm'dür. Würm, dört mini buzul çağından oluşur. Bunun ilk yarısını (Würm I ve Würm II) Neandertaller yaşadı, ikinci yarısını Sapiensler yaşadı. İkinci yarısına ömrü vefa etmedi Neandertallerin. Ama ilk yarısı da ikinci yarısı kadar şiddetli geçti. Neandertal kabilelerinin yaşadığı bir başka coğrafya olan Sibiry ve Kafkasya'da da buzul iklimi egemendi. Bu şiddetli soğukların hüküm sürdüğü dönemde on binlerce yıl boyunca nasıl oldu da Neandertal, yok olmadan Avrupa'da ve Sibiry eteklerinde yaşamını sürdürdü? Bunun sırrı sadece fiziksel yapısında değil aynı zamanda geliştirdiği kültürel unsurlarda da yatar. Neandertal, avladığı birçok hayvanın derisini yüzüyordu ve bu derileri mağaralarında yerlere seriyor, duvarlara asıyor, yatak ve yorgan olarak kullanıyor, eldiven yapıyor, yeri geldiğin-

Neandertallerin her işte kullanabilecekleri aletleri vardı. Bunlar arasında (çoğu çakmak taşından olmak üzere) bıçak, yan kazıyıcı, uç kazıyıcı, testere biçiminde kesici, çentikli kazıyıcı, delici, saplı ve sapsız üçgen uçlar, disk biçiminde kazıyıcılar bulunmaktadır.

de çocukları için kundak yapıyordu. Ama bunları hiçbir zaman dikip elbise yapamıyordu, çünkü Neandertalin iğnesi yoktu. Her ne kadar iri olsa da beyni, iğneyi keşfetmeyi akıl edememiş. Bu keşif daha sonraki yıllarda Sapiense nasip olacaktır. Neandertal usta bir debbağ (deri işleyen kimseye verilen isim) idi. Derileri, elinden geldiği kadar ön işleminden geçirirdi. Deriyi yumuşatırdı ve temizlemek için özel aletler geliştirdi. Bugün debbağların kullandığı, ucu yarım ay şeklinde olan ve derinin bütün detayına çok güzel adapte olan taştan aleti ilk kez onlar bulmuştur ve deriyi bu şekilde kaba kısımlarını sıyırmak suretiyle kullanıma hazır hale getirebilmiştir. Bu ön işlemin ardından dişleriyle de deriyi çiğneyerek daha yumuşak hale dönüştürmüştür. Nitekim orta yaşlarda ölmüş birçok erkek Neandertalin dişlerinde görülen atipik aşınma şekli de, derileri çiğneyerek yumuşatmasından ileri gelmektedir.

Neandertallerin geliştirdiği ve kullandığı aletler nelerdir?

Neandertal denilince orta paleolitik adı verilen taş endüstrisi akla gelir. Biz buna litik endüstri de diyebiliriz. Her ne kadar ağaçtan ve kemikten araç ve gereç de yapmış olsa, ağırlıklı olarak taşları yontup alet ve silah yapmış. Homo erectusa ait aşölyen el baltası geleneği Neandertal tarafından da devam ettirildi. El baltasının yanı sıra Neandertalin bir sürü aleti vardı. Bunlar yongalama tekniğiyle elde edilmişti. Her işte kullanabilecekleri aletleri vardı. Bunlar arasında (çoğu çakmak taşından olmak üzere) bıçak, yan kazıyıcı, uç kazıyıcı, testere biçiminde kesici, çentikli kazıyıcı, delici, saplı ve sapsız üçgen uçlar, disk biçiminde kazıyıcılar bulunmaktadır. Deriyi temizleyip, üzerindeki kabaları almaya yarayan kesici kenarı konveks yapıda bir alet de onun eseridir. Neandertaller levalloiso-moustérien (lövalvazomusteriyen) tekniğini kullanarak taşlardan çeşitli amaçlara yönelik aletleri ürettiler. Bu aletler Avrupa'da olduğu gibi Orta-Doğu'da, Kafkasya'da ve hatta Altay Dağlarının eteklerinde yaşamış olan Neandertal kabilelerde de rastlanır. Ancak, her lövalvazo-musteriyen tipi alet kullanan topluluklar Neandertal değildi; nitekim Orta-Doğu'da

zamanımızdan aşağı yukarı 90 bin yıl önce yaşayan Djebel Qafzeh ve Shkul insanları sapiens gruba dâhil oldukları halde Neandertallerin teknolojileri olan levalvazo-musteriyen tipli aletler kullanmışlar. Belli ki aynı coğrafyada bir araya geldikleri ve yan yana, iç içe yaşadıkları Neandertal komşularından bu tekniği öğrenmişler. Neandertallerin ucunu sivriltilip ateşte yakarak sert hale getirdiği mızrak kalıntıları günümüze kadar korundu. Fransa'da Arcy-sur-Cure bölgesindeki bir doğal mağarada Neandertale ait olduğu saptanan 12 adet granit öğütme taşı ve havan eli bulundu. Hiç kuşku yok ki iri beyinli ve oldukça yetenekli olan Neandertallerin günlük yaşamda kullanmış olduğu nice deri ve ağaç gibi malzemeleri kullanarak yaptıkları aletler vardı. Binlerce yıl içerisinde birçok Neandertal mezarı gibi bunlar da çürüyüp, dağılıp yok oldular.

Neandertallerin kürdan kullandığı söyleniyor. Bu doğru mu?

Hırvatistan sınırları içerisinde yer alan Krapina mağarasında yaşamış Neandertallerin dişleri incelendiğinde kürdan kullanma alışkanlığına sahip oldukları anlaşılmıştır. Dişlerin mine-sement sınırında, bir başka deyişle boyun kısmında yaşam

Neandertal kadınının diş taşları içerisinde bol miktarda papatyaya ait fosilleşmiş polenlerin bulunması, papatyayı sık aralıklarla çiğnemiş olduğunu gösteriyor. Özellikle civanperçemi adet sancılarını hafifletmek amacıyla da günümüzde kullanılmaktadır.

Bir Neandertalin çok sayıda dişlerini sağlığında kaybetmiş, ama hala beslenmeyi sürdürdüğü ve hayatını devam ettirdiği düşünülecek olursa bu gibi yakınların bakıma alındığı, koruyup gözetildiği, bunlar için çiğnemeyi gerektirmeyen yumuşak (lapa türü) yiyecekler hazırlandığı düşünülebilir.

sırasında oluştukları saptanan çepeçevre oluklar tespit edilmiştir. Mesial ve distal köklerin taç kısmına yakın yüzeylerindeki bu belirgin oluklar çürük veya diğer doğal ya da patolojik nedenlerden kaynaklanan tahribatlardan farklıdır. Günümüzde, kürdan kullanmanın sonucunda meydana gelen oluklara tipatip benzeyen bu oluklar dişlerin devamlı kürdanla temizlenmesi sonucu ortaya çıkan oluşumlardır. Benzer kürdan izleri Fransa'nın La Quina mağarasında bulunan Neandertallerde de tespit edilmiştir. İri beyinli bu atalarımızın et yedikten sonra dişlerinin arasına sıkışan parçacıkları kürdanla temizledikleri bugün artık tüm araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir.

Neandertallerin bitkilerle arası nasıldı? Şifalı bitkileri tanıyor ve kullanıyorlar mıydı?

Bitkisel besinler Neandertalin sofrasında düzenli olarak yer aldı. Bir de besin kaynağı olmadığı halde başka amaçlarla kullanılan bitkiler vardı. Bir Neandertal kadınının dişlerinde korunmuş olan diş taşının (tartır) analizi araştırmacıları hayrete düşürdü; zira papatya ve halk arasında binbir yaprak otu olarak da bilinen civanperçemi gibi beslenme amacıyla kullanılmayan salt şifalı özelliğinden dolayı çiğnenen veya yenilen otların fosil-

leşmiş kalıntılarına bu diş taşları içinde rastlandı. Civanperçeminin günümüzde çeşitli yaraların tedavisinde, ağrı giderici ve kanı durdurma özelliği nedeniyle kullanıldığı biliniyor. Bu iki bitki genelde yenilmez. Sadece çiğnenir. Bunlar şifalı bitkilerdir. Papatya ise sinirleri yatıştırıcı, uykusuzluğa karşı etken, sakinleştirici, üst solunum yollarındaki sorunları hafifletici ve hazmı kolaylaştırıcı özelliklere sahiptir. Neandertal kadınının diş taşları içerisinde bol miktarda papatyaya ait fosilleşmiş polenlerin bulunması, papatyayı sık aralıklarla çiğnemiş olduğunu gösteriyor. Özellikle civanperçemi adet sancılarını hafifletmek amacıyla da günümüzde kullanılmaktadır.

Neandertaller hasta ve yaralılarına nasıl davranıyorlardı?

Neandertaller, başkasını düşünen, yardımsever, iyi niyetli, paylaşımcı ve bizim günümüzde artık yavaş yavaş kaybettiğimiz birçok meziyete sahip olan insanlardı. Bunun çok somut göstergeleri vardır. Bir Neandertalin çok sayıda dişlerini sağlığında kaybetmiş, ama hala beslenmeyi sürdürdüğü ve hayatını devam ettirdiği düşünülecek olursa bu gibi yakınların bakıma alındığı, koruyup gözetildiği, bunlar için çiğnemeyi gerektirmeyen yumuşak (lapa türü) yiyecekler hazırlandığı düşünülebilir. Neandertal, hastasına ve elden ayaktan düşmüş yaşlısına bakabiliyor ve onları tehlikeli ava/tehlikeli uğraşlara göndermiyordu. Neandertaller hastalara ve bedensel engellilere kol kanat geren insanlardı. Mağara insanları olarak onları küçümsemeyelim, çok karmaşık sosyal yapıları vardı. Birbirlerine kenetlenen ve zorda kalanın yardımına koşan kimselerdi. Neandertaller sıra dışı insanlardı ve bu sıra dışı özelliklerinden birisi de onların hastalarına bakıp tedavi etmeleriydi; ölümcül bazı hastalıklara dahi acil müdahale etmiş olmalarıydı. Bunun en güzel örneğini Irak'ta Şanidar adlı mağarada bulunmuş olan bir Neandertal erkeğinde görüyoruz. Orta yaşlarda ölmüş olan bu Neandertal sağlığında ciddi bir kaza geçirmiş, büyük bir olasılıkla ya vahşi bir hayvanın saldırısına uğramış ya da bir yerden düşmüş, başından bir kaç yara almış, sol gözü parçalanmış

kör olmuş, köprücük, kürek ve kaburga kemikleri yer yer kırılmış ve tüm bu yaralar, kırıklar zamanla iyileşip kapanmış, Neandertal yaşamaya devam etmiş. Sol kol dirsek hizasından kopmuş ve zamanla kemik ucu kendi kendini onararak iyileşmiş. Bu durumda aldığı ölümcül yaralarla bu kişinin hemen ölmesi gerekmez mi? Oysa bu hastaya acil müdahale yapılarak gerekli tedaviler sonucu hayatını devam ettirmesi sağlanmıştır. Kesici dişlerinde görülen aşırı aşınma ise, kesik kolu yerine zaman zaman bazı işlerde ön dişlerini kullanmasına bağlanabilir. Öte yandan, 40 yaşlarında öldüğü belirlenen La Chapelle Aux Saints erkeğinde bazı kaburgalar hayatta iken kırılmış ve zamanla sağlıklı biçimde kaynamıştır. Krapina mağarasında bulunan bir erişkin Neandertal erkeğinde benzer şekilde bazı kaburgalar kırılmış ve sonradan düzgün biçimde kaynamıştır. Yine aynı mağarada bulunan bir başka Neandertal erişkininde bir ayak kopmuş, birey bu haliyle hayat boyu sakat olarak yaşamıştır. Ayağın kopma anında yapılmış olan acil müdahale bu kişiyi hayata döndürmüştür. Bir Neandertal erişkinin de bacağı kırılmış, sağlıklı bir şekilde kaynamış olduğuna göre kırılma anında iki kemik uç sabitleştirilip sıkıca bağlanmış olmalıydı.

Çok sayıda erişkin Neandertalde iyileşmiş kafatası travmalarına rastlandı. Kültürel ya da çevresel faktörler bu tür travmalarda akla getirilebilir. Şimdiye ka-

Dünya tarihinde ilk kez ölüsüne sahip çıkıp, deyim yerinde ise, kıyamet günü kavramını ortaya koyan ve bir Neandertalin öldükten sonra yok olup kaybolmadığını, bir başka dünyaya geçtiğini ve orada dirilip tekrar yaşamını sürdüreceğini varsayan ilk atamızdır Neandertal.

35 yaşlarında ölmüş bir erkeğin mezarında sekiz tür çiçeğin bol miktarda fosilleşmiş polenlerine rastlandı. Bu Neandertal mezara gömülürken ya çiçeklerden oluşan bir zemin üzerine yatırılıyordu ya da çiçekler ölünün üzerine serpilirdi.

dar incelenen Neandertallerin hiç birinde ölümcül travma örnekleri tespit edilmedi. Bir savaşı, bir çatışmayı çağrıştıracak yara izleri tespit edilmedi.

Neandertallerin çevreye adaptasyonları nasıldı?

Çevreyi çok iyi tanıyor ve değişen yaşam koşullarına kendilerini son derece iyi adapte edebiliyorlardı. Bu özellikleriyle yaşanması en zor koşullarda bile, Altay Dağları'nın eteklerine kadar uzanan yerlerde yaşamayı bildiler. İklimin elverişli olduğu bölgelere zaman zaman gider, orada yaşamlarını sürdürürlerdi. Bu da gösteriyor ki bazı Neandertal ailelerin bir kıskılcıkları bir de yazlıkları vardı. Bunu en iyi Kafkasya bölgesinde görüyoruz. Kafkasya'daki birçok mağara, onların yazlıklarını geçirdikleri mekânlardı. Bazen deniz kenarlarında bazen de doğası en güzel olan, bol bitki örtüsü ve hayvan türlerinin olduğu yerlerde yaşıyorlardı. Hangi iklimde, hangi bitki örtüsünde olursa olsun durumdan vazife çıkarmayı çok iyi biliyorlar, aç ve açıkta kaldıklarında, besinlerini oluşturan avları azaldığında başka bölgelere göç ediyorlardı. Eğer hayvan sürüleri azalmış ve de postunu elde edecekleri hayvan yok ise, çoğu kez avladıkları kurtların ve tilkilerin postlarını yüzüp onları kullanıyorlardı. Neandertaller, günlük yaşamlarında etkin bir iş bölümü içerisindelerdi. Birbirlerine yardım etseler de aynı zamanda bazı alanlarda uzmanlaşmış olduklarını, bıraktıkları aletlerden biliyoruz. Tabii bu elimizde

olan bazı somut veriler, bu somut verilerin iç dünyalarını bir ölçüde bize yansıttıyor.

Neandertaller ölümlerini gömüyorlar mıydı?

Neandertallerin günlük yaşamda çeşitli özelliklerini gündeme getirirken, onların manevi dünyalarından da söz etmek gerekiyor. Geniş bir coğrafi alanda yaşamlarını sürdürmüş olan Neandertallerin özellikle, Orta Avrupa steplerinde Belçika, İsviçre, Romanya, Hırvatistan ve Almanya gibi bölgelerde yaşadığını biliyoruz. Buzul ikliminin ağırlığını hissettirdiği bu coğrafyalar dışında, Akdeniz ve Orta Doğu'da da Neandertal toplulukları vardı. Birçoğu belki birbirini hiç görmüyordu. Örneğin, Sibiry'a ulaşmalarına 1000 km. kalmış, neredeyse biraz daha kuzeye çıksalar Kuzey Kutbu'nu keşfecekler. Bizi, nerede yaşamış olursa olsun, Neandertal dünyasına çeken asıl özellik, ölü gömme adetleridir. Dünya tarihinde ilk kez ölüsüne sahip çıkıp, deyim yerinde ise, kıyamet günü kavramını ortaya koyan ve bir Neandertalin öldükten sonra yok olup kaybolmadığını, bir başka dünyaya geçtiğini ve orada dirilip tekrar yaşamını sürdüreceğini varsayan ilk atamızdır Neandertal. Bu düşünce doğrultusunda cenaze merasimleri düzenleyip, mezar âdeti oluşturmuşlardır. Tanrıları keşfetmişler, inanç olayını gündeme getirmişlerdir. Bununla ilgili somut veriler var. Neandertal aileler her ne kadar açık bölgeler ve mağaralarda yaşasalar

Neandertalin inanç dünyasında ölüye gösterdiği bu saygı doruk noktasındadır. Üstüne aşı boyası serptiği ölünün çevresine aletler de koyuyordu, öbür dünyada avlansın diye. Yani tam donanımlı olarak ölüyü öbür dünyaya gönderiyordu.

da birbirlerine kenetlenmiş bir aile yapısı gösterirler ve bunu ölüleri için de uygularlardı. İster çocuk olsun ister yetişkin, ölen kişi için daima bir merasim düzenlenirdi. Bu merasim, çeşitli aşamalardan oluşurdu. Öncelikle, kabile içerisinde saygınlığı olan, dini hüviyeti olan, şaman ve hatırı sayılır önemli kişi ve kişileri özel olarak ayrı bir yere gömerlerdi. Bunlar için farklı defin merasimleri düzenlenirdi. Nitekim birçok mağaraya, yaşamadıkları halde, sadece bazı erkek ölülerini gömdükleri görülüyor. Bununla ilgili birçok örnek var. Diğerlerine uygulanmayan bir ayrıcalık Irak'taki Şanidar mağarasında sadece birisi için öngörülmüş. 35 yaşlarında ölmüş bir erkeğin mezarında sekiz tür çiçeğin bol miktarda fosilleşmiş polenlerine rastlandı. Bu Neandertal mezara gömülürken ya çiçeklerden oluşan bir zemin üzerine

yatırılıyordu ya da çiçekler ölünün üzerine serpiliyordu. Özel bir defin uygulaması yapılan bu Neandertalin bir şaman, bir kabile reisi ya da hatırı sayılır bilge bir insan olduğu tahmin edilmektedir. Neandertal, yakınıni kaybettiğinde önce uygun bir yerde, elden ayaktan uzak bir bölgede bir kapalı mekân arardı. Burası mağara gibi insanın, başını eğerek gireceği alçak tavanlı sadece tek bir kişinin mezarı için öngörülen oyuklar da olabilirdi. Burada toprakta 40-50 cm'lik bir çukur açardı. Mezarın boyutları, eğer yetişkinse 1 m. genişliğinde, 1,5 m. uzunluğunda olurdu. Fetüs, bebek ya da çocuksa daha küçük olurdu. Ölüyü, hayatını kaybettiği anda, vücut sertleşip katılaşp esnekliğini kaybetmeden önce —biz ona kadavra sertliği deriz— hemen ölünün dizlerini göğse doğru çeker, ellerini yüz hizasına getirir, anne rahmindeki fetüs pozisyonunu verdikten sonra da sıkıca bağlar ve ardından, büyük bir olasılıkla deriden hazırladıkları bir torbanın içine koyarak mezara yanlamasına yatırılırdı. Neden fetüs pozisyonu ölüye veriliyordu? Belki daha sonraki hayatında yeniden dirilip yaşamaya devam etmesini simgeleyen bir pozisyondu bu. Neandertaller anne karnında, bebeğin doğumuna kadar böyle bir pozisyonunda rahim hayatını sürdürdüğünü tesadüf eseri fark etmiş olabilirler. Mezara ölü, sağ ya da sol tarafa yatırılarak gömülüyordu. Çoğu kez başının altına yassı bir taş, bazen kullandığı çakmak taşlarından bir demet yapıp onu yastık gibi kullanarak ölüyü itinayla yatırarak ardından üzerine bol miktarda *kırmızı aşı boyası* serpiyorlardı. Neandertal bu aşı boyasını çok kullanırdı. Sadece ölüler için değil aynı

zamanda günlük yaşamında yaralarını iyileştirmek için de antiseptik olarak kullanılmış olduğu söylenir bu aşı boyasını. Günümüzde bazı geleneksel topluluklar aşı boyasını (biz buna *ochre* deriz) yaralanmalar esnasında iltihap kapmasın diye yaralara serperler. Peki, Neandertal, bu kırmızı aşı boyasını neden ölünün üzerine serpiyordu? Çünkü onların inancına göre ölen kişi yok olmuyordu. Uzun bir yolculuğa çıkıyordu, bu yolculuk uyku idi ve bu uykudan uyanıp dirilecekti, bu dirilişi simgeleyen bir boyadır bu aynı zamanda. Dirildikten sonra acıkmış olacaktı ve yemesi için de ölünün yanına bol miktarda et parçaları koyarlardı. Etlerin taze kesilmiş hayvanlardan alınıp koyulduğunu etlerdeki anatomik bağlardan biliyoruz. Belli ki bazı hayvanları küçük parçalar haline getirip ölünün yanına koymuşlar. Fransa'da La Ferrassie mağarasında bir erişkinin mezarında bol miktarda yaban sığırı ayağı bulundu. Bu ayakları ölünün yanına koymalarının bir anlamı olmalıydı muhakkak. Neden sadece bu ayakları koymuşlar, onu bilmiyoruz. Onların ölü gömme adetleri gerçekten akıl sır ermeyen örnekler içeriyor. Besin ihtiyacını gidermenin dışında ritüel başka amaçları mı vardı? Ritüel dünyaları çok zengindi. Olaya sadece besin açısından bakmamak gerekir, aynı zamanda büyü ve başka nedenlerle de böyle davranmış olabilirler. Neandertalin inanç dünyasında ölüye gösterdiği bu saygı doruk noktasındadır. Üstüne aşı boyası serptiği ölünün çevresine aletler de koyuyordu, öbür dünyada avlansın diye. Yani tam donanımlı olarak ölüyü öbür dünyaya gönderiyordu. Bu bir gün dirileceğine, ahirete olan inançtır. Neandertal insan, ölünün bir gün dirileceğini varsayarken bir başka dünyanın var olduğu inancını taşıyordu. Ölüyü toprak zemine kazdığı 40-50 cm derinliğindeki çukura gömdükten sonra kurda kuşa yem olmasın diye üzerine 1-2 ton ağırlığını bulan yassı taş bırakılırdı. Bu yekpare taş olabiliyordu ya da bir kişinin kaldıramayacağı ağırlıkta olan birçok taş parçalarından oluşuyordu.

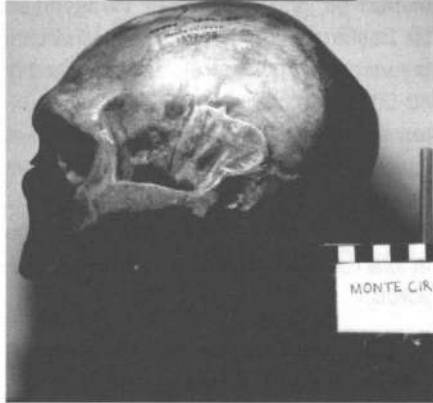

Neandertal, bu kırmızı aşı boyasını neden ölünün üzerine serpiyordu? Çünkü onların inancına göre ölen kişi yok olmuyordu.

Mağaralar Neandertallerin hem yaşam alanlarını hem de gerektiğinde yakınlarını gömdükleri mezarlık yerleriydi. Nasıl ki neolitik çağ insanları oturdukları

evlerin bazı odalarında ölülerini taban altlarına çömelmiş vaziyette, dizler karın hizasına çekilmiş, eller yüz hizasında tutulmuş, deyim yerinde ise fetüs durumunda gömüyorlarsa Neandertallerde de aynı davranış vardı; ölülerini mağarada taban altına gömüyor ve onlarla birlikte yaşamaya devam ediyorlardı. Çağlar geçmiş ama zihniyet aynı kalmış.

Fransa'da La Ferrassie mağarasındaki buluntular Neandertallerin aile mezarlığı olduğunu da akla getirmektedir. Bu son derece çarpıcı manzarayı gelin birlikte izleyelim. Mağaranın zemininde tam sekiz bireyin mezarı bulunmaktadır.

Prof. Dr. Metin Özbek'in 1974-75 yıllarında Paris'te Fosil İnsan Bilim Enstitüsü'nde Francfort planına göre çektiği benzersiz Neandertal kafatasları...

Neandertallerin inandığı birçok doğaüstü güçleri, tanrıları vardı. Bunlardan bazıları hayvandı. Sadece etini yemekle kalmamış, bazı hayvanları yüceleştirmiş, onlarla ilgili bazı kültler geliştirmişlerdir. Avrupa'da biz bir mağara ayısı kültü biliyoruz.

konulmuş. Başlarının altına yastık yerine geçecek olan (çünkü Neandertaller ölülerinin uzun bir uyku dönemine geçtiğine inanıyorlardı, ölüm onlar için böyle algılanıyordu) yassı bir taş konulmuş. Her mezarın içine bu insanların uyandıklarında, acıkacakları varsayılarak çeşitli av hayvanlarının etleri bırakılmış. Gelelim şimdi diğer ölümlere. Bunlardan ikisi cenin, geri kalan dördü ise değişik yaşlardaki çocuklardır. Ceninlerden birisi doğumuna yakın düşmüş olan, diğeri de 7 aylık cenindir. Her ikisi de adam yerine konulmuş, onlar için çukurlar açılmış, tıpkı erişkinler gibi çömelmiş konuma getirilerek itina ile gömülmüş, üzerlerine kırmızı aşı boyası serpilmiş, daha sonra da yassı taşlarla mezarlarının üzeri kapatılmış. Dört çocuğa gelince, bunlardan birisi 10 yaşlarında, ikincisi yeni doğmuş, üçüncüsü 3 yaşında ve dördüncüsü ise 23 aylıkken ölmüşlerdir. Bebekler, ceninler ve çocuklar yetişkinler gibi aynı özenle ve ritüel jestlerle gömülmüşler. 25 yaşında gömülen anneye mi aitti bu bebek, cenin ve çocuklar? Yetişkinler karı ve koca ise aralarındaki yaş farkı da oldukça dikkate değer. Bebeklerin yetişkinlerin mezar seviyesinden biraz daha alta bulunması göz önüne getirilecek olursa başka bir grubun farklı zamanlarda, daha önceden ölmüş yakınları oldukları düşünülebilir. Fransa'da Le Moustier adlı mağarada da bir aile mezarlığına tanık oluyoruz. Burada iki erişkin ve üç çocuk aynı seviyede açılan çukurlara gömülmüş.

Neandertallerin inançları var mıydı?

Neandertallerin inandığı birçok doğüstü güçleri, tanrıları vardı. Bunlardan bazıları hayvandı. Sadece etini yemekle kalmamış, bazı hayvanları yüceleştirmiş, onlarla ilgili bazı kültler geliştirmişlerdir. Avrupa'da biz bir mağara ayısı kültü biliyoruz. Mağara ayısı, Neandertalin çok yakından tanıdığı, boyu 2 metreyi bulan, yırtıcı tehlikeli bir hayvandır. Bu ayının etini yemiş, postundan yararlanmış, köpek dişlerini alet olarak kullanmış, aynı zamanda onu koruyucu bir güç olarak görmüştür. Bunun iki güzel örneğini İsviçre ve Fransa'da iki mağarada buluyoruz. Nitekim Fransa'da Regourdou mağarasında 20 kadar mağara ayısına ait kafatası bir ölünün yatırıldığı mezar çukurunun üzerine itina ile konmuştur. Mezar çukurunun üzeri de 1 ton ağırlığındaki yassı taş ile kapatılmıştır. Aynı mağaranın tabanında açılmış küçük çukurlara da aletler ve ölümlerin uyanınca yemeleri için etler bırakılmıştır. Bu mağara ayısı ile ölü arasında mutlaka bir spiritüel ilişki vardı. *Ayı kültü* diyoruz biz buna. Mağara ayısının ölüyü koruduğu, koruyacağı inancı mı geliştirildi? Yoksa bir güç mü alıyordu ölümler bu vahşi hayvandan? Bu devasa hayvan, Neandertalin gözünde bir totem miydi? Bunlar yoruma oldukça açık konular. Rusya'da Ural bölgesinde İman adlı bir mağarada girişten 100 metre içeride mağara tabanına açılan 60 cm derinliğindeki bir çukura yaklaşık 6 aslanın kafata-

Soyut düşünce kavramı, Sapiensten önce bu aşamada mı ortaya çıktı acaba?

sı özenle yığılmış, bunların arasında bir de mağara ayısının kafatası tespit edildi. Neandertal insanının yaşamadığı bir mağaranın 100 metre içerisinde, mağara aslanlarının kafataslarının bilinçli bir şekilde istif edildiği anlaşılmaktadır. Bu kafataslarının Neandertalin gözünde sembolik bir değeri olmalıydı. Aynı mağarada Neandertallere ait taş aletler ele geçti. Burada hiçbir Neandertal yaşamamış (ne ocak izleri ne yanmış odun artıkları ve de ne besin artıkları var) ama bu mağarada inançla ilişkili bazı uygulamalar yapmış olsa gerek. Burada bir *mağara aslanı kültü* olsa gerek. Mağarayı inançlarıyla ilgili pratikleri yerine getirdiği bir *mağara tapınağına* dönüştürmüş olduğu düşünülebilir. Mağara aslanı ile Neandertal arasında mistik bir bağ olsa gerek.

Lübnan'da Nahr İbrahim adlı mağarada Neandertalin geyik kültü karşımıza çıkıyor. Yörede bol miktarda avlayıp etini yedikleri Dama mezopotamica adlı geyik Neandertalin inanç dünyasında özel bir yer işgal ediyordu. Onun ritüel bir anlamı vardı. Mağarayı zaman zaman ziyaret ederek, hiç yaşamadıkları bu mekânda başarılı bir av öncesi ya da sonrasında gelip bir takım ayinler yapmış olmaları ihtimal dâhilinde. Biz biliyoruz ki Neandertaller mağaraların en kuytu köşelerini tapınmak, ayin yapmak için kullanıyorlardı. Onların da kendilerince inanç dünyaları, bu bağlamda bazı pratikleri bulunuyordu. Nahr İbrahim mağarasının derinliklerinde

gözden ırak bir köşede zeminde 50 cm çapında bir alan içerisine avlayıp etini yediği geyiklerin ayaklarını, gövde parçalarını üst üste yığmış, en tepeye de geyik kafataslarını koyduktan sonra bu yığının çepeçevre etrafına taş aletlerini dizmiş, tüm yığını kırmızı aşı boyası ile kaplamış. Bu düzenlemelerin mutlaka bir ritüel anlamı olmalıydı.

Neandertallerin gizemli dünyasına ait en son buluntu Fransa'daki Bruniquel mağarasından geliyor. Yaklaşık 146 bin yıl önce ilk Neandertaller ellerindeki meşalelerin ışığında sarkıtlar ve dikitlerle dolu bu mağaranın bir galerisine girmiş, mağara ağzından 336 m içerideki geniş bir açıklıkta, bir salon gibi mekân içerisinde, hazırladığı 400 parçadan oluşan sarkıt ve dikit kırıklarından yararlanarak yan yana biri 2 m'ye 1 m diğeri ise 6,7 m'ye 4,5 m çapında iki oval yapı hazırlamış. Bunların yanında da aynı formda öngörülmüş dört adet küçük yapı var. İki ton ağırlığındaki sarkıt ve dikit malzemesi ile hazırladığı bu yapılar ne işe yarıyordu? Mağara içindeki karanlık ve ıssız galerilere girip elindeki meşalelerin ışığında (karbonize olmuş odun parçaları onu çağırıştırıyor) bu tenha yerlere sığınıyor ve saklanıyorlar mıydı? Bu mağarayı bir kamp yeri olarak mı kullanıyorlardı? Burada sembolik bazı törenler mi düzenliyorlardı? Mutfak artıkları olmadığına göre düzenli ve devamlı kaldıkları bir mekân değildi. Bu mağaralarda her za-

Neandertaller salt besin amacıyla, aç kaldıkları için Avrupa'nın çeşitli mağaralarında insan eti yemiş olamazlar. Geriye sadece bir neden kalıyor. Ben de bu görüşe katılıyorum; o da ritüel amaçlı insan eti yemiş olmaları.

man oturmamış demek ki, bazen ölüleri ne mezar olarak kullanmış, kimi zaman da buraları tapınak olarak öngörmüş. Bruniquel, La Ferrassie ve Şanidar gibi mağaralarda Neandertallerin ritüel dünyalarına ilişkin çeşit çeşit sahneler tanık oluyoruz. Gelecekte buna benzer ele geçecek olan buluntular Neandertallerin sır dolu iç dünyalarını aydınlatacak birçok belgeyi bize kazandırabilir.

Bazı Neandertal kabileleri yam yam olarak biliniyor. Bu konuda ne söyleyebilirsiniz?

İnsanlık tarihinde yamyamlığın örnekleri çoktur. Neandertallerde *kanibalizm* olarak da bilinen bu davranışın görüldüğünü çağrıştıran güçlü kanıtlar var. Örneğin Hırvatistan'daki Krapina mağarasında yaşamış olan Neandertaller yamyamdı. Fransa'da La Quina, La Chaise ve Abri Suard mağaralarında yaşayan Neandertaller de hemcinslerini yiyordu. İspanya'daki el Sidron mağarası Neandertallerin yamyamlığı konusunda tartışılmaz kanıtlar sunar. Bulunan Neandertal iskeletlerinin ayrıntılı analizleri yapıldığında bu gerçek ortaya çıkmıştır. İnsan eti yemekle kalmayıp burada yaşayan Neandertaller etlerini sıyırdıktan sonra uzun kemikleri çıkarıp ilikleri bile yemiştir. Yine İspanya'da Zafarraya mağarasını iskân eden Neandertallerin de yam yam oldukları insan eti yedikleri ve kemiklerini kırıp iliklerini çıkararak yediklerini görüyoruz. Öte yandan Belçika'nın Goyet adlı mağarasında yaklaşık 45 bin yılları öncesinde yaşamış Neandertallerin de tıpkı at ve geyik eti gibi insan etini de yedikleri belgelendi. Bulunan insan kemiklerinden, eti yenilen bu hemcinslerin bu amaçla mı öldürüldüğü, ölenlerin etlerinin mi yenildiği yoksa hasta olanların mı öldürülerek yenildiğine dair hiç bir ipucu elde edilemiyor. Burada şu hususu önemle belirtmekte yarar var sanıyorum; bir kez bu insanlar çok usta avcılardı. Yaşadıkları bölgelerde daha önceden de değindiğimiz gibi çeşit çeşit hayvanları avlıyor ve yiyorlardı. Mızrakları, el baltaları bunun için yeterli sayılırdı. Çok iri olanları da tuzaklar kurarak öldürüyor, bu amaçla çok iyi örgütleniyordu. Bu konuda sıkıntıları olduğunu sanmıyorum. Bu durumu aklıda tutarak şunu rahatlıkla

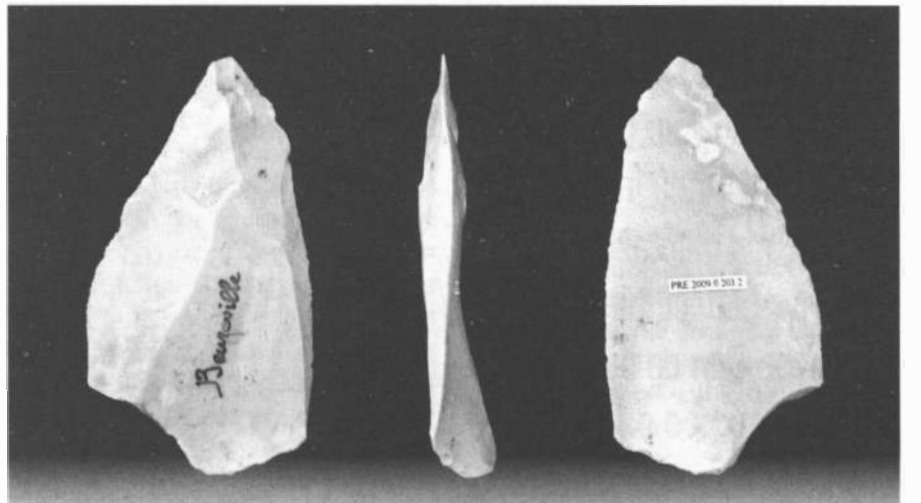
söyleyebiliriz ki, Neandertaller salt besin amacıyla, aç kaldıkları için Avrupa'nın çeşitli mağaralarında insan eti yemiş olamazlar. Geriye sadece bir neden kalıyor. Ben de bu görüşe katılıyorum; o da ritüel amaçlı insan eti yemiş olmaları. Nitekim yakın bir geçmişte birçok yerli kabilede bu amaçla insan eti yeniyordu. Buna biz *ritüel kanibalizm* diyoruz.

Neandertaller süsleniyorlar mıydı?

Bugüne kadar hiç gündemimize getirmedüğümüz bir davranış özelliği var Neandertallerin: Onlardan bazı kabilelerde süslenme âdeti vardı. Vücutlarını kırmızıya boyadıkları, başlarına kuşların rengârenk tüylerinden oluşan başlıklar taktıkları ileri sürülüyor. Bazı buluntular bu tür süslenmeleri akla getirmektedir. Örneğin zamanımızdan 130 bin yıl öncesine yaşıt bir kolye söz konusu. Bir kartalın pençesindeki 8 adet kemik aynı hizada itina ile delinmiş ve bir kolye haline getirilmiş. Bu kolye acaba bir Neandertal kadınının boynunu mu süslüyordu? Tılsımı olduğuna inanılan bir obje miydi? İşte bunu tartışmak gerekir. Süslenme amacıyla mı yoksa büyüsel, ritüel bir amaçla mı takılıyordu bunlar? Bu buluntular Hırvatistan'ın Krapina adlı mağarasında ele geçti. Neandertal takılarına ait en eski örnekler. Fransa'nın Renne adlı mağarasında yaşamış ve Chatelperronien adlı kültürü geliştirmiş olan Neandertaller de ayı, kurt gibi vahşi hayvanların köpek dişlerini ve bazı deniz yumuşakçalarının kabuklarını

Bir erişkin Neandertalde kötü huylu kemik tümörüne (osteosarkom), yani kansere rastlandı. Böylece kanserin, modern yaşamın bir sonucu olmadığı, tarihte en az 120 bin yıl öncesine kadar gittiği anlaşılıyor.

delerek onları kolye haline getirip kullanmışlar. Bunları süs eşyası olarak mı yoksa ritüel veya büyüsel amaçlı mı takıyorlardı, bilemiyoruz. Aşı boyasını ölülerinin üstüne serptikleri gibi vücutlarını boyamak için de (tıpkı Kızılderililer gibi) kullanmış olabilirler. Hatta bazen rengârenk süslü olan kuşları yakalayıp, onların tüylerini aldıkları ve hayvan postlarına ve muhtemelen berelerine ilıştirdikleri düşünülüyor. Bazı istiridy kabuklarının üzerinde kırmızı aşı boyalarına rastlandı. Bir duvarda haç şeklinde, Neandertalin elinden çıkmış bir işaret görüldü. Sivri uçlu aletleriyle üzerinden defalarca geçerek oluşturdukları bu artı işareti, onların dünyasında neyi simgeliyordu? Soyut düşünce kavramı, Sapiensten önce bu aşamada mı ortaya çıktı acaba? Bunları bilmek mümkün değil, çünkü Neandertal dünyası gizemli bir dünya.

Orta Doğu'da yaşayan Sapiens toplulukları, Neandertal kültürünü çok sevmiş olacak ki levallois tekniği ile aletler ürettiler ve kullandılar.

Neandertalin hastalıkları nelerdi?

Neandertallerin en sık yakalandıkları rahatsızlıklar eklem rahatsızlıkları olmuştur. Boyun, sırt ve bel omurlarında eklemleşme sorunları tespit edildi. Diz ve dirseklerinde kireçlenmesi olan genç erişkinler vardı. Özellikle orta yaşlardaki Neandertallerde diz hizasında ilerlemiş aşamada osteoartritise rastlandı. Birçok Neandertalde bel fıtığı görüldü. Tüm bu eklem rahatsızlıkları onların zorlu yaşam koşullarını çağrıştırmaktadır. Kadın ve erkekler arasında eklem hastalıkları açısından bir anlamlı fark bulunamadı. Hiç bir neandertal erişkininde romatizma tespit edilmedi. Az da olsa, örneğin osteomiyelit gibi kemiğe ve kemik iliğine yansımış olan enfeksiyonel durum tespit edildi. Erken yaşlarda ölen bebek Neandertallerde, fizyolojik stres göstergesi olarak hiç de azımsanmayacak ölçüde dişlerde hypoplasia (mine kusuru) bulundu. Bu bebekler büyük olasılıkla yakalandıkları enfeksiyon rahatsızlıklara bağlı olarak seyreden ciddi beslenme yetersizliğinin ardından hayatlarını kaybetmişlerdir. Günümüzde rastlanan çeşitli enfeksiyonel rahatsızlıklara Neandertallerin de yakalanmış olabileceği tahmin ediliyor. Çünkü mikroplar bizden çok daha eskidir. Bu enfeksiyonel rahatsızlıklar bazı Neandertallerin ölümüne yol açmış olmalı. Bir orta yaştaki Nean-

Neandertaller sadece aletlerini ve alet yapma tekniklerini değil, ölümle ilgili bazı davranışlarını da Sapienslere aktardılar. Bakıyoruz, Sapiensler de ölümlerini, Neandertaller gibi çömelmiş vaziyette, (cenin pozisyonunda) gömüyorlar. Yanlarına aletler ve etler, hayvan boynuzları bırakıyorlar.

Sapienslerin öldürücü silahlara sahip olduklarını ve Neandertalleri bilinçli olarak öldürdüklerini, katlettiklerini hatta soykırıma uğrattıklarını söylerler. Bu tür ifadeler kesinlikle yanlıştır.

dertal zatürreden ölmüş. Hatta ilginç bir hususa da dikkat çekelim; bir erişkin Neandertalde kötü huylu kemik tümörüne (osteosarkom), yani kansere rastlandı. Böylece kanserin, modern yaşamın bir sonucu olmadığı, tarihte en az 120 bin yıl öncesine kadar gittiği anlaşıyor. Kanser, insan kadar eskidir. Hiçbir atamız, kansere karşı doğuştan gelen bir bağışıklığa sahip değilmiş demek ki. Olumsuz yaşam koşulları ve beslenmeyle ilgili sorunlar ya da bizim öngöremediğimiz başka çevresel faktörler tarih öncesinde bazı atalarımızın kansere yakalanmasına yol açabiliyordu. Bazı yaşlı Neandertallerde ilerlemiş diş çürüğü tespit edildi. Belirgin diş apsesi (septisemiye kadar giden durum) nedeniyle hayatını kaybetmiş olduğu tahmin edilen Neandertaller var. Hayatta iken çoğu dişini kaybedip bu haliyle damaklarıyla çiğnemeye devam eden Neandertaller biliyoruz. Kimi Neandertallerde devamlı soğuk sulara dalarak balık avlama alışkanlığından ileri geldiği düşünülen diş kulak deliği iltihapları ve tümoral oluşumlara (auditory exostosis) rastlandı. Neandertallerin çok sağlıklı, dipdiri insanlar olduklarını düşünmemek gerekiyor. Her ne kadar bildikleri bazı tedavi yöntemleri olsa da bazı hastalıkların pençelerine yakalanmış ve kurtulamamışlar. Erken yaştaki ölümlerinde bu hastalıklar büyük rol oynamıştır. Neandertaller Sapiensler gibi avlarını uzaktan öldürecek bir teknik (ok kullanmak gibi) geliştiremedikleri için, özellikle 20-40 yaş arası erkek ölümlerinde av hayvanlarının peşinde koşarken yaşadıkları ciddi

travmalar (yırtıcı hayvanın darbesi ya da uçurumdan düşmeler vb.) etkili olmuştur.

Neandertaller neden yok oldu?

Aslında her yere çok güzel uyum sağlamışlardı ama zamanımızdan 40 bin yıl öncesinden itibaren şu bir gerçek ki Orta Avrupa'da artık Neandertal parmakla gösterecek kadar azaldı. Nüfus eriyip gitmişti. 40 bin yıl Würm buzul çağıının ortasına rastlar. 40 bin yıl önce, Würm III mini buzulu öncesinde, Avrupa'nın uzun süren ciddi bir kuraklık geçirmiş olduğu saptandı. Bu kuraklık birçok otçul memeli hayvanın yok olma noktasına gelmesine neden oldu. Bu durum örneğin sadece Ren geyiği avlayarak yaşamını sürdüren mağara aslanını da derinden etkiledi. Kısacası bu olumsuz iklim koşulları doğada adeta bir domino etkisi uyandırdı. Neandertallerin önemli bir besin kaynağı sayılan Ren geyiği azaldı. Otçul hayvan azaldıkça etçil hayvan da azalır. Kuraklıkla beraber gelen ciddi iklim değişikliği mutlaka Neandertalleri olumsuz yönde etkilemişti. Zaten Neandertallerin çok yoğun bir nüfus kapasiteleri yoktu. Homo Sapiens'ten çok daha تنها bir dünyaydı bu. Yavaş yavaş Orta Avrupa steplerinden ayrıldıkça, güneye indiler ve son dönemlerini İspanya'da geçirdiler. Burası onların son sığınma yeriymiş sanki. 40 bin yıl öncesi Orta Avrupa stepleri Neandertaller tarafından boşaldıkça bu alana Orta Doğu'dan dalgalar halinde Sapiensler gelmeye başladı. İnsanlar yanılıyor, sanıyorlar ki Orta Avrupa 40 bin yıl önce-

sinde Sapiensler geldiklerinde, Neandertal kaynıyordu! Böyle bir veri, böyle bir tablo yok. Sapiens ile Neandertal arasında ciddi bir çatışma olmadı. Neandertal eski güçlü nüfus yoğunluğunu kaybetmiş ve bir başka insan türü için ciddi bir tehlike olmaktan çıkmış, kabuğuna çekilmiş topluluklar haline gelmişti. Bazıları Sapienslerle çok iyi anlaştı, bir süre birlikte yaşadılar. Aralarında evlilikler oldu. Nitekim Sapienslere bu evliliklerden Neandertal genleri geçti. Avrupa'da, Orta Doğu'da ve Avrasya bölgelerinde melezleşmeler oldu. Neandertaller ile Sapiensler birbirlerini çok sevdiler. Hatta Orta Doğu'da yaşayan Sapiens toplulukları, Neandertal kültürünü çok sevmiş olacak ki levallois tekniği ile aletler ürettirler ve kullandılar. Sapiensler bu karışmalardan kârlı da çıktı; zira Neandertallerin bazı hastalıklara karşı sahip oldukları bağışıklığı geliştiren, güçlendiren genleri kendi gen havuzlarına da katmış oldular. Sapiensler böylece Avrupa'nın en acımasız koşullarında yaşayabilme olanağına kavuştular. Yani Sapiensler Neandertaller ile sadece kültürel alışveriş yapmadılar, gen alışverişi de gerçekleşti. Avrupa'nın bazı bölgelerinde Neandertal kabileleri ile Sapiens kabileleri bir kaç bin yıl yan yana yaşamlarını sürdürdü. Aynı durum Orta-Doğu'da, Kafkasya ve Asya steplerinde de söz konusu idi. Romanya'da Oase mağarasında bulunan ve 40 bin yıl öncesiyle tarihlenen bir genç erkeğe ait kafatası üzerinde yapılan DNA analizi karışma olayını bir kez daha kanıtladı. Bu genç erkek bir Neandertal ile bir Sapiensin evliliğinden doğma melezdirdi. İsrail'de Manot Cave diye bilinen bir mağarada bulunan 55 bin yıl öncesiyle tarihlendirilen bir erişkine ait kafatası da bir Sapiens ile bir Neandertalin evliliklerinden doğan meleze aittir. Diğer taraftan Özbekistan'da TeshikTash adı ile bilinen mağarada gün ışığına çıkarılan, mezarının üzeri yaban keçilerinin görkemli boynuzlarıyla örtülmüş 12 yaşlarındaki çocuğun kafatasında da Neandertal olduğu kadar Sapiens özellikler tespit edildi. Belli ki bir melezdirdi.

Birlikte yaşamanın sonucu duygu, düşünce, inanış gibi manevi unsurlar, ticari, sosyal ve maddi nitelikteki birçok kültürel unsurlar kadar, evlilik ilişkilerine bağlı olarak genler de birbirlerine geçti. Neandertaller sadece aletlerini ve alet yapma tekniklerini değil, ölümle ilgili bazı davranışlarını da Sapienslere aktardılar. Bakıyoruz, Sapiensler de ölümlerini, Neandertaller gibi çömelmiş vaziyette, (cenin pozisyonunda) gömüyorlar. Yanlarına aletler ve etler, hayvan boynuzları bırakıyorlar. Ölünün üzerine kırmızı aşı boyası serpiyorlar. Neandertal kabileleri bu karşılaşmalar ve yan yana yaşamları esnasında kendi inanışlarının bir simgesi olan tanrılarını da Sapienslere benimsetmiş olamazlar mı? Bu karışmalar sayesinde Neandertaller, Orta Doğu'da, Avrasya'da, Altay bölgesinde Sapienslerin içerisinde büyük olasılıkla eriyip gitti. Kimi yerde Sapiensler Neandertallerin bıraktığı boş topraklara yerleşti, kimi yerlerde de onlarla birlikte binlerce yıl yan yana yaşadılar. Hiçbir zaman ciddi anlamda savaşımadılar. Bazı yanlış inanışlar, Sapienslerin öldürücü silahlara sahip olduklarını ve Neandertalleri bilinçli olarak öldürdüklerini, katlettiklerini hatta soykırıma uğrattıklarını söylerler. Bu tür ifadeler kesinlikle yanlıştır. Zira Sapienslerin elinde, Neandertallerinkinden farklı olarak sadece okları vardı. İlk Sapiensler sanatkâr ruhlu insanlardı, öyle düşmanca tutumları yoktu. Zaten öyle bir tutumları olsa kısa sürede yok ederlerdi Neandertalleri. Oysa binlerce yıl bir arada yaşadıklarını görüyoruz, birbirlerine karışmışlar, birbirlerinin kültürlerini ve genlerini almışlardır. 40 bin yıldan sonra artık Asya ve Orta-Doğu coğrafyasında biz sadece Sapiensleri görüyoruz. Neandertaller bütünüyle bu tarihten sonra tarih sahnesinden silindiler, deyim yerinde ise dalgalar halinde bölgelerini iskân eden Sapienslerin içinde eriyip gittiler. Würm III mini buzulu ile başlayan son derece acımasız iklim koşulları da Neandertallerin yaşamlarında ciddi olumsuzluklar yaratmış, onların çevrelerine uyum sağlamalarını zorlaştırmış olabilir. Son buzul çağına ikinci yarısı Neandertaller için adeta bir ölüm fermanı oldu.

Aslında onların tarih sahnesinden silinmesini tek bir nedene bağlamak ne derece doğru olabilir? Yokoluşları ile ilgili geliştirilen bir sürü görüş olsa da Neandertallerin tarihe karışıp gitmeleri hala sırrını korumaktadır.

Neandertal ile Sapiens'in ortak atası var mıdır?

Sapiens ile Neandertalin ortak atası 700-800 bin yıl önceye, Afrika kıtasına götürür bizi. Bu ortak ata Homo Erectus'un son dönemleri olarak görülebilir. Yani Homo Erectus aynı anda hem Sapiense hem de Neandertale doğuş veren bir evrim potansiyeline sahip olmuştur. İkisinin de ortak atası Homo Erectus'tur. Avrupa'da Homo erectuslar yaşadı ve Homo Heidelbergensis türüne doğru evrimleşti, oradan Neandertal çıktı. Dolayısıyla Neandertal dediğimiz bu topluluk doğma büyüme Avrupalıdır, öyle Sapiensler gibi Avrupa'ya dışarıdan gelmemiştir.

Günümüz insanının gen havuzunda Neandertal geni var mı?

İspanya'dan Sibirya'ya kadar yayılan geniş alanda yaşamış Neandertallerin kemiklerinde yapılmış olan DNA analizleri Avrupa'da 40 bin, Orta-Doğu, Kafkasya ve Sibirya'da 50-60 bin bin yıl öncesinde Neandertallerle Sapienslerin karışmış olduğunu gösteriyor. 2010 yılında bilim dünyasına duyurulan DNA araştırma sonuçları da Avrupa, Avrasya ve Sibirya'da bugün yaşamakta olan toplulukların %1-4 arasında değişen oranlarda Neandertal genine sahip olduğunu ortaya koymuştur. O halde, az da olsa genlerimizde Neandertallerden izler taşıyoruz.

Başlıca Kaynaklar

- Genet-Varcin, E. 1979. Les Hommes Fossiles. Edition Boubee. Paris. France.
- Özbek, M. 2007. Dünden Bugüne İnsan. İmge Yayınevi (2. Baskı).
- Özbek, M. 2015. 50 Soruda İnsanın Tarihöncesi Evrimi. Bilim ve Gelecek Kitaplığı (4. Baskı).
- Patte, E. 1955. Les Neandertaliens. Paris. Masson& Cie. Edition.

Üçüncü Dünya'da darbeler ve ardındaki güçler

3. Dünya'da karşımıza çıkan darbelerinin büyük çoğunluğu Soğuk Savaş sırasında iki süper gücün, özellikle ABD'nin nüfuz alanlarını ötekisinin aleyhine genişletmek için başvurduğu tertiplerin ürünüdür. Dolayısıyla nüfuz alanları mücadelesi önlenmeden, diğer bir deyişle emperyalist sistem tarihe gömülmeden darbelerin, askeri müdahalelerin son bulmasını beklemek fazla iyimserlik olur.

Normale dönmek için beyin yıkama operasyonunun yarattığı anormal sonuçları düzenli, sağlıklı tartışmalarla gidermek, FETÖ'cülüğün yeşerdiği tarlaları yeniden sürmek, ayırık otlarını temizlemek zorundayız.

Iğnıdır, FETÖ kalkışması çelişkili sonuçlar doğurdu. Yıkım beklentilerini boşa çıkardı, Türkiye'nin önünü açtı. Gergin uluslararası koşullarda, çatışmalı bir bölgede her gün şehitler vererek ayakta kalan bir millet 15 Temmuz gecesi silkindi, halk-TSK ve Güvenlik Güçleri büyük bir belayı defetti.

15 Temmuz'un bir başka yararı daha oldu. Ezberler bozuldu, en azından sarıldı, herkes olmasa da millet içindeki birçok unsur, geçmişin muhasebesini yapmaya yöneldi ya da bu yönde adımlar atmaya çalıştı. Geçmiş derken yakın geçmiş kastediyorum. Yani sağcıların, muhafazakâr kesimin oklarını 27 Mayıs Hareketi'nden, onun temelinde yattığını söyledikleri İttihat ve Terakki'den FETÖ'lü yıllara uzanan süreci... Muhafazakârların yıllardır "darbe" söylemi ile karaladığı süreci. Önümüzü açmak için devrimleri/ darbeleri, askerî müdahaleleri ve parlamenter demokrasiye dayalı anayasal sistemimizi yeniden, bu kez soğukkanlılıkla, tartışmak zorundayız.

Olağanüstü Hal, büyük FETÖ temizliği vb. toplumu içine sürüklendiği buna-

lımdan çıkarmaya yönelik adımlar olabilir ama kalıcı çözüm, kalıcı istikrar geçmişin ağırlıklarını beynimizden temizleyerek gerçek bir ulusal/demokratik yönetim oluşturmaktan geçiyor. Ne yazık ki bugünlere, evet FETÖ gizli örgütlenmesi ile geldik ama son 25 yılda medya kanalları ile beyinlere yönelik operasyonun da bu süreçte azımsanmayacak bir payı olduğunu görmek zorundayız. Özellikle Sovyetler Birliği'nin yıkılışından sonra dünyanın tek hâkimi haline gelen ABD, büyük bir propaganda kampanyası ile büyük

15 Temmuz FETÖ darbe girişimi, TSK'nın büyük çoğunluğunun darbecilere fırsat vermemesi ve milletimizin kahramanca direnmesi ile püskürtüldü.

bir algı operasyonu yürüttü. Demokrasiyi, Cumhuriyeti, üniversiteyi, Ordu'yu, emniyeti, dini/imanı, ekonomiyi vb. tek kalan süper güç ABD'nin çıkarlarına göre tanımladı. Bu kapsamlı propaganda, bu dev algı operasyonu TV'lerden, medya kanallarından milletin beynine şırınga edildi. Kavram kargaşası yaratıldı.

Normale dönmek için beyin yıkama operasyonunun yarattığı anormal sonuçları düzenli, sağlıklı tartışmalarla gidermek, FETÖ'cülüğün yeşerdiği tarlaları yeniden sürmek, ayırık otlarını temizlemek zorundayız. Bu amaçla, bu yazıda darbelerle büyük güçler ve özellikle ABD ilişkisi üzerinde duracağız.

Darbeler hakkında

Darbeler hakkında genel bir tahlil yapmak çok zordur. Siyasal olayların tarihselliği ve uluslararası düzlemle kapladıkları yer, farklıdır. Dahası, siyasal olayların değerlendirmesi farklı bakış açılarına göre değişir. Ayrıntılara girmeden önce darbenin sözlükteki karşılığına bir bakalım: Türk Dil Kurumu Sözlüğü darbeyi şöyle tanımlıyor:

Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi.(1)

Bu tanım tartışılabilir ama bazı unsurları her darbe tanımında mevcuttur “Çeşitli yollara başvurarak hükümeti istifa ettirme, yönetimi devirme işi.” Güncel

kullanımda darbe çoğunlukla bir ülkede Silahlı Kuvvetler mensuplarının silah zoru ile ülke yönetimine el koyması olarak görülüyor. Hükümetlerin, ekonomik ve sosyal sorunları çözmekte başarısız oldukları iddiası üzerine bir grup askerin – sivilin yönetime el koyması olarak anlaşıyor. Zaman zaman ordu tarafından hükümetlere verilen muhtıralar da darbe benzeri sonuçlar doğurabiliyor (Örneğin 12 Mart/ 28 Şubat muhtıraları).

Darbenin mantığını deşmek için şu sorulara yanıtlar aramak zorundayız:

Bir grup subayın/sivilin iktidara el koymasının ardındaki etkenler nelerdir? Bu gruba mensup kişilerin iktidar hırısı mı? İç ve dış siyasal etkenler mi? Tarihten gelen çatışmalar mı? Dahası, her müdahale aynı kefeye mi konmalıdır? Darbelerin amaçları ve programlarını irdelemek gerekmez mi?

Bu sorulara doğru yanıtları bulmak için genişçe bir ufuk turuna ihtiyacımız var:

Darbeleri daha baştan “*Kapitalizm .öncesı*” ve “*Kapitalist dönemde ulus-devletler*” olarak iki ayrı evrede incelemek, tarih içinde ele almak gerekiyor.

Ortaçağ'da darbeler

Ortaçağ'da toplumlar Doğu'dan Batı'ya hanedanlar tarafından yönetildi. Siyaset mekanizması saray çerçevesinde yürütülüyordu. Mevcut yönetimlerin kendine özgü bir meşruiyet anlayışı vardı; iktidarı ele geçiren hanedan millete hük-

Batılı merkezlerin dışında kalan ülkelerin emperyalist tahakküme karşı durmadan ulus devletlerini kurmalarının olanağı kalmadı. Bu süreçte kırılma noktası Ekim Devrimi ve Anadolu Devrimi'dir.

mediyor, halk isyan etmeyince tersinden okumayla halkın iktidardan hoşnut olduğu varsayılıyordu. İktidar sahiplerinin iktidar meşruiyetlerini semavi güçlere dayandırmaları da bir başka meşruiyet aracıydı.

Siyasal istikrar, iktidarın babadan oğula geçişi ile sağlanıyordu. Değişiklik ancak içerden yani bir “Saray Darbesi” ile mümkün olabiliyordu, hanedan yönetimleri “Saray Darbesi” ile kralın/padişahın kardeşlerinin ya da Saray'ın öteki unsurlarının (vezirler, harem unsurları, muhafız alayı komutanı vb.) katıldığı bir iç müdahale ile değişebiliyordu. Saray içindeki değişimlerin iyi sonuçlar verdiği, halkı rahatlatıldığı da oluyordu ama sistem aynı kalıyordu.

Kapitalist dönem

Kapitalizmin İngiltere'de 16. yüzyılda Tudor Hanedanı döneminde, Fransa'da ise 16.-17. yüzyıllarda gelişerek Büyük Fransız Devrimi ile birlikte ülkeye hâkim olduğu saptaması, genel kabul görüyor. Ancak kapitalizmin Avrupa'nın geneline hâkim olması için 19. yüzyılı beklemek gerekecektir.

19. yüzyılda Avrupa

Modern çağda sistem değişti, ulus devlet ortaya çıktı. Ulus devletin kurumları meclisler, hükümetler doğdu, ülke topraklarını ve ülkenin hukukunu koruyan ordular, ulusun gençlerini yetiştiren ve toplumu aydınlatan Üniversiteler vb. yeni bir karakter kazandı. Kapitalist toplum sistemine denk düşen parlamenter

20. yüzyılın ikinci yarısında darbe tartışmasında öne çıkan kesimler, 3. Dünya olarak da adlandırılan Asya, Afrika ve Latin Amerika'dır.

demokrasi/başkanlık sistemi önce Batı Avrupa'da gelişti, ardından Doğu ve Güney Avrupa'ya yayıldı. Üst yapıdaki bu değişim çok kapsamlı sonuçlar doğurdu, düşünsel, hukuksal, kültürel boyutlar gösterdi. Kuşkusuz bu yapının oturması zaman aldı. İtalya'da, Almanya'da ortaya çıkan ulus-devletler kendi çevrelerini de etkilediler.

ABD'deki gelişmeler de önce Meksika'yı ardından Latin Amerika'yı etkiledi.

Siyasal iktidara yönelik açık-kapalı vb. müdahaleler yaşandı. Uluslaşma süreci ve demokratik yapılaşma Avrupa'da gelişirken, Latin Amerika'nın kapısını çalarken, Asya-Afrika bu gelişmenin dışında kaldı. Bu geniş coğrafyalarda geleneksel siyasal yapılar, 20. yüzyıla kadar varlıklarını korudu. Konumuz 19. yüzyıl Avrupası tarihi olmadığı için olayların ayrıntılarına girmiyoruz. Siyasal darbelerin çokça görüldüğü, çeşitlendiği 20. yüzyılda yoğunlaşacağız.

20. yüzyılın kırılma noktası: Ekim Devrimi-Anadolu Devrimi

Üretici güçlerin- kapitalizmin gelişmesi 19. yüzyılda Avrupa'nın dışına taşı, Asya'nın, Afrika'nın önce liman kentlerine ulaştı ardından ülkelerin içine doğru yayıldı. Ulus devletlerin temelini oluşturan serbest rekabetçi Batı kapitalizmi giderek tekelleri mali sermayeye dönüşerek tekelleştirdi. Dünya hâkimiyetine yöneldi. Emperyalist sistem yerküreyi kucaklayan bir sürece evrildi.

Batılı merkezlerin dışında kalan ülkelerin emperyalist tahakküme karşı durmadan Ulus devletlerini kurmalarının olanağı kalmadı. Bu süreçte kırılma noktası Ekim Devrimi ve Anadolu Devrimi'dir. Eşzamanlı, birbirinden güç alan bu devrimler "sosyalist devrimler- ulusal devrimler" çağını başlattı. Geri ülkelerde yeni ulus devletlerin şekillenmesinin önü böylece açıldı. Çin'den Hindistan'a, İran'dan Türkiye'ye, Endonezya'dan Batı Asya'ya kadar uzanan alanlarda sömürgeci emperyalist güçlere karşı doğan tepkiler, yeni egemen-bağımsız ulus devletlerin kuruluşuna yol açtı.

Ancak sömürgecileri tasfiye etmek, emperyalistlere karşı durmak tek başına yetmiyordu. "Kılıçla kazanılan zaferler sabanla desteklenmeliydi.(2) Modern çağa ayak basan ülkeler kendilerine uygun toplumsal-siyasal sistemler geliştirdiler. Bazı kurumları Batı'dan almaları doğaldı ne var ki aktarmacılık çoğu kez sakıncalı sonuçlar doğurdu. Arayışlar çok yönlü sürdü.

20. yüzyılda özellikle yaygınlık kazanan darbeleri bu gerçekleri dikkate alarak tartışmak gerekir. Aşağıda 20. yüzyılın akışı içinde öne çıkan bazı darbelerin dökümünü yaparak nedenleri üzerinde duracağız. Bu dökümden anlamlı sonuçlara ulaşabiliriz. Çalışmayı sadeleştirmek için incelemeyi 20. yüzyılın ikinci yarısında ve Latin Amerika'yı konunun uzmanı Özgür Uyanık'a bırakarak, özellikle Asya ile Afrika üzerinde yoğunlaşmaya çalışacağım.

20. yüzyılın 2. yarısı: Avrupa ve Darbeler:

20. yüzyılın ikinci yarısında darbe tartışmasında öne çıkan kesimler, 3. Dünya olarak da adlandırılan Asya, Afrika ve Latin Amerika'dır. Buralarda pek çok darbe, müdahale gözleniyor. Önce bunların dökümünü yapalım:

Batı Avrupa

Kısaca Avrupa'ya değinmek gerekirse; kapitalist-emperyalist sistemin hâkimiyeti altındaki Avrupa anakarasında Parlamenter demokrasi istikrar kazandı, oturdu. Ne var ki Soğuk Savaş'la başlayan süreçte ABD'nin kapitalist kampın başına geçmesi, demokrasinin Anglo-sakson tarzı kurumlarını öne çıkardı. Bunun ayrıntılarına girmeyelim. Batı Avrupa'daki iki buçuk istisna (İspanya-Portekiz-Yunanistan) zaman içinde Batı Avrupa'nın öteki ülkelerine ayak uydurdular. İspanya'da Franko, Portekiz'de Salazar rejimleri savaş öncesi Avrupa konjonktürünün ürünüydüler. Komünist yükselişe karşı büyük Batılı devletlerin desteğinde iktidar olan bu rejimler II. Dünya Savaşı sonrasında yumuşadılar, giderek tasfiye oldular. Portekiz'de subaylarca gerçekleştirilen "Karanfil Devrimi'nin" 400 yıllık sömürge imparatorluğunu tasfiye ederek tarihsel bir yarayı kesip attığını, bu hali ile devrim sıfatını fazlasıyla hak ettiğini belirtmekle yetinelim.

Yunanistan'daki "Albaylar Darbesi" ise Yunan hâkim sınıflarının kendi içlerindeki çatışmalardan kaynaklandı. İçerde ve dışarda yeterli desteği bulamayan darbeciler, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin ardından tasfiye edildiler. Demokrasi ülkeye hâkim oldu.

NATO'ya giren Türkiye, siyasal kaderini Batı ile bütünleştirirken, Amerikan kurumlarını da sorgusuz sualsiz devralmaya yöneldi. Geleneksel dostu Sovyetlerden uzaklaşan Cumhuriyet teknesi su almaya başladı, ona karşı mevzilendi.

İran'daki İngiliz Petrol Şirketleri'ni devletleştiren Musaddık'a karşı yapılan CIA darbesi, Soğuk Savaş yıllarının en önemli darbelerindendir. Obama 2009'da ABD'nin, Musaddık'ın devrilmesinde rol oynadığını itiraf etti.

Doğu Avrupa

II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet nüfuzu altına girdi. Sovyet Rusya'da geliştirilen birçok siyasal kurum bu coğrafyaya taşındı. İç ve dış etkiler sonucunda Doğu Avrupa ülkeleri, Berlin Duvarı'nın ardından Sovyet sisteminden uzaklaşarak Batı Avrupa ile bütünleşti.

Asya

Uçsuz bucaksız Asya'da demokratik hareketlenme anakanın batısında ve doğusunda (Batı Asya-Çin-Hindistan) 19. yüzyılın sonlarında eş zamanlı başladı.

Batı Asya'nın iki köklü ülkesi, 1907 Anayasa Devrimi'ni gerçekleştiren İran ile Meşrutiyet Devrimi'ni gerçekleştiren Türkiye benimsedikleri demokratik-parlamentar sistemleri adım adım geliştirdiler. Türkiye bağımsızlık savaşından sonra sistemini sağlamlaştırdı. Anayasal Demokrasi'ye geçti. Modernleşme arayışını sürdüren İran'da Pehlevi Hanedanı Orta Çağ'ı andıran bir müdahale ile Kaçar hanedanının yerine geçti. Başlarda demokratik inşayı önceleyen iki ülkede darbe girişimleri/tartışmaları 20. yüzyılın ikinci yarısında yoğunlaştı.

Türkiye

Cumhuriyet'in ilk yıllarında büyük bir kalkınma hamlesi içine giren, Ulus devleti pekiştiren Türkiye Atatürk'ün sağlığında bölge açısından da bir istikrar unsuru oldu, Batı Asya bir barış gölüne dönüştü.

Ancak Soğuk Savaş'la birlikte Türkiye'nin kaderi döndü. Batı ittifakını seçen, NATO'ya giren Türkiye siyasal kaderini Batı ile bütünleştirirken, Amerikan kurumlarını da sorgusuz sualsiz devralmaya yöneldi. Geleneksel dostu Sovyetlerden uzaklaşan Cumhuriyet teknesi su almaya başladı, ona karşı mevzilendi. Dışa bağımlı kapitalizm Uluslararası kapitalizmin buhranlarına, konjonktürel dalgalanmalara açık hale geldi. 27 Mayıs 1960 Müdahalesi, kimilerinin iddia ettiği gibi, bir Amerikan müdahalesi değildir, Kemalist subayların hâkim sınıfların bir bölümünün (asker-sivil) rotasından çı-

Hindistan Pakistan ayrılığı din temelinde inşa edilmiş, Hindistan'ın doğudaki büyük Bengal eyaleti de Pakistan'a katılmıştı. Bu yapay ayırım, ABD'nin 1950'li yılların başında geliştirdiği Sovyetleri kuşatma, "Containment" projesinin parçası "Yeşil Kuşak" (Müslüman Türkiye-İran-Pakistan) politikası ile pekiştirildi.

kardıklarını öne sürdükleri Cumhuriyet'i restore etme girişimidir.(3) Askeri Müdahale sistemin kendisini yenilemesi ile sonuçlandı, Soğuk Savaş gerginliğini geride bırakan Türkiye 1961'de parlamenter demokrasiye geri döndü.

12 Mart 1971 ile 12 Eylül 1980 askeri müdahaleleri ise doğrudan halk güçlerine yönelen askeri müdahalelerdi. Özellikle Türkiye'deki CIA uzmanının Washington'a "Our boys have done" diye rapor ettiği 12 Eylül 1980 Darbesi tam bir Soğuk Savaş Operasyonuydu, İran'daki kalkışmanın bir benzerinin önünü kesmekte. Darbecilik devlet içinde büyük bir operasyon başlattı, halkçı, cumhuriyetçi, solcu unsurlar devlet içinden tasfiye edildiler. Türkiye'nin ABD Kampı içindeki yeri pekiştirildi. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi Türkiye'de siyasal, kültürel ve demokratik kurumlar anlamında köklü tahribata yol açtı.

İran: Musaddık Darbesi

Basra Körfezi'nde petrol yataklarının bulunmasının, Batı Asya hâkimiyeti ile çakışması üzerine İngiltere ile Rusya arasında çatışma alanı haline gelen İran, II. Dünya Savaşı yıllarını geride bıraktıktan sonra, ülkenin, bölgenin kaderini değiştiren büyük bir darbe yaşadı. Musaddık Darbesi Soğuk Savaş yıllarının en önemli darbelerindendir. Ülkenin en önemli doğal zenginliği petrol kaynaklarının millileştirilmesi hakkında başbakan Musaddık'ın hazırladığı yasa tasarısı 1951'de Meclisten geçince, giderek derinleşen bir siyasi ve ekonomik bunalım doğdu. Musaddık halk arasında güçlenmeye devam etti, öte yandan yönetimde güçlü konumdaki seçkinlerin ve Batılı güçlerin Musaddık'a tavrı sertleşti. Musaddık'la ciddi bir iktidar mücadelesi içine giren Batılıların yanında yer alan Şah, Ağustos 1953'te başbakanı görevden alma girişiminde bulundu ama Musaddık yanlılarının başlattığı kitlesel sokak gösterileri üzerine İran'dan kaçmak zorunda kaldı. Ne var ki Musaddık karşıtları kısa süre sonra ABD'nin desteği ile darbe düzenleyerek Musaddık'ı yönetimden uzaklaştırdılar. Şah ülkeye geri döndü. Vatana ihanet suçundan hapse mahkûm edilen Musaddık hayatının geri kalan bölümünü

ev hapsinde geçirdi. İran'daki petrol tesisleri ise Şah yanlısı hükümetin denetiminde kaldı. Şah 1979'da devrilene kadar Batılı emperyalistlerin Ortadoğu'daki jandarmalığını üstlendi.

Darbe ile ABD ilişkisi, 2000'de ABD eski dışişleri bakanlarından Madeleine Albright tarafından kabul edildi, ardından ABD başkanı Barack Obama 4 Haziran 2009'da yaptığı konuşmada bağı itiraf etti.(4) Musaddık Darbesi zengin İran petrolünün Batı'nın elinde kalmasını sağlamakla kalmadı. Şah'ın Batı yanlısı rejimini muhalefetsiz bıraktı. Yıllar içinde kaynaşan İran toplumunun muhalefetine önderlik etmek, İslamcılara kaldı. İmam Humeyni'nin çağrısı üzerine ayaklanan halk, 1979'da İran Şahı'nı ülkeden kaçmaya zorladı, İran'da İslam Cumhuriyeti kuruldu. Diğer bir deyişle, Musaddık Darbesi İran'ın ve bölgenin kaderini etkiledi.

Pakistan: Yeşil Kuşak ülkesi

Asya ülkeleri arasında Darbe tartışmalarının en çok geçtiği ülkelerden biri de Pakistan'dır. Tarih boyunca Hint alt kıtasının bir parçası olarak varlığını sürdüren Hindistan'ın batı bölgeleri 1947'de İngiliz planı uyarınca Hindistan ülkesinden kopartılarak Pakistan adı altında yeniden yapılandırıldı. Hindistan Pakistan ayrılığı din temelinde inşa edilmiş, Hindistan'ın

II. Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığına kavuşan sömürgeciliği tasfiye eden Suriye Yönetimi, 1950'lerde yükselen Arap milliyetçiliğinin etkisi altına girdi. 1949 ile 1960 arasında birçok darbe yaşayan Suriye'de BAAS Partisi, Mart 1963'te iktidara geldi.

Mısır'da Süveyş Kanalı dâhil birçok millileştirme programının lideri Cemal Abdul Nasır, Küba Devrimi'nin önderi Fidel Castro'yla beraber.

doğudaki büyük Bengal eyaleti de Pakistan'a katılmıştı. Bu yapay ayrım, ABD'nin 1950'li yılların başında geliştirdiği Sovyetleri kuşatma, "Containment" projesinin parçası "Yeşil Kuşak" (Müslüman Türkiye-İran-Pakistan) politikası ile pekiştirildi, Pakistan'da din ile devlet daha çok iç içe geçirildi. Çok daha kalabalık, daha büyük sorunlarla boğuşan Hindistan'da parlamenter demokrasi ayakta kalırken, Pakistan'ın kaderini ekonomiden eğitim düzeyine, nüfusun etnik bileşiminden dinsel-kültürel yapısına, asker-sivil devlet adamlarının yetersizliğinden dış müdahalelere kadar uzanan bir dizi yapısal ve tarihsel etken şekillendirdi.(5)

Pakistan yönetimi giderek Batı yanlısı bir ayrımcılıkla yerli ve yabancı kaynakları Doğu'dan (Bengal) esirgeme eğilimine girdi. Kurucu Meclis'in 1956'da kabul ettiği anayasa, İslami kuralları referans aldı. Özellikle Eyüp Han ve Pervez Müşerref dönemlerinde Batı'yı kollayan bir ekonomi ve maliye politikası izlendi.(6) Ordu Komutanı Eyüp Han'ı (1958-1969) iktidara taşıyan istikrarsızlık, iç kargaşa sürdü. Eyüp Han 1962'deki Çin-Hint Savaşı'nın ardından 1965'te Kaşmir Anlaşmazlığı nedeniyle Hindistan'la da çatışarak iktidarını sürdürdü. Bengal lideri Şeyh Mucibur Rahman'ı tutuklattı. Din temelinde birleştirilen Pakistan kültür temelinde ayrışıyordu. Pakistan Urduca, Doğu Pakistan Bengali konuşuyordu. Süren gerginlik sonucunda Doğu Pakistan ile Batı Pakistan savaşa sürüklendi. Hint Ordusu

Doğu Pakistan'a müdahale etti. Bengalilerin büyükçe bölümü Hindistan'a sığındı. Bangladeş devleti kuruldu.

Sonuçta Batı'nın kendi çıkarları için çizdiği haritalar yırtılıp atıldı. Ekonomik, toplumsal, siyasal istikrarsızlıklar darbelerle sürdü, darbeler istikrarsızlığı daha da derinleştirdi. Pakistan günümüzde de darbelerle iç içe geçen bir siyasal sürecin sıkıntılarını aşmaya çalışıyor.

Mısır

Berlin Kongresi'nin ardından Mısır'a el koyan İngiltere, bu ülkeyi "tacın ikinci incisi" yaptı. emperyalist politikalar içinde Mısır Güney-Kuzey, Doğu-Batı eksenlerinin kilit noktası oldu.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde İngiltere'nin zayıflaması bağımlı ülkelerdeki özgürlük arayışlarını hızlandırdı. Ordu içinde örgütlü Hür Subaylar Hareketi, 1952'de bir müdahale ile Kral Faruk'u tahttan indirdi, Mısır'da cumhuriyet kuruldu. Bu, ülkenin tarihsel gelişimindeki büyük bir kırılmaydı, deyim yerindeyse bir büyük devrimdi. Bir batılı tarihçiye göre "Devrimle birlikte iki bin yıl sonra ilk kez Mısır'ın başına 'gerçek' Mısırlılar geçiyordu. Akça pakça Kavalalılardan Memluklerden sonra esmer, kalın dudaklı, kıvrıkcık saçlı yerli insanlar iktidara gelmişlerdi.(7) Müdahalenin lideri Cemal Abdül Nasır, Arap milliyetçiliğinin önderi oldu. 1956'da Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi Arap milliyetçiliğini pekiştirdi. Mı-

sır ardından hem İngiltere'yi dengelemek hem de Assuwan Barajı Projesi'ni gerçekleştirmek üzere Sovyetler Birliği'ne yanaştı. İsrail'e karşı Arap mücadelesinin en büyük gücü oldu. Nasır'ın ölümünden sonra yerine geçen Hür Subaylar Hareketi'nin önderlerinden Enver Sedat, İsrail'le barış görüşmelerini başlatınca, doğan tepkiye önyak olan Müslüman Kardeşler güçlendi. Sedat'ın 1979'da bir geçit töreninde Müslüman Kardeşlerce katledilmesi üzerine yerine geçen Hüsnü Mübarek'in askeri yönetimi Arap Baharı sırasında yıkıldı. Mısır bir süre sonra Sisi'nin darbesi ile yeniden askeri yönetimin eline geçti.

Suriye

II. Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığına kavuşan, sömürgeciliği tasfiye eden Suriye Yönetimi, 1950'lerde yükselen Arap milliyetçiliğinin etkisi altına girdi. 1949 ile 1960 arasında birçok darbe yaşayan Suriye'de BAAS Partisi, Mart 1963'te iktidara geldi.(8)

1957'de Mısır ve Suriye "Birleşik Arap Cumhuriyet" adı ile sağlanan birleşme uzun sürmedi, Mısır ile Suriye kendi yollarında ilerlediler. Suriye'nin kaderine hâkim olan Hafız Esat'ın otoriter yönetimi 2000'e kadar sürdü. Yerine oğlu Beşar Esad geçti.

Endonezya'da emperyalizm karşıtı rejimi, ABD destekli darbe ile yıkan Suharto (solda), dönemin ABD Başkanı Reagan (sağda) ile.

Dünyanın en kalabalık 5. ülkesi Endonezya'da Ahmet Sukarno rejiminin sürmesi Batı açısından riskli idi. Suharto Darbesi, yakın tarihin en kanlı darbesi olduğu gibi, Soğuk Savaş'ın Asya cephesinde gidişatı tersine çeviren bir müdahale, Batı için büyük bir zafer oldu.

Irak

Osmanlı'dan I. Dünya Savaşı sonrası kopartılan, İngiliz mandasına geçen Irak 1930'da bağımsızlığına kavuştu. İngiltere'ye bağımlılığı sürdüren Saray dışında Ordu da siyasete karışıyordu. 1936'da ve 1940'da askeri darbeler oldu. ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in Sovyetlere karşı yürüttüğü çevreleme (containment) siyasetinin bir parçası olarak Türkiye-Irak 1955'te Bağdat Paktı'nı imzaladı.

14 Temmuz 1958'de İngiltere'ye bağlı Saray yönetimi bir darbe ile yıkıldı. Arap milliyetçisi subaylar başa geçti. 1963'te Irak BAAS Partisi'ne bağlı subaylar bir başka darbe yaptılar. 1972'de petrol üretimi devletleştirildi. 1979'da Saddam Hüseyin başa geçti.

1980 ile 1988 arasında yaşanan Irak-Iran Savaşı'nın esas nedeni petrol kaynaklarına hâkimiyet ise de bunun arkasında yatan neden Batılı devletlerin kışkırtmalarıydı. 1990'da ilk ABD müdahalesini geçiren Irak 2003'deki müdahalenin ardından bölünüp parçalandı.

Bangladeş

1971 sonunda Hindistan-Pakistan Savaşı bittiğinde Doğu Pakistan'da büyük bir bölümü Hindistan tarafından işgal edilen topraklar boşaltıldıktan sonra Şeyh Mucibur Rahman ve Avami Partisi

iktidara geldi. 1975'te Mucib-ür-Rahman'ın öldürülmesinden sonra General Ziya-ür-Rahman bir darbe ile iktidara geldi. 30 Mayıs 1981'de Ziya-ür-Rahman öldürüldü. Genelkurmay Başkanı Muhammed Erşad idareye el koydu. Askeri idare iki sene iş başında kalacağını ilan etti. Otoriter bir rejimle ülkeyi yöneten Muhammed Erşad geniş çaplı kitle gösterileri neticesinde istifa etti. 1996 yılı seçimlerinde 146 sandalye ile seçimi kazanan Mucibur Rahman'ın kızı Şeyh Hasina küçük partilerle anlaşarak bir Milli Birlik Hükümeti oluşturdu. Hindistan ile iyi ilişkiler geliştirdi. Farakka Barajı hakkında Hindistan ile anlaşması önemlidir. Şeyh Hasina'nın Bangladeş'deki iktidarı sürüyor.

Endonezya

Asya'nın, Doğu'nun kaderini etkileyen bir başka darbe 1965'de Endonezya'da yaşanan Suharto Darbesi'dir. Bu büyük anti-komünist operasyon Hint Okyanusu'nda ABD varlığını güçlendirdi.

Endonezya II. Dünya Savaşı sonrası Ahmet Sukarno'nun önderliğinde sömürgeciliği tasfiye ederek bağımsızlığına kavuşmuştu. Endonezya'da bağımsızlığın önderi ve 22 yıl ülkeye kesintisiz hizmet eden Sukarno bir darbe ile görevinden alındı. Halk içine yayılan bir söylentiye göre Sukarno, 6 generali öldürmüştü. Sukarno'ya karşı karalama kampanyası yürütüldü.

Dünyanın en kalabalık 5. ülkesi Endonezya'da Ahmet Sukarno rejiminin sürmesi Batı açısından riskli idi. 1950'lerin ortalarında Endonezya Komünist Partisi (EKP), Sovyetler Birliği Komünist Partisi(SBKP) ve Çin Komünist Partisi(ÇKP)'den sonra en büyük komünist parti haline gelmişti. General Suharto bir darbe ile çoğu Çinli azınlığa mensup 500.000 ile 1.000.000 arası komünisti öldürdü. Bazı kaynaklara göre ölü sayısı 2 milyonun üzerindedir.

Bu darbe yakın tarihin en kanlı darbesi olduğu gibi, Soğuk Savaş'ın Asya cephesinde gidişatı tersine çeviren bir müdahale, Batı için büyük bir zafer oldu. İşin acı tarafı bu katliamdan Endonezyalıların bile yeterli bilgiye sahip olmamasıdır.

Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin ilk Başbakan'ı olan Patrice Lumumba, emperyalizm destekli bir darbe ile devrildi. 2002 yılında ABD, CIA'nın Lumumba karşıtlarına askeri ve silah desteği verdiğini itiraf etti.

Kore

1950'de Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra Kore Cumhuriyeti'nin ilanının ardından, gelişmelerden kaygılanan ABD, Birleşmiş Milletler üzerinden Kore'ye müdahale etti.

Patlak veren Kore İç Savaşı 1953'de ateşkes ilanı ile durduruldu. Kore, Güney ve Kuzey olmak üzere ikiye bölündü. Kuzey Kore İşçi Partisince bir Halk Cumhuriyeti olarak, buna karşılık Güney Kore ABD yanlısı yönetimlerce otoriter biçimde yönetildi.

Syngman Rhee 1948'den 1960 Nisan'ına kadar geçen sürede Güney Kore'yi yönetti. Halk hareketi ile iktidardan uzaklaştırıldı. Yerine geçen Park Chun Hee uygulamaya koyduğu ve "Kore Mücizesi" olarak adlandırılan programla ülkeyi yoksul bir tarım toplumu olmaktan çıkarıp bir sanayi toplumuna dönüştürdü. Ekonomide sağlanan bu gelişmelere karşın, yönetimi sırasında kişisel özgürlükler kısıtlandı, basın ve muhalefet partileri üzerinde baskı kuruldu, mahkemeler ve üniversiteler denetim altında tutuldu. Ama kendisine karşı sürdürülen muhalefetin gitgide güçlenmesi üzerine 17 Ekim 1972'de sıkıyönetim ilan etti. Bir ay sonra, kendisine Ulusal Meclis üyelerinin üçte birini atama yetkisi gibi olağanüstü yetkiler veren yeni bir anayasa kabul

edildi. Bu anayasa değişikliğiyle iktidarı tümüyle ele geçirdi. 6 Temmuz 1978'de dördüncü kez cumhurbaşkanı seçildi. Siyasi muhaliflerine karşı gitgide daha sert bir politika izleyen Park'ın 1979'da halkın sevdiği muhalefet lideri Kim Young Sam'ı Ulusal Meclis'ten uzaklaştırması ülkede yaygın gösterilere ve karışıklıklara yol açtı.

İki suikast girişiminden yara almadan kurtulan Park, sonunda, arkadaşı Kore Merkezi Haber alma Örgütü başkanı Kim Jaegyu tarafından öldürüldü. Kore, Park'tan sonra özellikle 1990'lı yıllarda daha istikrarlı yıllar geçirdi.

Birmanya-Myanmar

Myanmar, 1919'dan 1937'ye kadar "Birmanya" adı altında Hindistan'ın bir eyaleti olarak İngiliz yönetiminde kaldı. 1948 yılında Hindistan'ın bağımsızlığına kavuşmasının ardından İngiliz sömürge yönetimi fiilen bitti.

General Ne Win komutasındaki askerler 1962 yılında yönetime el koydu. 2000'li yılların başına kadar istikrarlı biçimde varlığını sürdüren Askeri Yönetim 2010 yılında gerçekleştirilen seçimler sonucunda cumhuriyet rejimine geçiş yapıldı. 2010'lu yıllarda Batı medyasının da etkisiyle Myanmar'daki inişli-çıkışlı gelişmeler sürüyordu.

Filipinler

Binlerce adadan oluşan 100 milyon nüfuslu büyük bir ülke olan Filipinlerin kaderi 19. yüzyılın sonunda İspanya tarafından ABD'ye devredildikten sonra ABD'den ayrılmadı. Filipinler'in yakın tarihi de, deyim yerindeyse darbelerin tarihidir. ABD'nin güdümündeki siyasetçilerin yönettiği ülke, günümüze kadar darbelerle Doğan Avcıoğlu'nun "Filipin Tipi Demokrasi" adını verdiği görünüşteki çoğulcu siyasal sistem arasında bocalayarak geldi. Zaman zaman görece istikrar kazanan düzen, yolsuzluk iddialarını kendisine siper edinen karşı grupların iktidar mücadelesi içinde sık sık çatışmalı ortamlara yöneldi. Günümüzde Filipinler, Güney Çin denizi sorunu konusunda ABD ile birlikte Çin'e karşı tertipler peşinde koşuyor.

Afrika'da darbeler

20. yüzyıla girerken Afrika'da sadece iki bağımsız ülke vardı. Mısır ve Habeşistan. Kıtanın geri kalan bölümü sömürge yönetimlerinin hâkimiyeti altındaydı. Afrika'nın siyasal, ekonomik, kültürel hayatı 20. yüzyılın ikinci yarısında canlandı.

Afrika tarihsel ve coğrafi olarak ikiye ayrılır: Büyük Sahra'nın kuzeyi ve güneyi. Büyük Sahra'nın kuzeyi, Akdeniz kıyılarından oluşan ve Akdeniz uygarlığının uzantısıdır. Esas olarak Arapların yaşadığı bu coğrafyanın en önde gelen ülkesi Mısır, büyük bir uygarlık merkezidir. 19. yüzyılda Fransa'nın sömürgeleştirdiği Fas, Cezayir, Tunus ve Libya 1950'li-'60'lı yıllarda bağımsızlıklarına kavuşarak, uluslararası topluluk içindeki yerlerini aldılar.

İngiliz-Fransız-Belçika sömürgeciliği, 19. yüzyılda Büyük Sahra'nın güneyinde taş devri üretim ilişkileri içinde yaşayan zenci kabilelerin insanların bir bölümünü köle pazarlarına sürdü, bir bölümü de madenlerde vb. ölümüne sömürdü. I. Dünya Savaşı yıllarında emperyalist savaşta kırdırılan zenci nüfus giderek bilinçlendi, uyanış hızlandı. Kara Afrika ülkeleri II. Dünya Savaşı'nın ardından hızla bağımsızlığa yöneldi. Gana'nın başkenti Akkra'nın 1958 Nisanında ev sahipliğini

yaptığı ilk Afrika devletleri konferansında sömürgecilikten kurtuluş şiarı atılır. Aralarında Dahomey, Fildişi Sahili, Yukarı Volta, Mali, Moritanya, Çad, Nijer, Kongo Cumhuriyeti, Gabon, Merkezi Afrika Cumhuriyeti, Togo'nun bulunduğu ülkeler Fransa'dan, Kenya, Nijerya vb. İngiltere'den koparak sömürge zincirini kırarlar. 1960 dünyada *Kara Afrika* yılı olarak ilan edilir.

Afrika, 1960-2010

Bağımsızlığına kavuşan genç ülkelerin siyasal kargaşalar yaşaması kaçınılmazdı, öyle de oldu. Geri toplumsal/ekonomik ilişkilere, altyapı yetersizlikleri, eğitimsizlik, sömürgecilerden arta kalan dinsel-etnik sorunlar ve dış müdahaleler eklenince Afrika ülkeleri 20. yüzyılın ikinci yarısını çalkantılar içinde geçirdiler. O yıllarda darbelerin, müdahalelerin yaşanmadığı Afrika ülkesi yok gibidir.

Dahası, Büyük Sahra'nın güneyinde Nijerya'da, Sudan'da vb. bulunan yeni petrol yatakları büyük devletlerin ilgisini artırdı. Dış güçler petrol kaynaklarına hâkim olabilmek ve rakiplerini o coğrafyadan uzak tutabilmek için Nijerya'da, Sudan'da dinsel çatışmaları körüklediler. Dinci terör örgütü Boko Haram bu süreçte ortaya çıktı

Akdeniz kıyısındaki Kuzey Afrika ülkelerinde (Çezayir, Tunus, Fas, Libya) 7500 \$/kişi başı dolayında seyreden milli gelir, Büyük Sahra'nın güneyindeki Kara Afrikası ülkelerinde 1000 \$'ın altına düşüyor.(9) Bu durumda ancak ayakta kalmaya çalışan, tarihsel bakımdan kendi kendini yönetememiş, üstelik ulusal bütünlüğünü sağlayamamış ülkelerin siyasal istikrarsızlıklar içinde bocalamalarına şaşırılmamak gerekir.

Afrika 21. yüzyıla yoksulluklar ve yokluklar içinde, büyük sıkıntılarla girdi. 20. yüzyılın başında Çin'in büyük yatırımlarla Afrika'ya girmesi, Kara Afrika'nın kaderini değiştirmeye aday başlıca etkindir.

Libya

Bir Arap ülkesi olan Libya Kuzey Afrika ile Arap ülkeleri arasında köprü işlevi-

ni görür. Bir darbe ile iktidar gelen Albay Muammer Kaddafi ABD-Fransa destekli dış müdahale ile devrildiği 2012 yılına kadar ülkeyi yönetti.

1959'da okul arkadaşlarıyla birlikte *Özgür Subaylar Hareketi* gizli örgütünü kuran Kaddafi 1969'da o sırada Türkiye'de kaplıcalarda tedavi gören Kral İdris'e karşı darbe yaparak iktidara el koydu.

Nasır'ın milliyetçi fikirlerini benimseyen Kaddafi, Mısır'da gerçekleştirilen reformları kendi ülkesinde de uygulamaya başladı. İngiliz askeri üstlerini ve birliklerini ülkeden çıkardı. Petrol şirketleri ulusallaştırıldı. İtalyan ve Yahudi azınlığın mal varlığına el koyarak onları göçe zorladı. Nasır'ın ölümünden sonra Arap dünyasında onun rolünü üstlenmeye çalıştı. Kimi Afrika ülkelerindeki Müslümanlara ve Arap ülkelerindeki sol eğilimli hareketlere destek oldu. SSCB ile yakın ilişkiyi sürdürdü. 1982-1983 yılları arasında Afrika Birliği Dönem Başkanlığı'nı üstlendi.

Sonuç

Yukardaki örneklerin birçoğu şu açık gerçeği önümüze koyuyor: 3. Dünya'da karşımıza çıkan darbelerin büyük çoğunluğu Soğuk Savaş sırasında iki süper gücün özellikle ABD'nin nüfus alanlarını ötekini aleyhine genişletmek için başvurduğu tertiplerin ürünüdür.

Dolayısıyla, iki süper güç arasındaki çatışma, nüfuz alanları mücadelesi önlenmeden diğer bir deyişle emperyalist sistem tarihe gömülmeden darbelerin, askeri-sivil müdahalelerin son bulmasını beklemek fazla iyimserlik olur.

Darbelerle yol açan bir başka etken, hızla değişen dünyada, ekonomik/toplumsal ilişkilerin gelişmesine bağlı olarak, yaşanan büyük dönüşümlerdir. İletişim tekniklerinin küreselleşmeyi yaygınlaştırdığı koşullarda, toplumsal/ekonomik kargaşa, istikrarsızlıklar yeni çalkantılara, iç ve dış etkenlerin etkisiyle siyasal iktidara yönelik müdahalelere yol açmaktadır.

Nesnel bir inceleme, Asya'da ve Afrika'da yaşanan, devrim/darbe niteliği

siyaset açısından tartışmalı birçok müdahalenin o toplumların önünü açtığı, o toplumları ileriye götürdüğü gerçeğini otaya koyuyor (Mısır, Suriye, Libya vb.). Dolayısı ile programını ve icraatını dikkate almadan bir siyasal dönüşümü darbe diye niteleyerek karalamak gerçeklere de, tarih bilincine de aykırıdır.

Darbeler, devrimler ve meşruiyet tartışmalarında dikkate alınması gereken bir başka husus, son 25 yılda estirilen neoliberal rüzgârların yarattığı tahribattır. Emperyal, neoliberal ve muhafazakâr odakların Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde geliştirdikleri "sivil toplumculuk" uçlara savruldu, her türlü devlet müdahalesini, kamusal alanı, resmi olanı, üniformalı olanı, her şeyi reddetti. Haya-tın akışını, siyasal gelişmeleri "piyasa"ya ve "iletişim"e terketti. Oysa kendileri özümü yerken başkalarına talkını veriyorlardı. Nitekim arkadan gelen gelişme yolundaki ülkelere "sivil toplumculuğu dayatan emperyal merkezlerin kendileri devlet desteğinde silahlanma harcamalarını katladılar, kamu fonlarının büyük bölümlerini askeri teknolojilerin geliştirilmesine ayırdılar.

Günümüzde ideolojik-siyasal tartışmalarda yeni sayfalar açmak zorundayız. Darbe, devrim ve demokrasi vb. derken günümüzde son yirmi beş yılın yarattığı tahribatı ortadan kaldırmadan, devrim/darbe/parlamentar demokrasi/meşruiyet tartışmalarında sağlıklı sonuçlara ulaşmak mümkün değildir.

Dipnotlar

- (1) [www.tdk.gov.tr\(2\) M. Kemal Atatürk, İzmir İktisat Kongresi](http://www.tdk.gov.tr(2) M. Kemal Atatürk, İzmir İktisat Kongresi)
- (3) Bkz. Cüneyt Akalın, *Askerler ve Dış Güçler, Cumhuriyet Yayınları*,
- (4) cnnturk.com, 04.06.2009
- (5) Muharrem Kılıç, *Darbeler ve Devrimler*, 2. Cem Yayınları, 2013, s. 183
- (6) M. Kılıç, age, s. 184
- (7) Peter Mansfield'in *The Arabs* kitabından aktaran Sina Akşin, 20. Yüzyıl Tarihi, İş Bank. Yayınları, s. 355
- (8) Sina Akşin, age, s. 380
- (9) [https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_African_countries_by_GDP_\(nominal\)](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_African_countries_by_GDP_(nominal))

Latin Amerika'da ABD destekli darbeler

Latin Amerika'nın askeri darbelerle tanınıyor olmasının temel nedeni dünyanın en büyük emperyalist gücü ABD'nin "arka bahçesi" olmasıdır. Kuzeyin bu büyük gücü, daima, yarattığı ekonomik bağımlılığı aşan bir askeri hegemonyayla kendini göstermiştir. Ayrıca kıtadaki ülkelerde işbirlikçi dar bir sınıfın egemenliğinde silahlı bir bürokrasi yarattı. Latin Amerika orduları bu nedenle oligarşiyle sıkı bir ilişki içinde oldu.

Karayıpları askeri ablukaya alan ABD, kıtanın güneyinde devrimlerin ilerleyişini durdurmak için daha önce uyguladığı operasyonlardan ve darbelerden daha kapsamlı bir askeri planı hayata geçirdi. 1954 Paraguay, 1964 Brezilya, 1971 Bolivya, 1973 Şili ve Uruguay'dan sonra 1976 Arjantin askeri faşist darbeleri arasında koordinasyon sağlanarak kıtasal bir denetim kuruldu.

1960'lardan başlayarak ABD "Amerikan Orduları Konferansları" örgütlemeye başlamıştı. Binlerce asker bu konferanslarda ideolojik hazırlıklar geçirdi. Daha sonra ülkelerinde faşist darbelerle imza atacak olan generallerin hemen tümü "Amerikalılar Okulu"nda eğitim aldı. 1963'ten 1984'e kadar 23 Latin Amerika ülkesinden 60 bin asker ve polise eğitim

veren okulun misyonu Latin Amerika ülkelerini ABD'yle işbirliğine hazırlamak ve onları Sol-Marksist örgütlenmelerin etkilerinden korumaktı.

Ancak Latin Amerika'da ABD destekli askeri darbeler yalnızca antikomünist özellik taşımaz, ABD çıkarlarıyla çatışmaya giren hemen her eğilim onun hedefidir. Arjantin'de Juan Domingo Perón ve Brezilya'daki Getulio Vargas popülist yönetimleri Şili'deki Allende sosyalizmi kadar ABD'nin şiddetini üzerine çekmiştir.

Popülist yönetimlere karşı darbelerle bir örnek

Askeri darbeye kesintiye uğrayan popülist yönetimler birçok açıdan Türkiye'deki güncel iktidarla benzerlik gösterir.

1963'ten 1984'e kadar 23 Latin Amerika ülkesinden 60 bin asker ve polise eğitim veren okulun misyonu Latin Amerika ülkelerini ABD'yle işbirliğine hazırlamak ve onları Sol-Marksist örgütlenmelerin etkilerinden korumaktı.

Latin Amerika'nın askeri darbelerle tanınıyor olmasının temel nedeni dünyanın en büyük emperyalist gücü ABD'nin "arka bahçesi" olmasıdır.

Latin Amerika'da İkinci Dünya Savaşı sonrası serbest seçimlerle işbaşına gelmiş bir yönetime karşı ilk ve en önemli ABD destekli askeri darbe Juan Domingo Peron'a karşı gerçekleşti.

Popülizm ayrı bir incelemenin konusu olmakla beraber ortak yanları şöyle özetlenebilir: Hemen tüm popülist yönetimler büyük bir küresel krizin sonucunda yerel üretim güçlerine dayanarak ortaya çıkmaktadır. Dışarıdan gelecek güçlü paraya bağımlı ülkeler kriz ortamında borçlarını ödemekte zorlanmaktadır. İthalat sanayi mallarıyla kısıtlanırken içeride üretim artar. Tarım nüfusu hızla düşerken kentler kırsal kökenli emekçi kitlelerin politika ve kültür merkezleri haline gelir. Emekçi kitlelerin politikadaki bu yeni etkinliği orta ve üst sınıfları rahatsız ederek yeni karşıtlıklar ortaya çıkarır. Bu karşıtlıktan beslenen Popülist yönetimler başlangıçta bağımsız bir yönetim ve belirgin bir ideolojiden yoksundur. Demagojik bir liderliğin karizması üzerinden kitleyle bağ kurulmuştur. Popülizm, meşruiyetinin tek dayanağı olarak seçim sandığını görür. Ulusun o ana kadar kurmuş olduğu dengeler ve sözleşmeleri önemsemez. Emekçilerin yaşam standardının korunması ve yükseltilmesi onun fedakârca çalışmasına ve sadakatine bağlıdır. Dış politikada ise yabancı sermayeyle ilişkilerin yeniden düzenlenmesi anlamında bir "antiemperyalist" söylem tutturulur. İzlenen devletçi yahut serbest piyasacı politikalar yabancı sermayeyle kurulan ilişkiye bağımlıdır. Yine de iç pazarı güçlü tutmayı önemseydiğinden uluslararası sistemle çatışma kaçınılmazdır. Zira dayandığı ya da yarattığı sermaye gücü zayıftır. Onu koruyabilmek ve geliştirmek için uluslararası sistemin dayattığı kuralları hiçe saymak zorundadır. Bu kliyentalist rejimi devam ettirmek için de gereklidir.

Fakat süreç önemli bir sermaye birikimi ve üretim tecrübesi yaratması açısından ulusal politikayı güçlendirir.

20. yüzyıldan beri Popülist yönetimler benzer evrelerden geçmektedir. Kitlelerin dizginlenerek sisteme entegre edilmesi ve liderin kişisel ağırlığının hareketin kanatlarını dengelemesi durumu, ekonomideki verimlilik artışıyla paraleldir. Ekonomi daha kırılgan bir hal aldığı anda kitlelerin demokratik katılımı sona erer. Kanatlar arasında çatışma belirdiğinde elitler dış bağlantılarını harekete geçirir. İç savaş ibareleri ortaya çıkar. Ulusal bütünlük parçalanma tehdidi altına girer. Darbeye uygun koşulları hazırır. Süreç bir karşı devrim ya da bir devrimle tamamlanır.

Arjantin: Perón'un halkçı yönetimine karşı darbe (16 Mayıs 1955)

Latin Amerika'da İkinci Dünya Savaşı sonrası serbest seçimlerle işbaşına gelmiş bir yönetime karşı ilk ve en önemli ABD destekli askeri darbe Juan Domingo Peron'a karşı gerçekleşti. Bu darbe Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD'nin Latin Amerika'daki seçilmiş yönetimlere yaklaşımını ortaya koyması ve Silahlı Kuvvetlerin halka karşı kullanımı açısından da önemliydi.

Asker kökenli bir siyasetçi olan Perón, 1943 Devrimiyle ortaya çıkan iktidarda Çalışma Bakanı olarak dikkat çekici adımlar atmıştı. Sendikalarla çok yakın ilişki geliştiren Perón, Toplu Söz-

leşmeyi uygulamaya koydu. Köle şartlarıyla çalışan tarım emekçilerini yasal bir dayanağa kavuşturdu ve emeklilik hakkını genişletti. Bu politikalar geniş emekçi yığınlarda Perón'a karşı sempati uyandırırken büyük toprak sahipleri, tüccarlar ve sanayi patronlarının nefretini çekti.

Ayrıca bu "işadamlı diplomat" Arjantin'den önce, petrol şirketi Standart Oil'in çıkarına Bolivya ve Paraguay arasında "Chaco Savaşı"nı kışkırtmıştı. Bu iki ülke arasındaki savaşta en az 400 bin insan hayatını yitirmişti.

Komünist partiden iş adamları sendikasına kadar geniş bir muhalefet yelpazesini arkasına toplayan ABD Büyükelçisi Braden, Buenos Aires sokaklarında Perón'un faşist Mussolini'den esinlendiği propagandasını yapıyordu. ABD Büyükelçisinin Perón karşıtlığı, gerçekte bir siyasi hareketi olmayan Perón'a ihtiyacı olan alanı sağladı. Perón, ABD'nin Latin Amerika'daki müdahaleciliğini halka şikâyet etmeye başladı. İngiltere ve ABD, Arjantin'le ticari ilişkisini kestiğini açıkladı. Perón bu baskı sonucu hükümetten düşürülüp bir adada hapsedildi ama kendisine yönelik halk desteği daha da arttı. 1946 seçimlerine girerken Perón'un kampanya sloganı "Braden ya da Perón"du. Sonuçta başkanlığı ve tüm eyaletlerde valilikleri kazandı. Kadınların seçme ve seçilme hakları, medeni kanun, boşanma hakkı, çalışanların haklarında genişleme gibi birçok alanda yasaları demokratikleştirdi. Sanayiye devlet desteği sağlarken enerji, maden, taşımacılık gibi temel sektörlerde kamulaştırmaları gerçekleştirdi. Perón yönetimi dış politikada, Sovyet ve ABD kampları dışında bağımsız bir üçüncü yolu seçtiğini ilan etti. Özellikle eğitim sisteminin laikleştirilmesi sağcı kampla gerilimi artırdı.

Perón yönetimine karşı ilk darbe girişi 1951'de gerçekleşti. Darbe harekâtı Tümgeneral Benjamin Menendez komutasında 28 Eylül şafak vakti başladı. Plan, Başkent Buenos Aires'i çevreleyen Garnizonların ele geçirilmesi, askeri havaalanının kontrol altına alınması ve tankçı birliklerin desteğiyle Başkanlık Sarayının işgal edilerek Perón'un devrilmesinden ibaretti. Fakat Silahlı Kuvvetlerin

zirvesinde darbeye ilgili tam bir anlayış birliği yoktu. Bu nedenle tanklar ele geçirilse de harekâta katılmayan subaylar araçları sabote ederek kullanılmasını engellediler. Askeri Lise ve süvariler darbeye katılsa da zırhlı birliklerin bulunduğu kışanin ele geçirilememesi hükümete bağlı kuvvetlerin duruma hâkim olması sonucunu doğurdu. Öğleden sonra üç sularında darbenin lideri Menendez ele geçirildi.

Ertesi günü Hava ve Deniz Kuvvetleri komutanları istifasını verdi. Hükümet "Savaş hali" ilan ederken, gazeteler "Ölüm Cezası"nın uygulanması gerektiği yönünde propaganda yapıyordu. Üç tümgeneral, dokuz tuğgeneral ve sekiz amiral emekliye sevk edildi. O günü yorumlayanlar Menendez'in Perón'a yapmayı cesaret edemediği şeyi hediye ettiğini söylüyordu. Peron başarısız darbe sonucunda yalnızca istediği tasfiyeleri gerçekleştirmede, aynı yıl yapılan seçimleri de %62 halk desteğiyle kazandı.

Fakat pandoranın kutusu bir kere açılmıştı. Bir yıldan biraz uzun bir süre sonra silahlı kuvvetlerin içinden desteklenen sabotaj ve bombalamalar başladı. Bunların en kanlısı Merkez Sendikasına bağlı işçileri taşıyan metroya koyulan bombaydı; bombalama sonucu altı sivil öldü, doksan sivil yaralandı. Bu olay gelen darbenin habercisiydi. 15 Haziran gecesi Savunma Bakanlığı bazı askeri birliklerde ayaklanma olduğu haberini aldı. Hükümet ayaklanmayı ezmek yerine beklemeyi tercih etti. 16 Haziran öğlene doğru Perón, Savunma Bakanlığı'nda bulunduğu sırada hükümeti destekleyen sendikaya bağlı binlerce kişi Mayıs Meydanı'na ilerledi. Bu sırada meydanın ve Başkanlık Sarayı'nın üzerinde seyreden otuz savaş uçağı bombardımana başladı. Uçaklardan şehrin değişik yerlerine atılan on üç ton bomba sonucu üç yüzden fazla sivil hayatını kaybetti. İspanya iç savaşında Franco'ya bağlı uçakların Guarnica'yı bombalamasından sonra ilk kez bir ordu kendi başkentini bombalıyordu. Akşam saatlerine kadar hükümete bağlı asker ve sivillerle darbeci güçler arasında yoğun çarpışmalar gerçekleşti. Ertesi gün hükümet, darbecilerin savaş mahkemesinde yargılanacağını

açıkladı. Perón üç amiralle telefon bağlantısı kurarak onurluca hayatlarına son vermelerini önerdi. Bu çağrıya yalnızca amiral yardımcısı Benjamin Gargiulo uydu ve makamında intihar etti. Diğerleri yakalanarak hapsedildi. Darbeye katılan donanma filosu ve pilotlar Uruguay'a sığındı. Donanma ve hava kuvvetleri silahsızlandırıldı. Orduda büyük çaplı tasfiye gerçekleşti. Sıkıyönetim ilan edildi.

Darbeyi izleyen üç gün Peronistlerin kiliselere ve cemaatlara yönelik saldırıları, polisin muhalif partilere dönük baskı, işkence ve kayıpları toplumda hoşnutsuzluğu artırdı. Perón darbeden bir ay sonra tonunu yumuşatarak "herkesin başkanı olmak için devrimin lideri olmanın istifa ettiğini" ilan etti. Perón'un söylemindeki değişiklik ordu içindeki tepkinin söndürülemediği bilgisine dayanıyordu. Gerçekten de ordu komutanlıklarında yeni bir darbe tartışması yürüyordu. Bu arada henüz gerçekleşmiş olan darbenin şefleri hükümetin araya girmesiyle ölüm cezasından kurtuluyorlardı. Buna rağmen komplo iddiaları sona ermiyordu. Her gün başka bir grup suikastçı, bombacı yakalanıyordu. Her ne kadar "bizden bir giderse onlardan beş gider" diye tonunu sertleştirse de 30 Ağustos'a gelindiğinde Perón'un istifası konuşulmaya başlandı.

3 Eylül 1955 sabahı Arjantin Savunma Bakanlığına Buenos Aires çevresinde bazı birliklerin hükümet denetiminde çıktığı bilgileri gelmeye başladı. Cordoba'daki garnizonda 48 saatten uzun süredir hükümetin denetim sağlayamaması ayaklanmanın kaderini belirledi. Ancak askeri hareket henüz darbeyi komuta edecek bir Generalden yoksundu. Altı

gün sonra General Aramburu, komutayı bir yıllığına ele aldığını açıkladı. Kara birlikleri arasında çarpışmalar başladı. 16 Eylül'de hükümete bağlı uçaklar donanma gemilerini bombardıman etti. Yönetime bağlı birlikler neredeyse her yerde ayaklanmacılara karşı üstünlüğü ele geçirmişti. Fakat devlet Başkanı Perón, Paraguay Büyükelçiliği'ne sığındı. Ayın 19'unda buradan istifasını göndererek Silahlı Kuvvetler yönetimini tanıdığını bildirdi.

1955 darbesinin en önemli sonucu Arjantin'de parlamenter rejimin 1983'e kadar fiilen ortadan kalkmasıdır. Devletin tüm işlevleri askeri bürokrasinin denetimine girmiştir. Medeni kanun dahi rafa kaldırılmıştı. Bununla beraber sendikalar kapatılmadı. Zaten devlet kontrolünde olan sendika bürokrasisi yer değiştirerek yeni rejime uyum sağladı. Peronist parti yasaklanmasına karşın gücünü yitirmedi. Perón sürgünde olduğu İspanya'dan politikayı yönlendirmeye devam etti. Hatta kendisine muhalif olan Radikal Parti'yle bir seçim ittifakı bile gerçekleştirdi. Toplumsal çatışma, geçen yıllar içinde daha da arttı. Binlerce insan bu çatışmalarda hayatını kaybetti. 1976'da yönetimi ele alan faşist cunta on beş bin Arjantinliyi uçaklardan okyanusa atarak katletti.

Darbenin bir başka sonucu da Perón'un başlattığı millileşme hamlelerinin kesilmesi oldu. Demiryolu yatırımı, milli savaş jeti Pulquin'in üretimi ve atom bombası çalışmaları doğrudan ABD desteğiyle durdu. Ayrıca Arjantin ekonomisi IMF ve Dünya Bankası'nın kontrolüne girdi.

1955 darbesinin en önemli sonucu Arjantin'de parlamenter rejimin 1983'e kadar fiilen ortadan kalkmasıdır.

5 Kasım 1970'te Henry Kissinger, Başkan Nixon'a geçtiği 8 sayfalık bilgi notunda Şili'de Allende'nin iktidara gelmesini bu yarıküredeki en büyük meydan okuma olarak tanımlıyordu.

Sosyalist yönetimlere karşı darbeler

ABD'nin sosyalist rejim ve hükümetleri askeri yöntemlerle devirme politikası soğuk savaşın bir ürünü değildir. Aşağıda tanık olacağımız iki örneğin de kanıtladığı gibi bu Washington merkezli emperyalist politikanın varlık sebebidir. Şili'de Allende'ye ve Venezuela'da Chávez'e karşı ABD destekli askeri darbe arasında neredeyse otuz yıl vardır. İki soğuk Savaş döneminde ikincisi Sovyetler Birliği'nin yıkılışından on yıl sonra gerçekleşmiştir. İki sosyalist yönetime karşı başından itibaren ABD politikaları düşmancadır. Allende ve Chávez liderliğindeki yönetimler ABD güvenlik doktrininde öncelikli tehdit olarak tanımlanmıştır. Her ikisine karşı ABD içerde geniş bir cepheyi örgütlemiş, ekonomik sabotajlarla rejimi yoğun biçimde yıpratmış ve nihayetinde silahlı kuvvetler üst yönetimini bir darbe için sevk etmiştir. ABD dış politikasının sosyalizme karşı aşırı dogmatik karakteri Küba, Şili ve Venezuela tecrübelerinde net biçimde görünür.

Şili: Allende'nin sosyalist yönetimine karşı darbe (11 Eylül 1973)

ABD destekli askeri darbe, Salvador Allende henüz iktidara gelmeden önce hazırlanmıştı. ABD parlamenter yoldan seçimle iktidara gelen tarihin bu ilk sosyalist devlet başkanını engellemek için her yolu denemişti. CIA, Şili meclisine yaptığı müdahalede başarısız olunca orduyu darbeye zorladı. Plan Şili ordu-

sunda CIA ilişkili General Roberto Viaux tarafından yürütüldü. Buna göre Genelkurmay Başkanı René Schneider kaçırılacak ve ordu, yönetime el koymak zorunda kalacaktı. CIA'nın finanse ettiği ve silahlandığı faşist bir çetenin General Schneider'i kaçırma girişimi 22 Ekim sabahı gerçekleşti. Fakat General Schneider silahını çekerek çatışmaya girdi. Ağır yaralanan Şili Genelkurmay Başkanı 25 Ekim'de hastanede öldü. Bu olay gerçekleştiğinde Allende henüz başkanlık koltuğuna oturmamıştı. General Schneider'in katledilmesi CIA'nın beklentisinin aksine Allende'ye olan desteği artırdı.

4 Kasım 1970'te Allende'nin Kongre tarafından başkanlığı onaylandı. 5 Kasım 1970'te Henry Kissinger, Başkan Nixon'a geçtiği 8 sayfalık bilgi notunda Şili'de Allende'nin iktidara gelmesini bu yarıküredeki en büyük meydan okuma olarak tanımlıyordu. Kissinger adeta telaşla kalem aldığı notta Allende'nin bir ya da iki yıl içinde Şili'de bir sosyalist devlet inşa edeceğini ve ABD'yi bu yarıküreden kovacağını söylüyordu. Şili, SSCB ve Küba'yla aynı kampta yer alacak veya Tıto'cu bir bağımsız yol izleyecekti. Şili'de Marksist bir hükümetin yasal seçimle iktidara gelmesine göz yumulması halinde meşrulaşacak ve dünyanın geri kalanında aynı sonuçla karşılaşılması kaçınılmaz hale gelecekti.

Allende -Küba'dan farklı olarak- demokratik burjuva devletin kurumlarını sürdürerek- ekonomik ve sosyal dönüşümü gerçekleştirmeye çalıştı. Kuzey Amerikan şirketleri ve Şili egemen sınıfının tüm sabotaj ve engellemelerine rağmen ekonomik bağımsızlığın temellerini atmaya yöneldi. Şili Devleti'nin ABD bankalarındaki hesapları bloke edilmişken IMF'nin sunduğu kredileri ve anlaşma önerilerini elinin tersiyle itti. Toprak Reformunu yaygınlaştıran Allende, yabancı bankaları satın alarak sanayi ve ticari şirketleri ulusallaştırdı. Bu kararlarla gıda ve üretim malları merkezi bir yönetime kavuştu ve dış ticaret devletleşti.

Allende, solun radikal unsurları ile sınıf ve köylü hareketinin devrimci taleplerini frenlemesine ve uzlaşma hükümeti kurmasına rağmen, ABD'nin geleneksel

sağ partileri karşı cephede toplanmasına engel olamadı. Köylü ve işçi milisleri silahsızlandırması, emekçilerin kontrolüne geçen çiftlik ve fabrikaları karşı devrim bloğuna iade etmesi gücünü zayıflattı. Orduya kontrolü sağlaması için daha fazla yetki vermesi ise sonunu hızlandırdı. 29 Haziran 1973'te bir tankçı birliğinin başında bulunan bir albayın darbe girişimi bastırıldı ama ordu bölündü. 27 Temmuzda Allende'nin yaveri Albay Arturo Araya öldürüldü. 21 Ağustos'ta Genelkurmay Başkanının istifası üzerine General Augusto Pinochet bu koltuğa oturdu.

11 Eylül 1973 sabah altı buçukta Valparaíso'daki donanma merkezinin kontrolünün ele geçirilmesiyle başlayan darbenin ilk eylemi hükümet yanlısı subayların öldürülmesiydi. Saat 11'e doğru, askeri polis gücü Carabineros dâhil ordunun büyük kısmı darbeci ekibin denetimine girmişti. Yayınladıkları ilk bildiride ülkeyi "Marksist boyunduruktan" kurtarmak için birleştiklerini ilan ettiler ve Allende'nin bulunduğu Başkanlık Sarayı Moneda'yı (ayrıca ailesinin oturduğu evi de) uçaklarla bombaladılar. Saat 16:00 sularında Başkan Allende'nin cansız bedenine ulaşıldı. Böylece Pinochet, Leigh, Toribio ve César Mendoza'dan oluşan faşist cuntanın 1990'a kadar 16 yıl sürecek rejimleri başlamış oldu.

Halkın Birliği yönetimine destek veren tüm siyasi oluşumlar, yöneticileri ve

ABD destekli askeri darbe, Salvador Allende henüz iktidara gelmeden önce hazırlanmıştı. ABD parlamenter yoldan seçimle iktidara gelen tarihin bu ilk sosyalist devlet başkanını engellemek için her yolu denemişti.

üyeleri Pinochet cuntasının hedefi oldu. Allende'nin birçok yöneticisi öldürüldü. Büyük kısmı hapsedildi ya da sürgün edildi. Darbenin ilk yılında elli bin kişi hapsedildi. Bir milyon Şilili ülkesini terk etmek zorunda kaldı.

Venezuela'da "Bolivarcı Devrim"e karşı darbe (12 Nisan 2002)

Hugo Chávez'in liderliğinde Bolivarcı Devrim henüz gerçekleşmişti. Fakat 11 Eylül'ü izleyen günlerde ABD'nin Florida Tampa Askeri Üssü'ne yalnızca üç saat mesafedeki Venezuela başkentinde durum hiç kolay değildi. ABD'nin dünyanın öteki ucundaki petrol kaynaklarını ele geçirmek için yüz binlerce askerini hazırladığı sırada kendisine en yakın ve dünyanın en önemli petrol rezervlerinden birine sahip Venezuela'da milli bir yönetimi kendi haline bırakacağı düşünülemezdi. 2001 Kasım'ında Venezuela devlet radyo ve televizyonlarından Afganistan'da ABD bombardımanında ölen çocuklar gösterildiğinde iki yönetim arasındaki ilk resmi gerilim ortaya çıktı. ABD Dışişleri yayınları protesto ederek Caracas'taki elçisini geri çağırıldı.

Birkaç ay sonra Batılı şirketlerle ortak patronların ittifakından oluşan bir Sağ muhalefet sokağa döküldü. Bu ittifak, son bir yıldır yeraltı kaynaklarını ulusallaştırma yasaları ile toprak reformuna karşı birlikte mücadele sürdürüyordu. Şubat ayı boyunca bazı askerler basında açıkça Chávez'in istifasını istediler. Mart'ta ülkenin en büyük işçi sendikası CTV, işveren sendikası ve Vatikan'a bağlı Katolik kilise yönetimiyle Chávez'e karşı bir bildirgeye imza attı. Bunu takip eden günlerde silahlı kuvvetlerden sağcı ittifaka yönelik desteğin arttığı gözlemlendi. Başkan Chávez 7 Nisan'da Venezuela Petrolleri (Petróleos de Venezuela-PDVSA) yönetimini görevden aldığı ilan etti. CTV ve işveren sendikası, PDVSA yöneticilerine destek için genel grev başlattı. 11 Nisan'da Başkanlık Sarayı'na yönelen on binlerce muhalif, Chávez taraftarlarınca durduruldu. İki grubun çatışmasına GN (Ulusal Muhafızlar) ve Kent Polisi müdahale etmekte yetersiz kaldı. Bununla beraber medya Caracas sokak-

2002 yılında Chavez'e karşı gerçekleştirilen ABD destekli 12 Nisan darbesi, 72 saatte yenildi ama ABD, Bolivarcı Devrim'e karşı bugüne uzanan çok yönlü saldırı politikasını sürdürdü.

larında muhaliflere saldırıldığı yönünde yayınlara başladı. Bu görüntülerde bir takım sivil kişiler halka ateş açmaktaydı. CNN ve BBC başta olmak üzere uluslararası medya Venezuela olaylarını kesintisiz yayımlamaya başladı. Bir gün önce Silahlı Kuvvetler'den ülkede sükunetin sağlanması için harekete geçmesini isteyen Başkan Chávez, gece yarısından sonra gözaltına alındı. Sabaha karşı kendisine sadık General Garcia Carneiro'yla beraber başkentteki Fuerte Tiuna Askeri Üssü'nde alıkondu. Fakat bundan halkın haberi yoktu. Chávez'in Küba'ya kaçtığı yönünde bir söylenti yayıldı.

12 Nisan'da Miraflores'teki Başkanlık Sarayı'na gelen işveren Sendikası Başkanı Pedro Carmona, arkasına bazı asker, politikacı, işadamı, gazeteci, kilise ve üniversite yönetimini alarak kendisini Başkan ilan etti. ABD ve İspanya Carmona'ya desteğini deklare etti. Yönetimi destekleyen güvenlik güçleri başkent sokaklarında Chávez taraftarlarını öldürmeye ve kaybetmeye başlamışlardı. Bütün kentlerde bir süre avı başlatıldı. Kentlerdeki Küba temsilcilikleri kuşatıldı. 13'ü sabahı Chávez taraftarları örgütlenerek başkente giden tüm ana yolları kesti. Turiama Deniz Üssü'nde tutulan Chávez, istifa etmediğine dair bir elyazısını dışarıya ulaştırmayı başardı. Ordu yönetimi Chávez'i Caracas'ın 160 km kuzeyinde Karayip Denizi'ndeki bir askeri üs olan Orchila Adası'na nakletti. Ülkenin her yanında sokaklara dökülen milyonlarca Venezuelalı hiçbir televizyon kanalı göstermiyordu. Chávez taraftarları sonunda Venezuela Televizyonu'nu ele geçirmeyi başardılar. Akşamın ilk sa-

atlerinde bir milyon Chávez destekçisi Başkanlık Sarayı'nı kuşatınca ordu birliği yetersiz kaldı ve darbenin elebaşları Başkanlık Sarayı'ndan kaçtılar. Aynı sıralarda Maracay'daki Chávez'in eskiden komutanı olduğu 42. Hava İndirme Tugayı tüm komuta kademesi ve bağlı birliklerle yasadışı darbe hükümetine karşı ayaklandı.

Chávez'e karşı darbenin kısa sürede yenilmesinin nedeni ordu üst yönetiminin dar bir kesiminin katılmış olmasıdır. Darbe bir harekât biçiminde değil sadece başkan kaçırarak sanki bir hükümet boşluğu doğmuşçasına gerçekleşmiştir. Oligarşinin temsilcileri bir oldubittiyle, hükümet kurma planı ise halkın başkanlık sarayını kuşatmasıyla suya düştü.

Darbe 72 saatte yenildi ama ABD Bolivarcı Devrim'e karşı bugüne uzanan çok yönlü saldırı politikasını sürdürdü. USAID faaliyetleriyle Venezuela gençliğini rejime karşı örgütledi. Sağ partileri finanse etti ve uluslararası destek sağladı. Kolombiyalı paramiliter çeteler üzerinden ülkede istikrarsız ve güvenilmez bir ortam oluşturdu. En önemlisi ekonomik kuşatmayla önemli ölçüde rejimi tahrip etti. ABD politikaları darbeyi her alana yayarak sürdürdü.

Obama'nın "Yumuşak Darbeleri": Honduras, Paraguay, Brezilya

"Yumuşak Darbe" fikri özellikle Obama'nın Başkanlık döneminde Demokrat Parti'ye bağlı akademisyenler tarafından ABD Üniversitelerinde formüle ve "Turuncu Devrimler"le başlayan süreçte test

edildi. Bu akademisyenlerin önde gelenlerinden, Albert Einstein Enstitüsü'nün kurucusu olan Gene Sharp, Yumuşak Darbeleri beş aşamaya ayırır:

a) Yolsuzluk ve entrika iddialarıyla huzursuzluk ortamı teşvik etmek

b) Basın bağımsızlığı ve insan hakları kampanyaları yürüterek hükümeti zor durumda bırakmak

c) Kurumları tehdit eden şiddetli eylem ve gösterilerle politik kazanım elde etmek

d) Psikolojik savaş operasyonlarıyla ülkenin yönetilemez halde olduğu sanısı yaratmak

e) Sokak ayaklanmalarıyla hükümeti istifaya zorlamak ve onu uluslararası planda yalnızlaştırmak. Bu biçimde başlayacak bir iç savaşı ateşleyerek askeri darbeye zemin hazırlamak.

Bu aşamaların en mükemmel biçimde uygulandığı iki ülke Venezuela ve Brezilya'dır. Brezilya'da İşçi Partili Başkan Dilma Rousseff seçimi kazanmasının üzerinden iki yıl geçmeden koltuğundan indirilebilmiştir. Venezuela'da ise parlamentonun üçte ikisi ABD'ci sağın eline geçmiş fakat silahlı kuvvetler Chávez'in mirasına güçlü bir biçimde sadık kaldığından henüz Başkan Maduro iktidarını sürdürmektedir.

Paraguay ve Honduras'ta ise Obama'nın Yumuşak Darbesi diğer yerlere nispeten kolayca gerçekleşmiştir. Ancak özellikle Honduras'ta durum giderek kontrol edilemez bir hal almış, devlet iflas etmiş ve ülke derin bir kaosa sürüklenmiştir. Bölge devi Brezilya'da seçilmiş başkan Rousseff'in devrilmesi ülkeyi derin bir siyasi istikrarsızlığa taşımıştır.

Honduras: Manuel Zelaya'ya karşı darbe (28 Haziran 2009)

2005 yılı sonunda Orta Amerika ülkesi Honduras'ta Liberal Parti'den Jose Manuel Zelaya Başkanlık Seçimi'ni kazandı. Zelaya önce, Karayip'teki komşusu Venezuela'daki Chávez yönetiminin ağırlığını arkasına alarak ABD'yle "ipleri

"Yumuşak Darbe" fikri özellikle Obama'nın Başkanlık döneminde Demokrat Parti'ye bağlı akademisyenler tarafından ABD Üniversitelerinde formüle ve "Turuncu Devrimler"le başlayan süreçle test edildi.

kopartmadan" ilerlemeye çabaladı. Daha sonra Daniel Ortega yönetimindeki Nikaragua ile Chávez yönetimindeki Venezuela'yla yakınlaştı. Bolivarcı İttifak'a girme niyetini açıkça ortaya koydu. Petrocaribe'ye üye oldu. Venezuela'dan uzun vadeli %1 faizli kredi temin etti. Zelaya döneminde Honduras ekonomisi son 20 yılın en iyi rakamlarına ulaştı. Darbe döneminde konulan bir kez başkan seçilme sınırını kaldırmak için harekete geçtiğinde sistem kuvvetli bir direniş gösterdi. Başkan Zelaya'nın 24 Haziran 2009'da Genelkurmay Başkanı Vásquez Velásquez'i görevden almasına tepki olarak diğer üç kuvvet komutanı da istifalarını verdi. Yüksek Mahkeme görevden almayı Anayasa'ya aykırı buldu. 28 Haziran gecesi Meclis Başkanlığı ve Yüksek Mahkeme'nin desteğiyle Silahlı Kuvvetler, Başkan Manuel Zelaya'yı konutunda gözaltına aldı. Aynı gece parlamentoda Zelaya'ya ait olduğu söylenen sahte bir istifa mektubu okundu ve Başkan'ın "istifası" kabul edildi. Komploda önemli rol üstlenen Zelaya'nın partidaşı Meclis Başkanı Roberto Micheletti 2010 Ocak ayında yapılacak seçimlere kadar Devlet Başkanı ilan edildi. Ertesi günü Zelaya, Kosta Rika'ya giden bir uçağa bindirilerek sürgüne gönderildi.

Sürgünde Zelaya'nın muhalefet gücü zamanla zayıfladı. Porfirio Lobo 2011'de ülkeye dönmesine izin verdi ama siyasi yasağı devam etti. Zelaya sonrası kukla başkanlarla yönetilen Honduras'ta yoksulluk %50 düzeyine yükseldi. Devlet personel maaşlarını ödeyemediği için ordu kısmen tasfiye edildi. Uyuşturucu

kartelleri polisi rüşvetle yönetmeye başladı. Honduras'ta ateşli silahlarla ölüm oranı Latin Amerika'daki en yüksek seviyeye çıktı.

Paraguay'da Fernando Lugo'ya Karşı darbe (21 Haziran 2012)

20 Nisan 2008'de yapılan seçimde Paraguay tarihinde ilk kez iki egemen partinin adayı dışında biri Başkanlık Seçimi'ni kazanmıştı. Yeni başkan Fernando Lugo yalnızca sol eğilimli değil aynı zamanda ülkenin tanınmış rahiplerindendi. "Yoksulların Piskoposu" olarak tanınan Lugo, 2005'te din adamlığından istifa ederek politikaya atılmıştı.

Lugo iktidarda bulunduğu sürede hiç de radikal olmayan bazı demokratik değişikliklere imza attı. Emekçilere yönelik baskıları kaldırdı. Çalışma yaşamında istikrarsızlıklar sürmesine rağmen hakların savunulacağı bir demokratik ortam doğdu. Sağlık hizmetini ücretsiz hale getirdi. Yoksullara yardım yaptı ve sistemin izin verdiği oranda devletçi ekonomi politikası uyguladı. Bu bile verimliliği artırmaya yetti: Barajlardan elde edilen enerji geliri üç kat arttı. 2010 yılında Paraguay tarihi bir rekor kırarak %15 büyüdü. 2011'de ise bu oran %6,4 olarak gerçekleşti.

Fakat Başkan Lugo 2010'da lenf kanserine yakalandı ve tedavi için dört aylığına Brezilya'ya gitmek zorunda kaldı. Tamamen iyileşmesine rağmen tedavi sürecinde yönetimdeki etkisini yitirdi. Lugo'nun önünde Paraguay'da kronikleşen toprak sorunu gibi problemler duruyordu. Başkan söz verdiği Toprak Reformu ko-

nusunda adım atamadı. Oysa köylülerin mücadelesi artarak sürüyordu. 15 Haziran 2012'de başkentin 240 kilometre kuzeyinde "Curuguaty Katliamı" olarak adlandırılan bir olayda 11 köylü ile 6 polis öldü. Başkan Lugo komployu aşmak için bazı düzenlemelere girişti. Polis şefini görevden aldı ve İçişleri Bakanı'nı değiştirdi. Bakanlık görevine getirdiği, ABD elçisiyle yakın ilişkilere sahip, eski savcı Rubén Candia Amarilla komponun derinleşmesine hizmet etti. Bir hafta sonra 21 Haziran 2012'de Paraguay Parlamentosu Başkan Lugo'yu yargılayarak görevini yeterli biçimde yerine getirmediği sonucuna vardı. Ertesi günü Lugo'nun başkanlığı 39'a karşı 4 oyla düşürüldü.

Brezilya'da İşçi Partisi'ne Karşı darbe

İşçi Partisi (PT) hem bir parti örgütlenmesi hem de geniş bir kitle hareketi tarafından iktidara taşındı. Parti 1988'den başlayarak Brezilya'nın en büyük nüfuslu kentlerinin yer aldığı Rio Grande Sur ve Porto Alegre'nin yönetimlerini kazandı. Başkanı Lula da Silva dâhil en önemli liderleri sendikal mücadeleden gelen PT, Sao Paulo 1997 ve Porto Alegre 2000-2001 Sosyal Forumlarını gerçekleştirdi. 2003 yılında iktidara gelen İşçi Partisi'nin sosyal programları sayesinde, 22 milyon Brezilyalı mutlak yoksulluktan kurtuldu. İşsizlik ve çocuk işçi sayısı azaldı. Okula kayıtlı öğrenci sayısı katlanarak arttı. 2003-2012 yılları arasında gelir dağılımındaki eşitsizlik azalırken reel ücretlerde üretim artışının üzerinde bir yükselme gerçekleşti (Üretim %13,2, reel ücretler %20,8 arttı). 2002- 2010 arasında Brezilya ihracatı dolar bazında %146, ithalatı ise %85 oranında arttı. Venezuela'da Chávez'in PVDSA'yı yaratması gibi, Brezilya'da İşçi Partisi lideri Lula da Petrobbras'ı yarattı. Küresel beş büyük petrol şirketinden biri olan Petrobras uluslararası sermayenin hedefi haline geldi. Brezilya karasularında bulunan 300 milyar dolarlık petrol rezervinin çıkarılması ihalesinin Çin konsorsiyumuna verilmesi ABD'nin düğmeye basmasına yol açtı. Petrobras merkezli bir yolsuzluk operasyonu, medyanın güçlü desteğiyle İşçi Partisi yönetimine taşındı. Bazı yöneticiler bürokrasi ve iş çevrelerine gelir aktarımı yapmaktan ağır cezalara çarptırıldılar. Sonra da tüm bunlardan Dilma Rousseff'i sorumlu

tutarak meclis oylamasıyla başkanlıktan indirdiler. Oysa savcılık suçlamaları arasında bile başkanla ilgi kurulabilecek herhangi bir unsur bulunmamaktaydı. Ayrıca İşçi Partisi lideri eski devlet başkanı Lula da Silva da polis operasyonu ile gözaltına alındı. Tüm bunları İngiliz sermaye çevreleriyle yakın ilişkili Brezilya yüksek yargısı yürüttü. Paraguay'dan sonra Brezilya'da da parlamenter darbe yoluyla ABD uydusu yönetimler iktidara geldi.

İstila biçiminde darbeler: Guatemala, Küba, Granada, Panama

ABD'nin en eski emperyalist politikalarından biri askeri istila yöntemiyle meşru yönetimleri devirmektir. ABD bu istilalarda eski rejimin artıklarından bir ordu kurma yolunu seçmektedir. Bunun nedeni içeride başarısız olmasıdır. Soğuk savaş döneminde ilk istila Guatemala'da Jacobo Arbenz'in milli demokratik devrimine karşı girişilendir. Zamanın en önemli milli ekonomik ve demokratik hamlelerini gerçekleştiren Arbenz, United Fruit Company'yi ülkeden atmıştı. Buna karşı ABD ambargo ilan etti. Örgütlenen birkaç darbe girişimi başarısız olunca ABD karşı devrimci bir ordu kurdu. Guatemala ABD donanması ablukasındayken gerçekleşen istila sonucu Arbenz hükümeti yıkıldı ve ülke 40 yıl sürecek bir iç savaşa sürüklendi.

20.yy'daki en önemli istila hareketi Küba'daki sosyalizmi hedef almıştır. 17 Nisan 1961'de 1.500'den fazla ağır silahlı karşıdevrimci; 5 gemi, 15 çıkarma teknesi, 5 tank, kamyonlar, toplarla ve 16 B-26 bombardıman uçağının desteğiyle Giron sahiline (bizde Domuzlar Körfezi olarak bilinir) çıkarma harekâtı başlatıldı. CIA'nın dönemin en büyük ekonomik kaynaklarını kullanarak oluşturduğu istila ordusu Küba Devrimci Silahlı Kuvvetleri'ne 66 saatte diz çöktü. Bu istila olayı kısa süre sonra dünyayı bir nükleer savaşın kıyısına kadar getirdi. Küba'ya yönelik ambargo ve sabotajlar yarım asırdan fazla sürdü.

1979 Reagan hükümeti Nikaragua Devrimi'ni yıkmak için benzer bir karşı devrim ordusu kurmuştu. Buna kontrgerilla adı verdiler. Sayısı otuz bine varan

Bölge devi Brezilya'da seçilmiş başkan Rousseff'in devrilmesi ülkeyi derin bir siyasi istikrarsızlığa taşımıştır.

bu güç on yıl süresince hem Nikaragua hem de El Salvador'a dönük istila hareketi sürdürdü. Bu ülkelerin ekonomisi çökene dek savaş sürdü. Fakat yine de ABD yenildi.

Reagan döneminde karşı devrimci güçlerin yetersiz kaldığı noktada ABD Güney Ordusu'nun işgal harekâtları devreye girmiştir. İlk doğrudan askeri müdahaleyi 1983'te Karayipler'de çok küçük bir ada olan Granada'ya yaptı. Henüz Küba'yla ittifak geliştiren İngiliz sömürgesi bu adayı haritada bile görmek zordur. İkinci müdahale de Panama'da General Manuel Noriega'ya karşı gerçekleşti. Noriega aslında ABD'nin yetiştirdiği bir askerdi. Fakat onun çıkarlarını tehdit ettiği anda hedef haline geldi. Noriega, ABD'nin ünlü Amerikalılar Okulu'nu kapattı ve onun El Salvador'a karşı yürüttüğü kirli savaşa destek vermedi. Hatta oradaki gerillalarla bir sorunu olmadığını söyledi. Kolombiya'daki gerilla örgütü FARC'la ve Nikaragua'daki Sandinist Yönetimle iyi ilişkiler kurdu. Kanal anlaşmasının elden geçirilmesi yönündeki baskılara direndi. Japonlarla yeni bir kanal projesi için görüşmelere başladı. ABD'nin bölgedeki askeri egemenliğine açık biçimde karşı çıktı. Uyuşturucu trafiğinin ABD'nin kontrolüne geçmesine müsaade etmedi. 3 Ekim 1989'daki başarısız bir darbe girişimi sonrası ABD donanması 26 bin piyadenin katılımıyla işgal harekâtıyla rejimi yıktı. Bu istila her ne kadar Bush'un başkanlığı sırasında gerçekleşmişse de karar Reagan döneminde alınmıştı.

Emperyalizm, işçi sınıfımız ve FETÖ

Emperyalistlerin az gelişmiş ülkelerde yaygın olarak kullandığı işçi önderlerini ve sendika yöneticilerini satın alma yöntemi büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlandı. Fethullahçı örgütlenmede farklı bir model geliştirildi. Büyük bir sabırla sürdürülen casusluk çalışması yoluyla elde edilen mevzilerle yetinmeyen Fethullahçılar, kendilerine çok güvendikleri koşullarda, cemaatçi sendikalar kurdular. Ancak butepeden örgütlenme yoluyla oluşturulan sendikalar da kitleselleşemedi, gizli örgütlenmenin legale de bir ölçüde yansıtılmasıyla sınırlı kaldı.

Türkiye ile ABD arasında yıllardır gizli bir biçimde süren savaş, Fethullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ) 15 Temmuz 2016 gecesi başlattığı darbe girişimiyle yeni bir aşamaya sıçradı. ABD emperyalizmi, "kara gücü" olarak nitelendirildiği PKK'nın kentlerdeki yenilgisinin ardından, casus olarak kullandığı Fethullah Gülen cephesinde de yeni bir askeri yenilgi yaşadı.

FETÖ'nün darbe girişimi, emperyalizmin yaklaşık 1965'ten beri yatırım yaptığı, geliştirdiği ve desteklediği bir yapının büyük ölçüde çökmesiyle sonuçlandı. Ancak ABD emperyalizminin bu yenilgiyi kabullenmesi olasılığı çok düşüktür. ABD, büyük olasılıkla, gerek PKK ve IŞİD, gerek FETÖ'nün kalıntıları, gerek derinleştirilecek iktisadi kriz ve gerek de diğer emperyalist güçlerin Türkiye'deki ilişkileri aracılığıyla Türkiye'ye yönelik saldırısını sürdürecektir.

FETÖ'nün darbe girişiminden iki yıl önce, Aydınlık'ta Fethullahçı örgütlenmenin işçi sınıfı içindeki uzantılarına ilişkin bazı makaleler yayımlamıştım. Darbe sonrasında da bu konuya eğildim. Em-

peryalizmin Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketine yönelik girişimlerini daha genel bir çerçeve içinde ele almakta ve FETÖ'nün bu çerçeve içindeki özel yerini değerlendirmekte yarar vardır.

İşçi sınıfının gücü

Öncelikle vurgulanması gereken nokta, işçi sınıfının ve sendikaların genellikle sanıldığından farklı niteliğidir.

Özellikle Türkiye'deki işçiler genellikle zeki, kısa vadeli çıkarlarını çok iyi bilen, ihtiyatlı, risk almaktan ve bedel ödemek-

İnsanlar, ancak sorunlarını diğer kimlikleriyle çözemediklerinde ve kendi sınıflarına ihtiyaç duyduklarında sınıf kimliğini ön plana çıkarırlar.

Emperyalizmin

Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketine yönelik girişimlerini daha genel bir çerçeve içinde ele almakta ve FETÖ'nün bu çerçeve içindeki özel yerini değerlendirmekte yarar vardır.

ten özellikle kaçınan birer "homo economicus"dur. Bu insanların çeşitli kimlikleri vardır ve kısa vadeli çıkarlarını koruma ve geliştirmede bu kimliklerden birini kullanırlar. Herkesin bir etnik kökeni, inancı, siyasi görüşü, mesleği, memleketi, sınıfı, tuttuğu takım, vb. vardır. Sınıf kimliği bu kimliklerden en geç kazanılandır. İnsanlar, ancak sorunlarını diğer kimlikleriyle çözemediklerinde ve kendi sınıflarına ihtiyaç duyduklarında sınıf kimliğini ön plana çıkarırlar.

İşçi sınıfının potansiyel bir güç odağı olarak ve düzen dışı/düzen karşıtı eylemleriyle tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte, gelişmiş kapitalist ülkelerin sermayedar sınıfları bu gücü etkisiz kılma ve hatta kendi çıkarları doğrultusunda kullanma konusunda önemli başarılar elde etti. Sömürgelerden aktarılan ekonomik artığın bir bölümü, gelişmiş kapitalist ülkelerin işçi sınıflarını kapitalizmin savunucusu haline getirmekte kullanıldı.(1) Söz konusu uygulamalar yalnızca işçi sınıfının üst tabakasına (işçi aristokrasisine) değil, işçi sınıfının tümüne yarar sağladı. Böylece özellikle 19. yüzyılın ilk yarısında kapitalizmin mezar kazıcısı kimliği ön plana çıkmış olan işçi sınıfları, kapitalizmin (ve 19. yüzyılın sonlarından itibaren) emperyalizmin payandalarına dönüştürüldü.

Emperyalist ülkelerin, sömürge ve yarı-sömürgelerde işçi sınıflarının düzen karşıtı güçler tarafından kullanılmasını önlemede ve bu ülkelerin işçi sınıflarından anti-komünist mücadelede yararlan-

ma çabalarında emperyalist ülkelerin işçi sınıflarının doğrudan ve dolaylı katkıları sağlandı.

Sömürge işçi sınıflarını kontrol altına alma çabaları

19. yüzyılda sömürgeci devletlerin başında İngiltere geliyordu.

İngiltere'nin sömürgelerinde Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar önemli bir anti-emperyalist işçi sınıfı mücadelesi gelişmedi. Bu nedenle de İngiltere bu sömürgelerdeki işçi hareketlerini kontrol altına alabilmek amacıyla önemli bir müdahalede bulunmadı.

Benzer durum, Fransa, Belçika, Hollanda gibi sömürgeci ülkeler için de geçerliydi.

Birinci Dünya Savaşı hem sömürgeci devletlerin zayıflığını gösterdi hem de sömürge halklarını politikleştirdi. Ayrıca 1919 yılı Mart ayında kurulan Komünist Enternasyonal (Komintern, III. Enternasyonal), 1920 yılı Temmuz/Ağustos aylarında toplanan 2. Kongresinde alınan karar doğrultusunda, sömürge ve yarı-sömürge halklarını anti-emperyalist mücadelede örgütlemeye işine yöneldi. Komünist partilerinin yönetimi altındaki sendikaların uluslararası düzeydeki örgütlenmesi olan Sendikalar Kızıl Enternasyonal (Profintern, RILU) de Komintern'in bu stratejisini uygulama çabasına girdi.

Osmanlı'da 1919 yılına kadar emperyalistlerin sendikaları yönlendirme girişimi olmadı. 1919-1922 döneminde ise İngilizler, bir sendika gibi çalışan Türkiye Sosyalist Partisi'ne para yardımı yaparak, bu örgütün Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı çıkış eğilimini pekiştirdi.

Komünistlerin bu politikası, emperyalist ülkeleri kendi sömürgelerindeki işçi sınıflarını kontrol altına alma çalışmalarına yöneltti.

İngiltere'de merkezi işçi örgütü olan Sendikalar Kongresi (TUC) 1921 yılından itibaren İngiliz sömürgelerindeki işçilerin örgütlenmesine girişti. Fransa'daki sendikalar da Fransız sömürgelerinde kendilerine bağlı sendika şubeleri oluşturmaya başladı.

Ancak iki dünya savaşı arasındaki dönemde komünistlerin sömürge ve yarı-sömürgelerdeki işçi sınıflarını örgütlemeye çabaları etkili olmadı. Sovyet Rusya 1921 yılından itibaren kendi iç sorunlarına yöneldi ve 1921-1928 döneminde barış içinde birarada yaşama politikasını uyguladı. Bu nedenle Profintern'in emperyalist ülkelerin sömürgelerinde işçi örgütlemeye çalışmaları sürdürülmedi.

1928 yılında Komintern'in politikaları değişti; gelişmiş kapitalist ülkelerde yeni bir devrimci dalga beklentisi gündeme geldi. 1933 yılına kadar süren bu yeni politika döneminde de sömürgelere yönelik ciddi bir çalışma yapılmadı. 1934 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin ve 1935 yılında Komintern'in benimsediği yeni cephe politikaları da sömürgelerdeki işçi sınıfı örgütlenmelerini öne çıkartmadı. Bu yıllarda sömürgelerdeki işçilerin bağımsız örgütlenmesi de çok sınırlı kal-

ABD, Avrupa ve bir ölçüde de Japonya emperyalistleri gerek doğrudan devlet yardımlarıyla, gerek çeşitli dernek, vakıf ve hatta kiliseler aracılığıyla az gelişmiş ülkelerdeki sendikaları etkilemeye ve yönlendirmeye çalıştı.

di. Bu nedenle emperyalistlerin sömür-gelerdeki işçi hareketlerini denetim altına alma ve yönlendirme girişimleri önem kazanmadı.

Emperyalistlerin sömürge, yarı-sömürge ve bağımsızlıklarını yeni kazanmış ülkelerdeki işçi sınıfı hareketlerini önemsemeleri ve bu konuda politika geliştirip uygulamaları, ağırlıklı olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında. Bu dönemde sosyalist ülkeler bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerde gelişmeleri etkileyebilmek için Dünya Sendikalar Federasyonu (WFTU) aracılığıyla önemli girişimlerde bulundular. Bu çabalar, emperyalist ülkelerin bu alana daha da fazla önem vermesine yol açtı.

ABD, Avrupa ve bir ölçüde de Japon-ya emperyalistleri gerek doğrudan devlet yardımlarıyla, gerek çeşitli dernek, vakıf ve hatta kiliseler aracılığıyla az gelişmiş ülkelerdeki sendikaları etkilemeye ve yönlendirmeye çalıştı. Bu süreçte, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU), Uluslararası Hristiyan Sendikalar Konfederasyonu (1968 yılından itibaren Dünya Emek Konfederasyonu), Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC), bu konfederasyonlarla bağlantılı veya bunlara üye işkolu federasyonları da emperyalistlere hizmet etti.

Emperyalistlerin Türkiye'deki çabaları

Osmanlı'da 1919 yılına kadar emperyalistlerin sendikaları yönlendirme girişimi olmadı. 1919-1922 döneminde ise İngilizler, bir sendika gibi çalışan Türkiye Sosyalist Partisi'ne para yardımı yaparak, bu örgütün Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı çıkış eğilimini pekiştirdi.

1922 yılından 1950'li yılların başlarına kadar emperyalistlerin Türkiye'deki işçileri ve işçi örgütlerini etkileme ve yönlendirme girişimi olmadı.

1946 yılından itibaren dünyada Soğuk Savaş başladığında Türkiye'de hükümetler kapitalist dünyada yerini aldı; ABD emperyalizmine bağımlılık başladı. 1950'li yıllarda sendikaların bir bölümü komünizmi tel'in mitingleri düzenliyordu. Hükümet politikaları da ABD'nin talepleri

doğrultusunda. Bu nedenle, ABD emperyalizmi bu yıllarda, ABD'nin bir devlet kuruluşu olan Uluslararası Kalkınma Ajansı'nın (AID) İş ve İşçi Bulma Kurumu ile birlikte düzenlediği seminerlerin ötesinde bir girişimde bulunmadı. Ünlü CIA görevlisi Irving Brown'un bazı ilişkileri oldu; ancak "çantada keklik" gibi görülen Türkiye'ye fazla kaynak ayrılmadı.

1960'larda durum değişti.

1961 yılındaki Küba Krizi'nin Türkiye-ABD ilişkilerine olumsuz etkisi, Türkiye'yi uluslararası politikada yeni arayışlara yöneltti. 1963 yılında Kıbrıs'ta yaşananlar ve ABD Başkanı Johnson'ın Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye 1964 yılında gönderdiği ünlü mektup sonrasında, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkileri hızlı bir biçimde gelişmeye başladı. Ayrıca 13 Şubat 1961 tarihinde sendikacılar tarafından kurulan Türkiye İşçi Partisi'nin yönetimine 1962 yılı başlarında Türkiye Komünist Partisi'nin önemli üyelerinden Mehmet Ali Aybar getirildi. Ardından da Behice Boran, Nihat Sargın ve Sadun Aren gibi TKP üyeleri TİP yönetimine girdi. Aynı yıllarda Türkiye'de sendikacılık hareketinde bir sıçrama yaşandı.

Bu gelişmeler, ABD ve Avrupa emperyalizmlerinin Türkiye sendikacılık hareketini etkileme ve yönlendirme çabalarını yoğunlaştırdı.

ABD, 1960'lı yıllarda Türk-İş ve bağlı sendikaların yöneticilerini 1-3 aylık sürelerde ABD'ye götürdü. Bu şekilde gi-

1990'lı yıllardan itibaren emperyalizmin Türkiye sendikacılık hareketini etkileme ve yönlendirme çabaları çeşitlendi ve yoğunlaştı. Bu dönemde ön planda olan Avrupa Birliği emperyalizmiydi. En etkili kanal, Avrupa Birliği projeleridir.

denlerin sayısı 600'ün üstündedir. ABD ayrıca Türk-İş'e büyük miktarda para yardımında bulundu.

Avrupa Ekonomik Topluluğu ise Avrupa Üretkenlik Ajansı (EPA, European Productivity Agency) aracılığıyla Türkiye sendikalarını etkilemeye çalıştı.

Ayrıca Türk-İş'in 1960 yılında Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (ICFTU) üye olması ve Türk-İş'e bağlı sendikaların da kendi işkollarındaki Uluslararası Meslek Sekreterliklerine (ITS) girmeleri, özellikle bu örgütlerde etkili olan ABD emperyalistlerinin işbirlikçisi sendikaların kendi politikalarını Türkiye sendikalarına yansıtma konusunda önemli bir gelişmeydi.

Türkiye'deki sendikalarla ortak çalışma yapan vakıfların en önemlileri, Alman devleti tarafından finanse edilen Friedrich Ebert Vakfı ve Rosa Luxemburg Vakfı'dır.

Fethullahçı casusluk ve terör örgütü, ilk başta kendi derneklerini kurdu. Ardından kurulu bazı sendikalarda yönetime gelmeye çalıştı. Daha sonra da doğrudan kendi cemaat sendikalarını kurdu.

1970'li yılların başında ise ABD emperyalizminin ABD sendikal merkezi AFL-CIO ve işverenlerle birlikte oluşturup kullandığı Asya Amerika Hür Çalışma Enstitüsü (AAFLI) devreye sokuldu. Ayrıca emperyalizmin Pathfinder Vakfı gibi kuruluşları da işçilerle ilişki kurmada kullanıldı. AAFLI'nin faaliyetleri 1991 yılına kadar sürdü. AAFLI, özellikle 12 Eylül Darbesi sonrasında binlerce işçinin katıldığı seminerler düzenledi.

1990'lı yıllardan itibaren emperyalizmin Türkiye sendikacılık hareketini etkileme ve yönlendirme çabaları çeşitlendi ve yoğunlaştı. Bu dönemde ön planda olan Avrupa Birliği emperyalizmiydi.

Avrupa Birliği emperyalizmi Türkiye sendikacılık hareketini etkilemede çeşitli kanalları kullandı.

En etkili kanal, Avrupa Birliği projeleridir. Avrupa Birliği'nin yürütme organı Avrupa Komisyonu, belirli bir çizgideki örgütlere "proje" adı altında önemli miktarlarda para aktarmaktadır. Bu projelerin pazarlanmasında aracılık yapan bazı kişiler ve kuruluşlar da vardır. Özellikle Avrupa Sendikalar Konfederasyonu ve Avrupa İşkolu Federasyonları bu para aktarımında aracılık yapmakta ve bu görev karşılığında gelir elde etmektedir.

İkinci kanal, devletlerin kendilerinin doğrudan para aktarmasıdır.

Üçüncü kanal, emperyalist devletler tarafından finanse edilen bazı vakıfların

veya derneklerin Türkiye'deki sendikalarla ortak çalışma yapmasıdır. Bu vakıfların en önemlileri, Alman devleti tarafından finanse edilen Friedrich Ebert Vakfı ve Rosa Luxemburg Vakfı'dır.

ABD emperyalizmi de benzer kanallardan yararlanmaktadır.

ABD'nin devlet olarak doğrudan aktardığı kaynaklar günümüzde sınırlıdır. AAFLI gibi kuruluşların 1990'lı yılların başlarında tasfiye edilmesinin ardından oluşturulan Dayanışma Merkezi de ABD istihbarat örgütlerinin denetiminde bir kuruluştur. ABD ayrıca Soros'un uzantıları

Türkiye tarihinde ilk kez uygulanan cemaat sendikacılığı modeli de başarısızlıkla sonuçlandı. Emperyalistlerin Türkiye'de işçi sınıfını dincilik ve ufak menfaatler temelinde örgütlenen yeni araçlarla yönetebilme projeleri çöktü. Bu dernek ve sendikalar 23 Temmuz 2016 günü kapatıldı.

nı da kullanmaktadır.

Emperyalist güçlerin kullandığı diğer araçlar ise, uluslararası sendikal örgütlerdir. Türkiye'den Türk-İş, DİSK, Hak-İş ve KESK'in üyesi bulunduğu Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu (ITUC) ve Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC) ile Türkiye'deki sendikaların üyesi bulunduğu Küresel Sendika Federasyonları (GUF) ve Avrupa İşkolu Federasyonları da emperyalistlerin işbirlikçisi ulusal sendikal örgütlerin denetimi ve yönetimi altındadır.

Emperyalistlerin yönlendirme çabaları etkili oldu mu?

Burada sorulması gereken soru, emperyalistlerin yüzyılı aşan süredir sürdürdükleri bu çabaların genel olarak az gelişmiş ülkelerde ve özel olarak Türkiye'de işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin politikalarının ve davranışlarının belirlenmesinde ne ölçüde etkili olduğudur.

Bu dış müdahaleler, aktarılan paralar, sendika yöneticilerine sağlanan yurtdışı gezi olanakları ve kurulan ilişkiler, süreci ne kadar etkiledi?

Benim gözlemim, pek etkilemediği biçiminde.

Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi tarihinde sessizlik ve eylemlilik dönemleri vardır.

Sessizlik dönemlerini belirleyen, emperyalistlerin dış müdahalelerinden çok, ülke içinden kaynaklanan etmenlerdir.

1950'li yıllarda ABD'nin doğrudan devlet yardımı, 1960'lı yıllarda Türk-İş sendikacılarının ABD gezileri ve Türk-İş'e büyük para yardımı, 1970'li ve 1980'li yıllarda AAFLI'nin binlerce sendika üyesini eğitimden geçirmesi, 1989 bahar eylemlerini, 1990-1995 dönemi eylem ve grevlerini engelleyemedi. Hayat mücadeleden başka seçenek bırakmadığında ve hakim sınıflar cephesinde bir gedik doğduğunda, sınıf kimliği ve bilinci öne çıktı, eylemler yaygınlaştı. Politika ve davranışların belirlenmesinde iç dinamikler belirleyici oldu.

Özetle; emperyalist güçler, ellerindeki maddi olanakları kullanarak, Türkiye'de işçi sınıfı ve sendikacılık hareketini etkilemeye ve yönetmeye kalktılar; başaramadılar. İşte bu noktada ortaya Fethullahçı casusluk ve terör örgütü çıkarıldı.

Fethullahçı casusluk ve terör örgütü

Fethullahçı casusluk ve terör örgütü, yoksul insanların inançlarını istismar ederek ve onlara kişisel maddi çıkarlar sağlayarak işçiler ve memurlar arasında da güçlü bir yapı oluşturmaya çalıştı. Kurslar, özel okullar, ışık evleri ve çeşitli yurtlar aracılığıyla yoksul çocuklarına eğitim olanağı sağlandı. Bu çocukların sınavlarda başarılı olabilmesi için çalınmış sorular verildi. Gizli casusluk örgütüne mensup öğretmenler bu çocukları korudu ve kolladı. Okuldan mezun olanlar özellikle kamu kurum ve kuruluşlarına (çalınmış sınav soruları aracılığıyla) yerleştirdi. Ardından da bu kişilerin bürokraside, işçi ve memur derneklerinde ve sendikalarında etkili olmasına çalışıldı.

Fethullahçı casusluk ve terör örgütü, ilk başta kendi derneklerini kurdu. Ardından kurulu bazı sendikalarda yönetime gelmeye çalıştı. Daha sonra da doğrudan kendi cemaat sendikalarını kurdu.

Bu örgütlenmeler bir yanıyla emperyalizmin az gelişmiş ülkelerde işçi sınıflarını yönlendirebilmede yeni bir model arayışındaydı; diğer taraftan, Fethullahçı işverenlerin örgütü TUSKON üyeleri için kaderine boyun eğmiş bir işçi kitlesi yaratma çabasıydı.

Eğer 15 Temmuz 2016 darbe girişimi başarılı olmuş olsaydı, emperyalizmin aleti olan bu gizli casusluk örgütünün işçi ve kamu çalışanı sendikaları hızla kitleselleştirilecek ve emperyalizmin ve Fethullahçı patronların çıkarları doğrultusunda kitleleri yönlendirmeye çalışacaktı. Ancak 50 yılda büyük bir sabır ve gizlilik içinde uygulanan bu kapsamlı plan, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin vatansever unsurlarının, polisin ve milletin kararlı tavrı nedeniyle çöktü.

Emperyalistlerin bir ülkeyi ele geçirmede kullandığı Fethullah cemaatinin

Cihan-Sen'e bağlı sendikaların üye sayısı 2014 Temmuz'unda 24.299 idi; 2015 Temmuz'unda 29.000 oldu. 2016 Temmuz'unda ise 22.104'e geriledi.

casus, terörist ve vatan haini kimliği 15 Temmuz günü ortaya çıktı.

Türkiye tarihinde ilk kez uygulanan cemaat sendikacılığı modeli de başarısızlıkla sonuçlandı. Emperyalistlerin Türkiye'de işçi sınıfını dincilik ve ufak menfaatler temelinde örgütlenen yeni araçlarla yönetebilme projeleri çöktü. Bu dernek ve sendikalar 23 Temmuz 2016 günü kapatıldı.

Fethullahçıların memur örgütlenmeleri

Fethullahçı memurlar önce 1995 yılında Memurlar Vakfı adıyla bir örgüt oluşturdu.

Ayrıca çeşitli il ve ilçelerde "aktif memurlar derneği" adıyla dernekler kuruldu. Bu dernekler ve bazı vakıflar 2013 yılı sonlarında AMEP (Aktif Memurlar Platformu) çatısı altında biraraya geldi.

Gülen Cemaati ile AKP arasındaki mücadelenin 17 Aralık 2013 tarihinde açık bir savaşa dönüşmesinin ardından, 2013 yılının son ayları ve 2014 yılının ilk aylarında birbiri ardı sıra yeni sendikalar kurdular.

Fethullahçı casusluk ve terör örgütünün internet sitesi www.herkul.org'da yayınlanan bir bilgi şöyledi: "Muhterem Fethullah Gülen Hocaefendi (...) insanlığın huzur ve istikbalini düşünen fedakar ruhların her zaman **mülâyemetle** hare-

ket etmeleri gerektiğini vurguladı.

Mülâyemet, "yumuşak huyluluk" demek.

667 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kapatılan örgütlerden biri de Mülâyemet Çalışanlar Konfederasyonu (MÜLKON) idi. Bu konfederasyona bağlı örgütler de bu kararnameyle kapatıldı.

MÜLKON'un beş federasyonu ve bunlara bağlı çok sayıda derneği vardı. Bu derneklere kaç kişinin üye olduğuna ilişkin bilgi yoktur.

MÜLKON'a bağlı federasyonlar şunlardı:

(I) **TÜÇAF, Tüm Çalışanlar Federasyonu** (Ankara, Kayseri, Kırıkkale, Çorum, Aksaray, Samsun, Konya, Kastamonu, Eskişehir, Çankırı, Niğde, Kırşehir, Amasya, Sivas ve Yozgat'ta 20 dernek üye).

(II) **MİHVER, Marmara İş Hayatı ve Emek Dernekleri Federasyonu** (İstanbul, Sakarya, Tekirdağ, Bursa ve Karabük'te 19 dernek üye).

(III) **TÜMÇADEF, Tüm Çalışan Dernekleri Federasyonu** (İzmir, Antalya, Manisa, Denizli, Balıkesir, Kütahya ve Uşak'ta 12 dernek üye).

(IV) **GÜÇAF, Güneydoğu Çalışanlar Federasyonu** (Gaziantep, Osmaniye, Adana, Mersin, Malatya, Elazığ, Kahramanmaraş, Mardin, Antakya, Tarsus, Di-

Türkiye-ABD savaşının ilerideki aşamalarında cemaatçi sendikaların kullanılmaya çalışılması olasılığı çok düşüktür. Emperyalizmin, azgelişmiş ülkelerde işçi sınıflarını ve sendikaları etki altına alma girişiminin bu yeni modeli de başarısızlıkla sonuçlandı.

yarbakır ve Şanlıurfa'da 15 dernek üye).

(V) **DOÇAF, Doğu Çalışanları Federasyonu** (Erzincan, Erzurum, Artvin, Ordu ve Ünye'de 5 dernek üye).

Aktif Eğitimciler Sendikası

Fethullahçıların ("Hizmet hareketi"-nin) ilk sendika örgütlenmesi, emperyalistlerin devleti ele geçirme planına denk düşecek biçimde, 2012 yılı Nisan ayında başladı.

Eğitim hizmet kolunda çalışan bazı kamu görevlileri Ankara'da Aktif Eğitimciler Sendikası adıyla bir örgüt kurdular. Aktif Eğitimciler Sendikası'nın tanıtıldığı bir yazıda şöyle deniyordu: "Sonuç olarak **hizmet odaklı** bir sendika kurulmuşsa başarılı olma şansı yüzde 100'dür. Çünkü **hizmet** yaptığı her işi mükemmel yapar ve başarılı olur."

Kamudanh Haber sitesinin haberinde Aktif Eğitimciler Sendikası konusunda şu değerlendirmeler yer alıyordu:

"Türkiye'de ilk kez sitemizden duyurulan **hizmet gönüllülerinin kurmuş olduğu Aktif Eğitimciler Sendikası** üye çalışmaları için alanlara bile inmeden, teşkilat yapısını bile oluşturmadan 150 üzerinde üye yaptı. **Hizmet erleri** yapmış oldukları bütün işlerde başarılı olmuşlardır. **Hizmetin** başarısız olduğu bir tane iş

bile gösteremezler.

"**Hizmet gönüllülerinin kurmuş olduğu sendikanın** şu an için alanlara inme sebebi noktasında her kesim farklı bir sebep gösterse de, bu konuda son sözü söyleyecek olan **Hocaefendi'nin bu hizmet oluşumuna evet demesinin ardından** daha ilk yılında bile çok ses getirecek bir üye sayısına ulaşacağından hiç kimsenin kuşkusu olmasın...

"Yapmış olduğu her işi mükemmel şekilde Allah rızası gözeterek yapan **hizmet erlerinin**, sendikacılık noktasında da çok güzel işlere imza atacağı ve sendikacılık alanına yeni bir soluk getireceğinden şüphemiz yok.

"Aktifsen'in sadece Eğitim Bir-Sen'den üye alacağı, Türk Eğitim-Sen içerisinde hizmete gönül vermiş üye kalmadığını iddia edenler ise yanılmaktadır. Türk Eğitim-Sen içerisinden de hatırı sayılır sayıda üye Aktifsen'e geçecektir.

"**Aktifsen'in hizmetin diğer kolları gibi sendikacılıkta da başarılı olacağı hiç tartışılmaz bir gerçektir.** Şöyle ki, Aktifsen teşkilatlanma yapısını oluşturup üye çalışmalarına başladığı andan itibaren 3-5 yıl içerisinde yetkiyi alır."

Ancak 2013 yılı Şubat ayı başlarında Aktif-Sen'in faaliyetinin durdurulacağı yolunda haberler çıktı.

Cihan-Sen'in kuruluşu

Hizmet Hareketi ile AKP arasındaki mücadelenin 17 Aralık 2013 tarihinde açık bir savaşa dönüşmesinin ardından,

Fethullahçı gizli örgütlenme çokünce, bu sendikal yapılar da çoktü. Türkiye-ABD savaşının ilerideki aşamalarında cemaatçi sendikaların kullanılmaya çalışılması olasılığı çok düşüktür.

Fethullahçılar birbiri ardı sıra yeni kamu çalışanları sendikaları kurdular. 2014 yılı Ocak ayında da Ufuk Kamu Sendikaları Konfederasyonu'nun kurulacağı açıklandı.

9 Şubat 2014 tarihli Sabah Gazetesi'ndeki haberin başlığı "Paralel-Sen Planı" idi. Haberde şöyle deniyordu: "**Emniyet, yargı ve eğitim bürokrasisinde yapı kuran cemaat, memur ve işçileri örgütleyip sokağa dökmek için sendikalaşmaya başladı.** Yargı, emniyet ve eğitim bürokrasisine yerleşen 'paralel yapı' sendikal örgütlenmeye alt kademe-ye inip memur ve işçileri sokağa dökme planı yapmaya koyuldu."

Fethullahçıların kurduğu kamu çalışanları sendikaları 2014 yılı Şubat ayında da (Ufuk-Sen yerine) Cihan-Sen Konfederasyonu'nu kurdu.

Fethullahçılar kamu çalışanlarını örgütlemeye istedikleri başarıyı elde edemediler. Anlaşıldığı kadarıyla, gizli örgütlenmede yer alan birçok kamu çalışanı, legal örgütlenmede açığa çıkmaya çekindi veya bu süreç (büyük olasılıkla) Amerikancı darbe sonrasına ertelendi.

Cihan-Sen'e bağlı sendikaların üye sayısı 2014 Temmuz'unda 24.299 idi; 2015 Temmuz'unda 29.000 oldu. 2016 Temmuz'unda ise 22.104'e geriledi.

Cihan-Sen'e bağlı sendikalar ve bu sendikaların 2016 Temmuz istatistiklerine göre üye sayıları aşağıda verilmektedir.

Ufuk Büro-Sen (469 üye)

Aktif Eğitim-Sen (18.015 üye)

Ufuk Sağlık-Sen ((2672 üye)
 Ufuk Yerel-Sen (137 üye)
 Ufuk Haber-Sen (82 üye)
 Ufuk Kültür-Sen (26 üye)
 Ufuk Bayındır-Sen (105 üye)
 Ufuk Ulaştırma-Sen (133 üye)
 Ufuk Tarım Orman-Sen (333 üye)
 Ufuk Enerji-Sen (132 üye)

Cihan-Sen'in darbe girişimini kınaması

Darbe girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Cihan-Sen'in internet sayfasında aşağıdaki duyuru yayınlandı:

"Darbe Girişimini Kınıyoruz.

"Seçilmiş meşru hükümete karşı yapılan darbe girişimini şiddetle kınıyoruz. Darbe girişimi, vatandaşlar başta olmak üzere siyasi parti liderlerinin ve güvenlik güçlerinin sağduyusu ve demokrasiye sahip çıkması ile başarılı bir şekilde savuşturulmuştur. Saldırlarda şehit olan güvenlik güçlerimize ve vatandaşlarımıza Allah'tan rahmet, yaralılara acil şifalar diliyoruz. Darbe kalkışmasında bulunan cuntacılar en ağır şekilde cezalandırılmalıdır. Allah ülkemizi bir daha bu tür girişimlerden muhafaza etsin!"

Aksiyon-İş kuruluyor

2014 yılı Ocak ayında 20 ayrı işkolunda işçi sendikaları kuruldu. Bu işçi sendikalarından yedi tanesi 2014 yılı Mayıs ayında Aksiyon İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu kurdu.

Bu sendikaların bir bölümünün tüzüğünde örgütün sendikacılık anlayışı şöyle ifade ediliyordu: "Sendika, işçinin kapasitesini aşan iş yüküne karşı olmakla, işçi işveren hakları arasındaki dengeyi mülayemetle korumayı ilke kabul eder."

23.7.2016 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 667 sayılı KHK'de kapatıldığı belirtilen sendikalar arasında Aksiyon-İş'e bağlı 9 sendika bulunmaktadır. Halbuki Aksiyon-İş'in 2016 yılında yayınladığı tanıtım kitapçığında kendisine bağlı 20 sendikanın bulunduğu belirtilmektedir.

Emperyalizm, başka ülkelerden aktardığı kaynaklarla kendi ülkesinin işçi sınıflarını "kapitalizmin mezar kazıcılığı"ndan "kapitalizm ve emperyalizmin payandaları"na dönüştürdü.

Aksiyon-İş'e bağlı sendikaların 2016 yılı Ocak ayındaki üye sayıları aşağıda verilmektedir.

Darbe karşıtı açıklama Aksiyon-İş'i kurtarmadı

Aksiyon-İş, darbenin başarısızlıkla sonuçlanması sonrasında yayınladığı bildiride şunları söyledi:

"Milletimizin gözbebeği olan TSK da istismar edilmek suretiyle yaşanan askeri darbe girişimini nefretle kınıyor, bu hain girişimin aktörlerini, planlayanlarını, destekleyenlerini ve bu tür girişimlerden medet umanları lanetliyoruz. (...) Temennimiz, hala birçok soru işareti barındıran bu karanlık girişimin tüm yönleriyle aydınlanarak gerçek sorumlularından demokrasi ve hukuk önünde hesap sorulması ve benzer hadiselerin bir daha asla yaşanmamasıdır."

Sonuç

Emperyalizm, başka ülkelerden aktardığı kaynaklarla kendi ülkesinin işçi sınıflarını "kapitalizmin mezar kazıcılığı"ndan "kapitalizmin ve emperyalizmin payandaları"na dönüştürdü. Ancak az gelişmiş ülkelerde işçi sınıflarını yönlendirmede işçi önderlerini etkileme veya satın alma politikası beklediği kadar başarılı olamadı. Bu süreçte sonucu, işçi sınıflarının somut çıkarları belirledi.

Az gelişmiş ülkelerde işçi sınıflarının dönem dönem sessizliği ve tepkisizliğinde, bu ülkelerde yaşanan ekonomik büyümenin ve başka etmenlerin etkisi belirleyicidir. Hayatın işçileri mücadeleye

zorladığı, sorunların çözümü için kalan tek seçeneğin işverenlere, sermayedar sınıfa ve emperyalizme karşı mücadele olduğu (ve hakim sınıflar cephesinde bir gediğin açıldığı, iktidarın zayıfladığı algısının yaygınlaştığı) durumlarda, emperyalistlerin bazı sendika yöneticilerini satın alarak bu kitleyi dolaylı yollardan yönetmesi mümkün değildir.

Emperyalistlerin az gelişmiş ülkelerde yaygın olarak kullandığı işçi önderlerini ve sendika yöneticilerini satın alma yöntemi büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlandı. Fethullahçı örgütlenmede farklı bir model geliştirildi. Büyük bir sabırla sürdürülen casusluk çalışması yoluyla elde edilen mevzilerle yetinmeyen Fethullahçılar, kendilerine çok güvendikleri koşullarda, cemaatçi sendikalar kurdular. Ancak bu tepeden örgütlenme yoluyla oluşturulan sendikalar da kitleselleşemedi, gizli örgütlenmenin legale de bir ölçüde yansıtılmasıyla sınırlı kaldı. Gizli örgütlenme çökünce, bu sendikal yapılar da çöktü. Türkiye-ABD savaşının ilerideki aşamalarında cemaatçi sendikaların kullanılmaya çalışılması olasılığı çok düşüktür.

Emperyalizmin, az gelişmiş ülkelerde işçi sınıflarını ve sendikaları etki altına alma girişiminin bu yeni modeli de başarısızlıkla sonuçlandı.

Dipnotlar:

(1) Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım Koç, *Batılı İşçi Sömürüye Ortak (Burjuva Proletarya)*, Bilgi Yay., Ankara, 2005; Y.Koç, *Avrupa İşçi Sınıfları (Kapitalizmin Mezar Kazıcılığından Siyasetsizliğe)*, Epos Yay., Ankara, 2011, Y.Koç, *Sosyal Demokrasi'nin Öyküsü, Marksizm'den Kapitalizmin Payandalığına*, Kuzgun Kitap, Bursa, 2015.

Biyografi

Halil İncalcık'ı anlatıyor

Halil İncalcık. 100 yıllık bir çınar... Sadece ülkemizde değil, dünyada da "Osmanlı Tarihi" denilince akla ilk gelen isimlerden. Cumhuriyet'in yetiştirdiği en saygın tarihçilerimizden İncalcık'ı 25 Temmuz 2016'da kaybettik. Emine Çaykara, 2003 yılında Halil İncalcık ile iki yıl süren söyleşi sürecini İş Bankası Kültür Yayınları'ndan çıkan "Tarihçilerin Kutbu-Halil İncalcık Kitabı" ile kitaplaştırdı. Halil İncalcık anısına Emine Çaykara ile yaptığımız bu aydınlatıcı söyleşiyi dikkatinize sunuyoruz.

Hocanın kimliği ve arkasına doğum tarihi yazılmış Kur'an-ı Kerim kaybolduğu için kimlik çıkarırken kendisine Alfred de Musset'nin "La Nuit de Mai" şiirinden esinlenerek bir tarih uyduruyor ve 26 Mayıs 1916'yı seçiyor, bunu gülerek anlatırdı.

Bilim ve Ütopya: Annesi İncalcık'a "İngilizler Haydarpaşa'yı bombalarken doğdun" diyor. Babasının yakın arkadaşları Sadri Maksudi ve Yusuf Akçura. Cumhuriyetin ilanından iki yıl sonra Ankara'ya yerleşiyorlar. Halil İncalcık'ın aile yapısı ve çocukluğunu nasıl anlatırsınız?

Emine Çaykara: Hocanın kimliği ve arkasına doğum tarihi yazılmış Kur'an-ı Kerim kaybolduğu için kimlik çıkarırken kendisine Alfred de Musset'nin "La Nuit

de Mai" şiirinden esinlenerek bir tarih uyduruyor ve 26 Mayıs 1916'yı seçiyor, bunu gülerek anlatırdı. Bu seçimde Ankara'ya taşındıklarında komşuları olan Sadri Maksudi'nin kızı Adile Hanım'ın etkisi vardır, kendisi ona Fransızca öğretir, Adile Hanım'dan öğrendiği Fransızca ve edebiyat sevgisiyle, hayranı olduğu Musset'nin şiirindeki ayı birleştirmiş, 26'sında çiçekler de açmış olduğu için bu tarihi seçmiştir. Haydarpaşa'nın

İngilizlerin İstanbul'u işgal ettiği günlerde, Osmanlı medeniyetinin tahriş edilmesine karşı belgelerle savaş açan büyük tarihçimiz doğmuştur.

bombalanması Kızıltoprak'ta hayata gözlerini açmış İnalçık'ın doğum tarihiyle kesişir. Halil Bey ile söyleşi yaparken, annesinden alıntısını bana aktardığında basit bir araştırma yapmış ve sonraki buluşmamızda hemen kendisine söylemiştim, kendisi şaşırmış ve bana büyük bir nezaketle sürekli teşekkür etmiştir. I. Dünya Savaşı'nın sürdüğü bu günlerdeki korkunç bombalama hadisesi 6 Eylül 1917 günü olmuş, arka arkaya gelen patlamayla bildiğim kadarıyla henüz sayısı bile netleşmeyen yüzlerce kişi ölmüş, şehir büyük bir dehşet yaşamıştır. Böyle bir günde Osmanlı medeniyetinin tahrif edilmesine karşı belgelerle savaş açmış büyük tarihçimiz doğmuştur. Hoca, belli ki kendi doğum tarihinin üzerine düşünmeye zaman bulamamış, ortaya çıkarcacağı çok daha mühim meselelere odaklandığından bu ayrıntıyla ilgilenmemiştir.

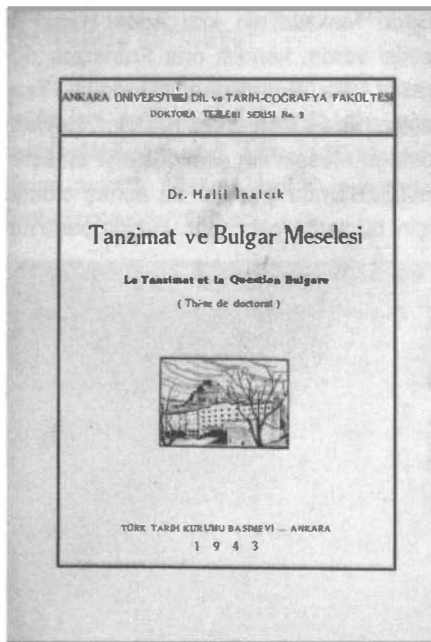
İnalçık, inançlı, milli şuuru güçlü bir ailede büyümüş, hem Osmanlı'ya hem Cumhuriyete tanıklık etmiş bir dönemin çocuğu. Adını büyükbabasından alıyor, büyükbabası Kırım hanlarının payitahtı olan Bahçesaray'daki Han Camii'nin müezzini. Büyükbaba, İnalçık'ın babası olan oğlu Osman Nuri'nin, eğitim sürecinde Ruslaşmasından korktuğundan 1905 Japon-Rus savaşı çıkınca oğlunu asker olarak Uzakdoğu'ya gönderecek-

leri için Türkiye'ye yolluyor, halalar zaten önceden gelmiş; Bursa'dalar. Kafkaslardan büyük göç dalgasının son diliminde babası da mülteci olarak İstanbul'a geliyor; müteşebbis, enerjik bir insan, Türk milliyetçisi, Kur'an hafızı. Başta zor günler geçiriyor, bir süre sonra Kızıltoprak'ta büyük bir bakkaliyede çalışmaya başlıyor. Veznede de annesinin babası olan emekli Bahriye subayı Binbaşı Seyit Mehmet Efendi var. Seyit Mehmet Efendi, Osmanlı'da önemli görevlerde bulunmuş, nişanları olan bir deniz subayı; Basra Liman Reisliği de yapmış. Beş kızı, bir oğlu var, kızlarının ismi de hep denizle ilgili; birisi de hocamızın annesi Bahriye Hanım. Bahriye Hanım'ın annesi Hatice Hanım ise Eyüp'te, Nakşibendi tekkesi şeyhi Şeyh Murad'ın kızı. Şeyh Murad, büyükbaba Seyit Mehmet Efendi'yi, bir müridinin tekkesini ziyareti sırasında ona eşlik ettiğinde tanıyor ve onu çok seviyor, kızı Hatice Hanım'ı onunla evlendiriyor. Şeyh Murad'ın, iki kızı için (diğeri Cemile Hanım) Kızıltoprak'ta yaptırdığı iki köşk var, İnalçık da bu köşte dünyaya geliyor. Babası, belki göçmen olmasının da etkisiyle biraz sert birisi, oğlunun her hareketini kontrol eden, üzerine bir şey döktüğünde kızan, hocanın deyişiyle onu lord gibi yetiştiren bir baba. Kültürlü, göç ettiği şehirde tutunmaya çalışan dirençli ve inançlı bir baba. Ailece hünkâr sularında piknik yapıp oğluyla şehri geziyorlar. Onu Halife Abdülmecid'in Cuma selamlığına götürüyor (o dönemde bilindiği gibi selamlık törenleri halka açık, herkesin katıldığı, görmek istediği gösterişli törenler), cami ziyaretleri yapıyorlar, İstanbul'u gezip müzeleri dolaşıyorlar. Ailecek (kız kardeşi Kamile Hanım'dır) Bursa'ya gidiyorlar. Kızıltoprak, Tepebaşı (kısa bir süre) ve Aksaray'da oturuyorlar. İnalçık, milliyetçi, Türkçü bir babanın Osmanlı kimliği taşıyan oğlu olarak işgal dönemi İstanbul'unda büyüyor. Babası, sloganı "dilde fikirde işte birlik" olan, Orta Asya Türk uluslarıyla dil birliğini ilk ortaya atan babasının hemşerisi İsmail Gaspiralı'nın *Tercüman* gazetesini okuyor; Mustafa Kemal'in Anadolu'daki bağımsızlık mücadelesinin İstanbul'a nasıl aksettüğünü belgelerden, kitaplardan okumadan önce babasından öğreniyor. Ankara'ya da yeni kurulmuş cumhuriyete yakın olmak için gidiyorlar. Cumhuriyet'in doğuşuna ve o

en heyecanlı dönemine, varoluş ve yeniden inşa sürecine tanıklık ediyor. O da Atatürk'ün vefatını ağlayarak ve büyük üzüntüyle karşılıyor, dönem gazetelerinin attığı *Babamızı Kaybettik* manşetini yüreğinde hissediyor. Büyük dönüşüm dönemlerinin çocuğunun babası Mısır'a gidene kadar kısmen rahat bir yaşamı var, kolonya ve şekerleme ticareti yapan babası gidip annesi işini devralınca iki çocuğunu yetiştirmeye çalışıyor. Bu süreçte komşuları Maksudi ve kızı Adile Hanım'ın (Ayda) hocanın gelişiminde büyük katkıları var. Sivas, Balıkesir'den sonra Atatürk'ün açtığı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde okuyor.

İnalçık çocuk yaşta Fransızca öğreniyor, İstanbul'da Padişahın Cuma merasimine şahit oluyor ve Ankara'da Gazi Muallim Mektebi'nde Atatürk ile tanışıyor. Ardından Atatürk'ün kurdurduğu DTCF'nin yatılı sınavını birincilikle kazanarak DTCF öğrencilik hayatı başlıyor. Osmanlı'nın yıkılış sürecinde doğan ve Cumhuriyet Devrimlerinin en keskin döneminde yeşeren bir hayat. Tüm bu altüst oluş döneminin İnalçık'ta etkisini nasıl görüyoruz?

Aslında bugün altüst dönemi diye değerlendirdiğimiz süreç, bir toplumun var olma süreci de. Tarih, sürekliliğini devam ettiriyor. Atatürk ile okulda tanışması da az önce belirttiğim gibi herkesin eğitime, kalkınmaya, çalışmaya fevkalade önem verdiği dönemler bunlar. İnalçık da bu şevk ve heyecanla büyüyor, öğrendiği dillere yenilerini ekliyor, kendi kendini okuyarak, öğrenerek inşa ediyor. Babasız kalan bir çocuk olarak ondan devraldığı gücü, azmi ömrü boyunca hissedecek. Cumhuriyetin bu capcanlı sürecindeki tanıklığı hem onu, hem elde edeceği başarıları etkileyecek. Bence İnalçık'ın matematik zekâsı, elbette yaratılışından kaynaklanıyor (özellikle matematik dersinde de çok başarılı), edebiyat ve şiir merakı, ayrıntılara titizliği, çalışkanlığı da bu sürecin ürünü. Elbette, sonraki araştırmalarla geldiği noktanın da etkisi var ama bence İnalçık o süreci bizzat yaşayan biri olduğu için Atatürk'ü putlaştırmaya da karşıdır, o yüzden onun gibi akla, mantığa, ilerlemeye önem verir, yine onun gibi bunun için ömrünü vakfeder.

Doktora tezi Tanzimat ve Bulgar Meselesi, gerçekten 25 yaşındaki genç tarihçi İnalçık'ın yıldızını parlatan bir çalışma.

İnalcık'ın, söyleşinizde "Bütün kariyerimi Fuad Köprülü ve Timur'a (Timur İmparatorluğu'nun kurucusu, 8 Nisan 1336 18 Şubat 1405) borçluyum" dediği bir bölüm var. Osmanlı tarihini seçmesini, Fuad Köprülü'nün İnalcık'ın asistan olma sürecindeki etkisini, doktora tezi "Tanzimat ve Bulgar Meslesi"ni, DTCF'deki hocalarını ve tabi ki de İnalcık'a ömrü boyunca destek verecek olan eşi Şevkiye Işıl ile tanışmasını anlatır mısınız?

DTCF'deki hocalarından başlayayım; Muzaffer Göker, Bekir Sıdkı Baykal ve Fuad Köprülü gibi çok değerli ve alanında özgün çalışmalar yapmış kişiler. Köprülü, o dönemde Orta Çağ Tarihi hoca. 1938-39 yılında taşıyan, sözünü ettiğiniz Timur ödevini kendisi bana göstermişti, gerçekten müthiş bir çalışmaydı, çizelgeler yapmış, Timur'u yazarları kıyaslamış. Yaşı sadece 20-21. O dönem İnalcık, Yeniçağ Kürsüsünde okuyor ve Köprülü'nün seminer derslerini takip ediyor. Bir gün seminerde Timur üzerine bir tartışma başlıyor. Timur iyi, kötü, imparatorluğu yıktı, gelişmeyi geciktirdi vs. gibi bir tartışma. İnalcık, o genç yaşında Rus Doğubilimci Barthold ve Fransız Bouvat'nın Timur üzerine kitaplarını okumuş. Seminerde fikirlerini söyleyince Fuad Bey'in ilgisini çekiyor ve ondan seminer raporu hazırlamasını istiyor. O da Timur'u yazan üç yazarı görüşleriyle mukayese ederek anlatıyor, bayağı, tek tek, o şöyle demiş ama aslında şöyle olmuş vs. anlatımı Köprülü'yü çok etkiliyor. Hatta sınıftaki diğer öğrenciler sinir oluyor, çünkü sınıfa dönüp 'işte çocuklar, hepinizden şu

çocuğun yaptığı seviyede vazife isterim' diyor. En çok kızan da o zaman has talebesi olan Osman Turan. Sonuç olarak DTCF'de asistanlık sürecinde bu ödev Köprülü'nün İnalcık'ı seçmesinde etkili oluyor, bir başka adayı alacaklarken Köprülü dekana giderek 'Halil İnalcık'ı alacaksınız, onu fakültede bırakmak lazım, yetişecek, o varken başkasını almazsınız' diyor.

Tanzimat ve Bulgar Meselesi, gerçekten 25 yaşındaki genç tarihçi İnalcık'ın yıldızını parlatan bir çalışma. Doktora tezi olan bu konuya başlangıcı Faik Reşit Unat'ın önerisiyle. Belli ki hoca çok parlak, ona çok ciddi bir kaynak öneriyor. Dolmabahçe Sarayı'nda Abdülhamid için arşivden toplanmış Bulgar meselesine ait 10 cilt malzeme var, Abdülhamid okuyamamış, öylece duruyor bu belgeler. Ciltler, Sultan Abdülhamid'in Bulgar Prensiği ve 93 Harbi sonrası Bulgar meselesini iyice anlamak için arşivden toplanmasını istediği vesikaları içeriyor. Hoca sarayda bu ciltleri inceliyor, en çok 1849-50'de, Vidin'deki Bulgar ayaklanmasından etkileniyor. Defterlerdeki kayıtlarda, devletin bu isyanların hakiki sebeplerini araştırmak için çok yetkili hükümet adamlarını bölgeye yolladığını ve esaslı raporlar hazırladıklarını görüyor. Dikkatini çeken şu; tımar sistemi kalkmış olduğundan miri toprakları Müslüman ağalar ufak paralarla kapatmış, Bulgar köylüsü de bir nevi yarıcı olarak buraları işletiyor. Bulgar köylüsünün devlete isyan nedeni, aslında, toprakları çalışanlara, yani köylüye

1942 yılında, hoca Arapçasını ilerletmek için Prof. Şinasi Altundağ'ın derslerine katıldığında Şinasi Bey, onları yan yana oturtuyor, arkadaş oluyorlar. Şevkiye Hanım Arapça Bölümü'nde okuyor, hocaya da Arapça vesikaların çözümünde ve hayatı boyunca hep destek olacak.

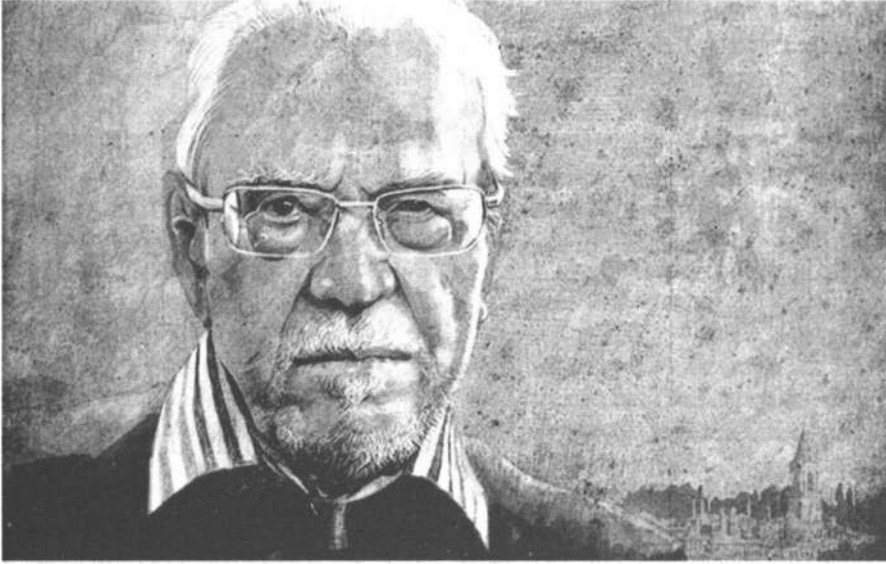
değil de ağalara vermesi, buna kızıyorlar ve toprak talebinde bulunma, kitle isyanlarının asıl sebebi sanıldığı gibi komiteci tahriki değil. Ortada ciddi sosyal bir mesele var. Bu tezi 1942'de yazıyor, 1943'te kitap olarak basılıyor. Tez, Balkanlarda büyük etki yapıyor.

Eşi Şevkiye Işıl ile tanışması da 1942 yılında, hoca Arapçasını ilerletmek için Prof. Şinasi Altundağ'ın derslerine katıldığında Şinasi Bey, onları yan yana oturtuyor, arkadaş oluyorlar. Şevkiye Hanım, aslen Rumelili, Kastamonulu bir ailenin kızı, güçlü, azimli, anlayışlı birisi; Kandilli Kız Lisesi mezunu, edebiyatı kuvvetli ve Arapça Bölümü'nde okuyor ve zaten o bölümden mezun olacak, hocaya da Arapça vesikaların çözümünde ve hayatı boyunca hep destek olacak. Şevkiye Hanım'la nişanlılık süreleri İnalcık Hoca'nın askerliği uzun sürdüğü için uzuyor, 2 sene 29 gün yedek subaylık yapıyor (Bu arada da çevirdiği bir kitap var), II. Dünya Savaşı yılları, Almanlar Batı Trakya'yı işgal etmiş, gerilimli dönemler.

1948'de ilk çocukları Günhan doğuyor ve ardından İnalcık İngiltere'ye gidiyor. Sonradan çok iyi dost olacağı Bernard Lewis ile tanışması ve ilk yurt dışı deneyimi nasıldı?

Yıllar süren bir dostluk... Bernard Lewis (solda) ve Halil İnalcık

Kendisinin sözüyle onu tanıttıkları olursak: "Bizim tarihimizi incelemek o kadar güçtür ki, Türk tarihçisi bir yere varmak için hem mühendis, mimar olacak, hem de arşiv kaynakları neşredilmediği için amele gibi çalışacak"

Evet, ilk yurtdışı gezisi; yeni evlenmiş, minicik çocuğunu, kızını ve eşini bırakarak İngiltere'ye gidiyor ve uzun bir süre, 1,5 yıl kaldığı için onları çok özleyiyor. O dönemde devletin tanıdığı imkânlardan olan bilgi ve görgü artırma gezisi bu. Londra'ya gidişinin bir nedeni, TTK'nin ondan bir Avrupa Tarihi yazmasını istemesi, kendi kendine aldığı karar da Batıyı; müziği, kültürü, her şeyiyle anlamak. British Museum'da çalışıyor, Londra parklarında dolaşıyor, kraliçenin Buckingham Palace'tan haşmetli arabasıyla çıktığı merasimleri izliyor. II. Dünya Savaşı hemen ertesi. İngilizce'yi öğrenmeye Türkiye'de, üniversite kurslarında başlamış, burada ilerletiyor. Bir gün İngiliz parlamentosuna gidip izlediğinde tesadüf ya da değil o gün Winston Churchill de parlamentoya geliyor. İngiltere yılları müze ve kütüphanelerde geçiyor. Hem Osmanlı hem de Avrupa tarihini araştırıyor. İngiliz ve Venedik Arşiv belgelerini inceliyor. Regent's Park'ta yazın Shakespeare oyunlarını izliyor. School of Oriental and African Studies'de Paul Wittek'in Türk dili ve de Türk tarihi seminerlerine katılıyor, burada Bernard Lewis, Dr. Rice, Dr. Victor Ménéage, Elizabeth Zachariadou ile tanışıyor. Hyde Park ve Royal Albert Hall'a gidiyor, konserleri kaçırıyor. Bu gezi, parlak tarihçinin hem Batıyı tanıdığı hem de ömrü boyunca sürececek yeni dostluklar edindiği yıllar.

"Bizim tarihimizi incelemek o kadar güçtür ki, Türk tarihçisi bir yere varmak için hem mühendis, mimar olacak, hem de arşiv kaynakları neşredilmediği için amele gibi çalışacak" ifadeleri ile Halil İncalcık aslında kendi tarihçiliğinin bir özetini sunuyor gibi. Halil İncalcık'ın Türk Tarihine ve tarihçiliğine katkılarını, Fernand Braudel ile tanışmasını ve "Annales Okulu"nun İncalcık üzerindeki etkisini anlatabilir misiniz?

Evet, gerçekten öyle. Halil Bey'in katkılarını tarihçiler en iyi değerlendirecektir, ben biyografiyim sonuçta. Ama çift hane sistemi, belge okuma yöntemi gibi tarihçiliğe getirdiği yeni keşifler, yöntemler, karşılaştırmalar, yalana dönüşmüş efsanelerin üzerindeki perdeleri kaldırma ve hakikati ortaya çıkarma aşkı, tutkusu, dünyaya bile Batıların hoşuna gitmeyecek gerçekleri kabul ettirmesi yeterince bir ölçü... Menakıpnamelerin izini sürerek erken dönem kuruluş efsanelerini tüm hakikatiyle ortaya koyması tarihçilikte büyük bir yol açıyor. Topnemi, yer adı bilimiyle kaynak eleştirileri yapıyor, dağ tepe aşarak kaynaklarda geçen yerleri bulup bambaşka bakış açısı getiriyor ve Osmanlı arkeolojisini başlatıyor. Hocanın en önemseddiği konulardan biri de budur ve son yıllarında öğrencisi Fahri Dikkaya'nın mezuniyeti, bu yolda yeni kişilerin yetişecek olması onu çok mutlu etmiştir. İncalcık, ömrünü gerek bizde ge-

rek Batı'da, Osmanlı tarihi üzerine yazılmış eserlerdeki hatalı yanları düzeltmeye adanmış, meşhur tarihçiler, J. Hammer ve H. A. Gibbons'un hatalı yanlarını eleştirmiştir. Osmanlı devletini kuranların bilgi ve kültür üstünlüğü olan yerli Rumlar olduğu teorisini belgelerle çürütmüş, veka-yinâmelerin efsaneden ibaret olduğunu yazanlara, tamamen belgelere dayanan yazılarıyla cevap vermiştir. Osman Gazi üzerinde eski rivayetleri masal diye bertaraf edenleri eleştirerek tarihe hakkını vermenin önemini genç kuşaklara anlatmıştır.

Braudel'le tanışması 1951'de, Türkiye'ye geldiğinde oluyor. Ama meşhur kitabını, "La Méditerranée"(Akdeniz)'i okumuş önceden. O kitapla Annales Okulu'nun tarih yaklaşımını benimsiyor. Braudelci oluyor. Tarihçiliğimize Ömer Lütfi Barkan ile giren bu ekolde eski tarihçilik, milli-hanedan-devlet tarihçiliği, savaşlar tarihi değil halkın yaşamı, yaşam şartları önemli. Barkan ve İncalcık Annales Ekolü'nü tarihçiliğimize getirmekte öncü oluyorlar. Annales Ekolü'nün felsefesi olan total history yaklaşımı, toplumun hayatına etkisi olan her şeyi dikkate alıyor, yani bütüncül tarih görüşüyle tarih yorumlanıyor. İncalcık'ın pek çok çalışmasının yanı sıra ekonomik ve sosyal tarih araştırmaları, kurduğu, öncülük ettiği enstitü ve vakıflar hep bu yolla oluştu. Hocamız zaten bahsettiğim gibi doktora tezinde sosyal meselelerin ne kadar önemli olduğunu göstermişti.

1954'te iki önemli eseri yayınlanıyor: Birincisi Fatih Devri ve ikincisi Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid. "Bu iki kitap bütün kariyerim içerisinde yayınladığım en önemli kitaplardan sayılır" diyor size İncalcık. Eserlerin önemini kısaca anlatabilir misiniz?

İncalcık, 1950'den önce Osmanlı arşivlerindeki, Fatih devri üzerine hemen hemen bütün tahrir defterlerini incelemiş, makaleler yazmış, Bursa sicillerindeki Fatih'in Bursa kadısına gönderdiği 10 kadar fermanı yayınlamış. Yani, Türkiye'de Fatih üzerine arşivlerde çalışan birisi olarak tanınıyor. Arvanid, Arnavud/ Arnavut'un Rumcası, başlangıçta Arvanid kullanılmış. Arvanid Defteri, II. Murad

dönemine ait, 1432 tarihli en eski tımar defteri. 150 sayfalık defterin derkenarları, yani belge yanına düşülmüş yazıları var ve bunları okuması da hocaya büyük ün kazandırıyor. Bu defterin yayını, Osmanlı'nın Balkanlarda yayılma, yerleşme tarihinde o zamana kadar kabul gören, buraları katliam ve yangınla fethettikleri görüşünü kökünden değiştiriyor. Çünkü ortaya çıkıyor ki, en yüksek ruhban sınıfına, metropolitlere tımar verilmiş, yani yerli kiliseyle, yerli halkla, köylüyle uzlaşma sağlanmış. Defter sayesinde İnalçık, ayrıca her Arnavut köyünün nüfusunu, gelirini, özelliklerini tespit ediyor. Tabii Arnavutluk'ta büyük ilgi görüyor bu yayın. *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar* kitabı da, Osmanlıların Balkanlardaki fetihlerinin gerçek yüzünü ortaya koyuyor. Özetle hocamızın bu iki çalışması, Balkan tarihiyle ilgili belgelere dayanan objektif bir yaklaşım içerdiği ve o güne kadar bilinmeyen hakikatleri ortaya koyduğu için olay oluyor; Arnavutluk ve Sırbistan Akademisi ve Atina Üniversitesi doktora veriyor. Bu eserleri, keşifleri o kadar güçlü ki, Osmanlı tarihinin Rumeli fetihleri ve Rumeli'de yerleşmesi hakkında ortaya koyduğu gerçekler, bağnaz olarak bilinen o memleketlerin o zamana kadar yazdıklarını, yani o döneme ait tarihi masalları çürütüyor.

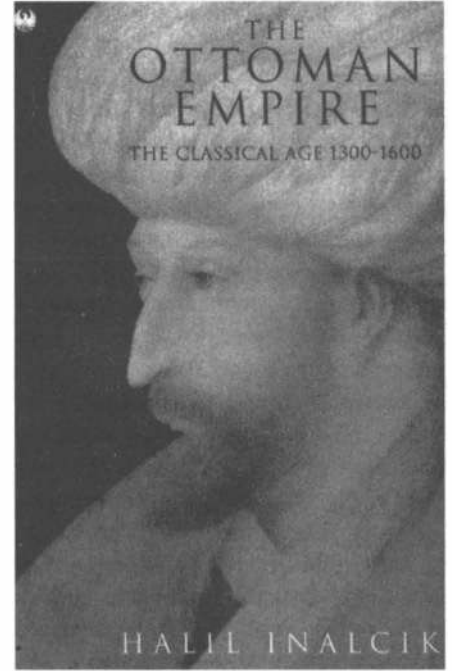
1972'de yirmi yıl boyunca "Avrupa Tarihi", "Osmanlı Tarihi" ve "Amerikan Tarihi" dersleri verdiği DTCF'den emekli oluyor hoca ve Chicago Üniversitesi'nde profesör olarak çalışmaya başlıyor. Yirmi bir yıl sürecek olan ABD'deki yaşamı, birçok ülkede katıldığı konferansları ve bu süreçteki eserleri (tabii çok ses getiren, 1973'te Londra'da basılan ilk kitabı, ünlü *Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600*) hakkında neler söylersiniz?

İnalçık, daha önceden pek çok keşifler ABD'ye gidip konferanslar vermiş, onun Chicago'ya kabulünde etkili olan kişi, büyük tarihçi, sonradan yakın dostu olacak Prof. William McNeill. McNeill de hocamızdan 17 gün önce vefat etti, böyle de ilginç bir kesişme var hayatlarında. Chicago Tarih Bölümünde olan Prof. McNeill, bir konferans sonrası kendisine teklifte bulunuyor. McNeill'in hedefi, tarih bölümüne çeşitli medeniyetler

üzerinde eser yazmış yetenekli insanları toplamak. University Professor of Ottoman History olarak davet ediyorlar ki bu ayrıcalıklı bir unvan, doğrudan rektöre bağlı 10 kişiden biri. Orada tabii çok değerli kişilerle tanışıyor, dostluklar ediniyor (Prof. Fazlur Rahman gibi) ve durmadan çalışarak üretiyor. *Classical Age*'i çalışmaya önceden başlamış, çünkü İslam, din, kültür tarihi üzerine çok önemli bir kaynak olan *Encyclopedia of Islam*'da bir sürü maddeyi yazmış, bu maddeler için İnalçık'ı öneren ve bu kitap için fikri veren de Bernard Lewis. Bu kitap, 200 sayfalık, yayınevinin isteği doğrultusunda İnalçık'ın popüler bir dille yazdığı ilk kitap. Londra'da "Dünya Medeniyetler Tarihi" (History of Civilization) serisinden çıkıyor. Bu kitapla bir kez daha Balkanlarda tahrif edilen Osmanlı tarihinin yalanlarla örülmüş perdesi üzerinden kalkıyor. Kitap yayınlandıktan sonra *Royal Asiatic Society* onu şeref üyesi yapıyor (1978), *hemen* yedi dile tercüme ediliyor (Sırpça, Hırvatça, Romence, Ukraynaca, Makedonca, Arnavutça, Yunanca), Osmanlı tarihiyle ilgili el kitabı oluyor adeta ve 30 yıl sonra Türkçeye çevriliyor!

Hocanın Amerika yılları, öğrencilerine Halil İnalçık tarih ekolünü; belge ve arşiv analizine önem veren yaklaşımı öğrettiği dönem. Çok verimli bir başka süreç bu. Hem yayın, hem hocalık, hem keşifler açısından. Öğrenciler, seminerlere gelmeden önce Osmanlıca öğreniyor, hoca ile eski, okunması güç vesikaları

Hocanın Amerika yılları, öğrencilerine Halil İnalçık tarih ekolünü; belge ve arşiv analizine önem veren yaklaşımı öğrettiği dönem. Öğrenciler, seminerlere gelmeden önce Osmanlıca öğreniyor, hoca ile eski, okunması güç vesikaları okumayı öğreniyorlar.

The Classical Age, yayınevinin isteği doğrultusunda İnalçık'ın popüler bir dille yazdığı ilk kitap. Londra'da "Dünya Medeniyetler Tarihi" (History of Civilization) serisinden çıkıyor.

okumayı öğreniyorlar, nasıl bir ayakkabı ustası ayakkabı-çizme imali sanatını incelikleriyle öğretirse, biz de seminerlerde belgeden tarih yazma metodolojisini öğretmeye çalışırız. İlk vesikaları doğru okumayı, tâbirleri nasıl tefsir edeceğimizi, sonucu nasıl formüle edeceğimizi gösteririz. Bu bir analiz metodudur. Kitap nedeniyle gördüğüm öğrencileri gözleri parlayarak İnalçık'ı anlatmış ve ne kadar özel bir hoca olduğunu anlamamızı sağlamışlardır. O süreçte, İslamiyât üzerinde önemli bir dergi olan *Studia Islamica*'nın yazı heyetine, Ukrayna araştırmaları yapan *Harvard Ukrainian Studies* merkezine üye seçiliyor. Kırım hanlığı üzerine araştırmalar yapıyor. *Symposium on Urban Societies*'e yani, şehir toplumları üzerine sempozyuma katılıp Galata'yı anlatıyor. Şehircilik, Fatih, kültür, Osmanlı tetkikleri, erken dönem çalışmaları, çok geniş bir yelpazeye yayılmış ve sürekliliği yakalayan çok önemli araştırmaları hep bu süreçlerde başlıyor.

21 yıl süren ABD yaşantısından sonra 1993'te Türkiye'ye döndü hoca. 1994'te TÜBA'ya katıldı. Türkiye'ye dönüşündeki etmenler ve uzun bir aradan sonra tekrar başlayan Türkiye yaşantısı nasıldı? Prof. İhsan Doğramacı'nın Chicago'dan

emekli olduktan sonra kendisine teklifte bulunması, kütüphanesini de taşıyarak onun Bilkent'te Tarih Bölümü'nü kurmasını istemesi, hocanın hep andığı bir süreçtir. Sonuçta emekliliği gelse de hiç durmadan çalışan, üreten, tarihin hakikatlerini tüm dünyaya kabul ettirmiş bir değer, Bilkent için eşi benzeri bulunmaz bir kazanç. Hocanın şekillendirmesiyle Avrupa Tarihi, Osmanlı Tarihi, Amerikan tarihi derslerini de içeren, çok iddialı bir bölüm ortaya çıkıyor. Pek çok öğrencisi oluyor, son birkaç yıl öncesine kadar seminer dersleri gerçekleştiriyor. Bunlar gerçekten, hocanın hayali olan Osmanlı/ Türk tarihini doğru anlamak ve anlatmak için atılan büyük tohumlar ki pek çoğu yeşermiş durumda. Sahne şöyledir; atölyesi olan evinde durmadan çalışan, yeni kitaplar planlayan, vakıflardan belediyelere, şehirlerden köylere Türkiye'yi ileri taşıyacak tarih alanında her konuda bilgisini paylaşan bir büyük (kendisinin tevazuunu mutlaka eklemeliyim) tarihçinin kendini ülkesine adanması.

Ermeni meselesinde nerede bir konferans olsa gitmeye çalışıyor, Kürt meselesinde ABD'nin Kuzey Irak'taki parmağına işaret ediyor, 1960'da Milli Birlik Komitesi'nin isteği üzerine Güneydoğu'ya giderek toprak ağalığı üzerine çalışmalar yapıyor. Halil İncalcık'ı sosyal ve siyasi olarak "suya sabuna dokunmayayım" anlayışının dışında Türkiye'yi savunmak için meselelere müdahil olarak görüyorsunuz diyebilir miyiz?

Halil Bey, ömrü boyunca ülkesi için derin sorumluluklar duymuş, tüm bilgilerini, endişelerini, önerilerini paylaşmıştır.

İncalcık, sabahları erken kalkar, klasik müzik dinler, çalışmaları için enerji toplar, çalışır, öğleden sonra genelde radyosundan genelde Türk klasik müziği dinler, akşamları film seyrederek.

Taa 60'larda yapılmıştır o Güneydoğu çalışması, düşünün, o zaman raporda yazılanlar gerçekleşseydi bugün Güneydoğu'da bu sorunları yaşamayacaktık, o kadar ayrıntılı ve sosyal yanı ağır basan bir rapor hazırlamış ki dinlediğinizde sorunlara ayna tutuyor ama ilginç bir şekilde kayboluyor ve sonra unutuluyor, hiç söz konusu edilmiyor. Ülkede olan biteni o kadar iyi takip etmiştir ki belki çok bağıran pek çok kişiden fazla ve bilinmez, bilinmesi de gerekmez ama endişelerini de yetkili kişilerle paylaşmıştır. Hoca, siyasetçi değildi, bunu hep söyler tarihçi olarak fikirlerini beyan ederdi, zaten yapıcı dönüşüm de böyle olur bence. Çok zekiymi, bir tarihçinin esas görevinin ne olduğunun bilinceydi ve siyasi tartışmalar onu üzerdi. Özellikle de ben ve öteki kavramının iyice toplumu kutuplaştırması en çok dertlendiği konulardandı.

Sayın Emine Çaykara, İş Bankası Kültür Yayınları'ndan ilk baskısı 2005 yılında çıkan Tarihçilerin Kutbu - "Halil İncalcık Kitabı", sizin Sayın İncalcık ile iki yıl boyunca yaptığınız söyleşiden oluşuyor. Hem kendisinin size anlattığı hem de bu söyleşi süresince bizzat tanık olduğunuz olguları esas alırsak, İncalcık'ın tarih ve tarihçilik dışında nasıl bir yaşamı vardı? Hangi romanları/şiir kitaplarını okurdu? Aile yaşantısı ve çocukları ile ilişkisi nasıldı? Hangi müziklerden hoşlanırdı? Sosyal hayatı nasıldı değerli İncalcık'ın?

İncalcık, son zamanlarında, en azından benim tanıklık ettiğim son 13 yılda sadece bitirmek, yetiştirmek istediği tarih kitaplarına ve okumalarına ağırlık vermişti ama pek çok edebiyat eserini

okuyamadığı için de hayıflanırdı, zamanı yoktu. En sevdiği yazarların başında Refik Halid Karay gelirdi, benim gibi. Somerset Maugham, ondan adını duyduğum, hemen eserlerini alıp müptelası olduğum bir romancı. Gerçekten romanları inanılmaz güzel. Biliyorsunuz şiir yazar, Divan şairleri de dâhil şiir dünyasına hâkimdi. Aklıma gelen bir başka isim, Aziz Nesin, 2015'te bir kere ziyaret ettiğimde ona hediye ettiğim kitabını yoğunluktan okuyamadığını görünce üç hikâyesini okuyarak birlikte hem gülmüş, hem hayran olmuş, hem de mutlu olmuşuk. Muthiş bir anı benim için. İncalcık, sabahları erken kalkar, klasik müzik dinler, çalışmaları için enerji toplar, çalışır, öğleden sonra radyosundan genelde Türk klasik müziği dinler, akşamları film seyrederek. Sağlığı izin verdiğinde sinemaya da giderdi. Dostlarıyla yemeğe çıkar, davetlere katılır, konferanslara gittiğinde bazen tatilini uzatır, çalışmalarına mola verirdi. Ama her zaman hayatının tümünde tarih vardı, yazılacaklar, bitirilecekler, araştırılacaklar, okunacaklar...

Kitabın sonlarında Halil İncalcık'ın teşekkür ettiği bir bölüm var. Burada Ahmet Yaşar Ocak'tan Doğu Perinçek'e, Ahmet Güner Sayar'dan Murat Arıkan'a, kitap hakkında bazı yazı dizgisinden ve belki de hocanın söyleşi verirken yorgunluğundan doğan hatalar için iletilen naçizane düzeltilere, İncalcık'ın eleştiriyeye sonuna kadar açık olan ve bu düzeltiler için müteşekkür ifadeleri oldukça dikkat çekici. Hocanın başta bilim insanları olmak üzere hepimize büyük örnek olan bu hoşgörü ve olgun tavrı için ne söylemek istersiniz?

Hoca çok mütevazıdır, öğrencilerine bile yaklaşımı inanılmaz değerlidir, size değerli olduğunuzu hissettirir, saygı duyar. Beyefendidir, kavgayı değil uzlaşmayı sever. Nezaket ve olgunluk da bilge insanlara mahsustur, biliyorsunuz. Hakikat aşkına ömrünü adanmış bir büyük hocanın kitapta yer alan bu tür düzeltilere teşekkür etmesini dolayısıyla ben olağan karşılıyorum.

Sayın Emine Çaykara çok teşekkür ederiz.

Ben teşekkür ederim, iyi çalışmalar.

İslâmcıların bilim ve teknolojiyle imtihanı!

Benimsenmesi uygun olacak yaklaşım, Müslümanlar'ın en güvenilir "dünyevî bilgi" türü olan doğabilimlerinde ve bunlara öykünerek kurulan toplumbilimlerinde, "aktarmacı tutum"dan "üretmecî tutum"a geçmelerine katkıda bulunacak doğa ve toplum felsefelerini kurabilmeleri için kendisinden kaçınamayacakları teolojik tartışmaları yeniden başlatmak ve bu iki alanın yaslandırılabilceği uygun teolojik reformları gerçekleştirmektir.

Bu manada İslâmcılar'ın gerçek rakipleri, durmadan yenileşen doğa ve toplum bilimleri değil, durmadan eskileşen teolojik öğretileridir.

"Proto-İslâmcılar" olarak adlandırabileceğimiz bazı fakihler ve kadılar, bakışlarını Hristiyanlar'ın bilimsel keşiflerinden çok, teknolojik icatlarına yönelttiler; çünkü bunların İslâmî Akideler açısından hiçbir sorun çıkarmadığını ve Hristiyanlar'a karşı yürütülen kutsal savaş (cihâd) için gerekli olduklarını kavradılar.

İslâmcılık, siyasî bir ideolojidir ve bütün dünyevî sorunların ve etkinliklerin İslâmî Akideler çerçevesinde çözümlenmesini ve gerçekleştirilmesini amaçlar.

Bu açıdan bakıldığında, İslâmcılığın bilim ve teknolojiyle olan ilişkilerinin mevcut entelektüel ortamın dinamiklerinin değişmesine bağlı olarak tarih boyunca dört aşamadan geçtiğini savlayabiliriz.

Şimdi bu aşamalara kısaca bir göz atalım ve her aşamada İslâmcı ideolojinin tercihlerinin nasıl somutlaştırıldığını göstermeye çalışalım.

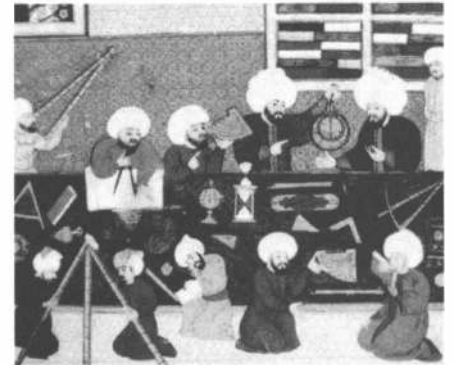
Birinci evre: Proto-İslâmcılık ve bilim

XVI. Yüzyıl'ın sonlarına kadar bütün Osmanlı Asırları'nı kapsayan ve (aslında İmam Gazzâlî ile İbn Teymiyye'den de çok önceki dönemlere uzanan) geçmişten miras alınan bu evrede, "Proto-İslâmcılar" olarak adlandırabileceğimiz bazı fakihler ve kadılar, bakışlarını Hristiyanlar'ın bilimsel keşiflerinden çok, teknolojik icatlarına yönelttiler; çünkü bunların İslâmî Akideler açısından hiçbir sorun çıkarmadığını ve Hristiyanlar'a karşı yü-

rütülen kutsal savaş (cihâd) için gerekli olduklarını kavradılar.

Bu yüzden top ve tüfek gibi ateşli silahlar (hatta vakit tayininde kullanılan 'saat gibi vakit-ölçerler ve harita gibi yer-gösterirler), kalyonlar büyük bir sıkıntı yaşanmadan İstanbul'a girdi ve çok büyük bir itiraza uğramadan benimsendi.

Ancak bilimsel keşiflerden, coğrafya ve tababet gibi yönetsel ve toplumsal olarak yararlı olanlar bir yana bırakılacak olursa, diğerleri şüpheyle karşılandı ve muhtemelen yerleşik teolojik-mistik karakterdeki paradigmayı sarsmalarından

Takiyüddin'in rasthanesinin yıkılması ve eserlerinden ötürü Şerial'ta "teftiş"inin istenmesi Türk Bilim Tarihi'nde önemli bir kırılmanın yaşanmasıyla sonuçlandı.

veya değiştirmelerinden korkulduğu için mümkün olduğunca uzak tutulmaya çalışıldı.

Bu meyanda, Takiyüddin'in rasthasnesinin yıkılması ve eserlerinden ötürü Şeriat'la "teftiş"inin istenmesi (yani yaygınlaşması ve muhtemelen idamı) Türk Bilim Tarihi'nde önemli bir kırılmanın yaşanmasıyla sonuçlandı.

Söz konusu tercihin iki olumsuz sonucu oldu:

1. Fizik, kimya ve biyoloji gibi Batı'da yeni yeni olgunlaşmaya başlayan doğa bilimlerinin aktarımını ve öğretimini mümkün kılacak atomist-mekanist doğa felsefeleri (her ne kadar kelâmî köklere sahip olsalar da) görmezden gelindi ve

2. Bu türden bilimlerle "Yeni Teknoloji" arasındaki sıkı ilişkiler algılanamadığı için, "teknoloji üretmek" yerine "teknoloji aktarmak" eğilimi, süreç içinde baskın bir tavır haline geldi.

İkinci evre: Fundamentalist İslâmcılık ve bilim

XVI. Yüzyılın ikinci yarısında İmam Birgivi'den itibaren giderek güçlenen ve XVII. Yüzyıl düşüncesini derinden etkileyen Selefi Vâizler ise, çok daha radikal

bir duruş sergiledi ve İmparatorluk'un çöküşünü "Asr-ı Saadet Dönemi"nde mevcut olmayan "bid'at"lerin (yani yeniliklerin) yaygınlaşmasına ve kökleşmesine bağlayarak bilim ve teknolojiyi neredeyse tamamen reddettiler.

Mistikler ve Kâtib Çelebi gibi bazı "âkil" aydınlar, toplumsal dönüşmeyi ve gelişmeyi inkâr eden bu türden eğilimlerin ileride doğuracağı büyük sakıncaları kavradılar ve "Kadıızâdeliler Hareketi" olarak adlandırılan bu fundamentalist aksiyonerleri uyarmaya veya engellemeye çalıştılar.

Öyle diyebilirim ki Avrupa'da "Bilimsel Devrim"i'nin gerçekleştiği XVII. yüzyıl, neredeyse tamamen bu "partiler" arasındaki yerel tartışmalarla ve çatışmalarla geçirildi ve hatasını geç de olsa anlayan Osmanlı Yönetimi'nin Kadıızâdeli Önderleri'ni siyasî ve (bir ölçüde de dinî) hayatın tasfiyesi ile sonuçlandı.

İlginçtir ki ulemânın büyük bir kesimi, bu tartışmalarda vâizlere açık bir destek vermekten uzak durdu; çünkü, muhtemelen "Nizâm-ı Âlem"de tamiri mümkün olmayan büyük bir dönüşümün gerçekleşmesinden ve bu arada uzun asırlar boyunca tesis ettikleri toplumsal egemenliklerinin yıkılma uğratılmasından korktular.

XVII. Yüzyıl düşüncesini derinden etkileyen Selefi Vâizler ise, çok daha radikal bir duruş sergiledi ve İmparatorluk'un çöküşünü "Asr-ı Saadet Dönemi"nde mevcut olmayan yeniliklerin yaygınlaşmasına ve kökleşmesine bağlayarak bilim ve teknolojiyi neredeyse tamamen reddettiler.

Ancak XVIII. yüzyıla gelindiğinde, bu kesimin içinden gelen Gelenbevi İsmail Efendi gibi bazı âlimler ve düşünürler, (yine matematikten ve astronomiden başlayarak) "Batı Bilimleri"nin değeri konusunda daha açık fikirli olmaları gerektiğini fark ettiler ve "Birinci Evre"de benimsenen geleneksel eğilimi daha da esnekletirmenin toplumsal hayat bakımından daha yararlı olacağını düşünmeye başladılar.

Üçüncü Evre: Modernist İslâmcılık ve Bilim

XIX. yüzyılın başlarında başlayan Üçüncü Evre'de, teknoloji ile bilim arasındaki yakın ilişki, "Modernist İslâmcılar" tarafından daha iyi kavrandığında ve bilim olmadan teknolojinin geliştirilemeyeceği veya etkin bir biçimde kullanılamayacağı fark edildiğinde, doğa felsefeleri ile doğa bilimleri birbirlerinden ayrıldı ve sadece fizik, kimya ve biyolojinin çağdaş bulgularına geçit verildi; ancak bu doğa felsefelerinin dolaysız sonuçları olarak giderek güçlenen materyalist ve "scientist" (bilimci) öğretilere karşı cephe alındı ve bunların İslâm Ülkeleri'nin içlerine nüfuz etmesi durdurulmaya veya engellenmeye çalışıldı.

Mistikler ve Kâtib Çelebi gibi bazı "âkil" aydınlar, toplumsal dönüşmeyi ve gelişmeyi inkâr eden eğilimlerin ileride doğuracağı büyük sakıncaları kavradılar.

Yani Batı'nın doğa bilimleri ile (bu doğa bilimleri çerçevesinde hiçbir dönüşüme ve değişime uğratılmayan) Doğu'nun doğa felsefeleri, birbirlerinden bağımsız bir biçimde varoluşlarını sürdürdü. İşte tam da bu yüzden, yani birbirleriyle bağdaştırılması olanaklı olmayan iki unsuru birlikte koruma eğilimi nedeniyle, doğa bilimlerinin güncel sonuçları aktarıldı, ama bir türlü yenilenemedi ve teknolojik gelişmelerle bağlantılandırılmadı.

Osmanlılar'ın son dönemlerinde, meselâ Ali Sedat Bey ve İzmirli İsmail Hakkı gibi bazı düşünürlerin ve âlimlerin çalışmalarında ortaya çıkan "Yeni Kelâm" eğiliminin ve yöneliminin maksadı, aslında Batı'dan alınan doğa bilimlerinin üzerine oturacağı "yerli" veya daha doğrusu "İslâmî" doğa felsefelerini inşa etmektir; ancak Batı'nın doğa bilimlerinin ve bunun üzerine oturduğu doğa felsefelerinin yeterince iyi tanınmaması ve İslâmcılar'ın siyasal şartların değişmesi (Cumhuriyet Kadroları'nın dini memleketten kazıyacakları travması (!)) yüzünden ideolojiyi geliştirmeye öncelik vermeleri, bu yöndeki girişimleri büyük ölçüde sonuçsuz bıraktı.

Dördüncü Evre: Postmodernist İslâmcılık ve Bilim

XX. yüzyılın başlarında Batı'da ortaya çıkan Görelilik Kuramı ve Kuantum Kuramı gibi yeni bilimsel kuramlar, doğa bilimlerinin (ve özellikle de fizik ve kimyanın) ve bunların üzerinde yükseldikleri doğa felsefelerinin ve yine aynı yüzyılın ikinci yarısında patlak veren toplumbilimlerinin metodolojisine yönelik tartışmalar, toplumbilimlerinin üzerinde yükseldikleri toplum felsefelerinin yeniden sorgulanmalarını gerekli kıldı ve böylece son dönem bilim felsefesi araştırmalarının ve postmodernist öğretilerin önü açıldı.

Bu gelişmeler, Cumhuriyet Dönemi'nde Batı'daki yeni akımlardan etkilenen "Postmodernist İslâmcılar"ın bilime ve teknolojiye karşı yeni bir strateji belirlemeleri sonucunu doğurdu. Teknolojik gelişmenin doğurduğu sıkıntılar göz ardı edilmedi (hatta bunların kapitalist sömürüyle irtibatlı olduğu da anlaşıldı), ama yine de teknolojik icatlara olumlu bakıldı

ve aktarılması teşvik edildi. Buna karşın Batılı bilim tarihçileri, bilim filozofları ve bilim sosyologlarından yararlanılarak, doğabilimlerinin ve toplumbilimlerinin üretmiş oldukları "bilimsel" bilgilerin itibarı ve izafi olduğu, dolayısıyla bunların "en hakikî mürşit" olamayacağı ve bunları var eden doğa ve toplum felsefelerinin de kullanımdan düşeceği savlanıldı.

Böylece İslâmcılar, bir bakıma başladıkları yere geri dönmüş oldular!

Sonuç

Şimdi şöyle düşünüyorlar: "(Kutsalı dışlayan ve bu yüzden de bütün insanlığı büyük bir karanlığın içine düşüren) Hristiyanlar'ın doğabilimleri ve doğa felsefeleri ile toplumbilimleri ve toplum felsefeleri çöktü ve böylece Müslümanlar'ın doğabilimleri ve doğa felsefeleri ile toplumbilimleri ve toplum felsefelerinin önü açıldı. Müslümanlar, geleneksel bilgi birikimlerinden ve çağdaş gelişmelerden yararlanarak 'Kutsal Felsefe' ile 'Kutsal Bilim'i ve bunlara dayanarak 'Kutsal Teknoloji'yi kurgulayacak ve böylece insanlığın önünü açacaktır!"

Acaba bu yeni yaklaşım, Postmodernist İslâmcılar'ı nereye götürecektir?

Hiç şüphe yoktur ki yeni bir hayal kırıklığına!

Çünkü;1.Haklarında yürütülen so-ruşturmalar süredursun, doğabilimleri ve toplumbilimleri eskisinden çok daha geniş bir konu alanını çok daha dakik bir biçimde bilmeye olanak tanıyacak biçimde gelişmelerini sürdürmektedirler ve

2."Kutsal Bilim", bundan önce Orta Çağ'da kurulmuş, ama asırlar süren fikrî gayretler sonrasında doğabilimlerinin ve toplumbilimlerinin gelişimini durdurduğu açık bir biçimde kavrandığı için Batı'da ve Doğu'da fikren aşılmış bir denemedir.

Bilim ve teknoloji tarihindeki gelişmeleri doğru yorumlamak gerekir: Benimsenmesi uygun olacak yaklaşım, herhalde, Müslümanlar'ın en güvenilir "dünyevî-bilgi" türü olan doğabilimlerinde ve bunlara öykünerek kurulan toplumbilimlerinde, "aktarmacı tutum"dan "üretmeci tutum"a geçmelerine katkıda bulunacak doğa ve toplum felsefelerini kurabilmeleri için kendisinden kaçınamayacakları teolojik tartışmaları yeniden başlatmak ve bu iki alanın yaslandırılabilceği uygun teolojik reformları gerçekleştirmektir.

Bu manada, İslâmcılar'ın gerçek rakipleri, durmadan yenileşen doğa ve toplum bilimleri değil, (bunun da doğrudan veya dolaylı bir sonucu olarak) durmadan eskileşen teolojik öğretileridir.

Osmanlılar'ın son dönemlerinde ortaya çıkan "Yeni Kelâm" eğilimi, Batı'dan alınan doğa bilimlerinin üzerine oturacağı "yerli" veya daha doğrusu "İslâmî" doğa felsefelerini inşa etmeyi hedefledi.

Samanyolu'ndaki yolculuğumuz

Evimiz Dünya'nın yer aldığı Güneş Sistemi, oluştuğundan bu yana Samanyolu Gökadası merkezi etrafında dönmeye devam ediyor. İnsanlığın kısa tarihinde bu dönüşün etkilerini görmemiş olsak da belki bu dönüşün Güneş Sistemi'ne ve gezegenimize önemli etkileri olmuştu. Güneş Sistemi'nin geleceği de bu hareketin etkilerine kuvvetli bir şekilde bağlı olabilir.

Ayдынланма çağına kapı açan bilimsel devrimin çıkışında, günmerkezli evren modelinin öneminden daha önceki bir yazıda söz edip, gökadamızın görünür evrendeki milyarlarca gökadadan biri olduğunu anladığımız 1900'lü yılların başlarında da ikinci bir heyecan dalgası yaşandığından bahsetmiştik [1].

O günlerden bu yana, Samanyolu hakkında giderek daha çok şey öğreniyoruz. İçinde yer aldığımız için, Saman-

yolu'nda yer alan yıldızlara, bulutsulara, yıldız kümelerine, spiral kollara vb. yakınız. Bu durum Samanyolu'nu daha iyi incelememize olanak sağlıyor. Öte yandan aynı nedenden ötürü Samanyolu'nun büyük ölçekteki yapısını anlamakta zorlanıyoruz. Basitçe, Samanyolu'na dışarıdan bakabilmemiz mümkün değil! Üstelik elektromanyetik tayfın pek çok kısmı için gökadamızdaki yıldızlararası ortamda ciddi bir soğurulma ve saçılma sorunu, kendi gökadamızı incelememizi zorlaştırmakta.

Bilgimizin artmasıyla kendi gökadamızı, dışarıdan gözleyebildiğimiz diğer gökadalarla daha sağlıklı kıyasladığımız gibi aynı zamanda Güneş Sistemi'nin gökadamızdaki yeri ile ilgili eskiye göre daha çok şey biliyoruz.

İnsanoğlu, Samanyolu hakkında giderek daha çok şey öğreniyor.

Gözlemlerin zorluğundan kaynaklanan bilgi eksikliğimizin en çarpıcı göstergelerinden biri Samanyolu'nun yıllarca spiral bir gökada olduğunu zannetmişken ancak son yıllarda gökadamızın çubuklu spiral bir gökada olduğunu anlamamızdır [2]. Yine gökadamızın daha önce tahmin edemediğimiz sayıda ve karanlık maddece zengin uydu gökadayı sahip olduğunu ancak son yıllarda keşfetmiş bulunmaktayız [3]. Gökadamızın merkezindeki süper kütleli kara deliği keşfetmemiz de ancak 2000'li yıllarda mümkün olabilmiştir [4].

Yine de gökadamız hakkındaki bilgimiz eskiye göre çok daha hızlı artıyor. Hem daha büyük optik teleskoplarla daha zayıf veya uzak kaynakları inceleyebiliyor hem de optik dışındaki dalga boylarında gökadamızı ayrıntılı inceleyebiliyoruz. Bilgimizin artmasıyla kendi gökadamızı, dışarıdan gözleyebildiğimiz diğer gökadalara daha sağlıklı kıyasladığımız gibi aynı zamanda Güneş Sistemi'nin gökadamızdaki yeri ile ilgili eskiye göre daha çok şey biliyoruz.

Güneş Sistemi'nin Samanyolu içindeki hareketinin ilk bakışta karmaşık olduğu düşünülebilir. Kuşkusuz bu hareketin bileşenlerinden biri Güneş Sistemi'nin yerel sayabileceğimiz mesafelerdeki kütlelerin kütleçekiminden kaynaklanan muhtemelen odamızdaki gazların rasgele hareketlerine benzeyen hareketi olmalıdır.

Şekil 1: Güneş Sistemi'nin Samanyolu diski üzerindeki yeri [5]. Şekildeki koordinat sistemi "gökada koordinat sistemi" olarak adlandırılmaktadır. Bu koordinat sisteminin, başlangıç noktası Güneş Sistemi olarak seçilmektedir.

Samanyolu'nun yapısı ve Güneş Sistemi'nin yeri

Çubuklu spiral bir gökada olan Samanyolu'nun görünür (karanlık madde harici) kütesinin çoğu, Güneş Sistemi'nin de yer aldığı ve spiral kolların bulunduğu disk bölgesi ile çubuk yapının da yer aldığı merkezdeki şişkin bölgede toplanmıştır. Gökadamız diskinin ve şişkin bölgesinin toplam çapının en az 100 bin ışık yılı olduğu bilinmektedir. Gökadamızda yüzlerce milyar yıldız olduğu ve bu yıldızların etrafında da en azından 100 milyar civarında gezegen bulunması gerektiği düşünülmektedir.

Samanyolu diski sadece yıldızlardan meydana gelmemektedir. Yıldızların yanı sıra yıldızlararası gaz ve toz da gökada diskinde yer alır. Çok seyrek (düşük yoğunlukta) olsa bile, gaz ve tozdan oluşan yıldızlararası ortam, yıldızların doğduğu, yıldızlarla etkileşen ve yaşamları sona eren yıldızlarca kimyasal içeriği zenginleştirilen önemli bir bileşendir. Spiral kollar ise sadece yıldızların değil yıldızlararası ortamın da yoğunluğunun arttığı bölgelerdir.

Yıllar süren pek çok gözlemsel çalışma ve dikkatli analizlerin sonucunda günümüzde Güneş Sistemi'nin gökadamızdaki yeri hakkındaki bilgimiz de olgunlaşmış durumdadır (bkz. Şekil 1). Özetlemek gerekirse biz gökadamızın Avcı (Orion) kolunda yer alıyoruz. Gökada merkezinden yaklaşık 30 bin ışık yılı uzaktayız ve gökada merkez düzleminde de yaklaşık 50 ışık yılı mesafede bulunmaktayız. Günümüzde Güneş Sistemi, "Yerel Kabarcık" olarak adlandırılan bir bölgece çevrelenen yaklaşık 30 ışık yılı çapındaki "Yerel Yıldızlararası Bulut" içinde yer almakta. Çevresine göre nispeten yoğun olan bu "bulut", aslında laboratuvarlarda oluşturulabilecek [6] en seyrek vakumdan çok daha seyrek bir vakum: Santimetreküpünde ancak 0,3 atom bulunuyor! [7].

Samanyolu içinde nerede olduğumuz sorusu kadar sormamız gereken başka bir soru daha var: Samanyolu içinde nasıl bir harekete sahibiz? Eğer bu hareketi anlayabilirsek, "Güneş Sistemi milyonlarca yıl önce neredeydi?" ve "Milyonlarca yıl sonra Güneş Sistemi nerelerde olacak?" sorularına cevap verebiliriz. Bu sorular sadece astronomiyle ilgili de olmayabilir: Dünya'mızın jeolojik

Peki insanlı Mars yolculuğu sadece bilim kurgu filmlerinde mi kalacaktır? Tabii ki hayır! Mars'a insanlı yolculuk için yıllardır çalışmalar sürdürülmektedir. Mars One oluşumunun Mars'a insanlı yolculuk konusunda önemli çalışmaları vardır.

geçmişi ve ikliminin de bu soruların cevaplarıyla yakından ilgisi olabilir.

Güneş Sistemi'nin Samanyolu içindeki hareketi

Güneş Sistemi'nin Samanyolu içindeki hareketinin ilk bakışta karmaşık olduğu düşünülebilir. Kuşkusuz bu hareketin bileşenlerinden biri Güneş Sistemi'nin yerel sayabileceğimiz mesafelerdeki kütlenin kütleçekiminden kaynaklanan muhtemelen odamızdaki gazların rasgele hareketlerine benzeyen hareketi olmalıdır. Öte yandan büyük resme baktığımızda, bu harekete ek olarak, Dünya'mızın Güneş etrafındaki dönüş ve kütle yay sistemindeki kütlenin hareketinin benzerleri de söz konusudur. Bu bileşenleri ayrı ayrı incelersek:

1) Samanyolu'nun merkezî etrafındaki dönüş hareketi: Güneş Sistemi'nin gökadamızdaki en büyük ölçeğe sahip ve en belirgin hareketidir. Sadece Güneş değil, Samanyolu diskindeki tüm yıldızlar Samanyolu'nun merkezî etrafında Dünya'nın Güneş'in etrafında dönüşüne benzer şekilde dönmektedirler. Newton'un Evrensel Kütleçekim Yasası'ndan yararlanarak bir yıldızın dönüş periyodunun kabaca bulunduğu yarıçapın içerisinde kalan madde miktarının kareköküyle ters orantılı ve yıldızın gökada merkezine uzaklığının $3/2$ kuvvetiyle doğru orantılı

olduğunu tahmin etsek de, gerçekte ağırlıklı olarak gökada halesindeki karanlık madde sebebiyle bu yasadın ciddi olarak bir sapma mevcuttur.(1)

Güneş Sistemi'nin bu hareketinin periyodunun 200-250 milyon olduğu kestirilmektedir.(2),[8] Gökada merkezî etrafındaki dönüşümüze karşılık gelen çizgisel hızımız muazzamdır: Saatte yaklaşık 800 bin kilometre!(3) 200-250 milyon yıllık bu periyot, bir "kozmetik yıl" ya da "gökada yılı" olarak adlandırılır. Kozmetik yılı bir zaman birimi olarak da kullanabiliriz[9]: Büyük patlama yaklaşık 60 kozmetik yıl önce meydana gelmiş, yaklaşık 19 kozmetik yıl önce Güneş oluşmuş, ilk bakteriler 13 kozmetik yıl kadar önce ve ilk modern insanlar ancak 0,001 kozmetik yıl önce ortaya çıkmıştır.

2) Samanyolu'nun merkez düzlemi etrafındaki salınım hareketi: Güneş Sistemi'nin gökadamızdaki tespit edilmiş diğer bir hareketi gökada diski etrafında, diske dik doğrultuda gidip gelmesi (salınımıdır). Bu salınımın sebebi gökada merkez düzlemine yaklaştıkça maddenin daha yoğunlaşmasıdır. İlk başta Güneş Sistemi'mizin disk düzlemine dik bir ilk

hızı bulunuyorsa (ki bulunmaması için hiçbir özel sebep yoktur!) bu durumda Güneş Sistemi diske doğru hızlanarak geri dönmeye başlayacaktır. Güneş Sistemi'miz tam merkez düzlemden geçerken bu dik hız bileşeni maksimum büyüklükte olacak ve diski geçip düzlemin diğer yüzünden çıkıp ilerledikçe hız tekrar azalacak, daha sonra sıfırlanacak ve tekrar tersi istikamette Güneş Sistemi disk merkezine çekilecektir.

Yukarıdaki hareket tam anlamıyla yayın ucuna bağlanmış ve ilk hıza sahip bir kütlenin yayı uzatıp sıkıştırarak ileri-geri yönde hareketine benzemektedir.(4) Bu gidip-gelmeler böyle milyarlarca yıl sürebilir, lakin günlük hayatta karşılaştığımız sürtünme ve hava direnci gibi kuvvetlerin boş uzayda (vakumda) karşılıkları yok gibidir. Yıldızlararası ortamdaki gaz ve toz daha önce de bahsettiğimiz gibi çok seyrek, üstelik yıldızlar arası mesafeler de böyle bir hareketi engelleyemeyecek kadar büyüktür.

Güneş Sistemi'nin hareketindeki rastgelelikler, çevresindeki yıldızlar ve yıldızlararası ortamın hareketi için de geçerlidir.

Şu anda Güneş Sistemi'nin düzleminden dışarı doğru yönde hareket ettiği bir evredeyiz ve hızımızın bu bileşenin bu büyüklüğü saatte 25 bin kilometre kadardır. Güneş Sistemi'nin merkez düzlem etrafındaki salınım yarı periyodunun (yani merkez düzleminden iki geçiş arasındaki sürenin) yaklaşık 35-40 milyon yıl olduğu tespit edilmiştir [10,11]. En son merkez düzleminden iki milyon yıl kadar önce geçtik ve dışarı doğru yöndeki hareketimiz kabaca 15-18 milyon yıl kadar daha sürecek.

Yolculuğun Güneş Sistemi'ne etkileri

Güneş Sistemi'nin hareketindeki rastgelelikler, çevresindeki yıldızlar ve yıldızlararası ortamın hareketi için de geçerlidir. Ayrıca Samanyolu diski katı bir disk gibi yekpare dönüş yapmaz. Bu dönüş hareketinin özellikle gökada merkezinden uzaklığa bağlı olduğu bilinmektedir. Üstelik spiral kolların da kendine özgü bir harekete sahip olduğu [12] ve bir anlamda gökada diski üzerindeki spiral kolların sudaki dalganın ilerlemesi gibi disk üzerinde ilerlediği düşünülmektedir.(5)

Hem yerel ölçekteki rasgele hareketler hem de genel olarak görülen disk ve spiral kol hareketleri sebebiyle günümüzde gökyüzünde gördüğümüz yıldızlar aslında hiç de "sabit" değildir. Ayrıca yine bu hareketler sebebiyle Güneş Sistemi'mizin çevresindeki yıldızlararası ortamın başta yoğunluğu olmak üzere fiziksel özellikleri de sürekli bir değişim halindedir [13].

Güneş Sistemi'nin çevresindeki bu değişimlerin, Güneş Sistemi'mize anlamlı etkileri olabilmesi için gereken zaman ölçekleri milyonlarca, on milyonlarca, belki de yüz milyonlarca yıl mertebelerinde olmalıdır. Bu kadar uzun zaman aralıkları günlük yaşamımızla ilişkili olmasa bile Güneş Sistemi'nin ve Dünya'nın milyarlarca yıllık yaşamı için kayda değerdir.

Peki, Güneş Sistemi çevresindeki yıldızlararası ortamın ve yıldızların değişkenliği nelere sebep olabilir?

•Yıldızlararası ortamdaki değişiklikler Güneş'in heliosferinin hem boyutunu

hem de koruyuculuğunu değiştirebilir. Bu değişim Dünya'ya düşen kozmik ışınların ve Güneş rüzgârının miktarını ve niteliğini değiştirebilir. Bu değişimin, bulutluluk miktarı gibi iklimle ilgili pek çok temel parametreyi değiştirebileceği [14] öne sürülmektedir.

•Çevremizdeki kütle dağılımının değişiminin Güneş Sistemi'mizin uzak sınırlarındaki Oort bulutundaki maddeyi, deyim yerindeyse, bir kütleçekim tedirginliğine iterek kuyruklu yıldız, asteroid ve meteoroid yörüngelerinde radikal değişiklikler yapabileceği beklenebilir [15]. Bu durumun Dünya'ya etkisi, Dünya'yı daha çok sayıda gök taşı tehdidine maruz bırakmasıdır. Bu tehdit, geçmişte Dünya'daki canlıların büyük toplu yok oluşları şeklinde tezahür etmiş olabilir.

Güneş Sistemi'nin gökada düzlemine dik salınımının da etrafındaki yıldızlararası ortamın ve kütle dağılımının değişimine yol açtığı düşünülmektedir. Özellikle 1970'li yıllardan beri Dünya'mızın yaklaşık 30 milyon yılda bir yaşadığı kitle yok oluşların bu hareketin periyoduyla ilişkili olduğu, yani Güneş'in disk düzlemine yaklaşmasıyla bu tür yıkımların tetiklendiği ortaya konulmaktadır [16]. 2015'de yayınlanan bir çalışmada Dünya'daki volkanik aktivitedeki değişimin söz konusu periyotla ilişkili olmasının arkasında yatan nedenin, gökada merkez düzlemindeki karanlık maddeden kaynaklanan ince bir disk şeklindeki bir yapıyla olan etkileşim olabileceği öne sürülmüştür [17]. Bu dik salınım hareketinin, Dünya'nın ikliminde etkilere sebep olduğuna ilişkin bulgular da tartışılmaktadır [18].

Görüldüğü gibi Güneş Sistemi'nin Samanyolu'ndaki hareketinin anlaşılması sadece astronomi alanında entelektüel merakımızı gidermekle ilgili değildir. Bu hareketi anladıkça gezegenimizin uzak geçmişi ve uzak geleceğine yelken açabileceğiz. İklimbilimden jeolojiye kadar bu yolculuktan öğrenebileceğimiz daha pek çok şey bulunmaktadır.

Dipnotlar

(1) Bir gökada etrafında gökada yarıçapının bir fonksiyonu olarak ölçülen çizgisel hız eğrisine "dönüş eğrisi" ya da "hız eğrisi" denmektedir. Karanlık madde-

nin keşfinden, kendi gökadamız ve diğer gökadalardan yapılarını anlamaya kadar pek çok işe yarayan bu eğri, tek başına başka bir yazının konusu olmayı hak edecek önemdedir.

(2) Bu periyodu, Güneş Sistemi'ndeki gezegen ve uyduların ya da çift yıldız sistemlerinin yörünge periyotları kadar hassas belirleyemiyor olmamız gayet doğaldır. Hem gökadamızın geometrisi hem de görünür ve karanlık madde miktarı ve dağılımıyla ilgili bilgimizde belirsizlikler bulunmaktadır. Üstelik de zaman ölçeği çok uzundur!

(3) Kıyaslama için: Dünya'nın Güneş etrafındaki yörüngesindeki çizgisel hızı saatte ortalama 107 bin km kadardır.

(4) Aynı zamanda bu salınım hareketi meşhur "basit sarkaç" hareketiyle aynı yapıdadır.

(5) Bu dalgalar, "yoğunluk dalgası" olarak adlandırılmaktadır.

Kaynakça:

- [1] İnam, S.Ç., 2016. "Evrene Bakışımız: Evren Modellerinin Gelişimi ve Döngü Evren Modeli" Bilim ve Ütopya, Haziran 2016.
- [2] Churchwell, E. vd., 2009. "The Spitzer/GLIMPSE Surveys: A New View of the Milky Way", Publications of the Astronomical Society of Pacific, 121 (877): 213-230
- [3] Strigari, L.E. vd., 2008. "A common mass scale for satellite galaxies of the Milky Way", Nature, 454(7208): 1096-1097
- [4] Baganoff, F.K. vd., 2001. "Rapid X-ray flaring from the direction of the supermassive black hole at the Galactic Centre", Nature, 413(6851): 45-48
- [5] http://www.nasa.gov/sites/default/files/images/620057main_milkyway_full.jpg
- [6] http://www.themeter.net/pressioni1_e.htm
- [7] <http://interstellar.jpl.nasa.gov/interstellar/probe/introduction/neighborhood.html>
- [8] <http://hypertextbook.com/facts/2002/StacyLeong.shtml>
- [9] https://tr.wikipedia.org/wiki/Galaktilik_y%C4%B1l
- [10] Bahcall, J.N., Bahcall, S., 1985. "The Sun's motion perpendicular to the galactic plane", Nature, 316: 706-708
- [11] Holmberg, J., Flynn, C., 2000. "The local density of matter mapped by Hipparcos", Monthly Notices of the Royal Astronomical Society, 313(2): 209-216
- [12] Yuan, C., 1969. "Application of the Density-Wave Theory to the Spiral Structure of the Milky Way System. I. Systematic Motion of Neutral Hydrogen", Astrophysical Journal, 158: 871-888
- [13] Alexeev, V.A., 2016. "On time variations of the intensity of galactic cosmic rays for the recent billion years from the data on exposure ages of iron meteorites", Solar System Research, 50(1): 24-32
- [14] Svensmark, H., 1998. "Influence of Cosmic Rays on Earth's Climate", Physical Review Letters, 81(22): 5027-5030
- [15] Gardner E. vd. 2011. "The effect of the solar motion on the flux of long-period comets", Monthly Notices of the Royal Astronomical Society, 411(2): 947-954
- [16] Rampino, M.R., Stothers, R.B., 1984. "Terrestrial mass extinctions, cometary impacts and the sun's motion perpendicular to the galactic plane", Nature, 308: 709-712
- [17] Rampino, M.R., 2015. "Disc dark matter in the Galaxy and potential cycles of extraterrestrial impacts, mass extinctions and geological events", Monthly Notices of the Royal Astronomical Society, 448(2): 1816-1820
- [18] Shaviv, N.J. vd. 2014. "Is the Solar System's Galactic Motion Imprinted in the Phanerozoic Climate?", Nature Scientific Reports, 4: id. 6150

Olası bir epistemolojiden politika üretilebilir mi?*

Nasıl ki geçmişin bilimsel içeriğini bugün kabul etmek bilim içinde olmak demek değilse, bilgi kuramsal modellemelerin de güncel tartışma ortamının uzağında kalmak 'bilimi anlamak ve dahi açıklamak' değildir. Bir bilim kuramına sahip olmak, ancak ve ancak bu güncel tartışmalara girebilecek ve taraf olabilecek bir donanıma sahip olmayı gerektirmektedir. Bir bilim kuramı olmaksızın bilimden politika üretme girişimi ise dogmatizmden başka bir şey olmayacaktır.

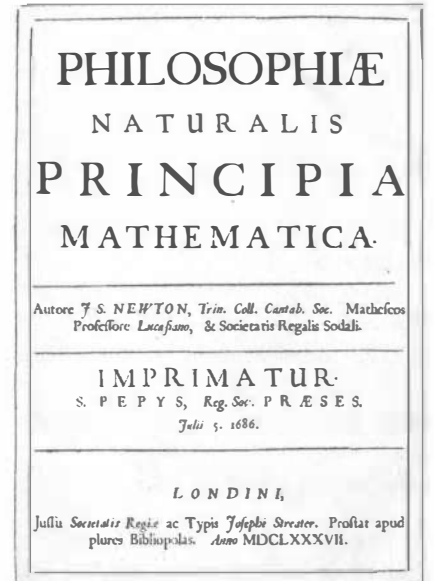
Bilindiği üzere, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi binasının üzerinde şu söz yazmaktadır:

"Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" Bu bağlamda bilimsel düşünce temelinde politika üretmek olanaklıysa, bu belirli bir epistemolojinin, yani bilimi 'bilim' kılan bilgi-kuramsal yapının temel alınması anlamına gelecektir.

Bilindiği üzere, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi binasının üzerinde şu söz yazmaktadır: "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" Genel yorumlama bu sözün pozitivist bir söz olduğu yönündür. Bu söz özünde her alanda ve her durumda esas yol göstericinin bilim olduğunu ifade etmektedir. O halde, bilim ve bilim-dışını (bilim-olmayan) ayıran sınır bilime içkin olan bir epistemolojiye uygunlukla belirleniyorsa, bu epistemoloji 'yol göstericilik' payesinin de özündedir. Bu bağlamda bilimsel düşünce (düşünme) temelinde politika üretmek olanaklıysa, bu belirli bir epistemolojinin, yani bilimi 'bilim' kılan bilgi-kuramsal yapının temel alınması anlamına gelecektir.

Bu yaklaşım özellikle 19. yüzyılda kendisini göstermiştir. 1687'de Newton'un *Principia*'sıyla insanlığın kadim dünyayı bilme sorununu - en azından bir alanda- çözdüğü kabulü yaygınlaşmış ve olanaklı tüm alanları (politika, beşeri disiplinler, eğitim sistemi ve tabii ki felsefe) bilimselleştirmek hedef olarak belirlenmiştir. Böylece Orta Çağ sonrası sıklıkla dillendirilen "Aristoteles nerede hata yaptı?" sorusunun yanıtı bir yönüyle yanıt

bulmuştur. Hata, gerçekliği ele alırken doğru yöntemin, yani bilimsel yöntemin kullanılmamış olmasıdır. Bu yanıtı bağli olarak Orta Çağ'dan Modern'e geçişin ilk evresi gerçekliğe uygun, onu kavrayabilecek, açıklayabilecek yöntemin arandığı bir evre olarak tarihlendirilmeye

1687'de Newton'un *Principia*'sıyla insanlığın kadim dünyayı bilme çözdüğü kabulü yaygınlaşmış ve olanaklı tüm alanları bilimselleştirmek hedef olarak belirlenmiştir.

başlanmıştır. Kategorik olarak halen felsefe (doğa felsefesi) ile uğraşmakta olan Newton'un ardından (yani Devrim sonrası dönemde) artık kategorik bir farklılaşma söz konusudur. Bu farklılaşmayla birlikte uygun yöntemi keşfetmiş ve bu nedenle felsefe-harici bir isim alması gereken bir alanla diğer alanlar arasındaki epistemolojik ilişki ayrı ve bağımsız bir problem alanı olarak belirlenmiştir.

Bu problem, Kıta Avrupası Felsefe geleneği içerisinde felsefenin diğer problemlerinin yanı sıra bir problem olarak konumlandırılmış olsa da, artık ona 'rağmen' bir epistemoloji geliştirilemeyeceği ve her epistemoloji çalışmasının Newton'un (daha sonra adı konulacak biçimde 'bir bilim olarak fiziğin') başarısını açıklamakla yükümlü olduğu genel kabul görmüştür. Kıta Avrupası'nın sürekli ontolojiyi öncesinin nedenlerinden biri de bu 'problemin' arkasına dolanmak olarak görülebilmektedir. Bunun bir adım gerisinde, Kant'ta açık örneğini bulacak biçimde epistemolojinin kurucu olmaktan çıkıp, bilimi (Newton'u) modelleyen ve bunun üzerinden metafiziğin (bir bilim olarak) olanaklılığını belirleyen bir biçime doğru evrimi açığa çıkmıştır. Bu, felsefenin metafizikle örtüştürülmesi ve bilgi terminolojisi dâhilinde hakkında konuşulamaz bir alan haline getirilmesinin ilk adımıdır.

Bu adım, düşünsel patikası üzerinden bir ana akım oluşturmanın yanı sıra, 19. yüzyıl ve sonrasında akademinin

kurumsal yapılanmasında da başat rol oynamıştır. Böylece, geleneksel kategorizasyon içerisinde düşünüldüğünde felsefenin bir alt dalı (problem alanı) olarak görülen epistemoloji, bilgi kuramına dönüşerek (theory of knowledge) 19. yüzyıl itibarıyla iç içe geçmiş olan kurumsal ve kültürel konumlanışlar için *ilk felsefe* (prote philosophia) haline gelmiştir. Bu yeni konumlanış, felsefe-içi bir durum olmanın ötesine taşarak, kurumsal ve dolayısıyla politik olarak meşru bilgi konusundaki epistemolojik mücadelenin kuramsal arka planını da oluşturmaktadır.

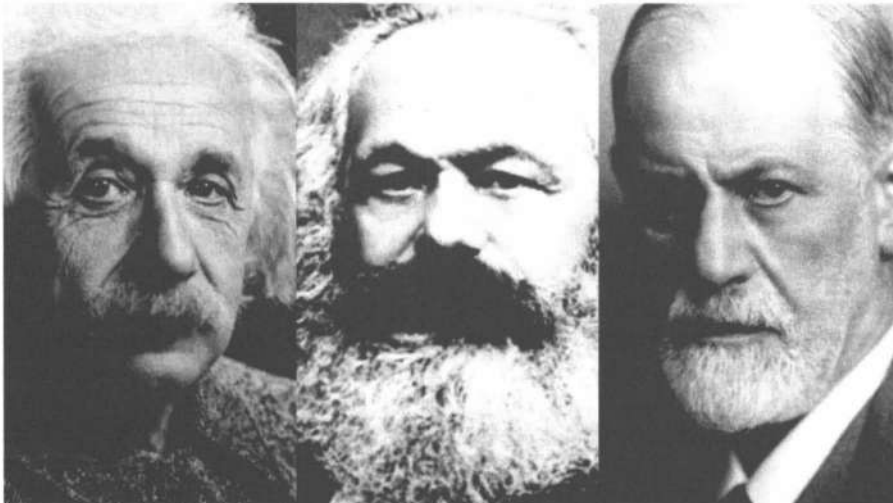
Özellikle doğa bilimlerinde gerçekleşen *Bilimsel Devrim* ve politik olarak da 1789 *Fransız Devrimi* sonrası bilgi alanında sosyal-entelektüel meşruiyete kimin sahip çıkacağı tartışması, modern devletin kararlarını dayandırabileceği daha kesin bilgiye duyduğu gereksinime ilişkin tartışmayla örtüşmektedir. Bu mücadelede, insanların dünyasıyla ilgili bilgiyi kimin, nasıl denetleyeceği konusunda verilen epistemolojik (daha doğru bir ifadeyle bilgi kuramsal) ve kurumsal (disipliner-politik) bir mücadeledir.

Bu mücadeleyi 19. yüzyılda epistemoloji temelli bir girişim olarak bilinçli biçimde sahiplenen ve ilk modellemeyi yapan pozitivistdir. Pozitif felsefe, hem teolojik ve metafizik artıkları temizleyecek, bunların yeniden düşünceye ve özellikle de bilime sızmasını engelleyecek bir tür 'sınır jandarmalığı' yapacak, sosyal bilimin ve ona dayalı politikanın

Epistemoloji'nin artık ilk felsefe durumuna geçmesiyle Kantvari iki soru gündemdedir: *Neyi bilebiliriz? / Neyi yapmaya mecburuz?* Birbiriyle ilişkili olan bu iki sorudan ilki bilginin sınırlarını ve güvenilirlik derecesini inceleyen temel sorudur ve felsefenin konumlanışı için belirleyicidir.

kurulmasını sağlayarak pozitif evrenin bütünselleşmesini ve evrenelleşmesini tamamlayacak ve tüm bunlarla birlikte pozitif eğitim sistemiyle "bilimlerin [bilimsel düşüncenin], salt bilim insanları için değil, aynı zamanda kendisi için de var olduğunu anlayan halk"ı (Comte, 2015: 306) üretecektir. Bu yapılırken felsefenin konumlanışı da artık fiilen değişmektedir. Epistemoloji (daha doğru bir ifadeyle bilgi kuramı) artık *ilk felsefe* durumundadır. Kantvari iki soru gündemdedir: *Neyi bilebiliriz? / Neyi yapmaya mecburuz?* Birbiriyle ilişkili olan bu iki sorudan ilki bilginin sınırlarını ve güvenilirlik derecesini inceleyen temel sorudur ve felsefenin konumlanışı için belirleyicidir. Felsefenin bu soruyu bilim(ler)e rağmen ya da bilimden bihaber biçimde soramayacağı artık bir vaka durumundadır.

Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüm bu gelişmelerle birlikte, hızla "pozitif evrenin doruklarına doğru yol alırken" -Marx'tan ödünç alınacak bir metafor kullanılacak olursa- ilk felsefenin üzerinde üç hayalet dolaşmaya başlamıştır. Bunlar *Marksist Kuram* (bilimsel materyalizm / ekonomi-politik), Freud'un *Psikanalitik Kuramı* ve Einstein'ın *İzafiyet Kuramı*dır. Bu süreçte hayaletler üzerinde dolaşırken bilgi kuramı temelli kuramsal ve kurumsal zemin git gide çatırdamaktadır. Çünkü bilgi kuramsal olarak

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ilk felsefenin üzerinde üç hayalet dolaşmaya başlamıştır. Bunlar Marksist Kuram (bilimsel materyalizm / ekonomi-politik), Freud'un Psikanalitik Kuramı ve Einstein'ın İzafiyet Kuramıdır.

Newton'un *Principia*'sını modelleyerek oluşturulan sınırlandırma ayraç bu üç kuramı dışarıda bırakmak durumundadır, fakat fiilen bu üç kuram ciddi bir tartışma zeminini çoktan doğurmuştur. Hem bilgi kuramının içsel tarihi hem de mevcut dışsal koşullar bağlamında alternatif bilgi kuramları açığa çıktıkça, temel kabuller baki kalmak üzere yeni bir soru gündeme gelmektedir: Hangi bilgi kuramsal (geniş anlamıyla epistemolojik) temelden yola çıkacağız? Bu soru gerçek bir probleme gönderme yapmaktadır, çünkü her bir bilgi kuramı bilimi 'gerçek haliyle' modelleme iddiasındadır. Diğer bir deyişle, belirli bir bilgi kuramı için diğeri ya da diğerleri hatalı, eksik ya da çarpıttıcıdır.

Bu büyük tartışmayı izlemek, kuramsal çerçevenin detaylarına inmek ve tarihsel değişiminin izini sürmek çok büyük bir zaman ve enerji gerektireceğinden, tam bu noktada başka bir izin peşinden gitmek tercih edilebilir görülmektedir.

"Bu tartışma Modern bir tartışmadır."

"Hatta bu tartışma moderniteyle post-modernitenin (eğer böyle bir şey varsa) kesişiminde olan bir tartışmadır." Postmodernizmin atfedildiği isimlerden biri olan Richard Rorty'nin epistemolojinin ölümünü ilan etmesi bu bağlamda anılabilir. Bu durum başlıkta neden 'olası bir epistemoloji' dendiğinin de açıklama-

Thales'e "yanılıyorsun" diyebilen ve bunu gerekçelendirebilen Anaksimandros eleştirel düşüncenin bilinen ilk büyük örneğini vermiştir (Görsel, Raffaello Santi'nin Atina Okulu adlı tablosundan alınmıştır.)

sını vermektedir.

Bu iki tespit geçerli görünse de, şunu sormak bizlere yeni bir perspektif açabilecektir: "Acaba?"

Bu "acaba?" sorusu temelini şu var-sayımdan almaktadır: Düşünce tarihinden seçilebilecek bazı epizotlar (olaylar) bu tartışmanın postmodern olmayıp her daim güncel olduğunun göstergeleri olarak okunabilir.

Epizot 1: Thales- Anaksimandros ilişkisi

Helen Uygarlığı'nın Platon ve Aristoteles öncesi doruğu Doğa Filozofları olarak bilinen düşünürler ve onların tarihsel ardılı olan sofistlerdir. Önemli bir bilgi kuramcısı olan Karl Popper'ın Doğa Filozofları'na dair tespiti şöyledir: Doğa Filozofları'nın bilinen ilk temsilcisi olan Thales, daha önce görülmemiş yeni bir gelenek yaratmıştır. Doğanın, doğa dışında bir unsura gönderme yapmaksızın bilinebileceği fikri ve belki de en az bunun kadar önemli olan öğretmenini eleştirme ve ondan daha iyisini yapma geleneği. Bu gelenekte değişim, öğretinin aşılması, bir başarı olarak görülür; böylesi bir değişiklikse onu gerçekleştirenin isminin verilmesiyle korunur. Bu sayede ilk defa gerçek bir fikir tarihi mümkün olur. Popper'a göre bu iki aşamalı gelenek, modern bilimin geleneğidir. Bu, hümanizmi yaratan uygarlığın en önemli öğelerinden biridir (Popper, 2015: 134).

Doğanın, sadece doğaya içkin unsurlara gönderme yapılarak ve insan tarafından bilinebileceğine dair bu ilk girişim ile hümanizm arasındaki organik bağ açık biçimde görünür niteliktedir. Bu girişimin ikinci ama belki de en önemli aşaması olan eleştirel düşünme ise dinamik unsuru sağlamaktadır.

Helen Uygarlığı'nın Yedi Bilge'sinden biri olan Thales ve ardılı Anaksimandros arasında yaklaşık on beş yaş fark vardır. Bu iki düşünür arasındaki ilişki genel yoruma göre öğretmen – öğrenci ilişkisidir. Aynı şehrin (Milet) vatandaşı olan bu iki büyük ismin tanışıyor oldukları ve aynı konular üzerine çalıştıkları için de fikirlerinin doğrudan karşı karşıya geldiği ise yo-

Doğa filozoflarının bilinen ilk temsilcisi olan Thales, daha önce görülmemiş yeni bir gelenek yaratmıştır. Doğanın, doğa dışında bir unsura gönderme yapmaksızın bilinebileceği fikri ve belki de en az bunun kadar önemli olan öğretmenini eleştirme ve ondan daha iyisini yapma geleneği.

ruma yer bırakmayacak denli açıktır. Bu karşılaşmada hümanizm ve onun parçası olan antro-po-epistemoloji için çok önemli bir gösterge açığa çıkmaktadır. Bu iki ismin en bariz ortak noktası tanrılara ya da herhangi bir aşkın unsura gönderme yapmayan evrensel kanunları aramalarıdır. Bunu da aşacak bir adımla bu kanunları (ya da ilkeleri) kuramsal temelde öne de sürmüşlerdir. Henüz yaşarken 'bilgelik' ilan edilmiş olan Thales'e "yanılıyorsun" diyebilen ve bunu gerekçelendirebilen Anaksimandros eleştirel düşüncenin bilinen ilk büyük örneğini vermiştir. Belki de bu örnek, kendisinden yaklaşık iki bin beş yüz yıl sonra Einstein'ın *İzafiyyet Kuramı* üzerinden bir başka büyük bilgeye, Newton'a "yanılıyorsun" demesi ile ölçüştürülecek boyuttadır. Hatta bu örnek Einstein – Newton örneğini bile aşabilecek değerdedir. Daha yaşarken ve karşısındaiken 'bilgelik' nitelemesinin tüm ağırlığıyla donanmış 'öğretmenine' karşı gerekçeli bir 'yanılıyorsun' çıkışı ve 'öğretmenin' bunu rasyonel zeminde kabul edişi ancak antro-po-epistemoloji temelinde mümkündür. Bu yaklaşımın sonucu olan bilim, Popper'ın *Bilimsel Araştırmaların Mantığı*'nda ortaya koyduğu üzere, ancak rasyonel bir temelde gerekçelendirilebilir bir biçimde 'yanılıyorsun' denebildiğinde ilerlemekte ve hatta var olabilmektedir. İçerisinde 'ya-

nıyorsun' denilebilecek tek epistemoloji antro-po-epistemolojidir (Diğer epistemoloji biçimlerinde 'yanılıyor'sun' denememesi, yanılmıyor olmanın değil, kuvvetle muhtemel 'yanlış' olan savlara dogmatik bağlılığın haklılandırılmasının göstergesidir). O halde Thales – Anaksimandros ilişkisini olanaklı kılan epistemolojik bir konumlanıştır.

Epizot 2: Delphoi Kehaneti: Bilgisizlik bilinci

Atina halkının Sokrates'e yönelttiği suçlama *Savunma*'da şöyle dile getirilir: "Sokrates suçludur: Yer altında, gökyüzünde olup bitenleri araştırıyor ve açıkça; eğriyi doğru diye gösteriyor, başkalarına da kendisi gibi olmalarını öğretiyor" (Platon, 1993: 13 [19b]). Suçlamanın ilk kısmı, Sokrates'in, düşünce tarihi içerisinde öncelikle doğa bilimi (ve hatta bilim) ve ardından da fizik disiplini adını alacak olan doğa felsefesiyle uğraştığı ve doğa felsefesinin sorunları üzerine araştırma yaptığını öne sürmektedir. Buna karşın, Sokrates suçlamanın bu ilk kısmına karşı savunmasını bir tür doğa felsefesi savunusu üzerine kurmamakta ve neredeyse bunun üzerinde hiç durmamaktadır. Onun sözleriyle, bu suçlamanın kaynağı Aristophanes'in güldürüsündeki Sokrates tiplemesidir ve kendisi bu 'bilim'den (doğa felsefesinden) hiç anlamamakta ve bunun da ötesinde böyle bir alanla hiç uğraşmadığını, "bu sorunlar üzerine tek

Kadim dünyayı bilme sorunu, kökenlerinde doğa felsefesi olan bilim tarafından çözüldüyse ve olası bir bilgelik ancak bu alanda (sorunun çözüldüğü alanda) olanaklıysa, Sokrates'in bilgeliği nasıl bir bilgeliktir?

Galileo hakkında, 1616 yılında Engizisyon Mahkemesi'nin oluşturduğu danışmanlar komitesi raporunda yer alan ifadeler, onun savlarının felsefi açıdan 'aptalca ve mantıksız' bulunduğu yönündedir!

bir söz bile söylemediğini" ifade etmektedir (Platon, 1993: 13 [19c-d]). Bunun da ötesinde, "güneşin taştan, ayın da topraktan olduğunu" öne sürdüğüne dair suçlamayı da, bu düşüncelerin Anaksimandros'a ait olduğunu ve gençlerin bir drahmiye satın alınabilecek kitaplardan bunları öğrenebileceklerini ifade ederek reddederken bu düşüncelerin oldukça garip olduğunu da belirtir (Platon, 1993: 22 [26e]).

O halde, 19. yüzyıl terminolojisi ile ifade edilirse, Sokrates fizik disiplininin sorunlarıyla ya da bilimsel sorunlarla uğraştığı ve araştırma yaptığı yönündeki bir suçlamaya, bu alanla ilgisi olmadığını açık bir biçimde belirtmektedir. Bununla birlikte, Sokrates'in yargılanmasının temelinde onun 'bilgeliği' yer almaktadır. Kadim dünyayı bilme sorunu, kökenlerinde doğa felsefesi olan bilim tarafından çözüldüyse ve olası bir bilgelik ancak bu alanda (sorunun çözüldüğü alanda) olanaklıysa, Sokrates'in bilgeliği nasıl bir bilgeliktir? Yine Sokrates'in *Savunma*'daki anlatımıyla, bu, Delphoi Kahini'nin "dünyada Sokrates'ten daha bilge birisinin olmadığını" söylemesi üzerine başlayan bir 'araştırma'yla iç içe geçen bir bilgeliktir. Kendisinin bilge olmadığını 'bilen' Sokrates, Tanrının özülüyle uzlaşmayacağı için yalan söylemediğini de kabul ederek bir araştırmaya girer. Belirlediği yöntem şöyledir:

Tanrının düşüncüsü nedir diye uzun zaman sordum kendi kendime. Sonunda büyük çabayla, kendimi aydınlatarak şu sonuca vardım: Bilge sayılanlardan birini bulup biliciye gider, sözünü

çürütmek, sınamak için şöyle derim: 'Sen bana insanların en bilgesi diyorsun ama, işte bu adam benden daha bilge (Platon, 1993: 15 [21c]) [vurgu bana ait].

Sokrates, bu arayışta özellikle kendisine ve diğer insanlarda bilge olduğu izlenimi doğuran insanlar başta olmak üzere (ki Sokrates'in diğer kimselerden daha bilge izlenimi yarattığı için ilk gittiği kişi devlet adamıdır, doğa filozofu değil (1)), karşılaştığı insanlara eleştirel sorular yöneltilip, karşı (aykırı) örnek tespitleriyle, o kişinin kendisinde var olduğunu sandığı bilgeliğin olmadığını gösterir. Sokrates'in ifadeleri şöyledir:

İşte bunun için onun, orda beni dinleyenlerin birçoğunun düşmanlığını kazandım. Oradan ayrılırken, kendi kendime diyordum ki: "Bu adamdan daha bilgeyim. Doğrusu ikimizin de güzel, iyi bir şey bildiğimiz yok belki; ama o hiçbir şey bilmezken bildiğini sanıyor, oysa ben bilmiyorsam, bildiğimi de sanmıyorum. Öyle sanıyorum ki, ben ondan biraz daha bilgeyim, çünkü bilmediğim bir şeyi biliyor diye geçinmiyorum" (Platon, 1993: 15 [21d]).

Sokrates'in suçlamalara yanıtı budur. Davanın sonucu herkesçe bilinmektedir. Polis (Site Devleti) ve belki de toplum 'yanılıyor'sun' ya da 'acaba?' yaklaşımını bu kez idamla cezalandırmıştır. O halde, davada esas olan Sokrates'in erdem çağrısının ardındaki epistemolojik temeldir.

Epizot 3: Galileo davası

Feyerabend, Galileo Davası'nı "özünde olaylara daha geniş bir ufuktan bakılmasını savunan bir kurumla bir uzman arasında geçen bir münakaşa" olarak görür. Ona göre, "Galileo Davası uzmanların ürünlerinin (örneğin soyut bilgi) toplumdaki rolleriyle ilgili önemli sorunları gündeme getirir" (Feyerabend, 1999: 162, 165).

Galileo hakkında, 1616 yılında Engizisyon Mahkemesi'nin oluşturduğu danışmanlar komitesi raporunda yer alan iki madde şöyledir:

1. Güneşin evrenin merkezinde bulunması ve hiçbir yerel hareketi olmamasına ilişkin.

Danışmanların değerlendirmesi: **Söz konusu düşünce felsefi açıdan aptalca ve mantıksızdır.** Ayrıca, bu düşüncenin ifadesindeki kelimelerin sözlük anlamlarına ve Aziz Pederlerle teoloji öğretmenlerinin olağan tefsir ve anlayışlarına göre birçok noktada İncil'in mantığına tamamen ters düştüğü için de usulen sapkındır.

2. Yerkürenin evrenin merkezinde bulunmadığına, hareketsiz olmadığına ve tümünün devamlı hareket ettiğine ilişkin.

Danışmanların değerlendirmesi: **Söz konusu düşünce felsefi açıdan bir önceki düşünceyle eşdeğer bulunmuştur.** Teolojik olarak ise en azından inanç açısından yanlıştır (aktaran, Gavroğlu, 2006: 145 [vurgular bana ait]).

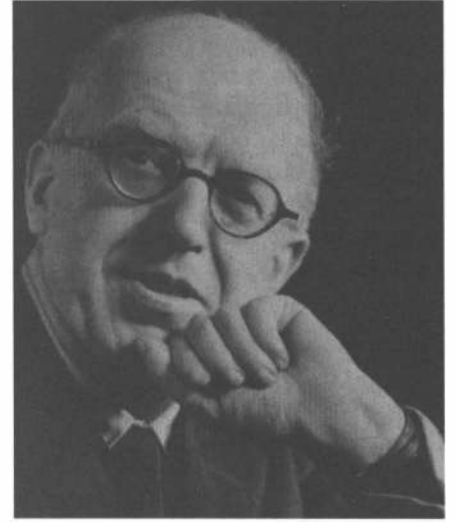
Görülebileceği üzere, Galileo hakkındaki raporun bir boyutu, onun düşüncelerinin (savlarının) felsefi açıdan 'aptalca ve mantıksız' bulunduğu yönündedir. Dönemin terminolojisi içerisinde, doğa bilimlerinin de felsefe içerisinde yer aldığı düşünülecek olursa, ifade edilen, Galileo'nun savlarının bilim açısından 'yanlış' / 'anlamsız' olduğudur. Hakim paradigma Hristiyanlıkla iç içe geçmiş Aristotelesçilik olduğu için, dönemin olağan bilimine aykırı düşünceler, yeni bir paradigma

önerisi olmaktan öte bilim-dışı ya da bilimsel anlamda yanlış olarak değerlendirilmiştir. O halde, Galileo özünde hâkim bilim anlayışına 'yanılıyorsun' demektir. Bu anlayışın dogmatikliğini büyük oranda teolojik bütünleşmeden aldığı doğrudur. Ancak bu vakada bilimsellik adına ve sınır jandarmaları eşliğinde bir dogmatikliğin de bulunduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu kez de 'yanılıyorsun' yaklaşımı idam tehdidi ile sindirilmiştir. Bu epizotta da dava ana hatlarıyla bilim – bilim-dışına ilişkindir, yani epistemolojik temellerdedir.

Epizot 4: Nerium Oleander tartışması

İlk üç epizot kadar Dünya tarihine geçmiş bir vaka olmasa da, Türkiye'den bir örnek olması ve kanser gibi çağın önemli bir sorununa ilişkin olması Nerium Oleander tartışmasını öne çıkarmaktadır. 1960'lı yıllarda Muğla Devlet Hastanesi Baştabibi olan operatör Doktor Ziya Özel'in zakkum bitkisi (Latince adıyla Nerium Oleander) üzerine kanser tedavisinde kullanmak amacıyla bağımsız çalışmalar yapmaya başlamıştır. Doktor Özel, çalışmalarının sonucunda kansere çözüm bulduğunu düşündü ve elde ettiği ekstrenin isim ve patent hakkını aldı. Bu 'keşfi' 1973'te Dördüncü Balkan Tıp

Sosyal bilimler, "mevcut disiplinler, araştırma konusunun seçimine, akademik araştırma biçimine ve akademik topluluğun gerekli gördüğü okumalara ilişkin, ortak önyargı ve öncüllere sahip olmaları bakımından en basit anlamında bir "kültür" meydana getirirler."

C. P. Snow'un ifadeleriyle, "bilimsel kültür sadece düşünsel anlamda değil antropolojik anlamda da gerçekten bir kültürdür"

Günleri sempozyumunda (yani bilimsel bir toplantıda) duyurdu ve bulgularını 1974'te bir tıp dergisinde (yine bilimsel bir yayında) yayınladı. Bu aşamada açığa çıkan tartışma bilim cemaati içi bir tartışmaydı. Ancak bu tartışma kamuya açıldığında tartışmanın tarafları çoğaldı. Temeldeki soru bakıydı: "Nerium Oleander ekstresi gerçekten bilimsel bir keşif miydi? Gerçekten kansere çözüm müydü?" Çözümü ivedi, ciddi ve geniş yayımlı böylesi bir sorunun merkezde olduğu bir tartışma kısa zamanda sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bir fenomene dönüştü (bkz. Şenses, 2010: 4). Ancak bu tartışmanın odağı daima 'bilimsel olmak ya da olmamak' olarak kalmıştır. Diğer bir deyişle bu bir bilim / sahte-bilim çatışmasıdır. Dikkat edilecek nokta, her durumda 'bilim' ve 'bilimsellik' adını alma talebinin baki kalıyor olmasıdır.

Epizot 5: 'İki Kültür' tartışması

Tüm bu epizotlar sonucunda daha genel iki kategori belirlenecekse bu bilim kültürü ve bilim-dışının kültürüdür. 19. yüzyıl itibarıyla, C. P. Snow'un ifadeleriyle, "bilimsel kültür sadece düşünsel anlamda değil antropolojik anlamda da gerçekten bir kültürdür" ve aralarında kültüre mensubiyetlerinden dolayı "ortak tavırlar, ortak standartlar ve davranış modelleri, ortak yaklaşımlar ve varsayımlar" bulunan bilim insanlarının paylaştıkları bu or-

taklıklar (kültür) “*öbür zihinsel modelleri, örneğin din, siyaset ya da sınıf kaynaklı zihinsel modelleri çapraz keser*” (Snow, 2010: 99). Bu kültür, bir kuşaktan diğeri-ne eğitim yoluyla aktarılır ve tekrarlanan ritüellerde yeniden üretilir. Snow'un tespit ettiği iki kültür entelektüel camiyi ve daha da önemlisi yüksek öğretimi biçimlendiren *Birinci* ve *İkinci* kültürdür. Birinci kültür (bilim kültürü) ikinci kültürün (beşeri disiplinlerin ve ona yakın olduğu ölçüde sosyal bilimlerin) ‘gerçeklik’ hakkında bir şey söyle(ye)mediğini ve epistemolojik olarak bilgi-dışı olduğu varsayımı üzeri-ne kuruludur.

Sağırılar nasıl neler kaçırdıklarını bilemezlerse, onlar da bilemezler. Bir bilim adamının İngiliz edebiyatının önemli bir yapısını okumamış olduğunu duyduklarında acıma dolu bir tebessüm yayılır dudaklarına. Ona bilimden başka hiçbir şeyle ilgilenmeyen bir cahil gözüyle bakıp hor görürler. Hâlbuki kendi cehaletleri de aynı ölçüde ürkütücüdür ve kendileri de edebiyattan başka bir şeyle ilgilenmezler. Geleneksel kültürün standartlarıyla yüksek bir eğitim almış oldukları düşünülen ve bilim adamlarının cehaletine inanmadıklarını gayet incelikli esprilerle dile getiren insanların bulunduğu toplantılarda birçok kez bulundum. Bir iki keresinde tahrir olup etrafımdakilere Termodinamiğin İkinci Yasası'nı kaçının anlatabileceğini sordum. Hem soğuk hem de olumsuz bir cevap verdiler. Oysa “Hiç Shakespea-re okudunuz mu?” sorusunun bilimsel eşdeğeri denilebilecek bir şeydi sordum (Snow, 2010: 105).

19. yüzyıl sonrasında söz konusu olmaya başlayan bu ‘sağırılar diyalogu’nda meşru otorite daima birinci kültürdür. Bu bağlamda özellikle sosyal bilimlerde “mevcut disiplinler, araştırma konusunun seçimine, akademik araştırma biçimine ve akademik topluluğun gerekli gördüğü okumalara ilişkin, ortak önyargı ve öncülere sahip olmaları bakımından en basit anlamında bir “kültür” meydana getirirler.” Birinci kültüre mensubiyet üzerinden “kendilerini belirli bir disiplin ile tanımlayan ve kendilerine rakip olan diğer sosyal bilim disiplinleri karşısında kendi disiplinlerinin üstünlüğünü –en azından

alçak sesle- savunmayan sosyal bilimciler parmakla sayılacak kadar azdır. Bu kültürel sadakatin ölçüsü ve etkililiği küçümsenmemelidir” (Wallerstein, 2013: 38). Bu kültürü oluşturan öğeler, ortak tavırlar, ortak standartlar ve davranış modelleri, ortak yaklaşımlar ve varsayımlardır. Tüm bu görünür göstergeler (özellikle tavırlar, davranış modelleri) ‘kültür’ün tezahürleridir. Bunları da belirleyen ortak standartlar, yaklaşımlar ve varsayımlar ise tamamen bilgi kuramsal (yani epistemolojik) temellidir. O halde, ortak tavırlar ve davranış modelleri de bilgi kuramsal temellidir. Bu bağlamda İki Kültür tartışması ve buna entegre olan sosyal bilimlere ilişkin meta-bilimsel tartışmalar neredeyse tümüyle epistemolojik tartışmalardır ve bu kuramsal tartışmaların çok ciddi kurumsal çıktıları söz konusudur. Bu epizotun belirgin örneği, 2015 yılında Japonya’da sosyal bilimler fakültelerinin kapatılmasına yönelik tartışmadır (bkz. <http://time.com/4035819/japan-university-liberal-arts-humanities-social-sciences-cuts/>).

Sonuç yerine...

Popper’ın Thales – Anaksimandros ilişkisini, Sokrates’i ve Sokratik konumlanışı değerlendirmesi çok belirgindir. Popper’a göre bilgi kuramının (bilimsel araştırmanın mantığının) dayandığı iki sav vardır:

Birinci sav: Birçok şey biliyoruz – ve bu bildiklerimiz, yalnızca ikilemli entelektüel meraklarımızla ilgili ayrıntılar değil, aynı zamanda hem bizler için uygulamada fazlasıyla önem taşıyan,

hem de bizlere kuramsal derinlikler ve inanılmaz bir dünya anlayışı kazandıracak şeylerdir.

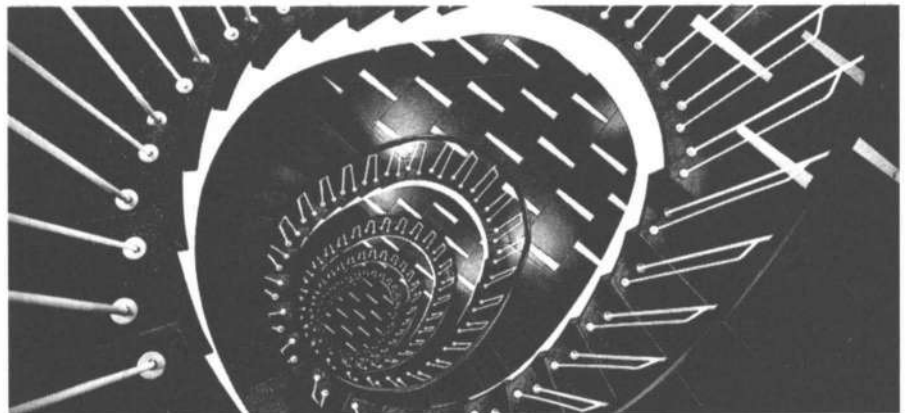
İkinci sav: Bilgisizliğimizin sınırı yoktur ve peşinde olduğumuz hayalleri boş çıkartabilir. Evet, her seferinde, özellikle de doğabilimleri alanında, bilgisizliğimizi yeniden gözler önüne seren, (birinci savla ima ettiğim) doğabilimlerindeki o inanılmaz gelişmedir. Fakat böylece Sokratesçi bilgisizlik anlayışı, tümüyle yeni bir boyut kazanır. İleriye doğru attığımız her adımla, çözüme ulaştırdığımız her bir sorunla, sadece yeni ve çözümsüz başka problemleri değil, sağlam ve güvenilir sandığımız temellerin de aslında güvenilir olmadığını ve her an sarsıntıya uğrayabileceğini keşfederiz (Popper, 2010: 79).

Bu bağlamda bilgi kuramının (bilim modellemesinin) en önemli görevi iki savı da benimseyerek, bu ikisi arasındaki ilişkiyi aydınlatmaktır. Bu işe giriştiği zaman, bilimsel araştırmanın mantığı üç aşamalı bir şemada modellenilebilmektedir:

1. Çıkış noktası her zaman için bir *problemdir* veya problematik bir durumdur.

2. Bunu *çözüm denemeleri* izler. Bunlar her zaman kuramlardan oluşur ve bu kuramlar da *birer deneme* olduklarından, çoğunlukla hatalıdır: Bunlar her zaman için birer hipotez veya tahmindirler ve öyle de kalırlar.

3. Bilimde de yanlışlarımızın *ortadan kaldırılmasıyla*, yanlış kuramlarımızın *ortadan kaldırılmasıyla* öğreniriz (Popper, 2015: 20).

İleriye doğru attığımız her adımla, çözüme ulaştırdığımız her bir sorunla, sadece yeni ve çözümsüz başka problemleri değil, sağlam ve güvenilir sandığımız temellerin de aslında güvenilir olmadığını ve her an sarsıntıya uğrayabileceğini keşfederiz (K. Popper).

Bu modelleme tüm yaşamı kapsayacak bir 'problem çözücü aygıt'tır. Öyle ki bir amiple Newton veya Einstein gibi büyük bilim insanları arasında temelde problem çözme yöntemi bağlamında bir fark yoktur. Bilime özgü olan, bu yöntemin ya da aygıtın yani *eleştirel yöntemin* bilinçli olarak kullanılmasıdır. İlerlemeyi sağlayan eleştiriye açık olmak, yanlışlayıcı aykırı örneklerle özel bir önem vermek ve bunlarla karşılaştığımızda aykırı örneklerin yanlışladığı / çürüttüğü kuramı (bu kendi kuramımız bile olsa) terk ederek alternatif bir kurama geçme ya da araştırma olgunluğunu göstermektir. "Akıl" ya da "akla uygunluğun", yani "rasyonalite"nin en iyi anlamlarından biri eleştiriye açık olmak, eleştirilmeye hazır olmak, kendini eleştirmeye istekli olmaktır ve bu yaklaşım, *eleştirel sınamaların* karakteristik olduğu bilimin çok ötesine taşınabilir (Popper, 2006: 163). O halde, pozitivist olmayan bir bilgi kuramsal modelleme de bilim ötesine taşınmaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi binasının üzerinde yazan sözünün tamamı bu perspektiften bir kez daha okunmalıdır:

Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, muvaffakiyet için, en hakiki mürşit ilimdir, fendir; ilim ve fennin haricinde mürşit aramak gaffettir, cehalettir, dalâletir. Yalnız, ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanında takip etmek şarttır. Bin, iki bin, binlerce sene evvelki ilim ve fen lisanının çizdiği düsturları, şu kadar bin sene sonra bugün aynen tatbiki kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir (aktaran, Şengör, 2015: 114).

Nasıl ki geçmişin bilimsel içeriğini bugün kabul etmek bilim içinde olmak demek değilse, bilgi kuramsal modellemelerin de güncel tartışma ortamının uzağında kalmak 'bilimi anlamak ve dahi açıklamak' değildir. Bir bilim kuramına sahip olmak, ancak ve ancak bu güncel tartışmalara girebilecek ve taraf olabilecek bir donanıma sahip olmayı gerektirmektedir. Bir bilim kuramı (yani bir bilgi kuramsal modelleme) olmaksızın

DTCF'nin altında yazan Atatürk'ün sözlerine bir daha bakacak olursak, bilim kuramıyla politika kuramı arasında çok yakın ilişkiler vardır ve bu ilişkiye dair tartışmalar postmodern bir tartışma olmaktan uzaktır.

bilimden politika üretme girişimi ise dogmatizmden başka bir şey olmayacaktır. Bu çalışmada işaret edilen epizotlarda görüldüğü üzere, bilim kuramıyla politika kuramı arasında çok yakın ilişkiler vardır ve bu ilişkiye dair tartışmalar postmodern bir tartışma olmaktan uzaktır. Aşağıdaki ifadeler *Bilimsel Araştırmanın Mantığı* ile paralel okunacak olursa Thales'ten günümüze dek süren bu tartışmanın gündergeleri daha net görülebilecektir.

Demokrasinin dünya görüşü, bir mantığa dayanır. Demokrasi mantığının ana prensibi şudur: "Her fikirde hata ve sevap ihtimali vardır."

Eğer bu postulatı kabul etmezseniz demokrasi geometrisini kuramazsınız. (...) Bu prensibi kabul edince ilk müşkül yenilmiş olur. Çünkü kendi davanızda, karşınızdakinin davası kadar hata ve sevap olacağına inanınca pek tabii olarak tartışmaya razı olursunuz. O zaman bir itiraz karşısında kalınca:

-Acaba?!

Dersiniz. Bu "Acaba?" yok mu, işte demokrasinin değişmez remzi budur. Bütün diktatorya rejimleri "Acabasızlar" rejimidirler (Yücel, 1998: 456).

'Bu çalışma 29 Nisan 2016 tarihinde Felsefeciler Derneği'nde yapılan konuşmanın gözden geçirilmiş metnidir.

Dipnotlar

(1) Sokrates'in sıralaması şöyledir: Devlet adamları, ozanlar, el işçileri (bkz. Platon, 1993: 15-17 [22a-e])

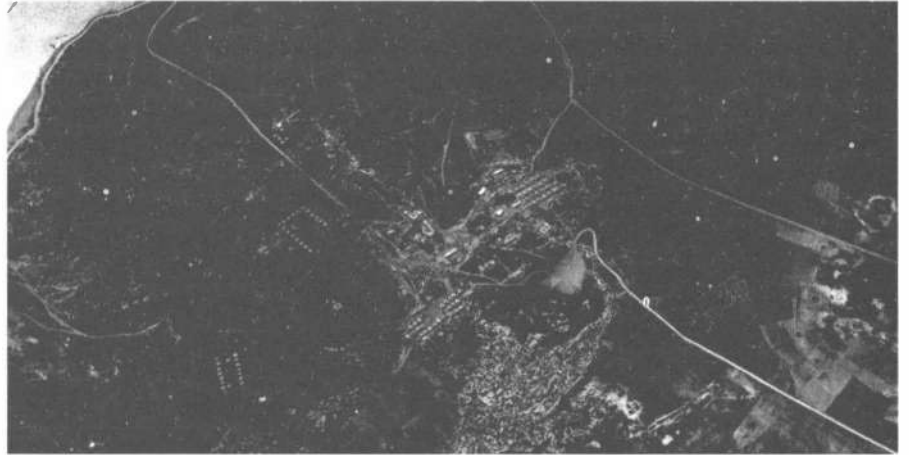
Kaynaklar

- COMTE, Auguste (2015). *Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Anlayış Üzerine Konuşma*. Çev. Erkan Ataçay. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- FEYERABEND, Paul (1999). *Yönteme Karşı*. Çev. Ertuğrul Başer. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GAVROĞLU, Kostas (2006). *Bilimlerin Geçmişinden Tarih Üretmek*. Çev. Arı Çokona. İstanbul: İletişim Yayınları.
- PLATON (1993). "Sokrates'in Savunması" *Diyaloglar*. Çev. Teoman Aktürel. 3.Baskı. s. 11-42. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- POPPER, Karl (2006). *Bir Entelektüelün Yaşam Öyküsü - Bilmeyen Arayış*. Çev. Mustafa Acar, 1. Baskı. İstanbul: Plato Film Yayınları.
- POPPER, Karl (2010). *Daha İyi Bir Dünya Arayışı - Son Otuz Yılın Makaleleri ve Bildirileri*. Çev. İlknur Aka. 3. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- POPPER, Karl (2015). *Hayat Problem Çözmektir - Bilgi, Tarih ve Politika Üzerine*. Çev. Ali Nalbant. 5. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- SNOW, C. P. (2010). *İki Kültür*. Çev. Tuncay Birkan. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- ŞENGÖR, A.M. Celâl (2015). *Hasan-Âli Yücel ve Türk Aydınlanması*. 4. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- ŞENSES, Mıhrıban (2010). *Sosyal Fenomenler Olarak Bilimsel İhtilaflar - Nerium Oleander (Zakkum) Tartışması*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2013). *Bilginin Belirsizlikleri*. Çev. Berivan Alataş. İstanbul: Söner Yayıncılık.
- YÜCEL, Hasan-Âli (1998). *Hürriyet gene Hürriyet -I-*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnternet Sayfaları:**
http://ttime.com/4035819/japan-university-liberal-arts-humanities-social-sciences-cuts/ (Erişim Tarihi: 13.06.2016)

Kıbrıs'ta Çanakkale savaş esirleri

Birinci Dünya Savaşı döneminde dünyanın farklı noktalarında kurduğu esir kamplarında çeşitli cephelerde esaret altına aldığı Türk askerlerini tutan İngiltere, Akdeniz'in ortasında stratejik öneme sahip Kıbrıs adasını ise Çanakkale cephesinde esir aldığı Türk askerleri için esir kampı haline getirir. 26 Ekim 1916 tarihinden 1920 Mart ayına kadar bu kampta esir hayatı çeken Türk askerlerinin yaşadıkları ise açlık, sıkıntı, ölüm ve memleket hasretiyle doludur.

Türk edebiyatının o ulu çınarı Fazıl Hüsni Dağlarca'nın "Çanakkale, çağlar üzre destanların özüdür." diye başlayan ve "Yeni Türkiye'nin önsözüdür." diye bitirdiği o muazzam mısraları yanında İstiklal Marşımızın şairi Mehmet Akif Ersoy'un da "Bedr'in aslanları ancak bu kadar şanlı idi." dediği Çanakkale konusunda o kadar çok şey yazılıp çizilmiş olmasına rağmen hala bilmediğimiz o kadar çok şey var ki. İşte onlardan biri de Çanakkale'de özellikle İngiltere tarafından esir alınan Türk askerleridir. 57.084 şehit verdiğimiz Çanakkale Cephesi'nde İngilizlere esir düşen Türk askerleri önce Ege Denizi'ndeki Limni adasına getirilirler ve burada yaklaşık 1 yıl esaret hayatı yaşarlar. Ardından bu esirler gemilerle Kıbrıs adasına getirilecek ve Gazimağusa'nın Karakol (Carakos) bölgesinde açılan esir kampına nakledileceklerdir. İngiltere'nin bu savaş esirlerini 13 Ekim 1916 tarihinden itibaren Kıbrıs'a getirmeye başlamasının sebebi ise adanın 1878 yılında İngiltere'ye verilmesinin ardından "Bizim yönümüz Akdeniz'dir, Toroslardır, Anadolu'dur." diyen Kıbrıs Türklerinin savaş şartları içerisinde moral ve motivasyonlarını kırmak, onlara adeta bir ders vermek ve güvendikleri Osmanlı as-

Çanakkale Savaş esir kampı

Çanakkale Savaş esir kampı

Esir kampında görevli İngiliz subaylar

kerlerinin muktedir İngiliz İmparatorluğu elinde esaret hayatı yaşadıklarını göstermektedir. O sebeple 700 kişilik ilk esir grubu adaya getirildiğinde(1) Kıbrıs'ın dört bir tarafından toplanan Kıbrıs Türkleri de neredeyse zorla Mağusa Limanı'na getirilir ve perişan haldeki esirleri görmeleri sağlanır. Söz konusu bu esir kampı 30 Mart 1920 tarihine kadar açık kalmış ve çoğunluğu Çanakkale Cephesi olmak üzere Sina, Filistin ve Kanal bölgesinden de zaman zaman esirler buraya getirilmiştir.(2) Çok zor şartlar altında hayatta kalmaya çalışan, pek çok kısıtlamalarla hayatları çekilmez hale gelen Türk esirlerin bir kısmı özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın son döneminde, Süveyş bölgesinde konuşlandırılan İngiliz askerî birliklerine gönderilecek olan kereste ve lojistik malzemenin Mağusa Limanı'ndan gemilere yükletilmesinde de amele olarak çalıştırılmışlardır. Türk savaş esirleri ayrıca bölgede yol yapım çalışmalarında da kullanılmışlar, neredeyse tamamı tarım arazisi olan bölgede özellikle İngiliz askerî araçlarının kullanımına yönelik olarak yol inşaatlarında çalıştırılmışlardır. İngilizlerin gerek esir kampını ve gerekse Fransızlara müsaade ettikleri Ermeni kamplarını bu bölgede yapmalarının gü-

venlik sebepleri yanında lojistik destek sağlama konusunda alt yapısının yeterli olması, ulaşım açısından problemin yaşanmaması gibi sebepler vardır. Esasinda savaş döneminde sıkıntı içinde yaşayanlar sadece kamptaki esir Türk askerleri değildir. Savaş ekonomisinin getirdiği kaçınılmaz sonuç ve adadaki imkânların son derece yetersiz olması nedeniyle yerli halk da özellikle yiyecek konusunda pek çok problemle karşı karşıyadır. Yiyecek sıkıntısını gidermek için müracaat edilen yollardan birisi ise "Avraşilla" denilen şimşir soğanının kaynatılıp suyu ile unun karıştırılması ve yoğrulması sonrasında yapılan çöreklerin yenilmesidir. (3) Bunun dışında yiyecek bir şeyler bulabilmek için de ciddi anlamda sıkıntı söz konusudur.(4)

"...Birinci Dünya Savaşı yıllarında bolluk ve bereket yoktu. Herkes ne bulursa onu yedi. Köyde pakla, böğrölce, nohut gibi şeyler yenirdi. Birinci Dünya Savaşı'nda bir okka arpa ununa veya arpa ekmeğini kazanmak için Bilelle'ye çamaşır yıkamaya giderlerdi..."

Bu arada Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasını müteakip, özellikle Mağusa

bölgesindeki askerî faaliyetleri yakından takip etmek üzere başlatılan hava keşif uçuşlarında İngilizlerin değişik askerî maksatlarla esir kampının bulunduğu Monarga ve Mağusa yakınlarındaki diğer ordugâhlarıyla ilgili malzeme nakli ve malzeme getirilmesi için 5.000-6.000 grostonluk buharlı nakliye gemileri kullanıldığı görülmektedir.(5) Bu esirlerin zor esaret hayatlarını bir nebze de olsa rahatlatılabilmek amacıyla dönemin Kıbrıs Türk liderlerinden Dr. Esat, Dr. Behiç(6) ve Hasan Karabardak başta olmak üzere herkes seferber olur. Esir kampına yiyecek ve giyecek getirmeye başlarlar ve bu durum kamp kapanıncaya kadar devam eder. Bu dönemde bu esirlere yardımcı oldukları gerekçesiyle pek çok Kıbrıslı Türk de İngiliz askeri mahkemesi tarafından yargılanır ve zindanlara atılırlar. Bunlar arasında Karpazlı Ali Hüseyin Babaliki(7) ve ona hizmetkâr olarak refakat etmesine izin verilen devecisi Hüseyin Şardu, Mağusalı Milletvekili Mahmud Naim Adil Efendi, Giritleli Hasan Hüseyin Kaptan, kardeşi Ali, kayınbiraderi Kaptan Ahmet Çavuş, Mağusa'dan tüccar Mahmut Efendi, Baf'tan Rauf R. Denктаş'ın kayınvalidesi Nafi ve Halide Hanım, KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı merhum Rauf R. Denктаş'ın babası Raif Denктаş, Limasollu Ahmet Çavuş, kardeşi Osman ve oğlu Ali, Avtepe köyünden Ali Fevzi, İskeleli tüccar Kenan kardeşlerden Mustafa, Raşid, Said, Sadi ve Hasan Efendi, Larnaka'dan Fellahoğlu ailesinin mensupları, Kamil Paşa'nın damadı Dr. Esat,

Adadaki Türkler, adanın 1914 yılında İngiltere tarafından ilhak edilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkması üzerine doğal olarak bütün dikkatini Anadolu'daki Milli Mücadele'ye yöneltir.

Kormacit köyünden Kolya çiftliğinin sahibi olan Ahmed Sadrazam, Bilelveli (Göçerili) Küçük Hacı Hüseyin Efendi, Mahmud Naim'in akrabası Mağusalı Hoca Mustafa Nuri Efendi, Baf'tan Kavanin Meclisi üyesi Dr. Eyyüp Bey ilk akla gelenlerdir.(8) Mağusalı İmam Mustafa Nuri Efendi'nin de ilk dönemde kamp camiinde görev yapması söz konusudur; ancak bu uzun süreli olmamıştır. Kampta İngilizlerin ifadesiyle "özellik arz eden" yani üst rütbeli askeri personel yoktur. Kampta bu esirler dışında Teşkilat-ı Mahsusa adına istihbarat toplamaya çalışırken yakalanan Yüzbaşı Sadi Efendi dışında Dr. Şevket Bey ve önce Pozantı'da, daha sonra da Taşucu'da konuşlanarak Kıbrıs'ta keşif ve istihbarat çalışmaları yapan Üsteğmen Mithat Tuncel Bey'in komutasındaki 4. Teyyare Bölüğü'nden de 3 Osmanlı askeri bulunmaktadır. Kampta ayrıca Sina'da esir düşen Mağusalı Hasan Hilmi (Oktar) Bey de bulunmaktadır.(9) Bu kampın hemen yanındaki alan ise Fransa tarafından 30 Ekim 1918 sonrasında özellikle Çukurova bölgesini kan gölüne çevirecek olan Ermeni Doğu Lejyonu (Legion d'Orient) için tahsis edilmiştir.

Kıbrıslı Türkler Çanakkale'de savaştılar mı?

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği dönem ve sonrasında Kıbrıs Türk toplumu için yeni bir kimlik arayışı başlamıştır. O güne kadar İngiliz yönetimince hiçbir hak veya imtiyaz verilmeyen ada Türkleri adanın 1914 yılında İngiltere tarafından ilhak edilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkması üzerine doğal olarak bütün dikkatini Anadolu'daki Milli Mücadele'ye yöneltilir. Bu dönem aynı zamanda Anadolu'da Mustafa Kemal önderliğinde başlatılan kurtuluş mücadelesinin Kıbrıs'ta daha çok yer ve önem bulduğu bir dönemdir. Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği dönemde kandırılarak ve zorla cepheye sürülerek Anadolu'da savaşmaya zorlanan pek çok Kıbrıslı Türk bunu reddederek Türk askerinin saflarına katılır.(10) Bunlardan birisi de savaş döneminde Silifke-Taşucu bölgesinde askeri levazım sorumlusu olarak çalışan Süleyman Ebeoğlu olmuştur.(11)

Kıbrıs Türkleri özellikle İkinci Dünya Savaşı döneminde bütün adayı kasıp kavuran işsizlik, sefalet ve savaşın neden olduğu yokluklara fazla dayanamayarak pek çok Rum gibi İngiliz ordusuna

Kıbrıs Türkleri özellikle İkinci Dünya Savaşı döneminde bütün adayı kasıp kavuran işsizlik, sefalet ve savaşın neden olduğu yokluklara fazla dayanamayarak pek çok Rum gibi İngiliz ordusuna yazılarak Avrupa'da çeşitli cephelerde katırcı birliklerinde görev yapmışlardır.

yazılarak Avrupa'da çeşitli cephelerde katırcı birliklerinde görev yapmışlardır. Ancak Kıbrıs'taki bazı araştırmacıların çalışmalarında Kıbrıs Türklerinin Birinci Dünya Savaşı'na İngiliz üniforması altında katılarak Anadolu'da savaştıkları yazılmaktadır ki bu yanlış bir değerlendirmedir. Birinci Dünya Savaşı sürecinde Kıbrıs adası fiili olarak savaşın içinde olmamakla birlikte Doğu Akdeniz eksenli olarak ortaya çıkan özellikle istihbarat, istihbarata karşı koyma, espionaj faaliyetleri yanında Mağusa'da açılan savaş esir kampı ve hemen ardından Fransa tarafından açılan Ermenilere yönelik Ermeni Doğu Lejyonu Kampı ile tam da savaşın orta yerinde yer alır. Bu süreçte adanın savaşa yönelik en büyük lojistik desteği ise İngiltere ve müttefiklerine yönelik katır ve katırcı teminidir. Savaş döneminde İngiltere'nin temininde en çok zorlandığı şeyler arasında gelen katırlar ise başta Kıbrıs olmak üzere çeşitli farklı coğrafyalardan bulunabilmektedir. 1916 yılı itibarıyla Mağusa'da bu katırlar ve onları idare edecek katırcılarla ilgili olarak Kraliyet Ordu Hizmet Birliği (Royal Army Labour/Service Corps/ASC) tarafından Yunanistan'da savaşmakta olan İngiliz birliklerine katır bulabilmek amacıyla Makedonya Katırcı Birliği/Macedonia Mule Corps adıyla bir merkez de faaliyete geçer.(12)

Bu kampı deşifre eden ve istihbarat resimlerini alan ilk savaş pilotumuz Üsteğmen Mithat Tuncel Bey

İlk etapta Sırp Ordusu için talep edi-

len 4.000 katırlık ihtiyacın 2.000 katırlık kısmı bulunur ve derhal bölgeye sevk edilir.(13) Konuyla ilgili olarak Resmi Gazete'de 14 Ağustos 1916 tarihinde bir duyuru yayımlanarak elinde katır bulunduranların bunları askeri yetkililere teslim etmeleri ve bedelini alacakları belirtilir. İngiltere'nin savaşta katır ihtiyacı öyle bir had safhaya gelir ki daha sonra yapılan duyurularda Kıbrıslıların ellerinde bulundurdıkları katırları askeri yetkililere teslim etmeleri zorunlu hale getirilir. Savaş sonuna kadar İngiltere'nin Kıbrıs adasından 120.000 civarında katır satın aldığı veya el koyduğu tahmin edilmektedir. Aynı günlerde Kıbrıs Valisi Clauson ise yaptığı bir açıklamayla en azından 3.000 katırcıdan oluşan bir askeri birliğin kurulacağını ve Yunanistan'da Selanik cephesinde kullanılacağını, böyle bir birliğin ise askeri ve siyasi anlamda umutları yeşerteceğini belirtir. Makedonya'nın özellikle dağlık bölgelerinde Alman ve Bulgar askeri gücüne karşı üstünlük kurma düşüncesinde olan İngiliz askeri yetkilileri askeri lojistik malzemeleri araçların çıkamadığı bölgelere taşıyabilmek amacıyla katırcı birliğine ihtiyaç duyar ve 39 Drahmi maaş karşılığında 4 Temmuz 1916 gününden itibaren neredeyse tamamı işçi ve köylülerden oluşan askere yazılmaya başlanır.(14) CMC gibi tesis-

lerin İngilizler tarafından kapatılmasının ardından Kıbrıs'ta hayat daha da dayanılmaz hale gelirken insanların belki de hayallerinde bile göremeyecekleri ücretleri bir anda ellerinde görmeleriyle Kıbrıslı katırcılar Makedonya'ya gönderilmeye devam eder. Tarım işçilerinin bir anda bu şekilde askere yazılmaları ise Kıbrıs'ta hayatı kısır bir döngüye sokacak, tarım üretimi neredeyse sıfırlanacak, fiyatlar muazzam artışlar gösterecek ve erkeklerin cephede olduğu bir ortamda Kıbrıslı kadınların omuzlarına daha fazla yük ve sorumluluk binecektir. Söz konusu bu Kıbrıslı katırcılar Mısır'dan gelen kargo gemileriyle Selanik'e gönderilmeden önce Mağusa dışında bir alanda temel askeri eğitimden geçirilirler. Silahlı eğitimler ise Selanik'e vardktan sonra orada gerçekleştirilecektir. Graham Winton Çanakkale cephesinde İngiliz birliklerinde görev yapan çeşitli geri hizmet personeli ve katırcı olarak bilinen askerlerle ilgili yaptığı çalışmada çeşitli ülkelerden gelen katırcılar ve şoförlerden 3.325, Siyon Katırcı Birliği'nden 13(15) ve Makedonya Katırcı Birliği'nden toplam 48 kişinin cephede hayatını kaybettiğini kaydeder. (16) Ken Porter ve Stephen Wynn ise İngilizlerin Siyonistlerden Maltalılara, Kıbrıs adasından Hindistan'a kadar uzanan coğrafyada topladıkları askeri personeli

Zor esaret şartlarından kurtulabilmek için kamptan kaçmayı başarabilen Türk esirler ise ya Kormacit Burnu tarafından Antalya istikametine ya da Mesarya Ovası üzerinden Ergenekon köyü yakınlarındaki mağaraya gelerek buradan da Anamur'a geçmeyi planlamışlardır.

ikinci sınıf olarak değerlendirdiklerini ve bunlarla ilgili savaş sonrasında yaptıkları değerlendirmelerde bu insanlara farklı bir madalya sunduklarını ve Çin, Malta, Kıbrıs, Makedonya ve Hindistan'a kadar toplam 110.000 kişiye bu madalyalardan verdiklerini belirtir. Makedonya Katırcı Birliği'nden ilk hayatını kaybeden ise Çanakkale cephesinde değil doğrudan Selanik'te 14 Mayıs 1917 tarihinde E. Nicholas isimli işçi tarafından öldürülen Kıbrıslı Rum katırcı Markou Christolis olmuştur. (17) Ancak bugüne kadar İngilizlerden bununla ilgili olarak madalya alan tek bir Kıbrıslı Türk'e ise rastlanmamıştır. Burada altı çizilmesi gereken husus ise Kıbrıslı Rumların ve 24 Mayıs 1916 tarihinde Sir Francis Elliot'un Kıbrıs'taki Genel Vali Sir John Clauson'a Selanik'te İngiliz saflarında görevlendirilmek üzere 7.000 kişilik bir katırcı birliğin hazırlanması(18) konusundaki direktifinin ardından(19) Kıbrıslı Türklerin 4 Temmuz 1916 gününden itibaren İngilizlerin ifadesiyle "yaşları biraz geçkince olsa da"(20) katırcı olarak askere yazılmaya başlamalarıdır. İngilizlerin bu kadar kısa sürede Kıbrıs için düşünüldüğünde bu kadar büyük çaplı bir gücü oluşturabilmeleri için uyguladıkları strateji ise İkinci Dünya Savaşı sürecinde de uyguladıkları stratejiyle hemen hemen aynıdır. Her ne kadar adadaki Genel Valilik Selanik'ten gelen bu ani emir ko-

Esirlerin yaptığı ahşap oyma sigaralık.

nusunda daha önceden bilgilendirilmemiş olsalar da adada yaşayanların ruh hallerini çok yakından bildiklerinden etkili tedbirler almakta gecikmezler. Buna göre öncelikle askere alınacak yaşta olanların ada dışına çıkmaları veya adadan göçmeleri yasaklanır.(21) Hemen ardından 1911 yılı itibarıyla nüfusun %73'lük kısmının okuma-yazma bilmediği(22) adada çeşitli posterler(23) vasıtasıyla insanların ilgisini çekerek etkili iletişim yolları kullanmak suretiyle taşrada ve savaş ekonomisi içinde ekonomik sıkıntı çeken köylüler ve işçilere uygun mesajların verilmesi ve ardından özellikle ekonomik refah ve düzenli maaş ödemesi vaatleri bir araya geldiğinde sorun kendiliğinden çözülür. Öte yandan Kıbrıs adası bütün olumsuzluklara rağmen sadece kendi karnını doyurmakla kalmamakta, ayrıca özellikle Mısır ve Makedonya'da bulunan İngiliz askeri birliklerine yönelik de destek sevk etmektedir. Örneğin 1914-1918 sürecinde Kıbrıs adasında üretilen 60.000 tonluk keçiyoynuzunun neredeyse tamamı İngiliz ordusunda hizmet vermekte olan atlar ve yük hayvanlarına yem yapılmak üzere tahsis edilmiştir.(24) Bütün bunlara ilaveten 100.000 ton buğday ve arpayla tonlarca yumurta ve keçi de İngilizler tarafından satın alınanlar arasındadır. İngilizlerin Çanakkale cephesindeki son askerlerini 8-9 Ocak 1916 tarihinde tamamen çektiği hatırlanacak olursa Kıbrıslı Türklerin katırcı olarak söz konusu cepheye gönderilmeleri neredeyse imkânsız gibidir.(25)

Zor esaret şartlarından kurtulabilmek için kamptan kaçmayı başarabilen Türk esirler ise ya Kormacit Burnu tarafından Antalya istikametine ya da Mesarya Ovası üzerinden Ergenekon köyü yakınlardaki mağaraya gelerek buradan da Anamur'a geçmeyi planlamışlardır. Bu mağara halen Çanakkale Esirler Mağarası olarak adlandırılmaktadır. Savaşın devam ettiği dönemde İngiltere Kıbrıs'ta da diğer sömürgelerinde olduğu üzere asker yazımına başlamış ve Temmuz 1916 tarihinde 11.072 kişiyi asker yazmıştır. Bunlardan 770'i Kıbrıs Türk'üdür; ancak Çanakkale'de savaş Ocak 1916 itibarıyla tamamen bittiğinden Kıbrıslı Türklerin Çanakkale'de savaşması söz konusu değildir. Konuyla ilgili olarak

Esirlerin kamptan kaçtıklarında saklandıkları Beşparmaklardaki Esirler mağarası girişi

GKRY'de bulunan Eski Muharipler Derneği ile de irtibata geçilerek arşivlerinde Birinci Dünya Harbi sırasında Çanakkale Cephesi'nde savaşa katılmış Kıbrıslı Türklerin bulunup bulunmadığı yönünde bir çalışma yapılmıştır. Son olarak konuyla ilgili olarak GKRY'de bulunan ilgili dernekle görüşülmüş ve dernek sekreteri Ourania Pissaridou'dan 9 Haziran 2015 tarihli mesaja istinaden 12 Haziran 2015 tarihli "Kıbrıslı Türklerin Çanakkale Muharebeleri'ne katıldıklarına dair hiç belge yoktur. Tarihi kayıtlar sadece Kıbrıslı Rumların kişisel olarak ve gönüllü bir şekilde Çanakkale Muharebeleri'ne ka-

tıldıklarını göstermektedir./There are no documents showing that Turkish Cypriots participated in Gallipoli Battles. Historical records show that only individual Greek Cypriots voluntarily participated in Gallipoli Battles." cevabı alınmıştır.

Tam tersine Osmanlı ordusunda çeşitli rütbelerde görev yapan Kıbrıslı Türkler olduğu gibi savaşın ardından kendi inisiyatifleriyle Çanakkale'ye giden, ardından Milli Mücadele'ye de katılan Baf'ın Finike köyünden Salih Zeki (İğnegöl) ve KKTC'de Şehidoğlu Ailesi'nin dedeleri Makri (Uzun) Hasan gibi pek çok Kıbrıslı Türk de söz konusudur. Kıbrıs'taki Çanakkale savaş esirleri konusu ilk defa 1960'lı yıllarda Londra'da yaşayan Kıbrıslı Cafer Ertuğrul tarafından Doncaster'dan alınan antika bir sandıktan çıkan belgelerle ortaya çıkmış, ardından yurtiçi ve yurtdışı arşivler de taranarak bu satırların yazarı tarafından uzun bir yol alınmış ve çeşitli bilimsel kitaplar hazırlanmıştır. Halen Gazimağusa'da bulunan Çanakkale Şehitliği'nde isim ve mezarları bilinen 33, sadece isimleri bilinen; ancak maalesef mezarları bulunamayan 217 Çanakkale esiri bulunmaktadır. Gazimağusa'daki Çanakkale Şehitliği'nde bulunan ve çeşit-

Kıbrıslı Türkler bir yandan Anadolu'ya maddi manevi bütün güçleriyle yardımcı olmaya çalışırken, bir yandan da adanın tekrar Anadolu topraklarına geri döneceği günün özlemi içindedirler.

li sebeplerle İngiliz esir kampında hayatını kaybedenler 33 esirin kimliği ve hangi mezarda yattıkları bugün bilinmektedir. Ayrıca şehitlikte isimleri bilinen; ancak hangi mezarda yattıkları bilinmeyen 217 askerin daha mezarı bulunmaktadır. Mezarları belli olmayan bu Türk şehitlerinin iki tanesi 1916, 76 tanesi 1917, 59 tanesi 1918, 62 tanesi 1919, 18 tanesi de 1920 yılında hayatlarını kaybetmiştir. Şehitlikte bulunan Türk mezarları içerisinde hiç subay bulunmaması, burada sadece üç tane astsubay başçavuşa ait mezar bulunması İngilizlerin rütbeli Türk subaylarını başka esir kamplarına götürdükleri fikrini ortaya çıkarabilir. Ayrıca Türk savaş esirlerine verilen numaraların - en azından bilinenler arasında 245 ila 10426 arasında değişmesi, buraya bu kadar çok Türk savaş esirinin getirilmediği göz önüne alındığında, bu durum İngilizlerin Çanakkale cephesinde esir aldığı askerleri başka esir kamplarına da götürdüğünün bir işareti olabilir. Örneğin Karakol Esir Kampı Komutanı'nın 13 Mart 1919 tarihli yazısında da belirtildiği üzere, İzmirli Türk savaş esiri İbrahim Osman Burnova, Kıbrıs'tan Selanik'e gönderilmiştir. Ayrıca 12 Temmuz 1918 tarihinde M. Cemal imzasıyla 4. Tayyare Müfrezesi'nin Kıbrıs üzerinde yaptığı keşif uçuşu

sonrasında gönderilen keşif raporunda da "...Mağusa'nın yani San Magusa'nın şimalindeki Üseray-ı Osmaniye Ordugahı kema fi's-sabık mevcuttur. Ancak üseranın bir kısmı adadan bir başka mahalle nakledilmiştir." denilmektedir. Bu savaş esirleri tarafından esir kampında yapılmış ve kendilerine yardımcı olan Kıbrıslı Türklere armağan edilmiş tespih, sigaralık, enfiye kutusu, çeyiz kutusu/sandığı, kama, mermer oyma gibi çeşitli hatıra eşyalar çeşitli koleksiyonlarda bulunmaktadır. Milli Mücadele ve Anadolu'da yeni bir devletin ilan edilmesi sürecinde 1920 yılına kadar faaliyette bulunan bu kamptaki Türk savaş esirlerinin sayısı 2.000-4.000 arasında değişmiş, kampta bu sürede kalan esirlerin sayısı ise toplamda 6.732 olmuştur.(26) Bu sayıyı kampta esir tutulan ve 1916 yılından itibaren adadaki esir kampında tutulan Sekizinci Takım Çavuşu Başçavuş Ali Kemal isimli Türk savaş esiri ise "7.000 esir-i Osmani" olarak vermektedir.(27) Kampın kapasitesi konusunda bir başka iddia ise 6.000 kişilik olduğu yönündedir.(28)

SonuçBirinci Dünya Savaşı döneminde dünyanın farklı noktalarında kurduğu esir kamplarında çeşitli cephelerde esaret altına aldığı Türk askerlerini tutan

Anavatan olarak bilinen Türkiye'ye olan inanç, Kıbrıslı Türklere hiçbir zaman kaybolmayacak bir umut olarak yıllarca söylenir durur. Kıbrıslı Türklere savaş sürecinde İngiltere saflarında ve Türklere karşı savaştıkları yönünde bugüne kadar herhangi bir resmi kayıt ise bulunamamıştır.

İngiltere, Akdeniz'in ortasında stratejik öneme sahip Kıbrıs adasını ise Çanakkale cephesinde esir aldığı Türk askerleri için esir kampı haline getirir. 26 Ekim 1916 tarihinden 1920 Mart ayına kadar bu kampta esir hayatı çeken Türk askerlerinin yaşadıkları ise açlık, sıkıntı, ölüm ve memleket hasretiyle doludur. Kaçmaya çalışanların İngiliz kurşunuyla, esaret hayatına dayanamayanların ise kötü muamele, açlık ve zor şartlar yüzünden hayatlarını kaybettiği bu kamp 4 yıl sonra kapatıldığında Türk esirlerin bazıları Kıbrıs'ta kalmayı tercih eder. Söz konusu bu dönem Kıbrıslı Rumların Yunanistan'dan aldıkları destekle Megali İdea yolunda Enosis idealini gerçekleştirmek ve adayı Yunanistan'a bağlamak için giriştikleri eylemler ve kargaşayla beraber İngilizlerin adada jurnalciler, muhbirler, sıkıyönetim uygulamaları ve yasaklarıyla bir araya gelince hayat iyiden iyiye yaşanmaz hale gelir. Bu dönemde İngilizlerin açtıkları esir kampı, Fransızların açtıkları Ermeni kampı yanında Kıbrıslı Türklere Anadolu'ya yardım faaliyetleri, esirleri kurtarma gayretleri, Kıbrıslı Rumların ve buradaki kampta eğitilen Ermenilerin Anadolu'ya geçerek Türklere karşı mücadele etmeleri adada son derece karmaşık bir sistem ortaya çıkartır. Bu dönemde Kıbrıslı Türkler bir yandan Anadolu'ya maddi manevi bütün güçleriyle yardımcı olmaya

Türk esirlere yardımcı oldukları gerekçesiyle pek çok Kıbrıslı Türk de İngiliz askeri mahkemesi tarafından yargılanır ve zindanlara atılırlar. Bunlar arasında Rauf R. Denktaş'ın babası ve kayın validesi de vardır.

çalışırken, bir yandan da adanın tekrar Anadolu topraklarına geri döneceği günün özlemi içindedirler. "Bir gün mutlaka geri dönecekler." düşüncesi ve anavatan olarak bilinen Türkiye'ye olan inanç Kıbrıslı Türklerde hiçbir zaman kaybolmayacak bir umut olarak yıllarca söylenir durur. Kıbrıslı Türklerin bu savaş sürecinde İngiltere saflarında ve Türklere karşı savaştıkları yönünde bugüne kadar herhangi bir resmi kayıt ise bulunamamıştır.

Dipnotlar

- (1) Cafer Ertuğrul Özel Arşivi, Londra, İngiltere.
- (2) ATASE, K. 2680, D.210, F.1-3, 24 ve 31.
- (3) 1907 Abohor (Cihangir) doğumlu Şevket İbrahim Seymen ile Yılbay M. Emel, Özge Paştırmacıoğlu ve Uğur Çınar tarafından yapılan görüşme. Yaşlıların Ağzından Kıbrıs Türk Toplumunun Geçmişi. Lefkoşa, Aralık 1992. KTMA. TK.060.1950.
- (4) 5 Ekim 1916 Kırmı (Pınarbaşı) doğumlu Ulviye Cahit ile Yılbay M. Emel, Özge Paştırmacıoğlu ve Uğur Çınar tarafından yapılan görüşme. Yaşlıların Ağzından Kıbrıs Türk Toplumunun Geçmişi. Lefkoşa, Aralık 1992. KTMA. TK.060.1950.
- (5) ATASE, K. 2680, D.210, F.1-50, 51, 53, 75, 77, 88
- (6) Beria Remzi Özoran, "Anadolu Kurtuluş Savaşı Yıllarında Kıbrıs'ta Türk Basını" VII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, Cilt II, Ankara, 1973, s.912.
- (7) Ali Hüseyin Babaliki'nin kendisiyle aynı adı taşıyan ve halen Gazimağusa'da ticaretle uğraşan torunu Ali Babaliki ile 22 Mayıs 2002, 10 Şubat 2012 ve 18 Şubat 2014 tarihinde yapılan görüşme
- (8) 1908 Baf doğumlu İbrahim Bükai Baysoy ile Yılbay M. Emel, Özge Paştırmacıoğlu ve Uğur Çınar tarafından yapılan görüşme. Yaşlıların Ağzından Kıbrıs Türk Toplumunun Geçmişi. Lefkoşa, Aralık 1992. KTMA. TK.060.1950. Tuncer Bağışkan'dan aktaran Avrupa, 23 Kasım 2000. Altay Sayılı, Kıbrıs Polis Tarihi, Lefkoşa, 1983, s. 238-239
- (9) Hasan Hilmi Bey'in Gazi Mağusa'da ikamet eden ve 4 Mayıs 2014 tarihinde vefat eden oğlu Erol Olkar'la 9 Ağustos 2001 tarihinde yapılan görüşme
- (10) Kıbrıs Türkleri özellikle İkinci Dünya Savaşı döneminde bütün adayı kasıp kavuran işsizlik, sefalet ve savaşın neden olduğu yokluklara fazla dayanamayarak pek çok Rum gibi İngiliz ordusuna yazılarak Avrupa'da çeşitli cephelerde katırcı birliklerinde görev yapmışlardır. Ancak Kıbrıs'taki bazı araştırmacıların çalışmalarında Kıbrıs Türklerinin Birinci Dünya Savaşı'na da İngiliz üniforması altında katılarak Anadolu'da savaştıkları yazılmaktadır ki bu yanlış bir değerlendirmedir. O dönemde bir İngiliz sömürgesi olan Kıbrıs adasında yaşayan Kıbrıs Türklerinin ve Kıbrıslı Rumların İngiliz ordusunda görev yapmaları son derece doğal olmakla beraber İngilizlerin diğer bütün sömürgelerinde yaptıkları üzere bu adadaki insanları da "Katırcı" olarak orduya kaydedebilecekleri düşünülebilir. Öte yandan İkinci Dünya Savaşı'nın en şiddetli bir şekilde yaşandığı döneme kadar bu adadan katırcı olarak görevlendirmek üzere Kıbrıslı Türkleri ve Rumları almayı düşünmeyen İngiltere asker açığının gittikçe artmasıyla beraber tamamen mecburiyetten bu insanları göreve çağırır. İngiliz ordusunda görev yapan Kıbrıslı katırcılarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ulvi Keser, İngiliz Ordusunda Katırcılar, IQ Yay., İstanbul, 2007
- (11) 1877-1963 döneminde Kıbrıs'ta yaşayan Süleyman Ebeoğlu ile ilgili olarak oğlu Hakkı Süleyman Sonder'den aktaran Ahmet An, Kıbrıs'ın Yetiştirildiği Değerler, Akçağ Yay., Ankara, 2002, s. 247
- (12) Geri hizmette görev yapmak üzere planlanan bu birliklerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. John Starling ve Ivor Lee, No Labour No Battle: Military Labour during the First World War, Londra, The History Press, 2014
- (13) Antigone Heraclidou, a.g.m., s. 194-200.
- (14) Julian Putkowski ve Julian Skyes, Shot at Dawn, Pen & Sword Books, South Yorkshire, 1998, s. 228. Ayrıca bkz. Ken Porter ve Stephen Wynn, Laidon in the Great War, Pen & Sword Library, South Yorkshire, 2014, s. 81 Ayrıca Bkz. Graham Winton, Theirs not to Reason Why, Horsing the British Army 1875-1925, Helion and Company Limited, West Midlands, 2013, s. 381.
- (15) Tabitha Morgan, İngilizlerin Kıbrıs'taki Tarihi: Acısıyla Tatlıyla Bir Ada, Kalkedon Yay., İstanbul, Temmuz 2013, s. 121
- (16) Julian Putkowski ve Julian Skyes, a.g.e., s. s. 228. Ayrıca bkz. Ken Porter ve Stephen Wynn, a.g.e., s. 81. Ayrıca Bkz. Graham Winton, a.g.e., s. 381
- (17) Julian Putkowski ve Julian Skyes, a.g.e., s. s. 228. Ayrıca bkz. Ken Porter ve Stephen Wynn, a.g.e., s. 81 Ayrıca Bkz. Graham Winton, a.g.e., s. 381
- (18) D.J. Sutton Çanakkale'de görev yapan Kıbrıslı katırcıların sayısını ise 4.700 olarak vermekte ve bunların daha önce Makedonya'da katırcı olarak askere yazılan 2.100 kişilik güce dahil olduklarını belirtmektedir; ancak bu yanlış bir yaklaşımdır. D. J. Sutton, Wait for the Waggon: The Story of the Royal Corps of Transport and its Predecessors 1794-1993, Pen & Sword Books, South Yorkshire, 1998, s. 83.
- (19) Andrekos Varnava, "Recruitment and Volunteerism for the Cypriot Mule Corps 1916-1919" Itinerary, Volume XXXVIII, Sayı 3, 2014, s. 79
- (20) 1917 yılına gelindiğinde İngilizler bu katırcıların çalışmalarından ve performanslarından son derece memnundurlar; ancak yine de gelecek olan yeni grupların daha genç insanlardan seçilmeleri ve daha öncekilerden daha iyi eğitimleri yönünde de bazı istekleri vardır. Örneğin Selanik'teki İngiliz askeri yetkilisi Tümgeneral Sir William Henry Rycroft bu konuyla ilgili olarak "Tercihan 19-35 yaş arasındakilerle Kıbrıs'ta askere alımları cesaretlendirmeli ve verimi artırmalıyız." der. Andrekos Varnava, a.g.m., s. 79
- (21) Bu dönemde özellikle Kıbrıslı Rumlar arasında ABD'ye göç konusu had safhadadır. Ayrıca adada faaliyete geçen Ermeni Doğu Lejyonu kampı ve Mısır gibi ülkelere mevsimlik işçi olarak çalışanlar da düşünüldüğünde İngilizlerin neden böyle bir tedbir aldıkları daha net anlaşılabilir. Konuyla ilgili olarak Kıbrıs Genel Valisi Clauson tarafından 6 Kasım 1916 tarihinde Bonar Law'a gönderilen yazıda "...Bununla birlikte son zamanlarda Kıbrıs adasında savaş şartları ve ABD'deki avantajlı iş imkanlarının bulunması nedeniyle Kıbrıslılar arasında bu ülkeye yönelik kayda değer bir göç olgusu ortaya çıkmıştır. 1 Ocak-21 Ekim 1916 sürecinde bu ülkeye gitmek için pasaport alanların sayısı 940 olmuştur. Galiçya, İtalya ve diğer uzak iş gücü kaynaklarından New York'a akışın durması nedeniyle Kıbrıslı göçmenler kendileri günde yarım dolarla yaşamaya çalışırken 2-3 dolar ücret alarak piyasaya hakim olmuşlardır." denmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. SA/1083/1916/1'den aktaran Andrekos Varnava, a.g.m., s. 92.
- (22) Bu oran kadınlarda %87,3, erkeklerde %61,4 şeklindedir.
- (23) Basit bir şekilde kurgulanan posterlerde İngilizce, Rumca ve Türkçe olarak "Katırcılar Bulgaristan ve Makedonya'da ilerleyen İngiliz ordusunda görev yapmak istiyorlar. Kıbrıslı gençler için dünyayı görmek ve Büyük savaşta yer alabilmek için muazzam bir fırsat." yazmaktadır.
- (24) Tabitha Morgan, a.g.e., s. 122.
- (25) Bununla birlikte Çanakkale cephesinde İngilizlerin yardımıyla koşan asıl katırcı birliği ise Yahudilerin oluşturduğu Siyon Katır Birliği isimli bir güçtür.

İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu tarafından "İsrail ordusunun vaftiz babası" olarak adlandırılan ve 2014 yılının Aralık başında külleri ABD'nin Los Angeles kentinden getirilerek Netanya yakınlarındaki Moshav Avihayl mezarlığında toprağa verilen kişi ise Siyon Katır Birliği'ne Çanakkale'de komuta eden Yarbay John Henry Patterson'a aittir. Yarbay Patterson 1916 yılında Londra'da basılan "Siyonistlerle Gelibolu'da/With the Zionists in Gallipoli" isimli kitabında bu müfrezenin nasıl oluştuğunu uzun uzadıya anlatmaktadır. Kitabın orijinal kapağında ayrıca Davut'un kalkanı ile bu müfrezenin arması da yer almaktadır. Kitabın IX. bölümünde müfrezenin Çanakkale'ye çıkışıyla ilgili olarak "...Çoktan buraya çıkmış olmalıydık..." diyen Patterson bu kitabı yazma amacını ise "Yahudi millîni Siyonizmin zenginlikleriyle bilgilendirmek ve onlara Rus kardeşlerinin ırk ve din bağlamında yabancı komutasında olsalar bile ne kadar müktedir olduklarını göstermektir..." diyerek açıklar. Konuyla ilgili olarak J. H. Patterson. With the Zionists in Gallipoli, Hutchinson and Patternoster Row, Londra, 1916.

(26) İngiliz Esir Kampı Komutanı tarafından Mağusa Komiserliği'ne gönderilen "Gizli ve Hizmete Özel" ibareli, "Türk savaş esirlerinin gelişi" başlıklı ve 11 Ekim 1916 tarihli yazı; Cafer Ertuğrul Özel Arşivi, Londra, İngiltere. Enclosure in War Office to Colonial Office, 10 Ekim 1917, CO 67/183, 267 ve CO 67/187'den aktaran Alay Nevzat, a.g.e., s. 243. Ayrıca Bkz. Kıbrıs Genel Valisi Sir Clauson tarafından yazılan 13 Ekim 1916 tarih ve Cyprus 49003/48950 sayılı yazıdan aktaran S. R. Sonyel, Settlers and Refugees in Cyprus, Cyprus Turkish Association Publications, Londra, 1991, s. 112. Konuyla ilgili olarak ATASE Arşivi'ne de bakılabilir. ATASE. K. 2680, D.210, F.1-3, 24 ve 31 İkinci Dünya Savaşı sürecinde Kıbrıs adasının stratejik önemi konusunda bir yazı yayımlayan The Sydney Morning Herald gazetesi ise Mısır'daki ayrı tutulacak olursa Ortadoğu coğrafyasındaki en büyük esir kampının Kıbrıs adasında İngiltere tarafından 10.000 Türk savaş esiri için açıldığını, bu bölgede Fransa'nın da Ermeni gönüllülerden oluşturduğu bir askeri gücü faaliyete geçirdiğini, bu kamptakilerden 5.000 kişilik bir gücün ismailiye'ye sevk edildiğini ve kampların kapatılmasının ardından bu kamplarda İstanbul'dan gelen Rus mültecilerin kaldıklarını yazar. The Sydney Morning Herald, 31 Mayıs 1941

(27) Söz konusu Türk savaş esiri adresini ise "Kıbrıs adası Üsera Karargahı İkinci Tel Beşinci Baraka Memuru Dersaadetli Ali Kemal" "Dersaadetli Süleymaniye civarında Mahmut Paşa Yokuşu'nda Hoca Gıyaseddin Mahallesinde Rıza yahut Çarşı-yı Kebir'de Kalpakçılar Başında manifaturacı" "Kıbrıs Üsera Karargahı Safer telde Sekizinci Takım Çavuşu Başçavuş 4001 nümrolü Dersaadetli" Dersaadet Üsküdarı Kadıköyünde Kızıltoprak'ta Tuğlacı Hacı Mustafa Efendi Mahallesinde Mehmet oğlu" "Be-yoğlu'nda Feriköyünde Ayazma Caddesinde Mehmet oğlu", Dersaadet Galata'da Ömer Abid Hani'nde dava vekili Yusuf Cemal Molla Bey'in katibi" olarak vermektedir. Nuri Çevikel, Nuri Çevikel, "Çanakkale Muharebelerine Dair Gayriresmî Yeni Bir Belge: Hatıralı Esaret" History Studies International Journal of History, Volume 2/3, 2010, s. 112.

(28) Antigone Heraclidou, "Cyprus' Non-Military Contribution to the Allied War Effort during World War I" The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs, Sayı 103, Cilt 2, The Round Table 2014, s. 197

Osmanlılarda modern iktisat düşüncesi

Osmanlı insanının maddeye ilişkin görüşü de iktisat anlayışında rol oynamıştır. İslam inancından ve İslam tasavvufundan kaynaklandığı üzere, Osmanlı insanı için bu dünyanın gelip geçici olması, kazancın günü kurtarmasını yeterli kılmıştır. İslam tasavvufunun Müslümanların bakışını bu dünyadan öte dünyaya yöneltmiş olması, Osmanlı insanının bu dünya ve dolayısı ile madde ile ilişkisini zayıflatmış ve maddenin bilgisini, yani iktisadi fikirleri üretmesine zihinsel engel teşkil etmiştir.

*"Maksudun eğer din ise dünyadan geç
Allah'a yapışıp cümle eşyadan geç"*

Fuzuli

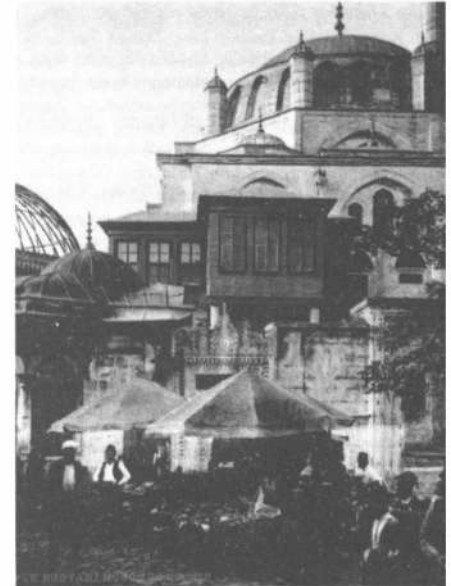
Modern iktisat biliminin başlangıç tarihi genellikle Adam Smith'in klasik eseri *The Wealth Of Nations*'in (*Ulusların Zenginliği*) yayınlandığı tarih olan 1776 olarak kabul edilir. Buna göre modern iktisat bilimi yaklaşık 250 yıllık bir geçmişe sahiptir. Modern iktisadın Osmanlı fikir hayatına girişi ise 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu döneme kadar iktisat bilimi ayrı bir bilim dalı olarak görülmemiştir. Osmanlı âlimlerince siyaset ve ahlak bilimleri ile beraber değerlendirilerek "Hikmet-i Ameliyye"nin içerisinde yer almıştır.

Osmanlı Devleti'nde diğer pek çok alanda olduğu gibi iktisat alanında da Nizam-ı Âlem ideolojisi hâkimdi. Bu anlayış çerçevesinde Osmanlı ekonomisi belirli kalıplar içerisine sıkışmış durağan bir görünümdeydi (üretimde lonca yapılanmasının ve fakihlerin, yani kadıların tavan ve taban fiyatları, üretimin niteliği ve niceliği ile kâr marjını belirlemesi vb. sebeplerle). Bu sistem 19. yüzyıla kadar etkisini sürdürmüş olmakla birlikte, 17 yüzyıldan itibaren Batı'daki teknolojik ve coğrafi gelişmelerin de etkisiyle aksamlar meydana gelmiştir.

Osmanlı'da klasik iktisat anlayışı

Osmanlı klasik dönem iktisat anlayışını maddeler halinde özetleyerek bir çerçeve oluşturmak istersek:

•Osmanlı Devletinde, devlet gelirlerinin büyük bir kısmını tarımdan alınan vergiler ve fetihler vasıtası ile elde edilen ganimet ve topraklar oluşturur.

Osmanlı Devleti'nde diğer pek çok alanda olduğu gibi iktisat alanında da Nizam-ı Âlem ideolojisi hâkimdi. Bu anlayış ekonomiyi durağanlaştırmaktaydı.

Modern iktisadın Osmanlı fikir hayatına girişi 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu döneme kadar iktisat bilimi ayrı bir bilim dalı olarak görülmemiştir. Osmanlı âlimlerince siyaset ve ahlak bilimleri ile beraber değerlendirilerek "Hikmet-i Ameliyye"nin içerisinde yer almıştır.

• Batı'da merkantilist iktisat anlayışı (Merkantilizm, 16. yüzyılda Batı Avrupa'da ortaya çıkmış olan, toplum refahının anaparanın miktarına bağlı olduğunu savunan iktisadi akımdır. Bu görüşe göre ekonomik servet olarak altın, gümüş ve ticari değerleri elinde tutan ve bunları çoğaltmaya odaklanan devlet, ekonomide korumacı bir politika izlemeli, ihracatı desteklemeli ve ithalatı sınırlandırmalıdır) hüküm sürerken, Osmanlı'da anti merkantilist iktisat anlayışı hâkimdir. Örneğin Kanuni Sultan Süleyman devrinden itibaren ihracata % 12, ithalata ise % 3 oranında gümrük vergisi uygulanmıştır. Bu durum, dış ticaret dengesinin Osmanlı lehine sonuçlanmasına engel teşkil etmiş, sermayenin Batı'ya akmasına sebep olmuştur.

• Osmanlı Devletinde ekonomi, sanayiye değil, tarıma dayalıdır.

• Osmanlı Devletinde tarım, verimlilik esasına dayanmayan geleneksel ve ilkel yöntemlerle yürütülmektedir.

• İhracat, yani üretim fazlası malların dış satımı devlet tezkerelerine bağlıdır. Savaşta Osmanlı'ya karşı avantaj elde edilmesini sağlamayacak hammaddeler ve tarım ürünleri ihraç edilir. İthalat ise süs eşyaları ve lüks eşyalardan oluşmakta ve uygulanan düşük gümrük vergileri ile teşvik edilmektedir.

• Zanaat sahiplerinin üretimleri hem nitelik hem de nicelik bakımından Lonca teşkilatlarınca kontrol altında tutulmaktadır.

• Nizam-ı Âlem anlayışının bir gereği olarak toprak mülkiyeti devletindir. Toprakta özel mülkiyet yoktur. Topraklar iş-

levine göre has, zeamet ve tımar olarak bölümlere ayrılır.

• Haksız kazanç sağladığı tespit edilen veya ölen devlet memurlarının mallarına devlet tarafından el konulması şeklinde yürütülen müsadere usulü, sermaye birikimini engellemiştir.

Bunların haricinde Osmanlı insanının maddeye ilişkin görüşü de iktisat anlayışında rol oynamıştır. İslam inancından ve İslam tasavvufundan kaynaklandığı üzere, Osmanlı insanı için bu dünyanın gelip geçici olması, kazancın günü kurtarmasını yeterli kılmıştır. Mal edinme ve sermaye birikimi fikri bu nedenle Osmanlı insanı için anlamını yitirmektedir. Ayrıca İslam'ın ticareti teşvik ediyor olmasının yanında biriken malın toplumun ihtiyaç sahibi kesimi ile paylaşılmasını istemesi, servet birikiminin İslam anlayışına ters düştüğünü göstermektedir. İslam tasavvufunun Müslümanların bakışını bu dünyadan öte dünyaya yöneltmiş olması, Osmanlı insanının bu dünya ve dolayısı ile madde ile ilişkisini zayıflatmış ve madenin bilgisini yani iktisadi fikirleri üretmesine zihinsel engel teşkil etmiştir.

Osmanlı iktisat sisteminin gerileyişi ve değişim çabaları

Yeni Dünya'dan gelen değerli madenler sebebiyle Avrupa'da ortaya çıkan ve Osmanlı Devleti'ni de etkileyen enflasyon, coğrafi keşifler nedeniyle değişen ticaret yolları, nüfus artışı, Osmanlı iktisat düzeninin temeli olan tımar sistemindeki bozulmalar, fetihlerin azalması ve maliyetlerinin artması, klasik Osmanlı iktisadi sisteminin değişmesine neden olmuştur. Azalan vergi gelirlerini telafi etmek ama-

ciyla uygulamaya konulan iltizam sisteminde de suiistimaller nedeniyle istenilen verim alınamamıştır. Bu nedenler ve Batı'nın bilimsel ve ekonomik anlamda önlenemez yükselişi, birçok alanda olduğu gibi ekonomi alanında da Osmanlı Devleti'ni değişime mecbur bırakmıştır.

Bütçe açığı, vergi gelirlerinin azalması, paranın taşıdığı gibi problemlere, 17. yüzyılda Katib Çelebi ve Koçi Bey gibi isimler tarafından, layihalar ve risaleler ile dikkat çekilmiş, ancak bu hususta ciddi önlemler alınmamıştır. Osmanlı klasik dönem iktisat politikası tedbirleri için hazırlanan bu raporlarda genellikle;

- a) Eski tımar sistemini en eski şekliyle yeniden canlandırmak
- b) Vergileri arttırmak
- c) Paranın taşıdığı (değerinin değiştirilmesi)
- d) Müsadere sisteminin uygulanması

gibi zamanla işlevini yitiren tedbirler yer almıştır.

18. yüzyılda, III. Selim ve II. Mahmut gibi padişahlar döneminde Batı'ya gönderilen elçiler vasıtasıyla yukarıda bahsedilen tedbirler yerine verimlilik artışı, özel mülkiyet, paranın ayarının düşürülmemesi gibi öneriler gündeme getirilmiştir. 18. Yüzyıl, modern iktisat anlayışının Osmanlı'ya girişi öncesinde ilk temasların yapıldığı dönemdir.

Klasik iktisat anlayışının değişip modern iktisat anlayışının yerleşmesi için gerekli olan zemini Tanzimat ve Islahat Fermanları sağlamıştır. Liberal iktisat anlayışının temeli bireylerin özel mülkiyet hakkına sahip olabilmesine ve yasalarla bu hakkın korunmasına dayanır. Dönemin geçer akçesi olan liberal iktisat anlayışı ve açık ekonomi modelinin Osmanlı Devleti'nce uygulanması liberal iktisat anlayışının hukuki altyapısının oluşturulmasına ve bir an önce kurumsallaştırılmasına bağlıdır. Tanzimat Fermanı ile can ve mal güvenliğinin sağlanması ve iltizam usulünün kaldırılması bu altyapının oluşturulmaya çalışıldığının göstergesidir. Tanzimat Fermanı'nın ilanı Osmanlılara sunulan iktisadi kurtuluş reçetesinin hukuksal boşluğunun doldurulmasında önemli bir adım niteliği taşır. Bu dönemde yapılan yenilikler kurumsal altyapı yetersizliği nedeniyle hemen uygulanamamıştır, ancak düşünsel gelişmeyi etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Klasik iktisat anlayışının değişip modern iktisat anlayışının yerleşmesi için gerekli olan zemini, Tanzimat ve Islahat Fermanları sağlamıştır.

Modern iktisat düşüncesinin Osmanlı'ya girişi

Modern iktisat anlayışının Osmanlı Devleti'ne girişi öncelikle üstyapıda gerçekleşmiş, üstyapıda ortaya çıkan bu anlayışı tabana yayma mücadelesini Osmanlı bürokrasisi ve aydınları üstlenmiştir. Osmanlı iktisadi fikir hayatının Batı ile etkileşime geçtiği ilk yerler sefarethanele ve tercüme odasıdır. Buralarda yetişen seçkin kişilerin Avrupa ekonomisine dair izlenimleri o zamana kadar dokunulmamış halde duran iktisadi anlayışa ilk hareketi sağlamıştır. Bunun yanında William Churchill tarafından 1840 yılında çıkarılan *Ceride-i Havâdis* isimli gazetede İngiliz diplomatı Urquhart, gazeteci Blacque Bey ve William Churchill'in liberal iktisat anlayışını savunan yazılarıyla modern iktisat anlayışı yavaş yavaş Osmanlı fikir hayatında İngiliz etkisiyle kendisine yer edinmeye başlamıştır. 1860 yılında yayın hayatına başlayan *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesi ve 1862'de Münif Paşa'nın kurucuları arasında yer aldığı *Mecmûa-i Fünûn* dergisinde iktisat ve maliye konularında Mehmed Şerif Efendi, Mehmed Said Efendi, Sakızlı Ohannes Paşa ve Münif Paşa'nın yazıları yer almıştır.

1850 sonrası Osmanlı'da iktisat kitapları ve öğretimi

Osmanlı'da modern iktisat bilimini konu edinen ilk kitap 1852 yılında basılan

Osmanlı'da modern iktisat bilimini konu edinen ilk kitap, Fransız iktisatçı Jean-Baptiste Say'nin 1802 tarihli *Ekonomi Politîğin İncelenmesi* adlı yapıtının 1852'de yapılan çevirisidir.

bir çeviridir. Fransız iktisatçı Jean-Baptiste Say'nin 1803 yılında yayımlanan iki ciltlik *Traité d'économie politique ou simple exposition de la manière dont se forment, se distribuent et se composent les richesses* (Ekonomi Politîğin İncelenmesi) başlıklı yapıtını A. Sahak Efendi *İlm-i Tedbîr-i Menzil* ismiyle tercüme etmiş ve 1852 yılında yayımlamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı'da iktisat yazınının artış gösterdiği açıkça görülmektedir. 1850-1900 yılları arasında kaleme alınan iktisat kitaplarının en önemlileri:

Mehmed Şerif, *İlm-i Emvâl-i Milliye*, 1863Ahmed Hilmi, *İlm-i Tedbîr-i Servet*, 1869Ahmed Midhat, *Ekonomi Politik*, 1879 Sakızlı Ohannes Paşa, *İlm-i Servet-i Mîlel*, 1881Nuri, *Mebahis-i İlm-i Servet*, 1881 Münif Paşa, *İlm-i Servet*, 1886 Ahmet İhsan, *İlm-i Servet*, 1885 Akyığıtzade Musa, *İktisat yahut İlm-i Servet*, 1896Cavid Bey, *İlm-i İktisat*, 1897

Modern iktisat anlayışının tabana doğru yayılmasındaki önemli hamlelerden biri de iktisat derslerinin öğretme konulması ve okullarda okutulmaya başlanmasıdır. Mekteb-i Mülkiye ve Darülfünun bu alanda sistematik bir eğitim müfredatını uygulayan ilk örneklerdir. Mehmed Şerif Efendi, Ohannes Paşa ve Münif Paşa Mekteb-i Mülkiye'de iktisat dersleri vermişlerdir.

Liberal ve muhafazakâr iktisat düşüncesinin Osmanlı'daki temsilcileri

Bu veriler dikkate alındığında Osmanlı'da modern iktisat anlayışının yerleşmeye ve kurumsallaşmaya başladığı görülmektedir. Osmanlı'da oluşmaya başlayan yeni iktisadi bilginin niteliğine bakıldığında, 19. yüzyılın ikinci yarısına doğru dışarıdan gelmeye başlayan iktisat bilgisinin esasen liberal görüşler içerdiği görülmektedir. Liberal iktisat anlayışının bu dönemde en önemli temsilcileri; Mehmed Şerif Efendi, Ohannes Paşa ve Mehmed Cavid'tir. Ancak her yenilik ikilik yaratır ve her yeni fikir kendisine karşıt görüşlerin oluşmasına zemin hazırlar. Bu doğrultuda liberal iktisat anlayışının karşısında korumacı bir iktisat anlayışı oluşmuştur. 1838 Balta Limanı Sözleşmesi ile başlayan liberal iktisadi politikaların ülkenin ekonomik darboğazdan çıkmasını sağlayamaması korumacı iktisat ta-

Modern iktisat anlayışının Osmanlı Devleti'ne girişi öncelikle üstyapıda gerçekleşmiş, üstyapıda ortaya çıkan bu anlayışı tabana yayma mücadelesini Osmanlı bürokrasisi ve aydınları üstlenmiştir. Osmanlı iktisadi fikir hayatının Batı ile etkileşime geçtiği ilk yerler sefarethanele ve tercüme odasıdır.

raftarlarının eleştirilerine sebep olmuş ve bu bağlamda korumacı iktisadi anlayış Osmanlı düşünce ikliminde kendisine yer bulmuştur. Osmanlı'da bu görüşün en önemli temsilcileri ise Ahmet Midhat Efendi, Musa Akyığıtzade ve Namık Kemal olmuştur.

Nitekim liberal görüşlerin egemenliğiyle başlayan ve bu görüşe alternatif olarak korumacı görüşün de eklenmesiyle Osmanlı fikir hayatına yayılan modern iktisat anlayışı I. Dünya Savaşı'yla kesintiye uğramakla birlikte, gelişerek Cumhuriyet Dönemi iktisat anlayışına kaynaklık etmiştir.

Kaynakça:

- BERKES, Niyazi, *Türkiye İktisat Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.
- ÇAKMAK, Diren, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Evrimi*, Libra Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2011.
- MARDİN, Şerif, *Siyasal ve Sosyal Bilimler*, İletişim Yayınları, 11. Baskı, İstanbul 2012.
- SAYAR, Ahmet Güner, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, Ötüken Yayınları, 4. Basım, İstanbul 2009.
- SAYAR, Ahmet Güner, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla*, Ötüken Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2003.
- ÜLGENER, Sabri F., *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Derin Yayınları, İstanbul 2006.

Evrene hükmeden fonksiyon sinüs — 6

Euler'in bilimde iz bırakan sorusuna karşılık D'Alembert'in şiirsel çözümü

Matematiğin Sesi yazı dizimizde, Mart ayından bu aya kadar hazırlık yaptığımız meşhur problemin çözümünü inceleyeceğiz. Büyük matematikçi, fizikçi, astronom ve mühendis Leonhard Euler (1707–1783)'in onun on yaş küçüğü olan matematikçi, mekanikçi (bugünün Makine Mühendisi), fizikçi, filozof ve müzik kuramcısı Jean le Rond D'Alembert (1717 – 1783)'i köşeye sıkıştırdığı meşhur sorusunu ve D'Alembert'in zarif şiirsel cevabını detaylarıyla bu yazımızda inceleyeceğiz.

Özet

Tarihte yer etmiş birçok önemli sorunun ortak noktası, doğanın kendisi gibi çok sade olmaları, yazıda incelemek istediğimiz bu soru da aslında çok sade.

Sorumuzun ortaya çıktığı sahnede; bir tarafta tüm görkemiyle enerjik başarımlı bir genç D'Alembert duruyor; daha yeni yayımladığı bilimsel çalışması ile tüm ses dalgalarının sadece ve sadece sinüslerden oluştuğunu, ve ses dalgalarının davranışını belirleyen 'tek bir yönde ilerleyen (tek eksenli) dalgaların denklemini' bulmuş. Öteki tarafta ise, 18. yüzyılın en saygın ve tarihteki en üretken matematikçilerinden olan Euler duruyor. Euler ki, D'Alembert'in uğraştığı tek boyutlu dalga yayılımına ilişkin sorusunun çok daha karmaşık halini; yani üç boyutlu dalga denklemini, izleyen on yıl içerisinde zaten çözecektir. Euler ki, Fransızların Newton'u olan Laplace, Euler için 'hepimizin ustasıdır' demiştir. Ortamdaki bilimsel gerginliğin altını çizdiğimin far-

kındayım. Bilimin sınır bölgelerinde gezinen her türlü tartışmanın tatlı bir gerginlik ve büyük heyecan getirmesini doğal karşılamak lazım. Bilinmeyene yönelip, sorgulayarak çözüm üretme gayretinde bulunmak insanın doğasında var.

Euler'in sorusu çok kısa ve sade. Eğer, tek eksenli dalga denklemini ilk defa çözen D'Alembert haklıysa, yani, ses dalgaları sadece farklı frekans ve dalga boylarındaki sinüslerden oluşmaktaysa, keman telinin tam ortasından hafifçe çekip bıraktığımızda oluşan üçgen şekilli bir tel nasıl olur da sinüs şekilli dalgalar yaratabilir? Aynı, D'Alembert'in kaval kemiğinin tam üstüne bir çekiç darbesi gibi. D'Alembert bu keşfinde hatayı yapmış mı? D'Alembert'in daha yeni kazandığı tahtını dostu Euler sallamaktadır. Eğer hatalıysa ve hatta, bu soruyu çözen ilk kişi problemi hemen yakından takip eden Bernoulli olursa tahtı elinden gidecektir. Bir tarafta Euler, bir tarafta Bernoulli!

Euler ki, D'Alembert'in uğraştığı tek boyutlu dalga yayılımına ilişkin sorusunun çok daha karmaşık halini; yani üç boyutlu dalga denklemini, izleyen on yıl içerisinde zaten çözecektir.

Bernoulli kim dersiniz kısaca bahsedeyim. Matematikte Bernoulli soyadı çok, sıklıkla karışıyor. Bizimkisi, Daniel Bernoulli (1700 –1782). Üç nesilde yedi meşhur matematikçi yetiştirmiş olan Bernoulli ailesinden geliyor. 1562 yılında başlayarak 36 yıl sürecek olan Din Savaşları öncesinde, çoğunluğu protestan olan Fransa nüfusunun yaklaşık %7-8'inin katledildiği soykırımdan kaçarak İsviçre'ye yerleşmiş olan baharat tüccarı Nikolaus Bernoulli'nin çocuk ve torunları. İsimlerinin karışması gayet doğal. Yedisi matematikçi olan on bir Bernoulli'den, dördü Nikolaus, üçü Johann, ikisi Jacob, ikisi de Daniel! Bizim bahsettiğimiz büyük Daniel. Akışkan mekaniği, olasılık ve istatistiğin öncülerinden. Onun adı; 'Bernoulli prensibi', (Ocak ve Şubat yazılarımızda bahsettiğimiz) 'Enerjinin korunumu yasası', 'Karbüratör', 'Uçağın kanadı', 'Eiffel Kulesinin tasarımı' gibi birçok kelimenin arkasında yatıyor. Dahası da var, örneğin 'üst üste toplama (superposition)' dediğimiz bir yaklaşımı ilk ifade eden de o. Bu matematiksel özelliği saçma bir örnek ile açıklarsak: Bir ineğe bir karpuz verdiniz, iki kilo süt verdi. Başka bir zaman bir çuval saman verdiniz, bir kilo süt verdi. O zaman, bir karpuz ile bir çuval samanı birlikte verince üç kilo süt vermesini beklemek gibi bir şey. Tabi, Bernoulli yasası inekler için geçerli değil. Ancak günümüzde, fizik, matematik ve mühendislik bilim dallarındaki tüm lisans eğitim programlarının ilk yılında bu özellik mutlaka incelenir ve birçok hesaplamada mutlaka yer alır. D'Alembert'in çözümünü bu yazımızda incelediğimizde üst üste toplama yöntemini ilk defa kullananın aslında keman telindeki titreşimleri toplayan D'Alembert olduğunu göreceksiniz.

İnsanlığın gelişiminde algılama, sorgulama ve fikir yürütmenin büyük önemi

İlk insanların gökyüzüne büyük bir hayranlık ve biraz da bilgisizliğin yarattığı sorgulayıcı hislerle dolu bakışından günümüze çok zaman geçti. Bugün hepimizin günlük yaşantısında, ismi unutulmuş çok sayıda kişinin bizlere aktarılan kolaylıkları bulunuyor. Daha hemen sabah kahvaltısında, beyaz peynir ve salamura zeytin üzerine dilimlenmiş domatesli güzel bir kahvaltı yapıp yanına çayımızı yudumluyarak başlıyoruz. Sadece bu kısım bile, yüzyılların emeği, göz nuru, büyük bir bilgi birikimi.

Tarih boyunca, düşünen, sorgulayan, fikir yürüten ve insanlık için – en azından kendisi ve ailesi için – daha iyisini isteyen her birey, karşısında çözülmeyi bekleyen bir takım soruları farketmiştir. Soru sormak algılama ve ilerlemenin birinci olmazsa olmaz şartıdır. Bilimin tarihi asıl sahibinin unutulmuş olduğu muazzam miktarda insan emeği ile doludur. Ne mutlu ki, faydalı birçok çözüm saklı kalmamış ve gelecek nesillere ulaşabilmiştir. Yelkenliyi, tekerleği ve tohum dikerek tarımı kim veya kimler keşfetti kesin olarak bilmesek de bugünümüzü onlara borçluyuz. Yelkenlilerin çalışma prensibinin keşfi bile ayrı bir yazı konusu, gelecekteki yazılarımızda mutlaka incelemek isteriz.

Matematiğin Sesi yazı dizimizde, insanlık tarihinde önemli yeri bulunan bu tür 'basit ve sade' soruları inceliyoruz. Ocak

ayındaki ilk yazımızda, dış dünyanın algılanmasında kulağımız başta olmak üzere, duyu organlarımızı incelemiştik. Algılamada kullandığımız doğal çözümümüzün küçük bir kısmını incelemiş ve karşımıza iyi bildiğimiz logaritma fonksiyonunu çıkmıştı. Konumuz sesin algılanması olduğundan, ikinci temel sorumuzu sorduk; neden gürültü ve müzik kaynaklı sesleri bu kadar farklı algılıyoruz? Sıradan bir sesi müzik yapan nedir? Hatta, müziğin sesi nasıl olur da bizlerde çok farklı hisleri uyandırabilir? Ya peki, neden Batı klasik müziği ile Türk makam müzikleri çok farklı. Sade ve bir o kadar da güzel bir soru. İncelediğimiz konunun temeline doğru derinleştiğini görüyoruz. D'Alembert'in nefis çözümü, gelecekteki yazılarımızda müziğin matematiğini incelediğimizde başlangıç noktamız olacak.

Bilim insanı müzisyenler ve müzisyen bilim insanları

İnsanlık tarihi boyunca bilim ile müzik iç içe. Müzik icracıları deney yapıyor, çalgı tasarlıyorlar. Tarihte Aristo'dan sonra gelen 'ikinci büyük öğretmen' olarak kabul edilen Farabi bir ud ustası. Udun beşinci telini tanımlayan ve ud çalgısını zenginleştiren kişi (Farabi'nin ud üzerindeki bilimsel çalışmalarının detayları için gelecekteki yazılarımızı takip edebilirsiniz). Daha da geriye gidersek, Millat'tan önce 2697 ile 2597 yılları arasında Çin'e hükmetmiş Huang-ti'nin baş müzisyeni bugünün bilim insanlarına dudak ısırtabilir. Elle, kulakla tam olarak akort edilemeyen bir grup çalgının hep birlikte çalındığında oldukça kulağımızı rahatsız edebileceğini biliyoruz (nedenlerini gelecekte detaylı olarak inceleyeceğiz). Belli ki hükümdar da iyi bir kulağa sahip ve akort problemini kesin olarak çözmesini Lin Lung'dan istemiş. Çalgıların akort edilmesi işi en derin bilimsel konulardan. Matematiğin Sesi yazılarımızın temel konu başlıklarından olacak. Lin Lung o güne kadar farklı tellerin farklı perdeleri arasındaki eş-seslilik ilişkileri ile tanımlanan bir takım karmaşık kuralları basitleştirmek amacıyla, 12 adet çan tasarlamış. Bu çanlar gelecekteki yazılarımızda inceleyeceğimiz 'doğal doğuşkan frekansları'nı vermek üzere özel olarak tasarlanmış. Böylelikle, hükümdarımız çok daha iyi akort edilmiş bir grup çalgı ile müzik dinleyebilmiş!

Gelecekteki yazılarımızda incelemek istediğimiz bazı 'basit' soruları ortaya atmak istiyorum. Neden Lin Lung'un çan sayısı 12 adet, 11 değil? Hatta çok daha gerilere gidersek, yaklaşık 45.000 yıl önce Slovenya bölgesinde kullanılmış olan flütün neden deliği 7 tane? Bir başkası neden 5? Çok daha temel bir soru olsun istiyorsak soruları birleştirelim isterseniz; neden 5, 7, 12, 24, 37, 53, sayıları diğerlerine göre çok farklı? Artan bu sayıların (12 hariç) asal olması ile acaba bir milyon dolarlık Riemann Hipotezi arasında bir ilişki var mıdır? Riemann hipotezi: 2000 yılında Clay (Kil) Matematik Enstitüsü (Clay Mathematics Institute, A.B.D.) tarafından seçilerek her birisine birer milyon dolarlık ödül konan yedi meşhur problemten ikincisi (<http://www.claymath.org/millennium-problems>).

Evreni, doğayı inceledikçe ortaya çıkan her bir sorunun temeline ilerledikçe, öncül soruların tek bir noktada buluştuğu izlenimini elde etmek mümkün. Günümüzde Stephen Hawking başta olmak üzere, birçok kuramsal fizikçinin 'her şeyin kura-mı'nın gerçekte var olabileceğine dair düşüncelerine katılma-mak mümkün değil.

Logaritma ve sinüs diye başladığımız bilimsel yolculuğumuzda D'Alembert'in keman tellerini inceleyeceğimiz bu yazımızda, müziğin doğasında saklı kalmış eşsiz matematiğin zihin açan kokusunu şimdiden duyar gibiyiz.

Haydi siz de gelin oturun bu meşhur üçlünün masasına, ve sohbetlerine katılalım.

D'Alembert'in keman telleri:

D'Alembert'i köşeye sıkıştıran iddiaya konu olan Euler'in sorusu ile bilim tarihine kazınmış olan izleri anlamak amacıyla, yazı dizimizde bugüne kadar incelediğimiz konuları sırasıyla özetleyelim isterseniz.

- Evrende dağınıklık yasası geçerlidir (odam ve çalışma masam gibi). Bu dağınıklığa müdahale olabilecek bir fark yaratırsanız (toplamaya kalkarsanız), bu farkın kaynağı etrafını etkiler, etkisi yok olana kadar yayıflayarak etrafına yayılır (dağınıklık artar ve oda eski haline geri döner)!

- Su, ses ve elektromanyetik dalgalarda bu fark işlemi taherevallinin iki ucu gibi salınımlar yaratır. Bu salınım davranışı matematik dili kullanılarak dalga denklemi ile ifade edilebilir.

- Dalga denkleminin en temel çözümü sinüs fonksiyonudur (burada sinüzoid kelimesiyle ifade edilen sinüs ailesinden bahsediyorum). Bir ortamda ilerleyen ve yansıyan eşdeğer dalgalar bir arada bulundukları zaman inanılmaz bir şey olur, duran dalgalar ortaya çıkar. Duran dalgalar adı gibi bir yere gitmezler, bulundukları yerel bölgede salınırlar.

- Duran dalgaları titreşen gergin keman telinde, sert ince alüminyum kare levhada ve hatta mikrodalga fırının içerisinde görebiliriz.

- İki eşik arasında gergin keman teli titretildiğinde ortaya çıkan iki farklı yöndeki dalgalar, duran dalgaları ortaya çıkarır. Üflemleri çalgılarda da benzeri durum ortaya çıkar,

ve son olarak D'Alembert tarafından ilk defa yayınlandığı belirtilen doğa yasası;

- Evrende ses dalgaları mutlaka sinüs fonksiyonlarına uygun şekilde yayılırlar, aynı kemanın telleri üzerindeki ses titreşimlerinin iki eşik arasındaki hareketleri gibi.

Yedi yazılık bilimsel gezimizde dalgaların üstünde epey dolaşmışız anlaşılan. Artık, Euler'in karşısında oturan D'Alembert'in yanı başına oturabiliriz. Artık hazırız, sor Euler artık lütfen sor!

Euler'in tarihte keskin izler bırakan sorusu:

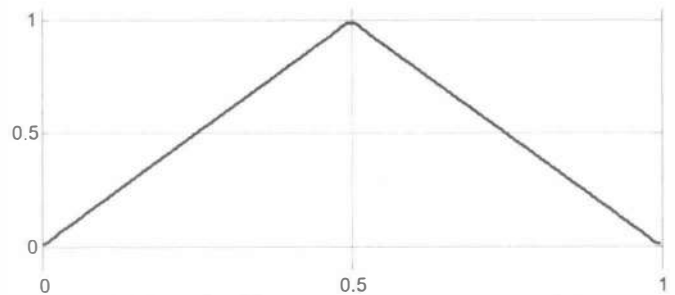
SORU: "Eğer, tek eksenli dalga denklemini sağlayan sadece farklı frekans ve dalga boylarındaki sinüsler ise, gergin bir keman telinin tam ortasından hafifçe çekip bıraktığımızda oluşan üçgen şekilli bir tel nasıl olur da sinüs şekilli dalgalar yaratabilir?"

Evet, soru tüm yalınlığı ile şu şekilde ifade edilebilir. Üçgen kendisine hiç benzemeyen sinüse nasıl dönüşür? Bilim yolculuğunda çözüme ilerleyebilmek için doğru soruyu sormamız gerektiğini belirtmiştik, haydi test edelim kendimizi. Soru açık gibi görünüyor ise de cevap çok uzaklarda gibi. Demek ki soru üzerinde biraz çalışmamız gerekecek. Euler'in sorusunu D'Alembert'in anladığı şekilde bir miktar değiştirelim isterseniz.

Adım 1: Keman telindeki üçgen şeklindeki gerilim, nasıl olur da tek bir sinüs veya birden fazla sinüs fonksiyonlarının toplamı halinde dönüştürülebilir?

Amacımız, soru ifadesinin içinde saklı kalmış olabilecek en temel soruyu elde etmek. Hem de belki de ilk defa D'Alembert tarafından bulunan üst-üste toplama (superposition) özelliğini, aynı onun gibi kullanacağız. Haydi bir adım daha atalım isterseniz. Aynı çocukluğumda en beğendiğim çizgi film olan Ton-Ton Ailesi'nde olduğu gibi; "Haydi deşiş ton-ton!"

Adım 2: Toplamı Şekil 1'de verilen üçgeni verecek çok özel sinüs fonksiyonlarını arıyoruz. Herhangi bir sinüs salınımı bu toplamın içerisinde yer alabilir mi? Telin çekilmesi ile ortaya çıkan üçgeni biraz abartarak çiziyorum.

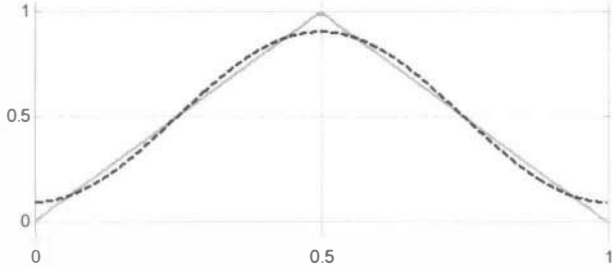
Şekil 1. D'Alembert'in tam ortasından çekip bırakmak üzere olduğu gergin keman teli.

Amacımız, soru ifadesini daha anlaşılır yöne çevirerek, bize çözüme ulaşabilmemizde fayda sağlayabilecek ara çözümlere ulaşmak. Eğer amacımız birer birer sinüs bileşenlerini bulmak ise, ve bu bileşenleri hemen bulmamızı sağlayacak matematiksel bir kolaylıktan henüz haberimiz yok ise şu soruyu sorarak başlayabiliriz.

Adım 3: Şekil 1'de verilen üçgen şeklin en çok benzeye-bileceği sinüs bileşeni hangisidir?

Cevabı Şekil 2'de gördüğünüzde hak vereceksiniz. Bu önemli ilk adımda, önce üçgen şeklimizi 0.5 kadar azaltarak

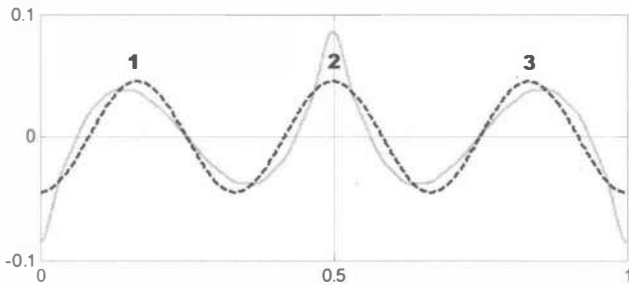
birinci bileşen olan sinüse çok benzeyecek hale getirebiliriz (düzeltme bileşeni 0.5). Dört sinüs bileşenini bulmuş D'Alembert ileride gülümseyerek bizi bekliyor. 18. yüzyıldayız ve ufak bir miktar hata yapabiliriz. Haydi boşluğa bir adım atalım, bkz. Şekil 2

Şekil 2. D'Alembert'in gergin keman telindeki birinci sinüs bileşeni (düz çizgi). Teldeki şekil (üçgen fonksiyon). (kesikli çizgi) Birinci bileşen.

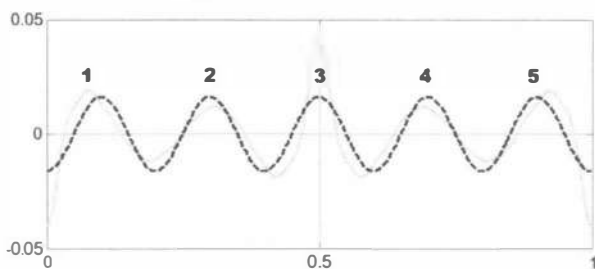
Adım 4: Attığımız adımın doğru yolda olup olmadığını anlayabilmek için isterseniz devam edelim ve teldeki üçgenimizden birinci sinüsü çıkardığımızda geriye ne kadar kaldı diye bakalım. Eğer bu kalan kısma benzeyen diğer ikinci bir sinüs bileşeni bulabilirsek, onu ikinci bileşenimiz olarak seçebiliriz. Haydi..

Şekil 2'yi incelediğimizde, ne tesadüftür ki yine sinüse benzeyen bir kalanımız var! O zaman daha şimdiden bir yöntem geliştirmiş olduk. Benzeyeni örtüştür, sonra çıkar. Kalana benzeyeni bul ve sonra tekrar örtüştürerek, çıkar. Bakalım çıkar çıkar nereye kadar?

Şekil 3. D'Alembert'in gergin keman telindeki ikinci sinüs bileşeni (her bir bileşen daha kolay fark edilmesi amacıyla, tepe noktalarında sıra numaraları belirtilmiştir).

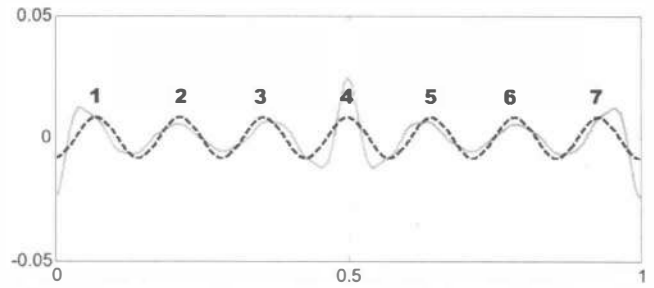
Adım 5: Üçgen fonksiyonun ilk iki sinüs bileşenini bulduğumuzu düşünüyoruz. Bu iki sinüs fonksiyonunu çıkardığımızda kalan şekli incelediğimizde bu sefer sinüslerin beş tepesi olacak gibi görünüyor. Bakalım o zaman.

Şekil 4. D'Alembert'in gergin keman telindeki üçüncü sinüs bileşeni

Adım 6: Yöntemi geliştirdik ve uyguluyoruz. Bir sonraki adımda dördüncü bileşene ulaşacağız.

Dikkat ederseniz, her yeni bileşeni çıkardığımızda artık çok küçük değerlerle karşılaşıyoruz. Başta büyüklüğü 1 olan üçgenimizden birinci bileşeni çıkardığımızda onda biri olan 0.1'e düştük. Daha sonrasında, ikinci bileşeni de çıkardığımızda bu sefer 0.05 değeri ile karşılaştık. Yani, en önemli (büyük) bileşenlerimiz baştakilermiş. Haydi devam edelim ve dördüncü bileşende bizi bekleyen D'Alembert'in yanında mola verelim.

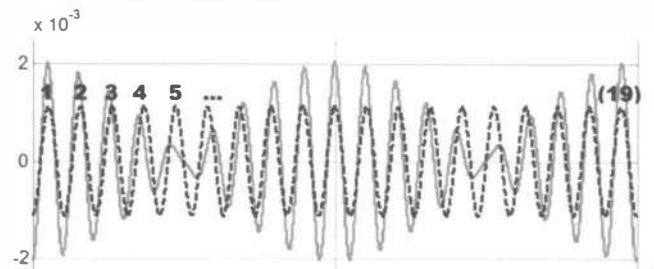

Şekil 5. D'Alembert'in gergin keman telindeki dördüncü sinüs bileşeni

Şekil 5 Kendini tekrar eden bir sürece girdik. Sıradaki bileşeni bul, kalandan çıkar, bir sonrakine devam et. Tabi bu bileşenlerin kesin değerlerini bulabilmek eskinin en zahmetli işlerinden olmalı, zira daha küçük-aralık-cebiri (differential algebra) çok yeni. Bir tarafta İngilizlerin Newton (1642–1726)'u, diğer tarafta Almanların Leibniz (1646–1716)'i; "ilk kim buldu?" savaşı yeni berabere sonuçlanmış. Bu savaşta, Daniel Bernoulli'nin amcası Jacob (1655–1654) Leibniz tarafını tutanlardan. Zamanının en zor ve anlaşılmaz görülen konusunu ilk çalışanlar Bernoulli ailesinden gelen matematikçiler. Bu matematiği uygulamalı fiziğe taşıyan da ilk onlar.

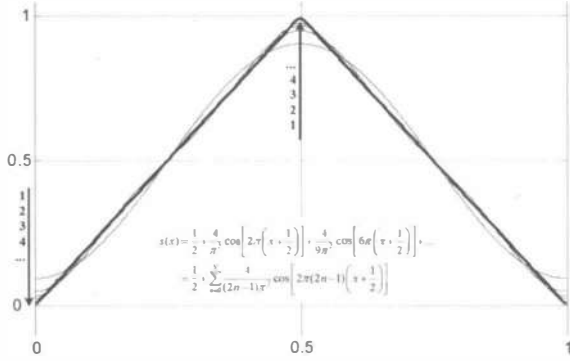
Yukarıda basitçe özetlediğimiz yolu ilk defa katedebilmek oldukça zahmetli bir çalışma olsa gerek. Günümüzde bu işleri bilgisayarlar bizim için hallediyor. Hem de biz o sırada, taze kahvenin yanında çekirdeksiz üzüm yerken. O yetmiyor, bize bir de *Scorpions* grubunun *In Trance* parçasını da çalabiliyor. Siz daha ortaokul yıllarınıza dalmaya fırsat bulamadan, ilk 100 bileşeni size 1.1 saniyede buluveriyor. Yani diyeceğim, kesinlikle eşit şartlarda değiliz.

Onuncu bileşenin ne olduğuna bakabiliriz.

Şekil 6. Daha da ileriye giderek hesapladığımız onuncu sinüs bileşeni

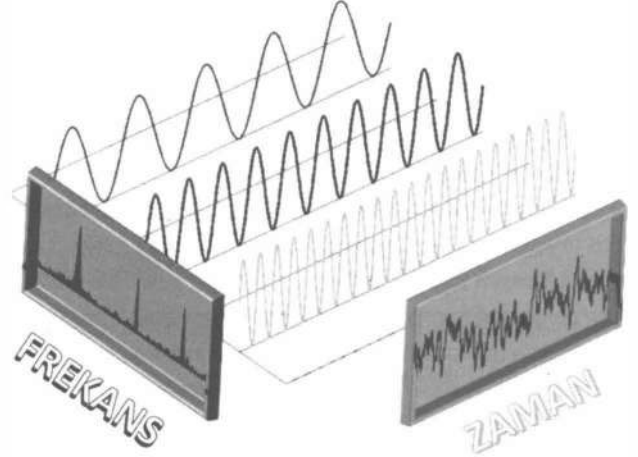
Dikkat edecek olursanız, onuncu bileşene ulaştığımızda, arta kalan kısmın oldukça azaldığını ve en fazla binde iki gibi bir değere kadar düştüğünü görüyoruz. Durma zamanı olup olmadığını anlayabilmek için bulduğumuz tüm terimleri toplayıp üçgen fonksiyonumuz ile Şekil 7'de karşılaştırabiliriz.

Şekil 7. D'Alembert'in çözümündeki dördüncü terim ve sonrasında onuncu terime kadar toplamamız halinde üçgen şeklinin elde edilmesi

Şekil 7 çok şey ifade ediyor. Her bir terimin yeri var, ekledikçe D'Alembert'in gergin keman teline ulaşıyoruz. Böylelikle, D'Alembert, Bernoulli'den önce Euler'in muhteşem sorusuna şiirsel bir cevap üretmiş ve rüştünü ispatlamıştır. Bu çalışması Bernoulli ve Euler tarafından devam ettirilmiştir. Ancak, bu dönemde matematik ve fizikte inanılmaz gelişmeler yaşanmaktadır. Örneğin, tarihin en üretken bilim insanlarından Euler o dönem haftada bir bilimsel makale yayınlamaktadır. Bu önemli gelişmeler arasında, *sinüslerin üst üste toplanması* çalışması zamanla unutulmuştur. Yaklaşık 50 yıl sonrasında bu inceleme, Napolyon'un Mısır'ı ele geçirmesi sırasında bilimsel danışmanı olan Jean-Baptiste Joseph Fourier (1768 –1830) tarafından tekrarlanmış ve tüm fonksiyonlar için uygulanabileceği iddia edilmiştir. Ancak, Fourier'in matematiksel ispatı dönemindeki meslekdaşları tarafından yetersiz görülmüş ve kabul görmemiştir. Bu konunun gerçek sahibinin kim olduğunu söylemek gerçekten zor. Gündelik yaşantımızın bu kadar içine girebilmiş sayılı çalışmalardan birisi olan Fourier serisi ve dönüşümlerinin önce tarihçesini kısaca özetlemek isterim.

Tekrar eden (periodic) fonksiyonların aynı şekilde tekrar eden diğer fonksiyonların toplamı cinsinden türetilmesi (Şekil 8), en az Millattan önce binli yıllarda Babillere kadar gitmektedir. Babil astronomisinde, gökyüzünde yıldız ve gezegenlerin konumları incelenerek, gelecekte yaşanacak gökyüzü olaylarını (güneşin ve ayın tutulması, yıldızların konumları gibi) tahmin etmek için bu tür hesaplamaların yapılabildiği, aldıkları kayıtlardan anlaşılmaktadır. Pers, Yunan, Hint, Çin, Mısır gibi diğer eski medeniyetlerde de benzeri bilgiler mevcuttur. Ocak, 2016 yazımızda bahsettiğimiz Büyük İslam bilgini Harizmi'nin ismini de bu listeye dahil edebiliriz.

Şekil 8. Fourier dönüşümü ile zamanda değişen bir işaretin (sinyalin) frekans bileşenlerinin belirlenmesi.

Batı'da bu konuya katkı sağlayanlar arasında, D'Alembert adının dışında farklı birçok kişinin adı geçmektedir. Alexis Clairaut'ın 1754 yılında yörünge hesaplamasında kosinüs fonksiyonlu seriden faydalanmıştır [1]. Joseph Louis Lagrange 1759 yılında bu trigonometrik fonksiyonların katsayılarını hesaplamış ve sinüslü serileri incelemiştir. Sinüs ile kosinüsün tek bir seride birleştirilmesi ile konuyu 1805 yılında tamamlayan, büyük dahi Gauss olmuştur.

Bilgisayarımızda kurulu yazılım ile bu yazımın şekillerini nasıl hesapladığımı söylersem inanmayabilirsiniz. Hızlı hesaplama yöntemi, yani *hızlı Fourier dönüşümü* (FFT – Fast Fourier Transform) hesaplamaları tamamen büyük matematikçi Gauss'a ait. O, Juno ve Pallas asteroidlerinin yörüngelerini hesaplarırken kullanmış, ben sizin şekilleriniz için kullandım. Gauss'a ait olan bu önemli yöntem, bazı rötüşler sonrasında Cooley ve Tukey isimli araştırmacılara mal olmuş. Açıkçası, Gauss'un malının üstüne oturmuşlar.

Yazının sonuna geldiğimizi bu noktada, Fourier dönüşümlerinin günümüzde taşıdığı önemi ne yazık ki yeteri kadar vurgulayamadık. Fourier bile bu kadar etkili olacağını tahmin ettiğini zannetmiyorum. Bu yüzden uygulamalardan bazı örnekler vererek yazımızı sonlandırıyoruz.

- Günümüzde kayıt edilen işaretlerin (sinyallerin) incelenmesinde en temel yapı taşıdır. Isı, basınç, titreşim, ses, müzik, radar vb. işareti olsun, içerdiği frekans bileşenlerini bize vermektedir. Tüm mühendislik dallarında Fourier dönüşümleri temel konu olarak incelenmektedir. ODTÜ yıllarında her bir sayfasını okumaktan zevk aldığım, her an yanı başımda olan ders kitabımı örnek olarak verebilirim [2].

- Sesin incelenmesi ile kişinin cinsiyeti ve ruh halinin belirlenmesinden, çocukluğumuzda müzik setlerinde çok etkilendiğimiz, 'graphic equalizer' dediğimiz inip çıkan renkli ışıkların yanıp sönmesinden hep Fourier dönüşümü sorumludur.

• Sınırıma giriş yapıp yapmadığı tartışma konusu olan Rus uçağını vuran füze, patladığı ana kadar binlerce kere Fourier dönüşümü olarak uçağın hızını sürekli hesaplamıştır.

• A.B.D'de yıkılan Tacoma Narrows Köprüsü'nün (yandaki şekil) tasarım hatasının tekrarlanmaması için köprülerde titreşimlerin Fourier dönüşümü alınarak, tehlikeli boyutlardaki titreşim frekansları tespit edilmektedir [3]. Bilindiği üzere, rüzgar kaynaklı titreşim kaynakları köprü üzerinde belirli bir frekansta duran dalga oluşturmuş ve bu dalganın genliğinin öngörülemez büyüklükteki seviyelere ulaşmasından dolayı, zamanında dünyanın üçüncü uzun asma köprüsünün yapısı mekanik kuvvete dayanamamış ve 7 Kasım, 1940 tarihinde yıkılmıştır.

• Kulağımızdaki müzik perdeleri, gördüğümüz renkler Fourier'in ayrıştırdığı frekanslardır.

• Farklı elementlerin ateşte yanması ile farklı renkler ortaya çıkarmaktadır. Böylelikle, yıldızların yaydığı ışığın Fourier dönüşümü ile ayrıştırılması ile farklı çizgiler elde edilmiştir. Her bir çizgi bir frekansa karşılık gelmekte ve bu frekans çizgilerini karşılaştırarak yıldızı oluşturan elementler belirlenmektedir.

• 'Büyük Patlama'da da Fourier'in parmağı var dersem yok artık diyebilirsiniz. Yıldızları oluşturan elementlerin çizgilerinin kıvrılma kaydırdığının Edwin Hubble (1889–1953) tarafından ortaya çıkarılması ile evrende tüm nesnelerin birbirinden uzaklaştığı, hatta aradaki mesafe arttıkça bu hızın aynı oranda fazla olduğunu belirlenmiştir. Böylelikle, evrenin büyük bir patlama sonrasında ortaya çıktığı ve bugüne kadar yayılmakta olduğu ortaya çıkmıştır. Bu yayılışın izlerinin zamanda geri taşınması ile evrenin yaşının yaklaşık olarak 13.8 milyar yıl olduğu hesaplanmıştır.

• Konser salonu tasarımında en büyük sorun olan çınlama Fourier dönüşümü ile tespit edilmektedir. Mimar Sinan'ın tavana yakın köşelere yerleştirdiği, ama kimsenin anlamadığından kaldırdığı, kilden yapılma küplerin sırrıdır.

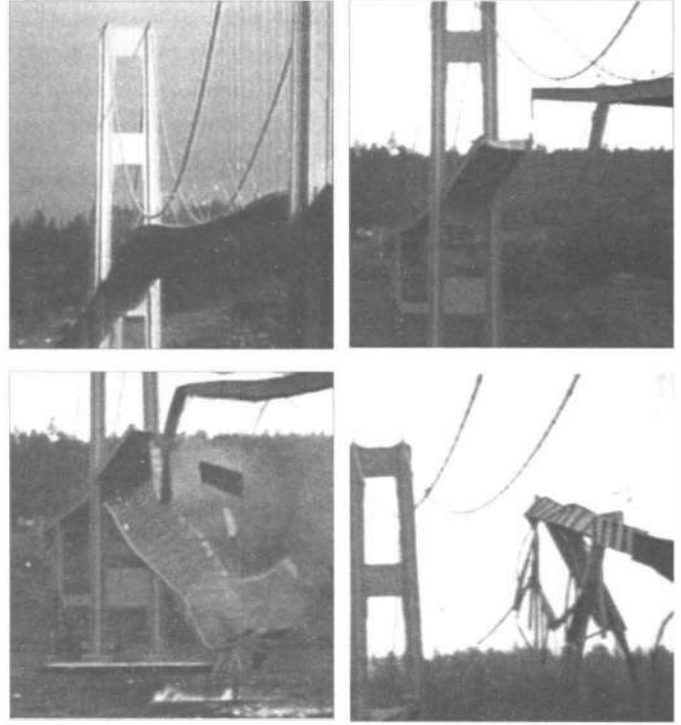
• Gelecekteki yazılarımızda inceleyeceğimiz müzik seslerini – aynı kulağımız gibi – Fourier dönüşümü ile inceleyeceğiz. Do ile bir incesi Do arasında frekansların oranını temel sayı 2 vermekte olduğunu, 3/2'nin sol, 4/3'ün ile Mi olduğunu göreceğiz ve temel rakamlarla oynayacağız.

• Daha bitmedi, MP3 formatlı müzik dosyalarında Fourier bilgisi kullanılmaktadır. Aynısı, JPG görüntüleri için de geçerli.

• Kristal yapılarının incelenmesi ile karmaşık moleküllerin, protein ve moleküllerin görüntülenmesi,

• Depreme dayalı bina tasarımları,

• Tıbbi görüntüleme cihazları (MRI, CAT, vb.)

Tacoma Narrows Köprüsü

Son örnekler; lisans üstü derslerimde incelediğim ilk hologramların tasarımında Fourier yer almaktadır [4]. Yürütmekte olduğum bir proje kapsamında, telsiz haberleşmesindeki işaretleri incelemek üzere gerçek-zamanlı olarak Fourier dönüşümü alan 'Spectrum Analyzer' cihazımız bulunuyor. Veya google.com üzerinde tek bir kelime olarak Fourier'i girdiğinizde karşınıza neler çıkıyor bakabilirsiniz. Fourier dönüşümü diyerek geçmemek lazım.

Euler ile D'Alembert'in masasına en sonunda oturabildiğimiz bu yazımızda umarım eğlenceli bir yolculuk yapmış olduk. Tek bir sinüs fonksiyonu üzerinden 2016 yılı boyunca devam ettiğimiz bilimsel incelememize, önümüzdeki yazılarımızda da devam etmek ve müziğin gerisinde yatan matematiği birlikte keşfetmek istiyoruz. Dolambaçlı şekilde ilerlediğimiz patikamızda uzaktan müzik sesleri gelmeye başladı. Merak ettiğimiz bazı sorularımız; gürültü ile müzik dediğimiz sesleri ayıran nedir? Doğu ile Batı müziğinin farkını matematikte ararsak karşımıza ne çıkar? En yakın zamanda, müzik ezgilerinde farklı duyguları yaratabilen farklı ses düzenlerini ve makamları inceleyeceğiz.

Yakında görüşmek dileğiyle, kalın sağlıcakla.

Kaynakça:

- [1] Terras, Audrey, "Fourier analysis on finite groups and applications," Cambridge University Press, ISBN 978-0-521-45718-7, p. 30, 1999.
- [2] S. Haykin, "Communication Systems," İkinci Baskı, John Wiley & Sons, 1983.
- [3] Twin Views of the Tacoma Narrows Bridge Collapse, American Association of Physics Teachers, 2000
- [4] J. W. Goodman, "Introduction to Fourier Optics," İkinci Baskı, McGraw-Hill, 1996.
- [5] Müziğin Matematiği iletişim adresleri: www.muziginmatematigi.blogspot.com, muziginmatematigi@gmail.com

*Savunma Mühendislik Ar-Ge Teknoloji (SMART) San. ve Tic. A.Ş., Ankara.

Osmanlılarda tekâmül
(evrim)

*Ankara Üniversitesi, DTCF Bilim Tarihi Anabilim Dalı

**Ankara Üniversitesi, DTCF Antropoloji
Bölümü Paleoantropoloji Ana Bilim Dalı

Ahmed Nebîl ve İnsânın Menşe'î

İnsânın Menşe'î'nde Ahmed Nebîl, insanın kökeniyle ilişkilerinden dolayı primat takımından, düşünce organımız olan beynin evriminden, madde ve kuvvetin öncesizliğinden ve sonrasızlığından, insan ile primat takımı üyeleri arasındaki taksonomik ilişkiden, Java'daki keşiften ve yeryüzü tabakaları ve jeoloji devirlerine ilişkin bazı sorunlardan bahsetmektedir. Eserde insanın biyolojik bakımdan memeliler sınıfı içerisindeki yeri ve türümüz ile primat takımının diğer üyeleri arasındaki akrabalık ilişkisi detaylı olarak ele alınmaktadır.

Evrin Kuramı'na ve evrimciliğe kayıtsız kalmayan evrimci yazarların yapıtlarından fazlaca etkilenen Osmanlı düşünürleri de, özellikle 1870'lerden itibaren kaleme aldıkları telif ve tercüme makale ve eserlerle kuramı kimi yönleriyle tanıtmaya başlamışlardır.

Evrime dair ilk düşünceler Antik Yunan'da dile getirilmeye başlamakla birlikte, evrimin bilimsel bir kuram olarak tarih sahnesinde yer alması ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında mümkün olmuştur. Evrim denilince akla gelen ilk isim *Türlerin Kökeni* (1859) adlı eseriyle Charles Darwin'dir (1809-1882). Bilim ve düşün tarihinin önde gelen isimlerinden Darwin'in yanı sıra, Fransa'da Jean Baptiste Pierre Antoine Lamarck (1744-1829), Etienne Geoffroy Saint-Hilaire (1772-1844); İngiltere'de Charles Lyell (1797-1875), Joseph Dalton Hooker (1817-1911), Herbert Spencer (1820-1903), Alfred Russel Wallace (1823-1913), Thomas Henry Huxley (1825-1895) ve Almanya'da Ludwig Büchner (1824-1899), Ernst Heinrich Haeckel (1834-1919) eserleriyle, evrim literatürünün Avrupa'da oluşmasını ve yayılmasını sağlamışlardır.

Evrin Kuramı'na ve evrimciliğe kayıtsız kalmayan ve yukarıda adlarını saydığımız evrimci yazarların yapıtlarından fazlaca etkilenen Osmanlı düşünürleri de, özellikle 1870'lerden itibaren kaleme aldıkları telif ve tercüme makale ve eserlerle kuramı kimi yönleriyle tanıtmaya başlamışlardır.

"Osmanlılarda Tekâmül (Evrin)" başlığını taşıyan bu bölümde her ay, Osmanlı düşünürlerinin Evrim Kuramını konu eden bir kitabını ya da risalesini tanıtacağız ve bu çalışmalardan bir bölümünü günümüz Türkçesiyle okuyucularımızın ilgisine sunacağız. İlk tanıtacağımız eser de Ahmed Nebîl'in *İnsânın Menşe'î Nesl-i Beşer* adlı çevirisidir.

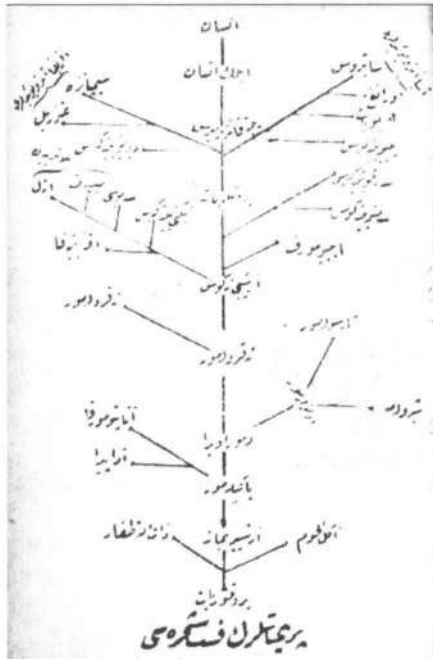
İnsanın kökenine dair çalışmaların

İnsânın Menşe'î, Nesl-i Beşer'in kapağı

tam bir bilimsel zemine oturması 19. yüzyılda mümkün olmuştur ve başta Lamarck ve Darwin olmak üzere pek çok bilim adamının araştırmaları, keşifleri, hipotezleri, teorileri ve kuramları sayesinde insanın kendine ve doğadaki yerine dair bilgileri önceki yüzyıllara oranla muazzam denilecek ölçüde artmıştır. "Almanyalı Darwin" olarak tanınan Ernst Haeckel (1834-1919) de bu gelişmenin önde gelen mimarlarından biridir.

Haeckel, 22-27 Ağustos 1898'de Cambridge'de düzenlenen 4. Uluslararası Zooloji Kongresine davet edilmiş ve 26 Ağustos'ta "Our Present Knowledge of the Descent of Man" (İnsanın Köküne Dair Mevcut Bilgimiz) başlıklı bir bildiri sunmuştur. Kongrede çok olumlu tepkiler alan bildiri, ilk defa *Deutsche Rundschau*'nun Aralık 1898 sayısında yayımlanmıştır. İngilizce olarak ise *The Last Link Our Present Knowledge of the Descent of Man* başlığı ile kitaba dönüştürülerek Aralık 1898'de yayımlanmıştır. Haeckel'in bir dönem öğrencisi olan Dr. Hans Gadow da metnin kitaba dönüşmesine katkıda bulunmuştur. Kitaba Lamarck, Cuvier, Virchow gibi bilginlerin yaşam öyküleri ile hücre teorisi, evrim faktörleri, jeolojik zaman ve evrim başlıkları altında birtakım notlar eklemiştir. Ayrıca Gadow, metinde geçen bazı terimlere ilişkin küçük bir sözlüğü de kitabın arkasına eklemiştir.

Primatların soy ağacı

miştir. Haeckel'in çok sayıda seçkin zoolog, anatomist ve paleontolog tarafından onaylanan bildirisi, 1900 yılında Dr. L. Laloy tarafından bir önsöz eklenerek *État actuel de nos connaissances sur l'origine de l'homme* başlığıyla Almanca yedinci baskısından Fransızcaya çevrilmiştir. Ahmed Nebil'in (?-1945) Fransızca metni temel alarak Osmanlı Türkçesine yaptığı çeviri ise *İnsânın Menşe'i Nesl-i Beşer* başlığıyla 1911 yılında yayımlanmıştır.

Peki Ahmed Nebil neden bu eseri çevirmiştir?

Yazın hayatına *İzmir* gazetesinde "Uçurtma" başlığıyla yayımladığı çalışmayla giren Ahmed Nebil, *Yirminci Asırda Zeka, İştirak, Çocuk Dünyası, Tenkid, Teşvik, Eşek, Karagöz, Haftalık İzmir, Pişano* gibi dergilerde mensur şiirler, felsefi, siyasi ve edebi yazılar kaleme almıştır. Bu çalışmaların yanı sıra yakın dostu Bahâ Tevfik ile birlikte 19. yüzyılın önde gelen Alman materyalistleri Büchner ve Haeckel'den yaptıkları çevirilerle onların temel eserlerini ve düşüncelerini Osmanlılara aktarmıştır. Bilindiği üzere Bahâ Tevfik ve kardeşi Fikri Tevfik, 1908 yılında Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütüphanesi'ni (Bilimsel ve Felsefi Yenilenme Kütüphanesi) kurmuşlar ve burada yayımladıkları eserlerle geleneksel İslam öğretisinin evren-dünya-insan anlayışlarına kuvvetli bir alternatif olabilecek yeni bir paradigmanın altyapısını oluşturmaya çalışmışlardır. Ahmed Nebil de *İnsânın Menşe'i* adlı çeviriyi hazırlayarak bu hedefin gerçekleşmesine önemli bir katkıda bulunmuştur.

İnsânın Menşe'i'nde Ahmed Nebil, insanın kökeniyle ilişkilerinden dolayı primat takımından, düşünce organımız olan beynin evriminden, madde ve kuvvetin öncesizliğinden ve sonsuzluğundan, insan ile primat takımı üyeleri arasındaki taksonomik ilişkiden, Java'daki keşiften ve yeryüzü tabakaları ve jeoloji devirlerine ilişkin bazı sorunlardan bahsetmektedir. Eserin özellikle insanın biyolojik bakımdan memeliler sınıfı içerisindeki yeri ve türümüz ile primat takımının diğer üyeleri arasındaki akrabalık ilişkisinin detaylı olarak ele alındığı bir kısmını günümüz Türkçesiyle aşağıda veriyoruz:

Memeli hayvanları omurgalılar sınıfının diğer hayvanlarından ayıran bütün maddi vasıflar insanda da vardır. Şu halde insanın da bu sınıfa dâhil olduğunu hiç kimse inkâr edemez. Buna karşılık insanın memeliler arasında işgal etmekte olduğu yer hakkında çeşitli teoriler bulunmaktadır. Karşılaştırmalı anatomi esası üzerine 1817'de hayvanları sınıflandıran Cuvier, Blumenbach'ın eserine bağlı olarak insanı dört ayaklı hayvanlara karşı iki ayaklı adıyla ayrı bir silsileye dâhil etti ki bu silsileye maymunlar ve lemurlar dâhil değildir. Bu tarzda bir görüş yarım asır bütün zooloji kitaplarında yer buldu. Fakat 1863 senesinde bunun bir hata olduğu ve anatomi açısından maymunların ve lemurların da tabii ki insan gibi iki ayaklı olan hayvanlardan olduğu ispat edilince iş değişti ve primatların silsilesi, Linne'nin iddia ettiği bir tarza girdi.

Son otuz sene zarfında yazarların büyük bir kısmı primatları üç önemli silsileye ayırdılar ki onlar da şunlardır:

1. Lemurlar
2. Maymunlar
3. İnsanlar

Diğer birtakım zooloji âlimleri insanı da tamamıyla maymun familyasına mensup saymaktadırlar. Cinsi itibarıyla pek zengin olan maymun sınıfı iki önemli kısma ayrılır. Bu iki sınıf coğrafya bölümlenmesine göre şekillenmiştir ki birinci kısım Amerika ve Batı maymunlarına sahiptir. Bu kısmın kulakları kısa ve kemikli, burunları eklidir. Bunun için bu kısma dâhil olan maymunlara yassı burunlu maymunlar adı verilir. İkinci kısım ise Asya'da, Afrika'da ve Avrupa'da bulunan maymunlardır ki kulakları uzun ve keza kemikli, burunları ise insan burnu gibi sivri bir haldedir. Bunlara ise sivri burunlu maymunlar denilir. İşte insan en ziyade bu maymunlara benzerlik arz eder. Birçok yazar insanı bu sınıfa dâhil etmede hiç tereddüt etmemiştir.

Hiç şüphe edilemez ki bu bölümleme gayet tabii bir şeydir. Kendi mensupları gerek var olsun ve gerek olmasın hepsi de morfolojiye ait birçok münasebetle birbirine sıkı sıkıya bağlanmışlardır.

Gerçi bunların arasında birçok ihtilaf-
ların ve eşitsizliklerin varlığı inkâr oluna-
maz. Mesela en bayağı cinsten kuyruklu
maymunlar, kafaları köpek kafasına ben-
zeyen birtakım hayvanlardır. Özellikle ba-
bunlar tamamıyla böyledir. Bunlar insan
şeklinin adeta karikatürünü teşkil ederler.
Bunlar şekil tarafıyla pek geride kalırlar
ve Platyrrhinae, Prosimiae denilen hay-
vanlara bağlanır kalırlar. Diğer yandan
antropoid denilen maymunlar ve özelli-
kle antropomorf yani insanımsılar adıyla
yâd edilen kısım kuyuksuz insanla pek
büyük bir benzerlik arz edecek kadar ge-
leşkindir. İşte bunun için primatların ana-
tomisiyle pek çok zaman uğraşan Robert
Hartmann adındaki yazar, bu hayvanları
aşağıda gösterildiği gibi üç sınıfa bölmeyi
uygun bulmuştur:

1. Primarii (İnsanı ve insanımsıları
içerir.)

2. Simiae (Olağan maymunları ve
özellikle catarrhini ve platyrrhini cinslerini
içerir.)

3. Prosimiae (Lemurları içerir.)

Bu sınıflandırma 1890 senesinde ga-
yet önemli olan keşifleriyle insanın hakiki
yerini tayin eden ve insana mahsus bazı
özel oluşumların insanımsılarda bulu-

"Catarrhinae denilen Doğu Maymunları ile bize
ait iç organlar, karşılaştırmalı anatomi bilimi
açısından incelenecek olursa görülür ki insan ile
insanımsılar denilen maymunlar arasındaki fark,
bu insanımsıların diğer daha bayağı maymunlar
ile arasındaki farktan daha büyük değildir."

nup da diğer maymunlarda bulunma-
dığını gösteren Selenka tarafından da
tasdik olunmuştur. Bu sınıflandırmaların
arasından birisini kabul etmek için yine
Huxley'in gayet ince bir surette primat-
ların anatomik özelliklerine dair birtakım
isabetli eleştirilerini ve 1863 senesinde
vuku bulan bazı düşüncelerini dikkate
almak gerekir. Biz bu beyanatı dile geti-
renin ismine nispetle Huxley teorisi adıyla
yâd edeceğiz ki o da şundan ibârettir:
'İnsanlarla birtakım maymun silsileleri
arasında icra edilen karşılaştırmaların
sonuçları bize gösteriyor ki bir insan ile
bir goril veya bir şempanze arasındaki
anatomi ihtilafı yine bu maymunlarla di-
ğer daha bayağı maymunlar arasındaki
ihtilafından daha büyük değildir.' Bundan
da çıkacak sonuç pek açıktır. Bir kere bu
esas kabul edildikten sonra tarafsız olan
ve makul bir tarzda düşünen bütün zo-
oloji âlimleri artık insana da maymunlar
arasında bulunan tabii yerini vermekte
tereddüt etmezler. Bu gibi vasıfları ve
delilleri daha ziyade dikkatle inceleyecek
olursak bir adım daha ileri atmış oluruz
ki o da genel maymun kelimesi yerine
Doğu Maymunları tamlamasını kullan-
maktır. Şu halde Huxley'in yukarıda zik-
rettiğimiz teorisini de aşağıdaki şekle
sokmak icap eder: 'Catarrhinae denilen
Doğu Maymunları ile bize ait iç organlar,
karşılaştırmalı anatomi bilimi açısından
incelenecek olursa görülür ki insan ile
insanımsılar denilen maymunlar arasın-
daki fark, bu insanımsıların diğer daha
bayağı maymunlar ile arasındaki farktan
daha büyük değildir.'

Esasen primatların anatomisine ait
olan bu kanunu biz, insanın filojenisi açı-
sından da kullanarak yararlanabiliriz. Şu
halde ve bu düzen dâhilinde bütün hay-
van ve bitki silsileleri arasında bir münase-
bet ve bir akrabalık kurulmuş demektir.
Bundan da aşağıdaki önemli sonuçlar
elde edilir:

Primatlar, monofiletik tabir olunan ta-
bii bir grup teşkil ederler ki lemurlar, may-
munlar ve insanın da dâhil olduğu Arc-
hiprimas tabir olunan bir atadan türerler.

2. Primatların iki silsilesi ve lemurlar-
la en eski ve ilkel olan maymunlardır ki
sonra hakiki maymunların kökeni olmuş-
lardır.

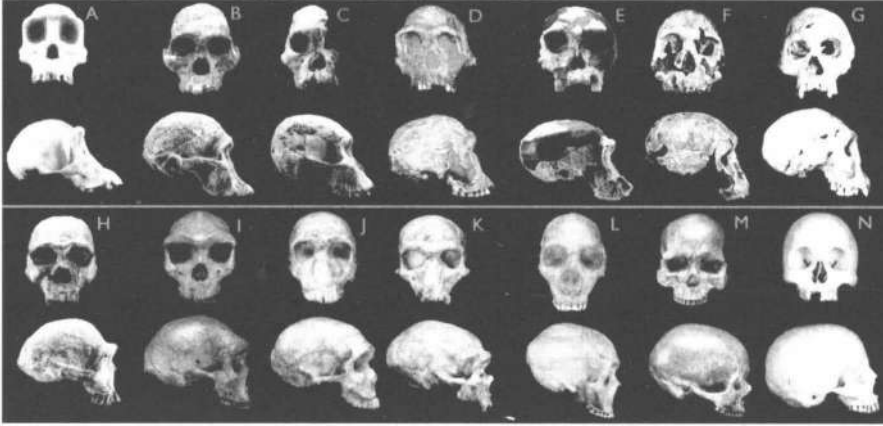
3. Bu sonuncular arasında yine tabii
bir grup teşkil eden Doğu Maymunları
vardır. Bunlara monofiletik maymunlar
denilir ki ataları genel ve prosimiyenle-
re ait bir şubedir. Bugün bu hayvanların
yeni dünya maymunlarıyla olan münase-
betleri tamamıyla anlaşılmıştır.

4. İnsan, şimdi nesli tükenmiş bulu-
nan catarrhiniler silsilesinden oluşmuş-
tur. Bu silsile esasen beş sacral omura
sahip ve kuyuksuz bulunan bir maymun
cinsine mensup idi ki onlara antropoid
adı verildi. Antropoidlerin de atası ara-
nacak olursa bunların da üç veya dört
sacral omura sahip maymunlar olduğu
anlaşılır.

Bu dört esas benim görüşüme göre
hiç sarsılma kabul etmeyecek derecede
sağlam ve bundan sonra gerek anatomi
ve gerek fosil bilimine dair meydana çı-
kacak hiçbir keşif ile değişmeyecek bir
haldedir.

Karşılaştırmalı anatomi bilimi hayvan
şekillerine ait birtakım oluşumları tahlil
ederek ve onların genel olan tabiatları-
nı bir araya toplayarak kesin bir surette
gösterdi ki Huxley'in kanunu pek esaslı
ve mühim neticelere sahiptir. Karşılaştır-
malı fizyoloji bilimine ait birtakım morfo-
loji esasları kadar önemli olan bu kanun,
herhalde bize bu incelemelerimizde bü-
yük bir dayanak noktası hizmetini ye-
rine getirir. Tarafsız bir surette icra edilen
hayati vazifeler arasındaki genel bir kar-
şılaştırma da bize gösterir ki insan ile
maymun arasında esas açısından hiçbir
fark yoktur. Beslenmemiz, sindirimimiz,
kanımızın dolaşımı, nefes almamız, fi-
ziksel ve kimyasal diğer her türlü hayati
hadiselerimiz tamamıyla antropoidlerde
de bulunur. Hatta hareket ve duygusallık
açısından da bu iddiamızda ısrar edabili-
riz. Bizim duygularımız gibi maymunların
duyguları da aynı fizik ve kimya kanun-
larına tabidirler. İskeletimize ait meka-
nizma, adalelerimizin hareketi de tabii ki
antropoidlerde olduğu gibi aynı manivela
kanunlarına tâbi olur.

Vaktiyle iki ayak üzerinde gezmeyi
insanlar için özel bir vasıf sayıyorlardı.
Hâlbuki bu vasıf gorillerde, şempanzeler-
de ve özellikle gibbon denilen maymunda
tamamıyla vardır.

Primat beyninin özel şekli o kadar basit birtakım embriyoların bir araya toplanmasından meydana gelmiştir ki insanlarda da antropoidlerde de aynı oluşum göze çarpar.

Dil hakkında da aynı değerlendirme-yi ortaya koyabiliriz. Farklı seslerle onlar da birtakım hislerini, arzularını, aşklarını, nefretlerini ifade edebilirler. Gerçi bunda büyük bir gerilik ve noksan göze çarpar, fakat aynı gerilik ve aynı noksan çocuklarda da bulunur. Memeli hayvanların ve kuşların kendi sesleri ile birçok şeyi ifade ettikleri ve bunun da bir dil demek olacağı herkesçe kabul edilmişti. Kuşların şarkıları tabii ki insanların şarkıları gibi dile has seçilmiş bir özelliktir. İşte antropoidler arasında da bu gibi uyumlu sesler çıkaranlar bulunuyor. Özellikle gibbon veya siamang denilen maymun (*Hylobates syndactylus*) "fa"dan başlayarak muntazam ve temiz bir sesle tamamıyla oktavı uyumlu sesler çıkarır. Artık dilin ve aklın ancak insana mahsus olduğu teorisi herkes tarafından reddedildiği gibi özellikle Max Müller gibi Oxford'da oturan en büyük bir dil âlimi tarafından da sağlamaştırıldı.

Yukarıdan beri anlatmakta olduğumuz ve Fransızcada pithécomètre tabir olunan insanın pitekoid adındaki nesli tükenmiş maymundan geldiği kanunu sinir fizyolojisi bahsinde de birçok zorluklara tesadüf eder. Karşıtlarımız diyorlar ki insanın ruhu tamamıyla özel bir maddedir. Bu yüzden bunun maymun ruhundan türemiş olması ihtimalin dışındadır. Hâlbuki on seneden beri karşılaştırmalı anatomi bilimine dair meydana getirilen birçok keşifler de gösteriyor ki tabii ki beynin gözle görülebilen anatomisi gibi histoloji de antropoidlerle insanlar arasında tamamiyle müşterektir. Yalnız insan beyninin çeşitli kısımları ile maymun beyninin çe-

şitli kısımları arasında bayağı bir hacim farkı varsa da bu fark yine maymunların gelişkini olan antropoidlerle henüz pek geride kalmış olan catarrhinileri arasında daha büyük bir ayrılık göze çarpar. Ve özellikle cynocephaller de dikkate alınırsa bu hacim farkı oldukça önem kazanır. İkinci olarak, anatomi bilimi, insan beyninin gayet muğlak olan oluşumunun diğer omurgalı olanlarda da aynı bulunduğunu gösteriyor. Primat beyninin özel şekli o kadar basit birtakım embriyoların bir araya toplanmasından meydana gelmiştir ki insanlarda da antropoidlerde de aynı oluşum göze çarpar. Bu da embriyoda birbiri arkasına konulmuş dört adet keseciğin varlığıdır. Üçüncü olarak karşılaştırmalı fizyoloji bilimi gelir ki o da birtakım gözlem ve deneylerle gerek insanda ve gerek diğer memeli hayvanlarda sinir sisteminin fiziksel ve kimyasal her türlü hadiselerinin illeti olduğunu ve birtakım duygu karmaşıklığından ibaret bulunan vicdan duygusunun da bu şarttan ayrılamayacağını gösteriyor. Dördüncü olarak karşılaştırmalı patoloji bilimi gelir ki bu da ruhun hastalıkları denilen birtakım zihinsel marazların insanda ve insana yakın memeli hayvanlarda tamamıyla müşterek bulunduğunu ispat ediyor. Tarafsızca yazılmış genel bir inceleme bize Huxley'in kanunu hakkında da doğru bir fikir verir. Bu sayede insan ile antropoidler arasındaki hayat farklarının, yine antropoidlerle daha bayağı maymunlar arasında nispeten pek büyük bir ölçekte var olduğunu anlarız. Fizyolojiye ait olan bu hadise ruhsal uzuv denilen zihinsel kabuğun oluşumunda da gerçekleşir ki bunun önemi asla inkâr olunamaz. İnsan

Karşılaştırmalı fizyoloji bilimi, birtakım gözlem ve deneylerle gerek insanda ve gerek diğer memeli hayvanlarda sinir sisteminin fiziksel ve kimyasal her türlü hadiselerinin illeti olduğunu ve birtakım duygu karmaşıklığından ibaret bulunan vicdan duygusunun da bu şarttan ayrılamayacağını gösteriyor.

cinsi arasındaki ruhsal hayata ait harikulade ihtilaflar dikkate alınırsa fizyolojiye ait sözü geçen esasın değeri daha çok takdir edilmiş olur. Mesela bir tarafta Goethe, Shakespeare, Darwin, Lamarck, Spinoza, Aristo gibi ruhtar bulunurken diğer tarafta Wedas, Akkas gibi kabileler ve Avustralyalı kavimler, Dravidas, Buşmanlar, Patagonlar gibi gayet primitif insanlar da bulunmaktadır. Ruhsal hayat bu yüce zekâlarla yabancı kabileler arasında, yine aynı yabancı kabilelerle antropoid arasındaki ihtilafa nispetle daha büyük bir ihtilaf arz eder...

Kaynakça

Demir, Remzi, *Philosophia Ottomanica*, Cilt 3, Ankara 2007

Haeckel, Ernst, *İnsânın Menşei*, Tercüme: Ahmed Nebil, Sadeleştirilen ve Yayına Hazırlayanlar: İnan Kalaycıoğulları, İsmail Dinçarslan, Konya 2015.

Haeckel, Ernst, *The Last Link, Our Present Knowledge of The Descent of Man*, London 1899.

Karakoç, İrfan, Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Az Bilinen Bir İsmi Ahmed Nebil, *Tarih ve Toplum*, 1999, 191, 4-8.

Sedgwick, Adam (Ed.), *Proceedings of the Fourth International Congress of Zoology*, London 1899.

Olimpos'a ağıt

21. Yüzyılın Türkiye'sinde doğanın ve canlıların korunması ve sürdürülebilirliği çalışmaları açısından kat ettiğimiz yol ne yazık ki bir arpa boyu kadardır. Hükümet temsilcilerinin, ilgili kamu kuruluşu yetkililerinin, doğa koruma çalışmalarında akademisyenlerin, sivil toplum kuruluşu çalışanlarının, gönüllü çevrecilerin, hukukçuların ve halkın sesini duyması ve onlarla işbirliği yapması gerekmektedir. Bir ağacı kesmemek için bir evin temelini kaydıran Ulu Önder Atatürk'ün çocuklarının geleceği yeşilimize, mavimize, kahverengimize sahip çıkarak güzelleşecektir.

"Yeşili görmeyen gözler renk zevkin-
den mahrumdur "

Mustafa Kemal ATATÜRK

Çocukluğumuz sokak aralarındaki, bahçelerdeki, tarlalardaki ağaçların varlığında, onların gölgesinde ve dallarında geçti. Baharın gelmesiyle şenlenen ağaçlarla gözlerimiz ve tabii ki midelerimiz de şenlenirdi. Önce çiçeklerinin renkleri ve kokusu, sonra yapraklarının tazeliği ve en sonunda meyveleriyle büyülerdi ağaçlar biz çocukları. Bizleri maymunlar gibi ağaç dallarından sarkıp, ağacın meyvelerini yerken bulurdunuz. Doymak bilmezdik. Sonbaharın gelişle sararıp düşmeye başlayan yapraklar ise okul zamanının habercisiydi. Beyaz yakalı siyah önlüklerimizi giyip okulun yolunu tutardık. Ne güzel günlerdi.

*Komşu, komşu hu!
Oğlun geldi mi? -- Geldi.
Ne getirdi? -- İncik, boncuk.
Kime kime? -- Sana, bana.
Daha kime? -- Kara kediye.
Kara kedi nerede? -- Ağaca çıktı.
Ağaç nerede? -- Balta kesti.
Balta nerede? -- Suyu düşü.
Su nerede? -- İnek içti.
İnek nerede? -- Dağa kaçtı.
Dağ nerede? -- Yandı bitti, kül oldu.*

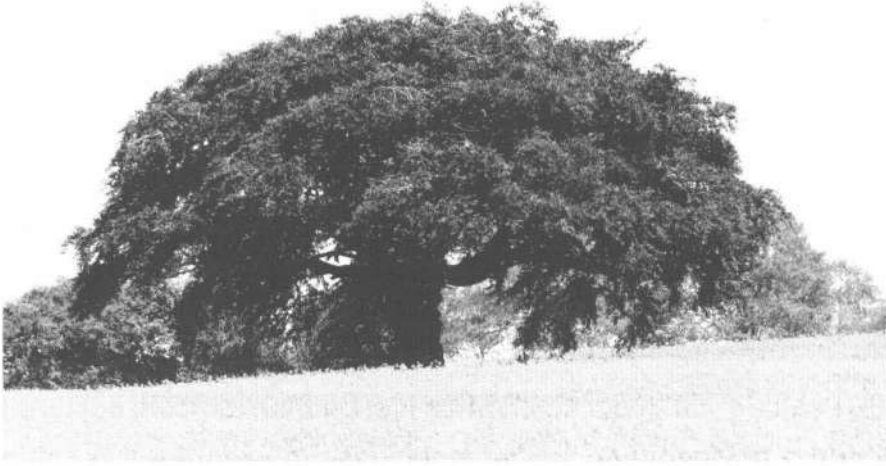
Zamane çocukları bil mez, çünkü onlar akıllı telefonları olmadan nefes alamayangillerden oldular ama yaşıtlarım

arasında bu tekerlemeyi duymayan çok azdır sanırım. Ben bu tekerlemeyi bir şekilde ezberledim ama hiç sevmezdim ve söylemezdim. Çünkü söylersem baltalı insanların gelip mahallemizdeki ağaçlarımızı keseceğinden ve hatta bununla yetinmeyip dağlarımızdaki ormanlarımızı yakacağından korkardım. Ancak birileri, büyüdüğüm yıllar boyunca ağaçlarımızı kesmeye, ormanlarımızı yakmaya devam etti. Kimdi bu insanlar? Çocuklukları çöllerde mi geçmişti? Hiç mi ağaca tırmanmadılar? Ağaçlarda ötüşen, yuva yapan kuşları hiç görmediler mi? Sıcak bir yaz günü arkadaşlarıyla o ağacın altında hiç mi uyumadılar? Ağaçların meyvelerinden hiç yemediler mi?

26 Haziran 2016 tarihinde Antalya'nın Kumluca ilçesinin Adrasan ve Eretepe mahallelerinde çıkan yangın sonucu 20 saat içinde 150 hektardan fazla kızılçam ormanı kül oldu.

Birileri, büyüdüğüm yıllar boyunca ağaçlarımızı kesmeye, ormanlarımızı yakmaya devam etti. Kimdi bu insanlar? Çocuklukları çöllerde mi geçmişti? Hiç mi ağaca tırmanmadılar? Ağaçlarda ötüşen, yuva yapan kuşları hiç görmediler mi?

100 yaşında bir kayın ağacı, sahip olduğu yaklaşık 800 bin yaprağı ile 5 bin metre küp havayı temizleyebilmektedir.

26 Haziran 2016 tarihinde Antalya'nın Kumluca ilçesinin Adrasan ve Eretepe mahallelerinde çıkan yangın sonucu 20 saat içinde 150 hektardan fazla kızılçam ormanı yandı (1 hektar = 10 bin metrekare). İnsanların evleri, turistik tesisler, seralar, elektrik trafoları, küçükbaş hayvanlar, büyükbaş hayvanlar yandı. Ormanda yaşayan hayvanlar yandı. O gün başlatılan yangın sonucunda sadece geyikler, salyangozlar, kaplumbağalar, keneler, tırtıllar, kuşlar, tavşanlar değil toprağın içinde yaşayan solucanlar, böcekler, bakteriler, havada uçan kuşlar, sudaki balıklar, yengeçler, yılanlar, kurbağalar, midyeler de yandı, orman gülleri, sümbüller, çoban yastıkları, kuzukulakları, kekikler, mantarlar, likenler, çalılar da

Artık orman köylüsü tarım arazisi açmak amacıyla ormana neredeyse hiç zarar vermiyor. 2015 yılında orman yangınları sırasıyla en çok anız yakma, sigara, enerji kazaları, piknik ve terör olaylarından kaynaklanmış. Bunlar, sebepleri tespit edilen orman yangınları.

yandı. Aslında yanan sadece orman değil koskoca ekosistemdi, yani doğaydı, yani geleceğimizdi. Yangın sürerken yetkililer, "Elimizde net hiçbir veri yok. Bununla ilgili Antalya Valiliği, emniyet teşkilatı ve jandarma çok sıkı bir çalışma yapıyor. Biz şu anda sadece bütün gücümüzle yangını söndürmek için gayret ediyoruz. Adrasan'daki yangının muhtemelen o civardaki bir serada bir takım maddeleri dışarı atıp yakmak isterken çıktığı şeklinde bir ihbar geldi ama net bir şey değil" değerlendirmesi yapmış. Yetkililerin bölge sakinleri ile yaptıkları toplantıda ise bir vatandaş "Yangını biz çıkarmadık. Çünkü aynı noktada 4 defa yangın çıktı. Burada vatandaşları suçlayıp elektrik kurumunu temize çıkarmayın" demiş. Aynı haberde bölgede iki yıl önce de yangın çıktığından ve 125 hektar kızılçam ormanının yandığından, havadan ve karadan tüm söndürme çabalarına karşın 18 saat devam eden yangının artık yananak ağaç kalmayınca söndüğünden ve orman bölge müdürlüğü ekiplerinin yangının ardından ağaçlandırma çalışmalarına başladığından bahsediliyor. İlk yangından sonra dikilen fidanlar gibi bu yazki yangının ardından da yeni fidanlar dikilmeye başlanmıştır çoktan. 26 Haziran yangını Türkiye'deki ilk orman yangını değildi ama umarım sonuncusu olur.

İstatistikler ne diyor?

T. C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü teşkilatında 28 ilde orman müdürlükleri bulunmakta. Bakanlıkta 21 daire başkanlığı mevcut ve bunlardan bir tanesi de Orman Yan-

gınlarıyla Mücadele Başkanlığı'dır. Orman Genel Müdürlüğü'nün resmi internet sayfasında 2007 yılından itibaren yapılan istatistiklere ulaşabiliyoruz (1). Bu verilere göre ülkemizde 2015 yılında toplam 2150 adet (3219.28 hektar) orman yangını olduğu kaydedilmiş. Yangınların çıkış sebepleri ise:

1) İhmal sonucu olanlar: Anız (204 adet/ 428.44 hektar), çöplük (40 a/ 20.74 h), avcılık (14 a/ 13.39 h), çoban ateşi (54 a/ 41.62 h), sigara (151 a/ 238.00 h), piknik (107 a/ 135.55 h), diğer (95 a/ 59.77).

2) Kasıt sonucu olanlar: Terör (12 a/ 91.48 h), kundaklama (79 a/ 28.95 h), açma (4 a/ 4.40 h), diğer (43 a/ 42.68).

3) Kaza sonucu olanlar: Enerji (82 a/ 231.72), trafik (3 a/ 0.53 h), diğer (44 a/ 27.64 h).

4) Faili meçhul olanlar: 961 adet/ 1759.24 hektar.

5) Doğal olanlar (yıldırım): 257 adet/ 95.13 hektar.

Bu istatistik verilerinden benim anladığım, artık orman köylüsü tarım arazisi açmak amacıyla ormana neredeyse hiç zarar vermiyor. 2015 yılında orman yangınları sırasıyla en çok anız yakma, sigara, enerji kazaları, piknik ve terör olaylarından kaynaklanmış. Bunlar, sebepleri tespit edilen orman yangınları. Bir de *faili meçhul* olarak kabul edilen, sebebi bulunamayan ve 1759.24 hektarlık ormanlık alanın yanmasına sebep olan 961 adet yangın var. Geçen seneki orman yangınlarının yarısının faili meçhul. Düşündüm, bir neden bulamadım. Belki siz bularsunuz.

Söz ormanın

Ben ormanım; farklı türde çok sayıda ağaç, ağaççık, bitki ile mikro ve makro hayvan türünden oluşmuş bir beyliğim. Çevremdeki diğer beylikler ile (tundra, dağ, savan, step, çöl, akarsu, göl, deniz, bataklık, sulak alan, lagün ekosistemleri) etkileşim halindeyim. Tropik, subtropik bölgelerde, Akdeniz'de, nemli ve ılıman bölgelerde yaşarım. Yaprak döken veya daima yeşil çocuklarım vardır. Bir santimetresi en az 500 yılda oluşan toprağımın içine sızan yağmur sularını biriktiririm. Böylece yüzey sularının akış hızını ve miktarını azaltıp sel oluşturmamasını veya denizlere gitmesini önlerim.

Yangından sonra bitkiler yok olduğundan yağışla gelen suyun önemli bölümü toprak içine süzülmeden akar. Dolayısıyla bölgede erozyon başlar.

Toprağımla süzdüğüm suyu temizlerim, kaynak sularını kurak dönemlerde etrafımdaki beyliklere ileterek hidrolojik döngüyü düzenlerim. Rüzgârın hızını azaltırım, yönünü değiştiririm. Çocuklarımla kökleri ile toprak erozyonunu çıplak arazilere oranla 100-375 kat azaltır ya da tamamen önlerim. Tarım arazilerini korur, kurak bölgelerde rüzgâr erozyonunu da önler, tarımda verimliliği artırırım. Yolların kar savurmalarıyla ulaşımı kapanmasını önlerim. Sıcaklık, yağış, nem, hava hareketleri gibi iklimi oluşturan faktörleri dengelerim. Havanın nemini, bir yere düşen yağış miktarını, rüzgârın hızını artırır, rüzgârın yönünü değiştirir, küresel ısınmayı artıran karbondioksit gazını çocuklarımla yaprakları ile yaptıkları fotosentez mekanizması ile oksijene dönüştürür, küresel ısınmayı azaltırım. Karların erimesini yavaşlatarak, kar suyundan yararlanılma oranını artırırım. Çıplak arazilere kıyasla, benim olduğum yerlerde yazın daha serin, kışın ise daha ılık bir hava olmasını sağlarım. Toprak don derinliğini azaltırım. Fotosentez ile oksijen üretmenin yanı sıra havanın zararlı toz ve radyoaktif maddelerini tutarım, zararlı gaz ve ışınların bir kısmını yansıtır ve bir kısmını emerek havayı temizlerim. Çocuklarımdan 100 yaşında bir kayın ağacı, sahip olduğu yaklaşık 800 bin yaprağı ile 5 bin metreküp havayı temizleyebilmektedir. Sadece 100 metre genişliğindeki

bölgem ile gürültü şiddetini 5-10 desibel azaltabilirim. Birçok canlının yuvasıyım. Tropik yağmur ormanı arkadaşlarım bünyelerinde, 5 milyon hayvan ve bitki türü bulundurlar. Amazon yağmur ormanlarında ise bir hektarda 400 ağaç türü, 50 bin bitki türü ve sadece bir ağacın üzerinde 200 böcek türü yaşamaktadır. Ben biyoçeşitlilik açısından, çok önemli ve zengin bir gen rezerviyim. Siz insanlar için ekonomik bir gelir kapısıyım. Yenilenebilir enerji kaynağıyım. Size odun hammaddesi, reçine, sığla yağı, yaprak temin ederim. Orman köylüleri ve kereste üretiminde çalışanlar için önemli bir geçim kaynağıyım. Betonlaşmış kentlerinizde oksijensizlikten ve otomatize olmuş hayatlarınızdan bıkmış halde, ruhen ve bedenlen tükenmek üzereyken koşarak bana gelirsiniz ve ben tüm şefkatimle sizleri kucaklarım(2)(3)(4).

Ormanların karşı karşıya olduğu tehditler

Ortaokula giden bir çocuğa ormanları ne yok ediyor diye sorsak, acaba cevabı ne olur? Eskiden cevabımız yangın, keçi ve balta olurdu. Özellikle ülkemizde ormanlarımızı tehdit eden unsurları sıralayalım:

- 1) Nüfus artışı sebebiyle orman içi ve kıyısındaki yerleşim alanlarının artışı
- 2) Ormancılık ve tarımın makineleşmesi, aşırı ürün talebi
- 3) Küreselleşme ile kereste endüstrisi şirketlerinin aşırı kâr talepleri
- 4) Sıra dışı orman yangınları
- 5) Orman yangınlarını önleme ve söndürme çalışmalarının etkin olmayışı
- 6) Tıraşlama kesim
- 7) Toprak, hava ve su kirliliği
- 8) Orman ürünlerinin aşırı tüketimi
- 9) Yasal ve yasadışı orman ürünü ticareti
- 10) Sanayi atıkları
- 11) Madencilik, Rekreasyonel alan talebinin artışı (turizm)
- 12) Etkili ormancılık örgütlenmesinin gerçekleştirilmemesi
- 13) Halkın eğitimi, bilinçlendirilmesi ve orman korunmasında etkin hale getirilmesi çalışmalarının yetersizliği
- 14) Özel mülkiyetteki ormanlık alanların kamulaştırılmaması

15) Ormanlık alanların, orman niteliğini kaybettiği gerekçesiyle yasal olarak makilik sayılarak orman rejimi dışına çıkarılma politikaları

16) Anayasamızın 169. ve 170. maddelerinde yapılan değişiklikler

17) 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 2B, 16., 17 ve 18. maddelerinde yapılan değişiklikler (5831 ve 3402 sayılı yasalar).

Peki yangınlar?

Soğuk ve yağışlı iklime sahip bölgelerin dışında kalan sahalarda doğal, kasıtlı ya da ihmal sonucu yangınlar oluşur. Günümüzde yangınlar da sıcaklık, yağış, nem, toprak ve suyun yapısı gibi önemli bir ekolojik faktör olarak kabul edilmektedir. Yangınlar görünüm ve etkileri yönünden, zemin, zemin üstü ve taç yangınları olarak sınıflandırılmaktadırlar.

Zemin yangını, toprağın içinde gelişen alevsiz ve çok sıcak olan yanma olayıdır. Doğayı en çok tahrip eden yangın tipidir. Zemindeki organik maddenin tümünü tüketerek mineral maddeye dönüştürür. Bu yangına uğramış bölgelerde yeni bir bitki örtüsünün oluşması imkânsızdır.

Zemin üstü yangını, toprak üzerindeki her türlü bitkisel artıkların yanması sonucu oluşur. Bu yangın tipinde bitki kökleri ve zemin çok zarar görmez. Bu nedenle nergis tarlası gibi bazı özel alanlar kontrollü şekilde yakılarak yeni yıla hazırlanır. Ancak bitki artıklarının çok olması durumunda bölgedeki özellikle önce kabuklu ağaçlar (zeytin, ceviz) çok zarar görürken, kalın kabuklu ağaçlar (meşe) çok etkilenmezler.

Taç yangını, ağaç dallarının yanması sonucu oluşur. Alevler daldan dala geçtiğinden yangın çok kolay yayılır ve yanan dalların yere düşmesiyle hızlanır. Bu yangın sonucunda tüm toprak üstü bitkiler yok olur.

Yangın faktörü, ortamın abiyotik (iklim, toprak ve su ile ilgili) ve biyotik (canlılar) faktörleri üzerinde önemli ve olumsuz etkiler yaratmaktadır. Yangın esnasında bölge atmosferinin ve toprağın sıcaklığı çok yükselir. Bu nedenle bitki ve hayvanlar zarar görür, yok olurlar. Yangından sonra gölgenin ortadan kalkmasıyla toprak yüzeyi gündüzleri çok ısınır, geceleri

Yangından sonra bir ormanın yeniden eski haline gelmesi için gerekli olan süre ise en az 50 yıldır. Tabii yangın alanında doğanın kendi işini yapmasına izin verilirse. Peki, ülkemizde özellikle turistik bölgelerde çıkan yangınlardan sonra neler oluyor?

ise soğur. Gündüz ve gece sıcaklıkları arasındaki fark artar. Yangını izleyen ilkbaharda zeminin koyu renkli olmasıyla bitkiler erken uyanır. Yangından sonra bitkiler yok olduğundan yağışla gelen suyun önemli bölümü toprak içine süzülmeden akar. Dolayısıyla bölgede erozyon başlar. Yangında sıcaklık yüksekse kalsiyum, azot, fosfor bileşikleri ortadan kalkar. Toprak fakirleşir. Yangında sıcaklık çok yüksek değilse geçici olarak verimlilik artar. Bazıların artışıyla asit topraklar nötrleşir. Topraktaki nitrifikasyon hızlanır. Humus mineralize olur. Ortamdaki besin maddesinin artışına paralel olarak kuvvetli bir bitki örtüsü gelişir. Yangına uğramış bir bölgenin bitki ve hayvan türlerinde önemli değişiklikler oluşur. Bitkiler arasındaki rekabet ortadan kalkar. Yangına dayanıklı bitkiler hızla gelişir. Toprağın üst bölümünde humus artar. Baklagillerin artmasıyla topraktaki azot miktarı da artar. Bölgede hayvanlar için yeni koşullar oluşur. Bitki artıkları arasında yaşayan eklembecaklılar ortadan kalkar. Tohumlarla beslenen memeliler, kuşlar bölgeden uzaklaşır. Ancak otsu bitkilerin ve çalılıkların hızla gelişmesi bölgeye yeni hayvan türlerinin yerleşmesini sağlar.(5)

Zeytin ağaçları 600 yıl, kayın ve çam ağaçları 900 yıl, çınar ve meşe ağaçları 1000 yıl ömrü olan ağaçlardır. Bu ağaçlardan orman oluşması için ise yaklaşık 50-100 yıl boyunca ağaçların korunması ve yaşatılması gerekmektedir. Yangından sonra bir ormanın yeniden eski haline gelmesi için gerekli olan süre ise en az 50 yıldır. Tabii yangın alanında doğanın

kendi işini yapmasına izin verilirse. Peki, ülkemizde özellikle turistik bölgelerde çıkan yangınlardan sonra neler oluyor?

Müteahhitlerin sevinç çığlıkları

Yangınlardan sonra ormanlık alanın turizme, imara, tarıma, sanayiye, madencilige açılması son yıllarda ülkemizde çok sık rastlanılan bir durum olmuştur. Ancak anlaşılıyor ki ormanlık alanlarımızın dönüştürülmesi için illaki yangına ihtiyaç duyulmamaktadır. Temmuz ayında yaşanan olayların ardından ilan edilen OHAL'i takiben çıkarılan KHK'lar ile milli geleneklerimizde köklü değişikliklerin yolu açıldı. Askeri okulların kapatılacak ve kışlaların şehir dışına taşınacak olmaları ile gözü dönen bazı müteahhitlerin gazetelerdeki demeçlerinden birini sizlerle paylaşmak istiyorum "Mesela Levent'te eskiden golf kulübü olarak kullanılan askeri alan var. Alan boş ve müsait. Bana 250 ev yapacak kadar alan versinler ve bu projeyi hayata geçirelim. Benim vaadim her şehit ailesine bir ev verme" Vatan savunmasında hayatını feda eden şehitlerimizin aziz hatıraları önünde saygıyla eğiliyorum. Tabii ki şehit ailelerimizin güvence altına alınması ve desteklenmeleri gerekmektedir. Ancak bunu yapacak olan devlet kurumlarıdır. Askeri alanlardan kalan arazileri özelleştirmek, imara açmak bunun yolu değildir. Bu fakirin ağzına bir parmak bal çalmaktır. 2011 yılında çıkarılan KHK ile Maliye Bakanlığı'na başta askeri araziler olmak üzere hazine arazileri üzerinde Bakanlar Kurulu'nun belirlediği projeler için imar yetkisi verilmiştir. Bu kararname ile Maliye Bakanlığı, hazineye ait arsa ve araziler üzerinde yeni projeler üretme yetkisine sahip olmuştur. Devlete ait

bu taşınmazlar, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan uygulama planları ile satışa sunulacaktır. TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şube Sekreteri'nin 12 Ağustos 2016 tarihli basın demecinde verdiği bilgilere göre, İstanbul'da arazi mülkiyetinin %10'u askeri alanlara aittir. Bu alanların çoğu da orman niteliğini koruyan, yapılaşmamış alanlardır. Sayın sekreter, Milli Savunma Bakanlığı'nın hükmünden çıkarılan askeri taşınmazların gerekliyse İstanbul'un ihtiyaç duyacağı sosyal donatılara ve kamu alanlarına öncelik verilerek dönüştürülmesi gerektiğini belirtmiş. Kastettiği açık alanlar ise eğitim ve sağlık alanlarıdır. Ankara'ya baktığımızda da betonların arasında kalan tek tük yeşil alanların askeri araziler olduğunu görüyoruz. Bu tespitimizi ülkemizdeki bütün şehirlerimiz için genelleyebiliriz. Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından 2015 yılında yayınlanan "Türkiye Orman Varlığı" kitabında, ülkemizdeki orman sahamızın 1972 yılında 20,2 milyon hektar iken, 2015 yılı itibarıyla 22,3 milyon hektara ulaştığı, buna paralel olarak ormanlarımızdaki odun servetimizin 1972 yılında 0,9 milyar m³, 2003 yılında 1,2 milyar m³ iken 2015 yılında 1,6 milyar m³'e yükseldiği belirtilmektedir. Çocukluğu ağaçların tepesinde geçmiş bir insan ve bir biyolog olarak benim isteğim askeri alanların özelleştirme ve imar kıskacından uzak tutulması, bu alanların niteliği bozulmamış ormanlık alan olarak koruma altına alınmalarıdır. Önümüzdeki yıllarda ormanlık alanların genişlemesini sağlayan gerçek faaliyetlerin bakanlığın kitabında belirtilen ve zaten ormanlık alan olan 22,3 milyon hektarlık alan dışında yapılması gerektiği de önemle üzerinde durulması gereken bir konudur.

Anadolu'da ormanın 12 bin yıllık tahribinin şematik görünümü (TEMA) (Çepel, 2008).

Ne yapmalı?

Prof. Dr. Necmettin Çepel (2008), “*Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri*” başlıklı kitabında ormanların korunmasına yönelik olarak yapılması gerekenleri 4 başlık altında toplamış:

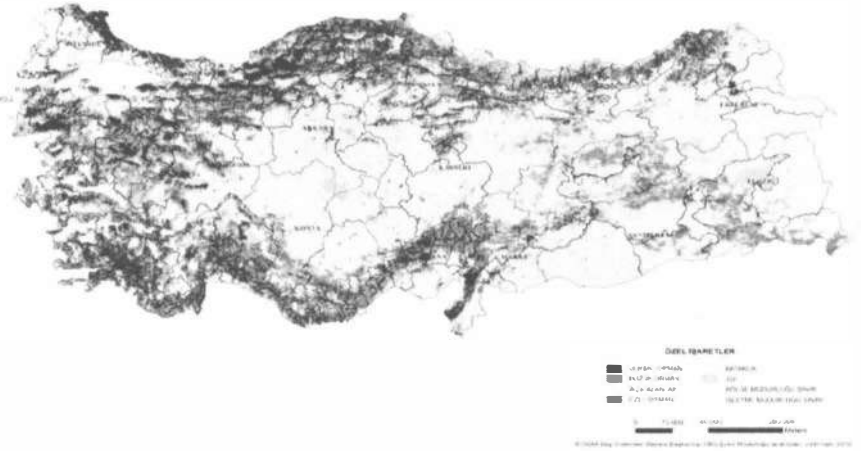
- 1) Politik ve hukuki açıdan alınacak önlemler
- 2) Ekonomik ve toplumla ilgili önlemler
- 3) Ekolojik ilkelere dayalı önlemler
- 4) Eğitime ilişkin önlemler.

Bu önlemler içinde en çok dikkatimizi çeken; ormanın ekolojik işlevleri sonucu oluşan yararlarının, orman varlığından dengeli bir şekilde, ormana zarar vermeden kullanılması gerekliliği bilinciyle “*ekoloji ekonomistleri*” tarafından parasal olarak hesaplanmasıdır. Çepel hocamız, böylece, orman ürünlerinin üreticiler ve tüketiciler tarafından dikkatli ve tasarruflu bir şekilde kullanılacağını belirtmektedir. Adı geçen kitapta verilen örneklerden birini sizlerle paylaşmak istiyorum: Ormanların sera gazlarından biri olan karbondioksiti fotosentez için kullandığı bilinmektedir. Bu da küresel ısınmanın önlenmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca ormanın, yağış miktarını artırarak ılıman bir iklim oluşturduğu bilinmektedir. Dünya üzerindeki tropik yağmur ormanlarının sadece fotosentezle karbondioksit bağlayarak dünya iklimini düzenleme etkisinin yılda 3.7 trilyon dolarlık ekolojik bir değer ürettiği hesaplanmıştır. Bu ve buna benzer gerçekler göz önünde bulundurulursa tropik yağmur ormanlarının parasal kazanç uğruna kesilerek ortadan kaldırılmasının uluslararası düzeyde niçin endişe yarattığı kolayca anlaşılmaktadır (Kapitalizm, gölgesini satamadığı ağacı keser. K. Marx-*Felsefenin Sefaleti*).

Neler yapılıyor?

Türkiye, Avrupa ülkelerinin orman bakanlıklarının katıldığı “Avrupa’da Ormanların Korunması Bakanlar Konferansı” çalışmalarına ve ortak kararlarına katılmaktadır. Ayrıca, başta Birleşmiş Milletler’in “Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi” ve “Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi” kapsamında yapılan çalışmalar ile sorumluluklarını yerine getirme çabası içindedir. Ülkemizde başta Dünya Bankası olmak üzere, Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Örgütü (FAO) ve Birleşmiş Milletler

TÜRKİYE ORMAN VARLIĞI HARİTASI

Türkiye orman varlığı haritası (www.ormansu.gov.tr)

Kalkınma Programı (UNDP) tarafından desteklenen çok sayıda havza ıslahı amaçlı ağaçlandırma, mera iyileştirme ve erozyon önleme çalışmaları yürütülmektedir. Türkiye’de orman ve ormancılık konusunda doğrudan veya dolaylı olarak çalışmalar yürüten birçok dernek, vakıf ve birlik bulunmaktadır. Türkiye Ormancılar Derneği, Türkiye Çevre Vakfı, Türkiye Tabiatını Koruma D., Doğal Hayatı Koruma D., Yeşil Türkiye Ormancılar D., Orman Teknikerleri D., Orman Muhafaza Memurları ve Emeklileri D., Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA), TMMOB Orman Mühendisleri Odası, Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği, Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma D., Kuş Araştırmaları D., gibi(6). Aynı zamanda konu ile ilgili olarak birçok akademisyenimizin de çalışmaları bulunmaktadır. Doç. Dr. Yücel Çağlar bunlardan birisidir. Kendisinin 2014 yılında Türkiye Barolar Birliği tarafından yayınlanan “Hukuksal Kısaçtaki Ormanlar ve Ormancılık (Seçme Tartışmalar)” başlıklı çalışmasının pdf’sine internetten ulaşabilirsiniz. Ayrıca Çağlar hocamızın “Baltalar Kafamızda” ve Prof. Dr. Hikmet Birand’ın “Alıcı Ağacı ile Sohbetler” ve “Anadolu Manzaraları” kitaplarını ilginize sunuyorum. Son olarak; Orman Genel Müdürlüğü’nün resmi internet sayfasını incelerken “Sincap” isimli bir çocuk dergisine rastladım. 2005 yılında yayınlanmaya başlanan bu güzel dergiyi çıkaranları tebrik ediyor, kendilerine teşekkürlerimi sunuyorum. Derginin 2016 yılına kadar olan sayılarının pdf’lerini sayfalarında yayınlamışlar.

Bir varmış bir yokmuş. Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, pireler berber, develer tellal iken, ben anamın beşiğini tıngır mingır salları iken. Anam düştü beşikten, ben atlardım eşikten. Az gittim, uz gittim, dere tepe düz gittim. Çayır çimen geçerek, lüle sümbül biçerek, soğuk sular içerek, altı ayla bir güz gittim. Bir de dönüp ardıma baktım ki, ne göreyim, gide gide bir arpa boyu yol gitmişim! 21. Yüzyılın Türkiye’sinde doğanın ve canlıların korunması ve sürdürülebilirliği çalışmaları açısından kat ettiğimiz yol ne yazık ki bir arpa boyu kadardır. Hükümet temsilcilerinin, ilgili kamu kuruluşu yetkililerinin, doğa koruma çalışmalarında akademisyenlerin, sivil toplum kuruluşu çalışanlarının, gönüllü çevrecilerin, hukukçuların ve halkın sesini duyması ve onlarla işbirliği yapması gerekmektedir. Bir ağacı kesmemek için bir evin temelini kaydıran Ulu Önder Atatürk’ün çocuklarının geleceği yeşilimize, mavimize, kahverengimize sahip çıkarak güzelleşecektir. Çocuklarımıza doğayı ve canlıları sevecekleri şarkılar öğretilim. Saygı ve selamlarımla.

Kaynakça:

- (1) <http://www.ogm.gov.tr/ekutuphane/Sayfalar/Istatistikler.aspx>.
- (2) Atalay, İ., 2008. Ekosistem Ekolojisi ve Coğrafyası, Cilt II. META Basım ve Matbaacılık, 824 s., İzmir. ISBN: 978-975-00219-5-4.
- (3) Oğuz, H., 2008. Toprak Bilgisi Ders Notları.
- (4) Çepel, N., 2008. Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri. TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 180, 183 s., 3. Basım, Ankara. ISBN: 978-975-403-290-1.
- (5) Kocataş, A., 2008. Ekoloji ve Çevre Biyolojisi. Ege Üniversitesi Basımevi, 597 s., 10. Basım, İzmir. ISBN: 975-483-177-7
- (6) Türkiye Çevre Vakfı, 2003. Türkiye’nin Çevre Sorunları. Önder Matbaa, 472 s., Ankara. ISBN: 975-7250-74-0.

Sualtı müzeleri

Dünyanın ilk sualtı müzesi, bir heykel parkı olarak 2006 yılında İspanya'ya bağlı Lanzarote Adası açıklarında "Molinere Sualtı Heykel Parkı" adıyla ziyarete açılmış. Müzede, Jason deCaires Taylor'ın 400 eseri sergileniyor. Jason deCaires Taylor, 3 Ekim 2013 yılında Lanzarote Adası açıklarında gerçekleşen "Lampedusa faciası"nda hayatını kaybeden 366 mülteci anısına oluşturduğu sualtı müzesi için, "Bu mültecilerin anısına değil, bize onlarla ilgili sorumluluğumuzu hatırlatması için yapılmış bir çalışmadır" diyor.

Müzeler, geçmiş ve günümüz toplumlarının bilim ve sanat ürünleri ile yeraltı ve yerüstü zenginliklerini toplamak, saklamak, arşivlemek, korumak, araştırmak, sergileyerek halka sunmak ve bu yolla eğitmek amacıyla oluşturulan kurumlar.

Müze sözcüğü Grekçe "Mouseion" kelimesinden türetilmiş. İlk müzecilik faaliyetlerinin Eski Mısır ve Mezopotamya'da değerli eşyaların tapınaklarda toplanması, savaşlardan elde edilen ganimetlerin güç sembolü olarak halka teşhir edilmesiyle başladığı varsayılıyor. Sanatsal ağırlıklı nesnelerin toplanması ise ilk olarak Eski Yunan'da başlamış, bu eserlerin önemli merkezlerde sergilenmesi için *Mouseion* adı verilen binalar inşa edilmiş. Bu yapılar, entelektüel kişilerin toplanma yeri haline gelmiş, sosyal etkinlikler ve felsefi konuşmalar için de mekân olmuş. Geçmişe ait eserleri toplayarak koleksiyon oluşturma fikri, ilk kez Romalılarda ortaya

çıkılmış, değerli eşya ve eserleri toplamak giderek sınıf üstünlüğünün bir göstergesi haline gelmiş. Bugünkü anlamda müzelerin ilk kuruluşu ise 15. yüzyılda Rönesans döneminde gerçekleşmiş. Bu sayede tarihe tanıklık eden eserler değerli kabul edilerek, sistemli biçimde toplanmaya başlanmış. 18. yüzyılda koleksiyonların değerlendirilmesi, arşivlenmesi ve sergilenmesine başlanmış. İlk halk müzelerinden biri olan "*British Museum*" 1759'da İngiltere'de açılmış. Daha sonra, 1789 Fransız Devrimi'nin yarattığı ulusçu değişim müzeciliğe de yansımış ve "*Ulusal müze*" kavramı ortaya çıkmış. Bu anlamda Paris'teki "*Louvre Müzesi*" Avrupa'nın ilk ulusal müzesi. Sömürgeciliğin yayılmasıyla birlikte, özellikle Yunanistan, Mı-

Lanzarote Adası (İspanya) açıklarında yer alan "Molinere Sualtı Heykel Parkı"

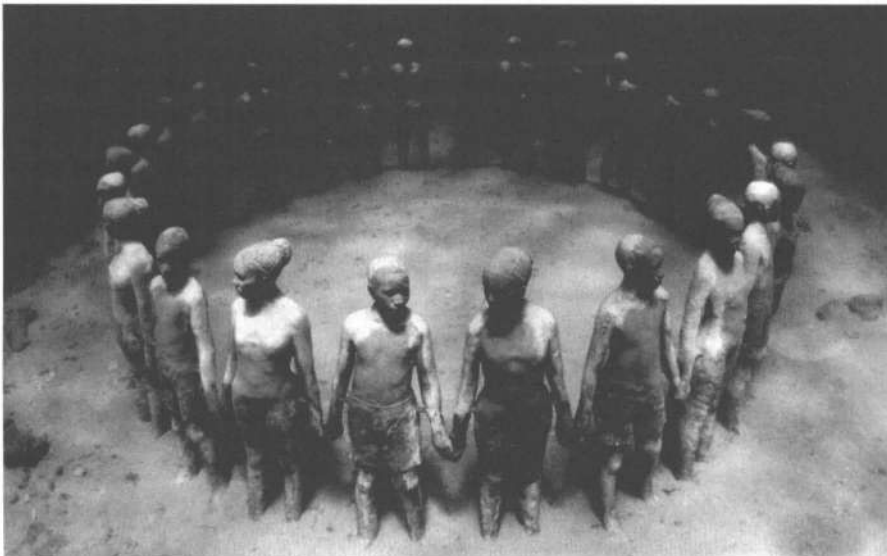
MUSA (Underwater Museum of Art-Cancun/Meksika) heykelleri

sır, Hindistan ve Osmanlı bölgelerinden getirilen eserler Avrupa müzelerinde sergilenmeye başlanmış.

Günümüzde müzeler, toplumların gelişmişlik ölçütlerini belirlemede kullanılan en önemli göstergelerden biri. Müzeler, geçmiş ve günümüz toplumlarının bilim ve sanat ürünleri ile yeraltı ve yerüstü zenginliklerini toplamak, saklamak, arşivlemek, korumak, araştırmak, sergileyerek halka sunmak ve bu yolla eğitmek amacıyla oluşturulan kurumlar. Bu anlamıyla müzeler sadece tarihi ve kültürel objelerin bir arada tutulduğu mekânlar değil, toplumların sosyal ve kültürel yaşamına konu olan, aynı zamanda estetik duygusunu geliştiren koruma ve araştırma merkezleri.

Milletlerarası Müzeler Konseyi (İCOM), müze tanımını: "Daimi teşhir bölümleri bulunan kütüphaneler ve arşiv merkezleri, resmi şekilde halkın ziyaretine açık bulunan tarihi anıtlar, tarihi anıtlara ait binaların kısım veya müstemilatı, tarihi, arkeolojik tabii önemi haiz mevkiler ve parklar, nebatat ve hayvanat bahçeleri, akvaryumlar ve benzeri teşekküller" şeklinde genişletmiş.

Günümüzde bireysel çabalarla ve özel anlamıyla da genişleyen müzelerin saat müzesi, daktilo müzesi, kumaş müzesi, oyuncak müzesi, mutfak müzesi gibi örneklerle detaylandırıldığı görülüyor. Son yıllarda örnekleri giderek çoğalan sualtı müzeleri de bunların en ilginç olanları.

MUSA (Underwater Museum of Art-Cancun)'da yer alan Vicissitudes

Dünyanın ilk sualtı müzesi, bir heykel parkı olarak 2006 yılında İspanya'ya bağlı Lanzarote Adası açıklarında "Molinere Sualtı Heykel Parkı" adıyla ziyarete açılmış. Müzede, Jason de Caires Taylor'ın 400 eseri sergileniyor. Jason de Caires Taylor, 3 Ekim 2013 yılında Lanzarote Adası açıklarında gerçekleşen "Lampedusa faciası"nda hayatını kaybeden 366 mülteci anısına oluşturduğu sualtı müzesi için, "Bu mültecilerin anısına değil, bize onlarla ilgili sorumluluğumuzu hatırlatması için yapılmış bir çalışmadır" diyor.

Lampedusa faciası, çoğunluğu Somali ve Eritre'li mültecilerden oluşan 500 civarında mülteciyle dolu 20 metrelik teknenin Lampedusa Adası yakınındaki Cnigligi Adası'na 900 metre uzaklıkta alev alarak battığı, yakın zamanın en büyük trajedilerinden. Sadece 141 kişinin kurtarılabildiği bu felakette, çoğunluğu kadın ve çocuk olan 359 kişi hayatını kaybetmiş.

Dünyanın en büyük sualtı heykel müzesi ise MUSA (Underwater Museum of Art). MUSA, Meksika'nın Cancun şehrinin kıyılarındaki Karayip Denizi'nin hemen açığında 4-8 metre derinliklerinde bulunuyor. Müzenin oluşturulmasına 2009'da başlanmış ve bitirilmesi 2013 yılında gerçekleşmiş.

Müzede, heykeltıraş Jason deCaires Taylor tarafından yapılmış, gerçek insan boyutunda 450 heykel mevcut. Toplam ağırlığı 200 tonu geçen koleksiyon, 420 m²'lik deniz yatağına yayılıyor. Deniz yaşamına dikkat çekmeyi amaçlayan çalışmada, materyallerin özel malzemesi sayesinde doğal hayata uyumlu olması ve yapay resif görevi görmesi de hedefleniyor.

Taylor, heykellerin sualtı hayatının doğal bir parçası olabilmesi için pH değeri nötr olan özel bir çimento kullanmış. Bu sayede mercan gibi deniz canlıları bu heykelleri konak olarak seçip, kısa sürede görünümünü değiştirmiş.

Taylor, müzede yer alan çalışmalarından en büyük beğeni toplayan "Vicissitudes" isimli çalışması için 6 ay çalışmış. Vicissitudes, toplam ağırlığı 15 ton olan 26 çocuk heykelinden oluşuyor.

Vandenberg: *Life Below the Surface* sergisinden

Taylor, müzede yer alacak heykelleri önce tek tek denizin dibine indirmiş ve birleştirebilmek için bir hafta boyunca denizin altında çalışmış.

MUSA (Underwater Museum of Art), turizmde farklı bir stratejinin de iyi uygulaması aynı zamanda. Cancun, Karayip Denizi'ndeki mercan kayalıkları nedeniyle zaten, her yıl 1 milyon turist ağırlıyor. Burada bir sualtı müzesi oluşturularak, mercan kayalıklarındaki turist yoğunluğunun farklı bölgelere yayılması amaçlanmış.

Bir başka ilginç sualtı müze uygulaması da fotoğrafçı Andreas Franke'nin çalışması. Franke, önce Kaliforniya Key-West'te bulunan, 2009'da batırılarak, "dünyanın bilerek batırılan en büyük ikinci gemisi" unvanına sahip olan *Vandenberg* gemisinin enkazını fotoğraflamış.

Daha sonra, dijital ortamda bu fotoğraflara çamaşır asan bir kadın, içki koyan bir barmen, elinde kepçeyle balık yakalayacak gibi duran küçük bir kız gibi figürler ekleyerek, batık gemiyi tekrar insanlarla bir araya getirmiş ve geminin enkazında 12 fotoğraftan oluşan bir sergi açmış (*Vandenberg: Life Below the Surface*). Plastik camla kaplanmış, çelik çerçeveli bu devasa fotoğraflar enkazın sancak tarafına kuvvetli mknatıslarla tutturulmuş.

Diğer ilginç bir örnek, Kırım Özerk Cumhuriyeti'nden. Karadeniz Deniz Altı Araştırmalar Merkezi üç ayrı bölgede denizaltı müzesi önermiş. Bu bölgelerin derinde olmaması turizm için önemli bir avantaj olarak gösterilmiş. Bunlar; Kerç yarımadası kıyısında sualtına çöken antik Akra kenti, 1941 yılında Akyar (Sivastopol) bölgesine bağlı Sarıç burnu yakınlarında batan Lenin gemisi ve 1919

yılında Akyar açıklarında batırılan Çarlık Rusyası'na ait Skat denizaltısı. Bu öneriler Kültür Mirası Koruma Komitesi'nce hayata geçirilmiş.

Ülkemizde de bu tür müzeleri kurma çabaları var. Ülkemizin ilk sualtı müzesi 2015'de Antalya-Side'de açıldı. Side Sualtı Müzesi, Side'nin yaklaşık 1,5 mil açığında, 11, 18 ve 22 metre derinliklerinde bulunuyor. Sualtı Müzesi'nde Kurtuluş savaşı, denizkızı ve Posedon deniz tanrısı, dervişler ve develerin yer aldığı çöl temalı bölümlerde toplam 110 heykel var.

Dalış turizminde savaş batıklarına ilgi her zaman yüksek. Antalya'da da İkinci Dünya Savaşı'na tanıklık etmiş savaş uçakları ve gemilerinin bulunduğu noktalar dalış turizmine büyük destek sağlıyor. Ayrıca, Kaş ve Manavgat'taki uçak batıkları da sualtı turizmine açılmış. Manavgat'ta bulunan batık, İkinci Dünya Savaşı sırasında (1944) denize gömülen B-24 Amerikan Savaş Uçağı. Kaş civarındaki batık ise neden düştüğü bilinmeyen bir İtalyan uçağı. Bu uçak, bir bütün olarak sualtında yatıyor. Antalya Körfezi'nin kuzeyinde, deniz dibinde yatan Gelidonya Antik Batığı ise, Genç Tunç Devri'ne ait olması nedeniyle ilginç bir örnek. Kemer Limanı'ndan 1,5 kilometre açığa, 25 metre derinlikteki kum zemin üzerinde yatan Paris Batığı da turistik dalış noktaları arasında. Bu dalış noktalarında gerçekleştirilecek sualtı müzeleri ayrıca dikkat çekebilir. İznik'te de batık bazilikanın sualtı müzesi olarak dalışlara açılması hazırlıkları sürüyor...

Kaynaklar

- <http://www.hurriyet.com.tr/dalis-turizmi-icin-deniz-altina-heykeller-yerlestirilecek-26763032>
- <http://www.hurriyet.com.tr/italya-aciklarinda-tekne-faciiasi-24841393>
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Jason_deCaires_Taylor
- www.denizhaber.com.tr
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Müze>
- <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/4655,makale.pdf?0>
- <http://www.dunyabulteni.net/haber/355359/multeci-krizine-deniz-altinda-muze-foto>
- <http://insanvesanat.com/haber-denizaltinda-bir-muze-cancun-deniz-parki-95.html>
- <http://www.sanatsblog.com/meksikanin-devasa-heykel-muzesi-musa/>
- www.nationalgeographic.com
- www.nusanat.com
- www.ntvmsnbc.com
- <http://www.sanatsblog.com/batik-gemide-resim-sergisi/>

Side Sualtı Müzesi'nde Mevleviler

Kitap Kurdu

“AMATÖR” SERİSİ

Dergimiz yazarı Mersin Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Nurdan İnan'ın 8-12 yaşındaki çocuklara yönelik olarak hazırladığı 4 kitap ODTÜ Yayıncılık tarafından basılarak yayın dünyasındaki yerini aldı.

AMATÖR COĞRAFYACININ EL KİTABI

Bu el kitabı eşliğinde yolculuklarınızı kendiniz ve çocuklarınız için doğanın yol hikâyeleriyle süsleyebilir, milyon yıllarda oluşturulmuş coğrafik unsurları tanıyarak, yaşadığınız çevreye daha bilinçle bakıp, yeni bir dünyanın kapılarını açabilir, böylece “Amatör Coğrafyacı” olabilirsiniz.

AMATÖR YERBİLİMCİNİN EL KİTABI

Bu elkitabında dünyamızın oluşumu ve canlı kazanmasındaki en önemli başlıkları soru-cevap tarzında bulacak, içinde dev deniz akrepleri, balıklar, çift yaşamlılar, fantastik sürüngenler, kocaman ağaçlar, muhteşem dinazorlar, filler ve kılıç dişli kaplanların olduğu bir macerayla jeolojik devirlerde dolaşarak İnsan'a ulaşacaksınız.

AMATÖR FOSİLBİLİMCİNİN EL KİTABI

Bu el kitabıyla hem sahillerdeki deniz kabukları hem de onların fosilleri hakkında merak ettiğiniz sorulara cevap bulabilecek, bu amaçla sahilde ve doğada yapacağınız gözlemlerde nelere dikkat etmeniz gerektiği hakkında pratik bilgiler edinecek, gözlem materyalinizi sınıflamada kullanacağınız metodu ve bilimsel terimleri öğreneceksiniz.

Sınıflama yapabiliyor ve bilimsel terimleri kullanabiliyorsanız artık amatör bir fosilbilimci oldunuz demektir.

AMATÖR DİNOZORBİLİMCİNİN EL KİTABI

Çok küçük yaşlarda tanıştınız dinazorlarla. Bazen oyuncanız oldu, bazen bir çizgi film karakter. Sonra, animasyonlar ve fantastik filmlerin değişmeyen kahramanı...

Bu kocaman efsanevi yaratıklar hakkında en çok merak ettiğiniz sorulara cevap veriyor el kitabımız...

Bu cevaplar sayesinde bundan sonra öğrenecekleriniz için sağlam bir temel oluşturmuş “Amatör Dinozorbilimci”ler olabilirsiniz.

Bu 4 kitapla, çocukların yaşadıkları dünya ve doğa hakkında temel bilgiler edinmeleri amaçlanmış. Sade ve kolay anlaşılabilir bir dille, popüler bilim mantığında hazırlanan kitapların arkasında konuyla ilgili mini sözlük, mini test ve ödül olarak da bir “Amatör Sertifika” yer alıyor. Serinin çocukların merak ettiği farklı konularla devam edeceği öngörüldü.

ÜTOPYAYA YOLCULUK

Şöhret Doğruyol SAĞBAŞ

On sekiz saat süren bir eve dönüş macerası...

İhtiyaç duyduğu her şeye sahip olduğunu düşünen Mavi, kendini aniden fantastik bir serüvenin içinde bulur.

Resim sergilerindeki tablolarla görmüş olduğu türden güzelliklerle ve bir o kadar da tuhaflıklarla dolu,

çocuk, genç, yaşlı demeden herkesi olumlu etkileyecek, huzurun, iyiliğin ve bilgeliğin egemen olduğu ütöpik bir dünyadadır artık. Her aşamasında sürprizlerle karşılaştığı sıra dışı yolculukta ona Kitap isimli, turuncu saçlı, çok güzel bir kız eşlik eder.

Sen de Mavi ile Kitap'ın dünyasını keşfetmeye, hayata karşı bakış açını değiştirmeye, sıradanlıklardan sıyrılmaya hazır mısın?

Gizemli, aynı zamanda da eğlenceli bir yolculuk seni bekliyor.

Epsilon Yayınevi, 2016, 163 sayfa

KENDİME DÜŞÜNCELER

Marcus AURELİUS

Say Yayınlarından okuyucuya ulaşan bu kitap Roma İmparatoru Cezar Marcus Aurelis Antoninus Augustus'un “kendine düşüncelerini” bize aktarmakta. Sadece başarılı bir komutan olmakla kalmayan Marcus aynı zamanda felsefe alanında da yetkin olmuştur. İmparator olacağı belli olan Marcus, iyi bir eğitim almıştır. Latince, Yunanca bilen Marcus Stoacılık ve Epiktetosçuluk üzerine iyi bir eğitim aldı. Aynı zamanda “Filozof İmparator” olarak tanınmıştır. Bu eser Marcus'un insan, doğa, akıl, yaşam ve ölüm üzerine yazılarını, notlarını içermekte. Kitap dilimize Furkan Akderin tarafından kazandırılmış. Bu 12 kitaplık eser bazıları tarafından önemli felsefi eserler arasında görülüyor. “Büyükbabam Veros'tan soylu ve kolay öfkelenmeyen bir karaktere sahip olmayı öğrendim, babamın ününden ve karakterinden ihtiyatlı ve kararlı davranmayı öğrendim, annemden ise dindarlığı ve cömertliği öğrendim” diyerek başlıyor notlarına Marcus. Bunlar dışında başka noktalara da değiniyor eserinde örneğin yaşamdan yorulmuş insanlara öğüt veriyor Marcus.

Say Yayınları, 2016, 136 sayfa

YENİ MUHAFAZAKÂR TEHDİT

Paul Craig ROBERTS

Paul Craig Roberts akademisyen ve gazeteci. Uzun yıllar kamuda ve ekonomi alanlarında çalıştı. Ronald Reagan'ın başkanlığı döneminde Hazine Müsteşarı olarak görev yaptı. Halen Politik Ekonomi Enstitüsü'nün başkanı. Yazılarında da sıkça dile getirdiği gibi birçok zorluğu göze alarak ABD'de gerçeğin izinden giden bir gazeteci olarak çalışmayı sürdürüyor. Paul Craig Roberts iktidarın sert bir muhalifi ve çetin bir eleştirmeni.

Onun kaleme aldığı bu çalışma ABD politikasına yön veren "Yeni Muhafazakârların" nasıl gözü kara bir savaş planının ardından gittiklerinin çarpıcı bir analizi. Ukrayna'da desteklediği faşistlerle ülkedeki Rus kökenlilere yönelik katliamları adım adım yürürlüğe koyan bu sağcı çete, Kırım üzerinden Rusya'ya karşı bir savaş örgütlemeye çalıştı. Ukraynalı faşistlerin eline modern füzeleri tutuşturup Putin'in uçağını düşürmeleri için yaptıkları teşvik, yanlışlıkla Malezya yolcu uçağının vurulması ile sonuçlandı. Yeni Muhafazakâr çete şimdi kendi marifeti olan bu katliamı Rusya'nın suç hanesine yazmaya çalışıyor.

Yeni Muhafazakâr Tehdit Ukrayna'dan Suriye'ye, Kırım'dan Gürcistan'a, Türkiye'den Mısır'a Avrupa'yı ve NATO'yu da maşa olarak kullanan kontrolsüz bir gücün adım adım dünyayı yok edici bir savaşa sürüklemek planlarını, eylemlerini, adımlarını anlatıyor. Sert, ürkütücü, sinsî, acımasız bir çete üzerine sarsıcı bir eleştiri...

Say Yayınları, 2016, 592 Sayfa

ÖKLİD'İN PENCERESİ

PARALEL ÇİZGİLERDEN
HİPERUZAY'A GEOMETRİNİN
ÖYKÜSÜ

Leonard MLODINOV

Kaliorniya Teknoloji Enstitüsü'nde öğretim üyesi yapan Mlodinow, bunun yanı sıra kitaplar yazdı ve Stephen Hawking ile birlikte Büyük Tasarım kitabını kaleme aldı. Kitabını dört bölüme ayırıyor yazar: Öklid, Descartes, Gauss, Einstein, Witten. Ünlü filozof Aristotelesten de bahsediliyor kitapta. "Aristoteles gezegenimizin geniş ölçekli yapısını gözlemlemek için dünyaya geometri penceresinden bakmıştı" diyor yazar. Öklidden ise "soyutun doğuşu ve ispat fikrini kapsayan uzay kavramındaki ilk büyük devrimin tipik simgesi" olarak nitelendiriyor. "Öklid'in öyküsü, bir devrimin öyküsüdür"

Say Yayınları, 2016, 360 sayfa

HİNT FELSEFESİNİN TEMELLERİ

Korhan KAYA

Hint felsefesinin temellerine inildiğinde, belki de diğer toplumlarda hiç olmadığı kadar uygarlığın başlangıcına her bakımdan temas ederiz. Kurban, âyin ve tören bilgisi... Brahmanlar, krallar, savaşılar, toprağa bağlı yaşayanlar... Kadim zamanlardan bu yana toplumsal düzeni, siyasi çalkantıları, dinsel tasavvurları ile metafizik düşünceleri, felsefi algıları iç içe geçmiş, âdeta birlikte örülmüş bir dünyanın doğal izleri takip edilir Hint tecrübesinde. Rigveda'dan başlayarak Vedalarda, daha sonra Upanishadlar'da ve diğer bağımsız düşünce sistemlerinde, felsefe ve teoloji, mitoloji ve metafizik arasında net ayrımlar yapmak mümkün değildir. Hintli buna gerek bile duymamıştır.

En eski zamanlardaki kurban bilgisi ve ilahileriyle, Upanishadlar döneminin daha karmaşık toplumlarına ait içinden çıkılmaz, güncel, ontolojik ve metafizik problemlerine aynı derinlikte ve ustalıkta yaklaşabilme becerisini gösterirler.

Hint felsefesinde en temel metafizik ve ontolojik konuların ele alınma biçimleri bir örnek değildir; bu yüzden birbirleriyle ters düşen ve ciddi anlamda mücadele eden çok çeşitli düşünce ekolleri ve sistemleri ortaya çıkmıştır.

Doğu Batı, 2016, 181 sayfa

KÜRESELLEŞME DÖNEMİNİN TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Hüner TUNCER

1990'lı yıllar, tarihe, dünya ölçeğinde çok önemli çalkantıların yaşandığı bir dönem olarak kaydedildi. SSCB'nin yıkılmasıyla başlayan dönem elbette ki Türkiye'yi de doğrudan etkilemişti. Doç. Dr. Hüner Tuncer bu kitabında, hem komşumuz hem de Varşova Paketi'nin kurucu unsuru olan SSCB'nin dağılmasının ardından iktidara gelen Türk hükümetlerinin izledikleri uluslararası politikayı mercek altına alıyor. Yazar, Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkileri çerçevesinde; Körfez Krizi'nin, Çekiç Güç'ün, PKK terörünün, Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle ilişkilerin, Kardak kayalıkları ve Yunanistan'la yaşanan sorunların, Batı Trakya ve Heybeliada Ruhban Okulu sorunlarının, Yugoslavya'nın parçalanma sürecinin, Rusya Federasyonu'yla ilişkilerin ve Çeçen sorununun ve elbette ABD ve AB ile ilişkilerin ele alınış biçimine Türkiye cephesinden ışık tutuyor.

Kaynak Yayınları, 2016, 160 sayfa

BEN BİLMEM GENİM BİLİR

Katie MCKISSICK

Hızlandırılmış Genetik Kursu! O gür saçlı adam evlendikten sonra kel mi kaldı? Bunun için keltoş kayınpederinizi mi suçluyorsunuz? Yok yok, adamın günahını almayın. Bundan sorumlu olan kişi kaynananız!

Ayrıca, gözleriniz mavi diye de çok fazla böbürlenmeyin! Bu durum melanin denen acayip şeyin az olmasından kaynaklanır. Ayrıca gözünüzün rengi mavi falan da değil; sadece gözlerinize giren ışık kırılıyor, saçılıyor ve başkalarına mavi gözüküyor.

Gen ve genetik kelimeleri ilk başta korkutucu görünse de merak etmeyin... Bu kitap sadece deoksiriboz, genom, ATCGATCGA, mRNA, otozomal kromozom gibi kavramlardan ibaret değil. Bu yüzden önyargılarınızı yavaşça yere bırakın ve kitabın içine bir göz atın. Katie McKissick bütün bu genetik karmaşayı mizahi bir dille anlatarak ortaya oldukça eğlenceli fakat bir o kadar da dolu bir bilim kitabı çıkarıyor. Kızıl saç, solak olma, sırt kılları, düz saç gibi kalıtsal özelliklerin gizemini çözmek için sizi genetiğin dünyasında yolculuğa davet ediyor.

Say Yayınları, 2016, 247 sayfa

15 TEMMUZ VE FETÖ BİR TERÖR ÖRGÜTÜNÜN ANATOMİSİ

Kurtuluş Tayanç ÇALIŞIR

Fethullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ) hedefindeki Cumhuriyet Savcısı Kurtuluş Tayanç Çalışır bu kitabında, Paralel Devlet Yapılanmasını bütün yönleriyle açıklıyor.

Atatürkçü ve Cumhuriyetçi aydınlarla karşı yürütülen psikolojik savaşın ve hukuksuz operasyonların perde arkasında hangi güçler var?

- Operasyonel gazetecilik ya da psikolojik savaş gazeteciliği nedir, Türkiye'deki temsilcileri kimlerdir?
- Paralel Devlet Yapılanmasının medya ayağında kimler var?
- Fethullahçı Cemaat'in işbirlikçileri ve dış destekçileri kimlerdir?
- Peki, bundan sonra ne olacak?

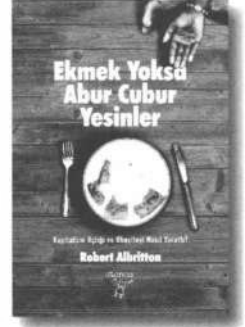
15 Temmuz ve FETÖ/Bir Terör Örgütünün Anatomisi adlı bu kitap, halkına kurşun sıkacak kadar alçaklaşanları deşifre ediyor.

Kaynak Yayınları, 2016, 224 sayfa

EKMEK YOKSA ABUR CUBUR YESİNLER

Robert ALBRITTON

Fransız Devrimi'nden bir süre önce, Kraliçe Marie Antoinette, halkın yiyecek ekmeği olmadığı söylendiğinde şöyle demişti: "Ekmek yoksa pasta yesinler." Bugün, Marie Antoinette'in yerini dev gıda şirketleri ve onların etkisi altındaki devletler almış bulunuyor.

Dünya nüfusunun dörtte biri "fazla kilolarıyla" savaşırken diğer dörtte biri açlıkla boğuşuyor. Yani dünya nüfusun yarısı kötü besleniyor. Kötü beslenmenin ötesinde zehirleniyor. Sofraları şeker, soya, katkı maddesi ve tarım ilacı kalıntılarıyla dolu, GDO'lu yiyecekler dolduruyor. Reklamlarla manipüle edilen insanlar, özellikle de çocuklar, fast-food bağımlısı oluyor. Obezite "salgını" büyüyor, kanser oranı artıyor. Küçük çiftlikler ortadan kalktıkça dev tarım arazileri ve vahim durumdaki besi çiftlikleri yayılıyor. Ormansızlaşma, çevre kirliliği, toprak verimsizliği, zehirlilik artarken tür çeşitliliği azalıyor ve doğaya geri dönüşü olmayan hasarlar veriliyor. Doğanın bir parçası olan bedenimizin ekolojik dengesi bozuluyor. Küresel gıda krizi her yönüyle alarm verirken şirketler kârlarını artırmaya devam ediyor. İşte bu yüzden, dev gıda şirketlerinin ve devletlerin yarattıkları bu küresel gıda krizine karşı kayıtsızlığı en iyi bu cümle özetliyor: "Ekmek yoksa abur cubur yesinler."

Otonom Yayınları, 2016, 328 sayfa

MARKSİZMİN BİR KARİKATÜRÜ EMPERYALİST EKONOMİZM

V.I. LENİN

Lenin, emperyalizme karşı vatan savunmasını konu alan bu eserinde, Birinci Dünya Savaşı'nın, sömürge ve yarı sömürge ülkeleri -özellikle Türkiye'yi- paylaşmak için çıkartılan bir emperyalistler arası savaş olduğunu, bu savaşta taraf olan emperyalist ülkelerde vatan savunmasının, emperyalist ülke tekeli burjuvazilerinin kendi halklarını aldatıp savaşta kendi yanlarına çekme politikasından ibaret olduğunu, buna karşılık Türkiye açısından ise kesinlikle vatan savunması olduğunu tahlil ediyor ve ısrarla savunuyor.

Lenin'in 100 yıl öncesinden bugünlere ışık tutan bu önemli eseri -konuya ilişkin mektup ve makaleler de eklenerek- Dr. Veysel Yıldız tarafından dilimize kazandırıldı.

Kaynak Yayınları, 2016, 128 sayfa

İNANÇLARI UĞRUNA ÖLENLER

Vecihi TİMURÖĞLU

Vecihi Timuroğlu bu kitabında; resmi ideolojiye karşı çıkan, egemen sınıfların güçlerini sarsan, faşist iktidarlara onların arkasındaki para babalarına direnen, salt doğru bir düşünceyi, akıl ve bilimi savunan, kutsalı sorgulayan, resmi görüşün ölüm yolculuğuna çıkardığı soylu kişileri anlatıyor.

Kitapta;

Düşüncenin ve düşünürün onurunu yaşamdan üstün tutan Sokrates,

Ene'l Hak demesi bahane edilerek katledilen Hallac Mansur,

Baskın rejime karşı direnme şiiri yazarak dik duran Pir Sultan,

Baba İshak hareketi,

Osmanlı padişah ve derebeylerinin sömürü düzenine karşı kolektif bir ekonomik düzen yaratmak için savaş veren Şeyh Bedreddin,

Savaşırken bile adaletten ayrılmayan Hz. Ali,

Resmi baskıcı dine barışla karşı çıkan Hz. İsa,

12 Eylül faşist darbesi tarafından yok edilen İihan Erdost yerini alıyor.

Kitabını torunlarına, babaları ve anaları inanç uğruna öldürülmüş tüm dünya çocuklarına adayan Vecihi Timuroğlu, bu kişileri anlatırken, aynı zamanda içinde bulundukları sınıfsal çelişkileri ve çarpık toplumsal yapıları öne çıkarıyor. Günümüzde öne çıkan küresel sermaye ile birlikte keskinleşen sınıf çelişkileri, sömürü ve din savaşları, bu eseri daha da güncel ve önemli kılıyor.

Bertin Yayınları, 2016, 232 sayfa

TÜRKLERE GÜVENDİLER TARİH BOYUNCA TÜRKLERE SİĞİNANLAR

Ender ARAT

Tarih boyunca Türk topraklarına sığınanlar: Macarlar, Polonyalılar, Museviler, Almanlar, Avusturyalılar, Fransızlar, İtalyanlar, Estonyalılar, İspanyollar, Ruslar, Arnavutlar, Kırım Tatarları, Çerkesler, Abhazalar, Romanlar, Gürcüler, Azeriler, Hintliler, İranlılar, Suudi Arabistanlılar, Kazaklar, Afganlar, Cezayirli, Tunuslular, Moritanyalılar, Boşnaklar, Karadağlılar, Hristiyan Topluluklar, Sırlar, Yunanlılar, Irak'tan kaçan Kürtler, Suriyeliler...

Tarihçi Kitabevi, 2016, 432 sayfa

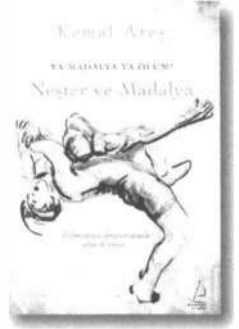
NEŞTER VE MADALYA

Kemal ATEŞ

Neşter ve Madalya, spor tarihimizde bugüne kadar aşılamamış iki büyük başarının, 1948 Londra ve 1960 Roma Olimpiyatları'nın romanıdır. Celal Atıklar, Yaşar Doğular, Nasuh Akarlar, Mersinli Ahmetler bir zamanlar birer kahraman gibiydiler ülkemizde. Hâlâ yaşayan bir kuşak; büyük kentlerin işlek sokaklarını, caddelerini; gazinoların, panayır yerlerinin, fuarların, köy kahvelerinin, köy odalarının duvarlarını süsleyen şampiyonların ay yıldızlı mayoyla çekilmiş fotoğraflarını iyi anımsayacaklardır; parça parça, çizgi çizgi, nakış gibi işlenmiş düzgün vücutlarında bir ulusun gücünü görürdük. Biz bugün kendi efsanelerimizi unutsak da, onların güçleri Batı'da da "Türk gibi kuvvetli" "Kara saçlı kuvvet ilahları" gibi sözlerle yankı buldu; Hollywood yıldızlarının, kralların, prenslerin, prenseslerin hayranlığını kazandılar.

Kemal Ateş, dört yılı bulan titiz bir çalışmayla bu iki büyük zafere yaratanların yaşamlarını araştırdı, yüzlerce kişiyle konuştu; Denizli, Adana, Yozgat, Samsun, Eskişehir, Antalya bölgelerini dolaşarak onların hikâyelerini dinledi, yaşayan şampiyonlarla uzun görüşmeleri oldu. Araştırmayla geçen bu dört yıla, yazarın gençliğinde adı geçen şampiyonlarla aynı mindere ter döktüğü yılların birikimi de eklenirse, kitabın nasıl bir emek ürünü olduğunu daha doğru anlamış oluruz...

Destek Yayınları, 2015, 432 sayfa

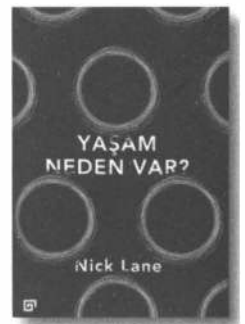

YAŞAM NEDEN VAR?

Nick LANE

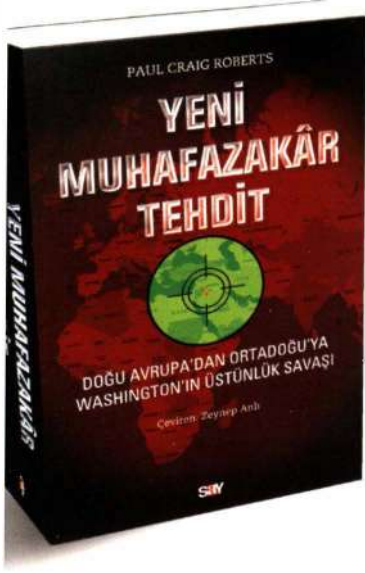
"Yaşam neden var?" gibi çarpıcı bir isme sahip olan bu kitap, yaşamın evrilisindeki sorunlara yanıt arıyor. Kitabın girişinde "Yaşam neden olduğu gibidir" sorusunu yanıtlıyor Lane. Gezegenimiz hakkında bilgiler de veriyor Lane. "Gezegenimizdeki yaşamın tarihi hakkında epeyce şey bilsek de, biyolojinin en büyük sorularını henüz yanıtlayabilmiş değiliz, yaşam tuhaf ve karmaşık bir süreç" diyor yazar. Kitabın içerdiği bölümler şöyle: Yaşam nedir, yaşamak nedir, yaşamın kökeninde enerji, hücrelerin ortaya çıkışı, karmaşıklık, karmaşık hücrelerin kökeni, eşeyli üreme ve ölümün kökenleri, güç ve şan.

Koç Üniversitesi Yayınları, 2016, 317 sayfa

Sert, Ürkütücü, Sinsi, Acımasız Bir Çete
Üzerine Sarsıcı Bir Kitap...

Freud'un Kuramları Üzerine Ayrıntılı
Bir İnceleme

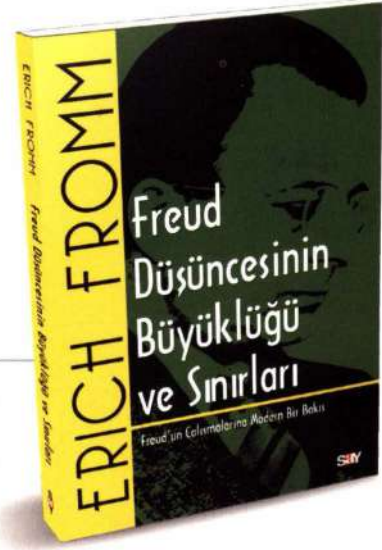

ABD politikasına yön veren "Yeni Muhafazakârların" adım adım dünyayı yok edici bir savaşa sürüklemelerinin çarpıcı bir analizi. Ukrayna'dan Suriye'ye, Kırım'dan Gürcistan'a, Türkiye'den Mısır'a Avrupa'yı ve Nato'yu da çıkarları için maşa olarak kullanan kontrol-süz bir gücün eylemlerini ve adımlarını anlatıyor.

Paul Craig Roberts
Çeviren: Zeynep Anlı
592 sayfa

Erich Fromm, Sigmund Freud'un kuramlarını ayrıntılı bir biçimde açıklayıp önemini vurgularken yeri geldiğinde sağlam eleştiriler yapmaktan da sakınmıyor.

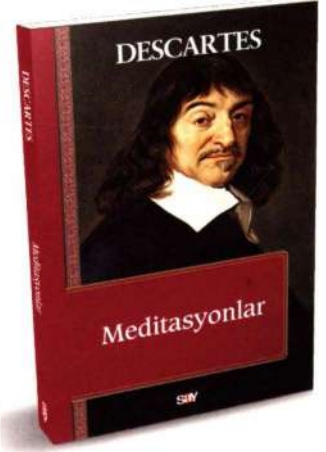
Erich Fromm
Çeviren: Aydın Arıtan
200 sayfa

Paul Lafargue
Çeviren: Engin Sınar • 64 sayfa

Maksim Gorki
Çeviren: Resul Mehmedov • 192 sayfa

René Descartes
Çeviren: Engin Sınar • 136 sayfa

"Kuantum fiziği ve gündelik ayata etkisi hakkında keyif olarak uyabileceğiniz bir kitap arıyorsanız **Kuantum Çağı** tam size göre."
—BBC Focus

Ben Bilmem Gen'im Bilir, kalıtsal özelliklerin gizimini çözmek için sizi genlerin mizahi dünyasına davet ediyor.

Kötülüğe ve empati eksikliğine dair süregelen fikirlere yeni bir bakış kazandıran Simon Baron-Cohen insan zalimliğine dair basit ama oldukça ikna edici bir hipotez sunuyor.

Brian Clegg
Çeviren: Samet Öksüz • 248 sayfa

Katie McKissick
Çeviren: Samet Öksüz • 248 sayfa

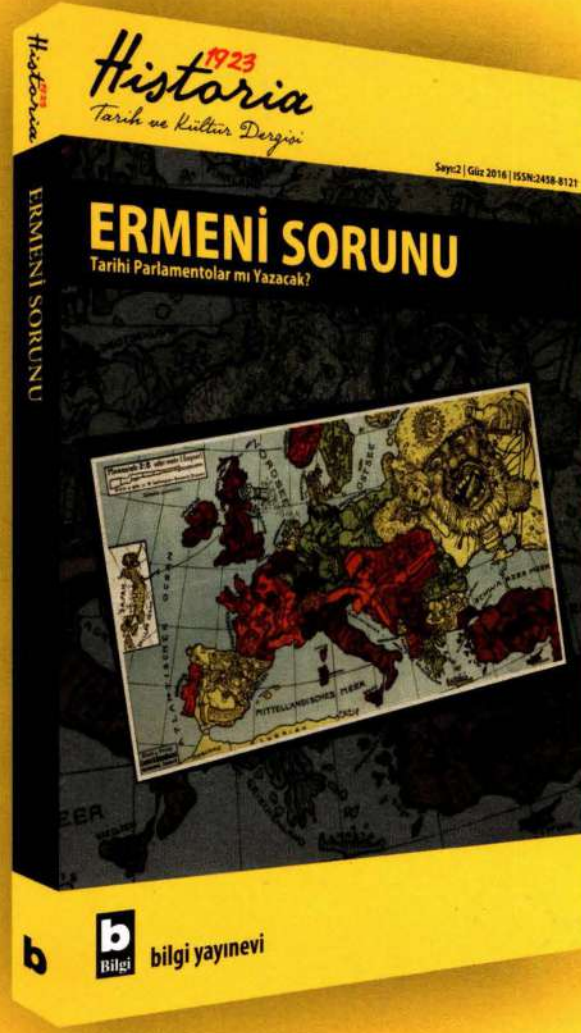
Simon Baron-Cohen
Çeviren: Tuna Tezgel • 248 sayfa

internet satış: www.saykitap.com

Tel.: (0212) 512 21 58 • e-posta: dagitim@saykitap.com

www.facebook.com/sayyayinlari www.twitter.com/sayyayinlari www.instagram.com/sayyayincilik

SAY

Historia 1923

Tarih ve Kültür Dergisi

**Tarih Topluluğu'nca hazırlanan 6 aylık tarih ve kültür dergi-kitabının
2. sayısı Bilgi Yayınevi'nden çıkıyor.**

Historia 1923, altı aylık yarı akademik-yarı popüler bir dergi-kitap. Belirli dosya konuları çerçevesinde hazırlanmış olan makalelerin yanı sıra, serbest makaleleri, röportajları ve köşe yazılarını da kapsıyor.

İkinci kitabımız, “**Ermeni Sorunu**” özel dosyası ile çıkmaktadır;
bunun yanı sıra eski ve genç kuşak tarihçilerimizin çeşitli konulardaki yazılarına da yer verilmiştir.

Katkıda bulunanlar:

Alev Kılıç, Ayşe Kökçü, Bekir Koç, Cüneyt Akalın, Doğanay Eryılmaz, Doğu Perinçek, Ergun Türkcan, Gökhan Doğan, İnan Kalaycıoğulları, Lütfiye Koç, Mehmet Cengiz, Osman Bahadır, Ömer Engin Lütem, Pulat Tacar, Remzi Demir, Seçil Karal Akgün, Sina Akşin, Tunç Akkoç, Türkkaya Ataöv, Uluç Gürkan, Zeki Tez

BİLGİ YAYINEVİ

Bilgi Yayınevi A.Ş.: Mesrutiyet Cad. No: 46/A Yenışehir Ankara Tel: (312) 431 81 22
Bilgi Dağıtım: Gülbahar Mh. Gülbağ Cd. No:33 A-B Blok Mecidiyeköy İstanbul Tel: (212) 217 63 40 / 522 52 01